

SUOMEN museo
finskt MUSEUM
2020

Suomen Muinaismuistoyhdistys perusti vuonna 1894 suomen- ja ruotsinkieliset kuukausilehdet, jotka ovat vuoden 1904 niteestä lähtien ilmestyneet vuosikirjoina, aluksi yhdessä ja vuoden 1912 niteestä lähtien erikseen. Vuoden 2020 juhlaniteestä lähtien sarjat ilmestyvät jälleen yksissä kansissa.

Finska Fornminnesföreningen grundade år 1894 finsk- och svenskspråkiga månadsblad, som från och med år 1904 utkom som en årsbok, först tillsammans och från år 1912 separat. Från och med jubileumsnumret utkommer serierna på nytt inom samma pärmar.

Kansi: Pyhän Henrikin saarnahuone kuvattuna Kokemäen Raittius- ja siivestyseuran juhlapäivänä 18.6.1924. Kuva liittyy saarnahuonetta käsittelevään artikkeliin tässä niteessä. Kuva: K. E. Klint, Kokemäki Seuran arkisto.

Pärbild: Sankt Henriks bönehus fotograferat på jubileumsdagen för Kumo Nykterhets- och bildningsförbund 18.6.1924. Bilden är relaterad till artikeln som behandlar bönehuset i denna volym. Bild: K. E. Klint, Kokemäki Seuran arkisto.

Otsikkosivujen kuvat: Yksityiskohtia Arppeanumin portaikon katto-maalauksista. Ne kuvaavat rakennuksessa toimineen Yliopiston historialliskansatieteellisen museon kokoelmien eri osa-alueita. Helsingin yliopistomuseo, kuva Timo Havulinna.

Rubriksidornas bilder: Detaljer ur takmålningarna i Arppeanums trapphus. De avbildar olika delar av samlingarna i Universitetets historisk-etnologiska museum som verkade i byggnaden. Helsingfors universitetsmuseum, bild Timo Havulinna.

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS
FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

SUOMEN MUSEO

127. vuosikerta

FINSKT MUSEUM

127. årgången

Helsinki – Helsingfors 2020

PÄÄTOIMITTAJA – HUVUDREDAKTÖR

Outi Järvinen

TOIMITUSKUNTA – REDAKTION

Frida Ehrnsten

Ildikó Lehtinen

Leena Svinhufvud

TOIMITUSNEUVOSTO – REDAKTIONSRÅD

Johanna Lehto-Vahtera

Marie-Sofie Lundström

Leena Paaskoski

Elina Räsänen

Minna Sarantola-Weiss

Tuukka Talvio

JULKAISUSIHTEERI – PUBLIKATIONSSEKRETERARE

Mervi Suhonen

TAITTO – LAYOUT

Maija Holappa

OSOITE

Suomen Muinaismuistoyhdistys

PL 882, 00101 Helsinki

ADRESS

Finska Fornminnesföreningen

PB 882, 00101 Helsingfors

ISBN 978-952-6655-19-2

ISSN 0355-1806 (Suomen Museo)

ISSN 0355-1814 (Finskt Museum)

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Painos – Upplaga 300 kpl/st

Grano, Vantaa 2020

SISÄLLYS | INNEHÅLL

5 Lukijalle | Till läsaren

SUOMEN MUINAISMUISTOYDISTYS 150 VUOTTA FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN 150 ÅR

- 9 Juhlavuoden suojeleijan tervehdys
En hälsning av jubileumsårets beskyddare
Jenni Haukio
- 11 Monimuotoinen menneisyys – yhteinen tulevaisuus
Ett mångsidigt förflutet – en gemensam framtid
Johanna Enqvist, Pia Olsson ja Tytti Steel
- 22 Tabula gratulatoria

TUTKIMUS | FORSKNING

- 25 Pääkirjoitus – Kulttuuri ja tulevaisuus
Ledare – Kulturarv och framtiden
Katriina Siivonen
- 49 Elävät perintömme – Kansallinen me aineettoman
kulttuuriperinnön luetteloinnissa
Heidi Haapoja-Mäkelä
- 67 Kyrkokonstens och den visuella kulturens epoker
– Föglö kyrka från medeltid till nutid
Heikki Hanka
- 94 Nyt ja perinne – Aikakerrostumia Kansantieto-lehden
kyselyvastauksissa piirrosten näkökulmasta tarkasteltuna
Kari Korolainen
- 110 ”Kyllä tuon sais jo polttaa kun on tuommonen rähjänä.”
– Kulttuuriperinnön rakentumisen ja tutkimuksen
kerrostumia Pohjois-Savossa
Liisa Kunnas-Pusa ja Tarja Knuutinen

- 126 Kansanpöytä kulttuuriperinnöksi
Ildikó Lehtinen
- 149 Oma maisema – Keskisuomalaisten valokuvausharrastajien
kuvat lähiympäristön kuvittajina 1800- ja 1900-luvun
vaihteessa
Virpi Mäkinen
- 170 ”Juvan risti” – vaskeen valettua paikalliskulttuuria
Juha Ruohonen ja Kirsi Vertainen
- 201 Henrikille muistopatsas – Pyhän Henrikin perintöä
vaalimassa
Niina Uusi-Seppä

KATSAUS | ÖVERSIKTER

- 219 Museot aineetonta kulttuuriperintöä tallentamassa
Pirjo Hamari ja Leena Marsio
- 225 TAKO – verkosto suomalaisille museoammattilaisille
Anna-Mari Immonen ja Maria Ollila
- 231 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen julkaisuista
Tuukka Talvio
- 235 Katseilta katveeseen jäänyttä kulttuuriperintöä
– Kaksi ”raamatullista” kunnansinettiä Keski-Suomesta
Janne Vilkkuna

IN MEMORIAM

- 244 Unto Salo 1928–2019
- 254 Jyri Kokkonen 1954–2020

YHDISTYS | FÖRENINGEN

- 263 Kertomus Suomen Muinaismuistoyhdistyksen
toiminnasta 2019
- 270 Kirjoittajat | Skribenter

LUKIJALLE | TILL LÄSAREN

Suomen Muinaismuistoyhdistys alkoi jo vuonna 1894 julkaista kahta tiedotuslehteä nimillä *Finska Fornminnesföreningens Månadsblad* ja *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kuukausilehti*. Suomen- ja ruotsinkielisten julkaisujen sisältö oli aluksi sama. Julkaisut yhdistettiin 1903, ja vuosien 1904–1911 niteet ilmestyivät kaksikielisenä vuosikirjana nimillä *Suomen Museo – Finskt Museum*, niin että osa sisällöstä oli suomeksi, osa ruotsiksi. Tämän jälkeen ne ovat ilmestyneet pääsääntöisesti itsenäisinä sarjoina jo yli sadan vuoden ajan. Suomen Museon pääkieli on ollut suomi, Finskt Museumin ruotsi. Kummasakin on silloin tällöin julkaistu artikkeleita myös muilla kielillä.

Yhdistyksen johtokunta päätti vuonna 2019, että Suomen Museo ja Finskt Museum ilmestyvät jälleen yksissä kansissa. Syyt tähän ovat paljolti taloudelliset. Kohdistamalla resurssit yhteisniteeseen voidaan parhaiten turvata mahdollisuus julkaista kotimaisilla kielillä myös tulevaisuudessa. Tästä huolehditaan siten, että sekä toimituskunnassa että -neuvostossa on kaksikielisiä jäseniä. Julkaisun sisältöjä ei jaotella kielen mukaan, vaan tavoitteena on, että kielet kulkevat luontevasti rinnakkain. Suomi ja ruotsi säilyvät sarjojen pääkielinä. Tiivistelmät julkaistaan englannin lisäksi ruotsiksi tai suomeksi artikkelin julkaisukielen mukaan. Toivomme, että kotimaisilla kielillä julkaiseminen palkitsee tutkijaa, vaikka se ei aina olisikaan hänen taustaorganisaatiolleen optimaalista.

Suomen Museo – Finskt Museum 2020 on samalla 150-vuotista taivaltaan juhlivan yhdistyksen juhlaulkaisu. Juhlavuoden teema on *Monimuotoinen muinaisuus – yhteinen tulevaisuus*. Vuosikirja on perinteisesti ollut monitieteinen, ja tässäkin niteessä valaistaan kulttuuriperinnön käsitettä laajasti ja monipuolisesti arkeologian, folkloristiikan, kansatieteen ja taidehistorian näkökulmista. Juhlaulkaisuun tarjottiin artikkeliehdotuksia ilahduttavan runsaasti. Toivomme että tutkimuskohteiltaan ja -aineistoiltaan keskenään erilaiset sekä metodeiltaan monipuoliset artikkelit rikastavat käsitystämme kulttuuriperinnöstä ja lisäävät ymmärrystämme sen moniulotteisuudesta.

Yhteisnide on molempien vuosikirjasarjojen 127. vuosikerta. Tämä tarkoittaa sitä, että Finskt Museumin 126. vuosikerta, Finskt Museum 2019 jää

toistaiseksi väliin. Se pyritään julkaisemaan esimerkiksi teemaniteenä myöhemmin.

Kummassakin sarjassa on jo ollut käytössä kotimainen vertaisarviointitunnus, ja molemmat ovat olleet Julkaisufoorumi-luokassa 1. Nämä käytännöt säilyvät ennallaan myös yhteisniteessä. Molempien sarjojen ISSN-numerot säilyvät. Julkaisusarjojen yhteen kietoutuneen historian jatkumona saattaa toki olla, että ne tulevaisuudessa jälleen eriytetään. Tällä tavoin huolehditaan siitä, ettei kummankaan sarjan olemassaolo kirjastoluetteloinnin maailmassa katkea.

Yhdistys saa julkaisutoimintaansa valtionavustusta, tämän juhlaniteen rahoitukseen osallistuvat lisäksi myös yhdistyksen 150-vuotisjuhlaonnittelijat (tabula gratulatoria). Kiitokset onnittelijoille, samoin kuin kirjoittajille, joita ilman ei tämäkään julkaisu olisi syntynyt. Oman panoksensa julkaisuprosessiin antoivat vasta perustettu toimitusneuvosto sekä toimituskunta, jonka tiivis yhteistyö, samoin kuin yhdistyksen toimihenkilöiden sekä monen muun asiantuntijan apu ja tuki varmistivat, että runsaista aineksista saatiin tiivistettyä nyt käsillä oleva julkaisu.

Toivomme, että uusi Suomen Museo – Finskt Museum kunnioittaa perinteitä ja kantaa niitä samalla myös tulevaisuuteen.

Finska Fornminnesföreningen började redan år 1894 publicera två informationsblad under namnen *Finska Fornminnesföreningens Månadsblad* och *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kuukausilehti*. Innehållet i de finska och svenska publikationerna var till en början enhetligt. Publikationerna slogs ihop år 1903 och mellan åren 1904 och 1911 utkom de som en tvåspråkig årsbok med namnet *Suomen Museo – Finskt Museum*, så att en del av innehållet var på finska och en del på svenska. Efter detta har de huvudsakligen utkommit som självständiga serier i över hundra års tid. Suomen Museo har haft finska som huvudsakligt språk, Finskt Museum svenska. I båda serierna har det även sporadiskt publicerats artiklar på andra språk.

År 2019 tog föreningens styrelse beslutet att Suomen Museo och Finskt Museum i fortsättningen ånyo skulle utkomma inom samma pärmar. Orsakerna till detta är långt ekonomiska. Genom att rikta resurserna på en gemensam publikation kan man bäst säkra möjligheten att även i framtiden kunna publicera på de båda inhemska språken. Detta garanteras av att det både i redaktionen och i redaktionsrådet ingår tvåspråkiga medlemmar. Publikationens innehåll uppdelas inte enligt språk, utan målet är att språken naturligt

löper sida vid sida. Finska och svenska består som seriernas huvudspråk. Abstrakten publiceras förutom på engelska också på svenska eller finska, beroende på artikelns språk. Vi hoppas på att forskarna uppskattar möjligheten att publicera på de inhemska språken, även om det inte alltid är det optimala ur bakgrundsorganisationens synvinkel.

Suomen Museo – Finskt Museum 2020 är samtidigt en jubileumspublikation för föreningen som firar sin 150-åriga historia. Jubileumsårets tema är Ett mångsidigt förflutet – en gemensam framtid. Årsboken har traditionellt varit mångvetenskaplig och även i denna volym belyses begreppet kulturarv brett och mångsidigt ur arkeologins, folkloristikens, etnografins och konsthistoriens perspektiv. Det erbjöds en glädjande mängd artikelförslag till jubileumspublikationen. Vi hoppas att artiklarna med sina olika forskningsobjekt och -material samt olika metoder skall berika vår uppfattning om kulturarv och utöka vår förståelse för dess flera dimensioner.

Den gemensamma volymen är den 127:e årgången för båda serierna. Detta betyder att Finskt Museums 126:e årsbok, Finskt Museum 2019 för tillfället uteblir. Strävan är att senare publicera den saknade volymen till exempel som ett temanummer.

Båda serierna har redan haft ett inhemskt märke för kollegial granskning och båda har legat på nivå 1 inom Publikationsforumets klassificering. Dessa praxis kommer att fortsätta som förut även i den gemensamma volymen. Även de båda seriernas ISSN-nummer bevaras. På detta vis säkras att ingendera av seriernas existens avbryts i biblioteksregistreringens värld. I framtiden kan det förstås hända att publikationsseriernas sammanslingrade historia på nytt åtskiljs.

Föreningen får statligt understöd för sin publikationsverksamhet och i denna jubileumsvolym finansiering deltar också föreningens 150-årsgratulanter (tabula gratulatoria). Ett stort tack till gratulanterna, liksom också till skribenterna, utan vilka denna publikation inte skulle ha kommit till. Sin egen insats i publikationsprocessen gav det nyligen grundade redaktionsrådet samt redaktionen och dess nära samarbete. Föreningens funktionärer samt flera sakkunnigas hjälp och stöd har säkrat att ett digert material sammanfattats i publikationen som nu finns till hands.

Vi hoppas att den nya årsboken Suomen Museo – Finskt Museum respekterar gamla traditioner och samtidigt för dessa vidare in i framtiden.

Toimituskunnan puolesta | På redaktionens vägnar

Outi Järvinen

päätoimittaja | huvudredaktör

juhlavuosi

jubileumsåret

JUHLAVUODEN SUOJELIJAN TERVEHDYS EN HÄLSNING AV JUBILEUMSÅRETS BESKYDDARE

Jo 150 vuoden ajan on Suomen Muinaismuistoyhdistys edistänyt Suomen sekä suomensukuisten kansojen ja alueiden muinaisuutta valaisevaa arkeologista, kansatieteellistä, taidehistoriallista ja kulttuurihistoriallista tutkimusta, ajanmukaista tutkimustietoa levittäen sekä kiinnostusta kulttuuriperintöön herätellen.

Yhdistyksen toiminnassa kiteytyy J. V. Snellmanin viisas päätelmä: *Niin kauan kuin kansakunta rakastaa omaa historiaansa, elettyä muinaisaikaansa, niin kauan on myös toivoa sen tulevaisuudesta.* Samaa ajatusta jatkaa myös lainaus M. A. Castrénilta: *Kun kansa hellästi huolehtii muinaisuudestaan ja historiallisesta kehityksestään, se on varma merkki, että kansa ytimeltään on turmeltumaton ja että sillä on yksi vastaisen jalostumisen tärkeimpiä ehtoja.*

Näitä vastaisen jalostumisen tärkeimpiä ehtoja on Suomen Muinaismuistoyhdistyksessä ansiokkaasti edistetty, pitäen jäsenyyden mahdollisena kenelle tahansa toiminnasta kiinnostuneelle. Erityisen arvokkaaksi tämän avoimuusperiaatteen tekee sen oivaltaminen, ettei kulttuuriperintö suinkaan ole vain merkkihenkilöiden ja -tekojen historiaa, se on ennen kaikkea suomalaisen elämänmuodon historiaa ja nykyisyyttä mitä laajimmassa merkityksessä, jokaiselle yksilölle omakohtaisesti.

Ehdoton velvollisuutemme on pitää huolta siitä mittavasta aineellisesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä, joka historiaansa nähden vain ohikiitävän hetken on juuri meidän vastuullamme sukupolvien ketjussa. Oscar Wilden sanoin: *Meidän velkamme historialle on sen uudelleen kirjoittaminen.* Tässä Suomen Museo – Finskt Museum -juhlajulkaisussa nuo sanat tulevat todeksi korkeatasoisten ja uusia näkökulmia avaavien asiantuntija-artikkelien välityksellä.

Haluan lämpimästi kiittää kaikkia Suomen Muinaismuistoyhdistyksen toiminnassa vaikuttavia henkilöitä merkittävästä työstänne, jossa kulttuuriperinnön arvoa vaalitaan sille kuuluvalla jalustalla sekä esittää mitä lämpimimmät onnitteluni 150 -merkkivuotenne johdosta. Kiitos menneestä ja kaikkea parasta tulevaisuuteen.

Redan i 150 års tid har Finska Fornminnesföreningen genom att sprida nya forskningsrön och uppväcka intresse för kulturarv främjat arkeologisk, etnologisk, konsthistorisk och kulturhistorisk forskning som belyser Finlands och de finskbesläktade folkens och områdenas forntid.

I föreningens verksamhet kristalliseras J. V. Snellmans kloka ord: *Så länge hos en nation finnes kärlek för dess historie, för den forntid, densamma genomlefvat, så länge finnes äfven hopp för dess framtid.* Ett citat av M. A. Castrén bygger vidare på samma tankegång: *Då ett folk ömt värnar om sin forntid och dess historiska utveckling, är det ett säkert tecken på att folket i grunden är oförgängligt och har en av de viktigaste förutsättningarna för vidare förädling.*

Dessa betydelsefulla förutsättningar för vidare förädling har förtjänstfullt befrämjats inom Finska Fornminnesföreningen, med ett öppet medlemskap för alla som är intresserade av verksamheten. Särskilt värdefull görs denna öppenhetsprincip genom insikten om att kulturarvet inte alls är historian bakom kända personer och deras verk, utan att det framför allt är den finska livsstilens historia och nutid i dess vidaste bemärkelse, samt något personligt för varje enskild individ. Vår plikt är att värna om det omfattande materiella och immateriella kulturarvet, som i proportion till dess historia bara för ett flyktigt ögonblick är vårt ansvar i kedjan av generationer. Sagt med Oscar Wildes ord: *Vår enda plikt till historien är att ständigt skriva om den.* I detta jubileumsnummer av Suomen Museo – Finskt Museum blir dessa ord verklighet genom de nya synvinklar som sakkunniga förmedlar i artiklar av hög kvalitet.

Jag vill varmt tacka alla personer verksamma inom Finska Fornminnesföreningen för ett betydelsefullt arbete, genom vilket kulturarvet värnas på den piedestal där det hör hemma, samt framföra hjärtliga lyckönskningar till ert 150-årsjubileum. Tack för det gångna och allt gott i framtiden.

Jenni Haukio

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen
150-juhlavuoden suojelija,
VTM, ohjelmajohtaja,
tasavallan presidentin puoliso

Beskyddare för Finska Fornminnes-
föreningens 150-års jubileum,
PM, programchef,
maka till republikens president

MONIMUOTOINEN MENNEISYYS
– YHTEINEN TULEVAISUUS
Suomen Muinaismuistoyhdistys 150 vuotta

ETT MÅNGSIDIGT FÖRFLUTET
– EN GEMENSAM FRAMTID
Finska Fornminnesföreningen 150 år

Liittykööt kansalaisten kasvavat joukot yhdistyksen ympärille tukemaan ja turvaamaan sen toimintaa Suomen ja sukukansojen varhaisen muinaisuuden valaisemiseksi!

Näin kirjoitti arkeologi A. M. Tallgren yhdistyksen 50-vuotiskertomuksen esipuheessa vuonna 1920. Viesti, joka oli ollut keskeinen osa yhdistyksen toimintaa sen perustamisesta 1870 alkaen, oli selvä myös tässä toivotuksessa: menneisyyden jälkien arvostaminen ja turvaaminen ei ollut vain pienen tietentekijöiden piirin oikeus tai velvollisuus, vaan menneisyyden vaaliminen oli jotakin kaikkia kansalaisia yhdistävää, Tallgrenin ylevin sanoin ”rakkautta totuuteen”.¹ Yhdistyksen taidehistoriallisia tutkimusretkiä tutkinut Leena Elina Valkeapää on todennut yhdistyksen pyrkineen mahdollisimman laaja-alaiseen jäsenistöön niin maantieteellisesti, ammatillisesti kuin sosiaalisen aseman puolesta. Vaikkakin alkuvuosien aktiivitoimijat olivat pääasiassa miehiä, oli jäsenkunnassa myös naisia.²

Tämä lähtökohta, yhteiseksi ja jaetuksi ymmärretty kulttuuriperintö on edelleen yhdistyksemme kantava periaate ja sellaisena jopa tärkeämpi kuin koskaan aikaisemmin. Varhainen muinaisuus kääntyy nykykielessä kulttuuriperinnöksi ja sen valaiseminen pyrkimykseksi ymmärtää kulttuurin jatkuvuuksia ja siinä tapahtuvia murroksia, vaikka 2020-luvun tutkijat eivät läheskään ”kansaa” samoista lähtökohdista kuin kollegansa 150 vuotta aiemmin. Tunnustamme ja tunnistamme nykyisinkin kulttuuriperinnön voiman yhteiskunnallisen ja poliittisen vaikuttamisen välineenä, minkä vuoksi on tärkeää tarkastella myös niitä linjauksia ja valintoja, jotka ohjaavat kulttuuriperinnön määrittelyä, tallennusta, tutkimusta ja vaalimista.

Suomen Museo – Finskt Museum 2020 on omistettu yhdistyksellemme sen 150-vuotisen historian kunniaksi. Teemanumeron myötä olemme halunneet nostaa esiin kulttuuriperinnön monimuotoisuuden ja monitulkintaisuuden. Yhdistyksen ensimmäiset kantavat voimat uskoivat mahdollisuuteen selvittää ”edellisten polvien vaiheet ja muistot, rakentaa oikea kuva siitä mitä tässä maassa ja heimomme muitten kansojen alueella on luotu, miten eletty, mitä vaiheita nähty”.³ Yhdistyksen toiminta-alueita vuonna 1870 määriteltäessä oli muinaisuutta kuvaavat alueet määritelty laajasti mutta samalla tarkasti. Siihen kuuluivat niin ”kansanmuistot” ja ”kansantavat”, muistomerkit pakanuuden ajalta, kristillisen aikakauden muistomerkit sekä ”epämääräisen ajan muistot kuten kalliopiirroksiset, riimisauvat ja rahalöydöt”. Tulkinta kulttuuriperinnön monista muodoista oli siis jo yhdistystä perustettaessa varsin laaja sisältäen niin historialliset ja suulliset lähteet kuin erilaiset materiaaliset ja visuaaliset kulttuurin muodot.⁴

Tämä ajallisten kerrostumien sekä teemojen ja näkökulmien moninaisuus on näkyvässä myös yhdistyksen viime vuosien toiminnassa, niin sen julkaisu-toiminnassa kuin avoimien kuukausikokousten esitelmäteemoissa. Yhdistyksen nimessä olevat käsitteet Suomi, muinaisuus ja muisto ovat yhä edelleen toiminnan ytimessä, mutta tapa tulkita niitä on muutoksessa ja käsitteet itsensä voidaan asettaa analyysin kohteiksi. Keskustelua on käyty muun muassa siitä, kuinka lähelle nykyä *muinaisuus* voi yhdistyksemme kontekstissa tulla. Mikä on yhdistyksemme rooli nykyhetkessä elävän perinnön tallentajana, tulkitsijana ja tutkijana?⁵

Taidehistorian parissa tutkitaan paljon modernia aikaa ja nykytaidetta, mutta Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjassa julkaistut taidehistorialliset tutkimukset ovat käsitelleet enimmäkseen vanhempaa taidetta. Erityisesti kansatieteessä tutkimukset käsittelevät yhä useammin nykyä ainakin osittain, mutta myös arkeologiassa on yleistynyt historiallisen sekä nykyajan – ja yhdistyksen mittakaavassa – suhteellisen nuorien kohteiden tutkimus. Teollisuusperintö ja niin kutsuttu synkkä kulttuuriperintö ovat esimerkkejä näistä aiheista. Myös tutkijoiden refleksiivisyys ja pohdinnat siitä, miten menneisyyttä on käytetty nykyajassa, on ollut yksi teema, joka kulkee punaisena lankana esitelmissä ja julkaisuissa.

Käsitteet *Suomi* ja *suomalaisuus* näyttävät yhdistyksen julkaisu-toiminnassa moninaisina ja hybridimäisinä. Arkeologian alan tutkimuksia vuodesta 1976 julkaissut *Iskos* kurkottaa ajassa pisimmälle taaksepäin. Mitä kauemaksi ajassa mennään, sitä vähemmän merkitystä on valtioiden rajoilla, joita kulttuuriset ilmiöt eivät noudata nykyisinkään. *Iskos*issa julkaistuissa tutkimuksissa on käsitelty esimerkiksi saamelaiden menneisyyttä arkeologian näkökulmasta. Monimuotoisuus nousee esiin myös monilajisuutta, ihmisen

ja muiden eläinlajien yhteiselo ja suhdetta tarkastelevien tutkimusteemojen kautta.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja julkaisi ensimmäisen niteensä vuonna 1894. Nykyisin SMYA on keskittynyt taidehistoriallisten tutkimusten julkaisemiseen. Julkaisuohjelmassa on ollut useita väitöskirjoja, joiden kautta Suomen taiteen ja arkkitehtuurin kansainvälisyys ja ylijärjaisuus välittyy vastaansanomattomasti; useissa tutkimuksissa on purettu kansalliseen kulttuuriin ja nationalismiin liittyviä käsityksiä. SMYA:ssa julkaistut tutkimukset tuovat ansiokkaasti esiin myös Suomen uskonnollista moninaisuutta käsittelemällä muun muassa ortodoksisen kirkon taidetta ja arkkitehtuuria. Edelleen Suomen alueen keskiaikaista, katolista kulttuuriperintöä käsittelevät tutkimukset monine näkökulmineen ovat SMYA:n ytimessä. Julkaisun yli satavuotisen historian aikana kirjoittajien joukko on muuttunut miesvaltaisesta naisvaltaiseksi. Sukupuoli näyttäytyy lähtökohtana esimerkiksi Renja Suominen-Kokkosen naisrakennusmestareita käsittelevässä tutkimuksessa vuonna 1991.

Kohden nykyaikaa tullaan kenties selkeimmin yhdistyksen julkaisusarjoista Kansatieteellisessä Arkistossa. Tämä on seurausta osin myös siitä, että itse tieteenalan ajallinen perspektiivi on viimeisen 50 vuoden aikana laajentunut. Eri sarjojen niteet heijastavatkin mielenkiintoisella tavalla tieteen kentällä tapahtuneita muutoksia niin näkökulmien, teorioiden kuin teemojen suhteen. Esimerkiksi naisten ja lasten näkökulmat näkyvät vahvasti Kansatieteellisessä Arkistossa julkaistuissa monografioissa. Bo Lönnqvistin *Ting, rum och barn* vuodelta 1992 on viitoittanut tietä tutkimuksille, joissa tutkijan katse on kääntynyt uuteen suuntaan. Pellava on vaihtunut polyesteriin, mutta pukeutuminen on säilynyt yhdistyksen julkaisemien kansatieteellisten tutkimusten kestoaiheena läpi vuosikymmenten. Arkielämän ilmiöissä ovat kansatieteilijät nähneet erilaisia muunnoksia ja monipuolisuutta, usein idän ja lännen välissä. Kansatieteellisen Arkiston tutkimuksissa näkyy myös vahva merellisyyden ja sitä kautta kansainvälisyyden teema 2010-luvulla.

Aineellinen kulttuuri, *muiston* konkretisoituma, muodostaa merkityksellisen tutkimuskohteen yhdistyksen kaikessa julkaisutoiminnassa, vaikka aineettoman ja aineellisen välinen rajanveto näyttäytyykin nykytutkimuksessa keinotekoisena. Suomen Museo ja Finskt Museum ovat molemmat tuoneet esinetutkimusta esiin laajasti yhdistyksen edustamien eri tieteenalojen näkökulmista. Viime vuosina on nähty tärkeäksi huomioida myös julkaisusarjan nimessä esiintyvä käsite *museo* ja julkaisua on haluttu kehittää myös palvelemaan museoalalla työskentelevien tarpeita. Laajasti kulttuuriperintötyössä mukana olijoita koskettava teema Suomen Museossa on ollut esimerkiksi vuonna 2018 ilmestynyt vaikeaa kulttuuriperintöä käsitellyt teemajulkaisu.

Vuoden 2020 juhlaulkaisussa nämä kaksi yhdistyksen sarjaa on saatettu yhteen. Yhdistäminen kertoo osaltaan tieteellisen julkaisuutoiminnan muutoksista: sen digitalisoitumisesta sekä vapaaehtoiseen työvoimaan perustuvasta luonteesta ja kasvavista laatuvaatimuksista.⁶

Julkaisuutoiminnan lisäksi yhdistyksen toiminnan peruskivenä on säilynyt kuukausikokoukset ja niissä kuultavat esitelmät. Kevät- ja syyskaudelle on johtokunnassa mietitty teema ja kutsuttu puhujiksi usein vastikään väitelleitä tutkijoita. Viimeisimpien vuosien teemoja ovat olleet muun muassa ”Iholla – vaatteet, pukeutuminen ja koristautuminen”, ”Maiseman kosketus” sekä ”Oikeutta esineille – Aineellisen kulttuuriperinnön etiikka”. Monimuotoisuus on näkynyt esimerkiksi vähemmistöihin liittyvien aiheiden kautta, esimerkiksi vuonna 2015 kuultiin esitelmät saamelaiden seidoista sekä sikhien temppeleistä Suomessa. Vuonna 2016 erityisenä ilonaiheena ja esitelmien teemana oli Suomen Kansallismuseon satavuotisjuhla.

Juhlavuotemme viettoon, kuten kaikkeen ihmisten arkeen maailmanlaajuisesti, on vaikuttanut koronaviruksen aiheuttamaa poikkeusaika. Se on vaikuttanut myös monella tavalla siihen, miten kulttuuriperintö on elämäsämme läsnä, ja siihen, miten kulttuuri-instituutiot ovat joutuneet ja pystyneet sopeuttamaan toimintaansa uudenlaisessa tilanteessa. Eriarvoisuus, sukupolvia ylittävä huono-osaisuus ja yhteiskunnalliset epäkohdat ovat tulleet aiempaa näkyvämmiksi ja konkretisoituneet kriisissä uusilla tavoilla. Samaan aikaan tasa-arvon puolesta ja syrjintää vastaan nousseet maailmanlaajuiset liikkeet ja aktivismi ovat tehneet näkyväksi sen, miten institutionaalinen muistaminen – patsaat, muistomerkit ja kulttuuriperintö ylipäättään – osaltaan ylläpitää menneisyydestä periytyviä valta-asetelmia, rakenteellista eriarvoisuutta ja suoranaista rasismia.

Juhlavuotemme logossa teutaroiva yksisarvinen perustuu Pyhämaan vanhan kirkon, niin sanotun uhrikirkon, seinämaalauksen yksityiskohtaan, jonka arkkitehti Carl Frankenhaeuser ikuisti vuonna 1902, yhdellä yhdistyksen järjestämistä taidehistoriallisista tutkimusretkistä.⁷ Maalauskoristelun toteutti Christian Wilbrandt vuonna 1667. Kuva-aiheen juuret ovat Egyptin, Persian ja Kiinan vanhassa taiteessa sekä keskiajan kristillisessä symboliikassa, mutta se koettiin hyvin soveltuvaksi myös luterilaisen kirkon interiööriin. Nykyisin yksisarvinen esiintyy myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä feministisen liikkeen symbolina. Logossamme yksisarvinen muistuttaa paitsi seuramme historiasta myös siitä, että menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus koostuvat moninaisista todellisuuksista, joiden kirjoja yhden yhtenäisen kansallisen yhteisön, identiteetin tai tarinan varaan rakennettu kulttuuriperintö ei voi tavoittaa.

Yhdistyksemme ytimessä olevia tieteenaloja – arkeologiaa, kansatiedettä ja taidehistoriaa – edustavat tutkijat ovat olleet mukana muodostamassa 2000-luvun kuluessa vahvistunutta, humanistisia ja yhteiskuntatieteitä yhdistelevää moninäkökulmaista ja kriittistä kulttuuriperinnön tutkimuksen (myös perinnöntutkimuksen) suuntausta.⁸ Kriittisen lähestymistavan perustana on pyrkimys purkaa ja analysoida kulttuuriperinnön/perinnön määrittelyyn, arvottamiseen ja esittämiseen kietoutuvaa valtaa, ideologioita sekä poliittisia ja taloudellisia intressejä. Kulttuuriperintö nähdään siis poliittisena ilmiönä, jota on mahdollista hyödyntää yhteisöjä tiivistävänä voimavarana, mutta myös vallan ja ulossulkemisen välineenä. Näkemykseen sisältyy ajatus asiantuntijuudesta yhtenä vallan muotona, mistä seuraa vaatimus itsereflektiosta: oman aseman, lähtökohtien ja motiivien tiedostaminen on välttämätön valmius kulttuuriperinnön tutkijalle.

Aineellisten, staattisten kohteiden ja vaalittaviksi nostettujen listausten sijaan kriittinen kehystys määrittää kulttuuriperinnön sarjaksi valintoja, joissa menneisyyden elementtejä valitaan yhtäältä muistettaviksi ja toisaalta unohdettaviksi. Kulttuuriperintö ei siten ole muuttumaton, sisäsyntyinen tai itsestään selvä status, vaan aikaan ja paikkaan, kulttuuriseen, sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa sidottu dynaaminen prosessi.⁹ Kulttuuriperintö on merkitysten antoa ja identiteettien rakentamista, johon kaikilla yhteiskunnan jäsenillä tulisi olla mahdollisuus osallistua.

Juhlavuotemme teema ”Monimuotoinen menneisyys – yhteinen tulevaisuus” kysyykin, kuinka Suomen Muinaismuistoyhdistys voi jatkossa ottaa huomioon inklusiivisuuden vaateen ja kulttuuriperinnön perimmäisen monimuotoisuuden edistäessään tavoitteidensa mukaisesti alan tutkimusta ja kulttuuriperinnön tunnettuutta. Kuten yksittäiseltä tutkijalta, voidaan myös yhdistykseltä edellyttää itsereflektiota asiantuntijuutta tukevana ja edistävänä instituutiona. Samanaikaisesti on hyvä muistaa, että yhdistyksen elinvoima perustuu sen parissa toimiville ihmisille, Suomen Muinaismuistoyhdistyksessä toivottavasti myös jatkossa paitsi tutkijoille ja asiantuntijoille myös kulttuuriperinnöstä kiinnostuneille henkilöille laajasti. Yhdistyksemme tehtävänä on yhä edelleen luoda puitteet eri toimijoille tukea ja turvata mahdollisimman laaja-alaista ymmärrystä kulttuuriperinnöstä. Niin monimuotoinen menneisyys kuin yhteinen tulevaisuus voivat perustua vain reflektoivalle, keskustelulla ja avoimelle moniäänisyydelle – Tallgrenin sanoin – aidolle totuuden rakkaudelle.

Må ett växande antal medborgare sluta upp kring föreningen för att stöda och trygga dess verksamhet i att belysa Finlands och de besläktade folkens tidiga forntid!

Så skrev arkeologen A.M. Tallgren i förordet till föreningens 50-årsberättelse år 1920. Budskapet, som hade varit en central del av föreningens verksamhet sedan dess grundande år 1870, framgick tydligt i denna hälsning: att värdesätta och skydda spåren av det förflutna var inte en rättighet eller skyldighet som enbart tillhörde en liten krets av forskare. Värnandet om det förflutna var istället någonting som förenade alla medborgare, ”av kärlek till sanningen” som Tallgren sublimt uttryckte det.¹ Leena Elina Valkeapää, som har forskat i föreningens konsthistoriska expeditioner, har konstaterat att föreningen strävade efter en så vidsträckt medlemskår som möjligt, såväl geografiskt, yrkesmässigt som i hänseende till social status. Trots att de aktiva aktörerna under begynnelseåren främst var män, så fanns det också kvinnor bland medlemmarna.²

Denna utgångspunkt, ett gemensamt kulturarv, är fortsättningsvis vår förenings bärande grundtanke och i sig till och med viktigare än någonsin tidigare. Den tidiga forntiden blir i det nutida språket till kulturarv och dess belysande till en strävan att förstå kulturella kontinuiteter samt vändpunkter, trots att 2020-talets forskare inte längre närmar sig ”folket” ur samma utgångsläge som kollegerna 150 år tidigare. Även idag identifierar och erkänner vi kulturavets kraft som ett verktyg för socialt och politiskt inflytande, vilket gör det viktigt att betrakta de linjedragningar och val som styr definieringen, bevarandet, forskningen och värnandet om kulturarvet.

Suomen Museo – Finskt Museum 2020 har tillägnats vår förening och dess 150-åriga historia. Via temanumret har vi velat lyfta fram kulturarvets diversitet och ambiguitet. Föreningens första bärande krafter trodde på möjligheten i att klarlägga ”de tidigare generationernas skeden och minnen, att konstruera en sanningsenlig bild av vad som skapats i detta land och på områden bebodda av övriga folk tillhörande våran släkt, hur man levt och hurudana skeden som skådats”.³

Då föreningens verksamhetsområde definierades år 1870 var de områden som beskrev det forntida utstakade i stor utsträckning men samtidigt i detalj. Till detta hörde såväl ”folkminnen” som ”folksed”, minnesmärken från hednastid, minnesmärken från kristen tid samt ”minnen från en obestämd tid, såsom hållmålningar, runstavar och myntfynd”. Tolkningen om kulturarvets flera olika former var därmed redan då föreningen grundades rätt vid och innefattade både historiska och muntliga källor samt olika former av materiell och visuell kultur.⁴ Denna mångfald av tidsmässiga lager samt teman och synvinklar är synlig

också i föreningens verksamhet under de senaste åren, såväl vad gäller publikationsverksamheten som de öppna månadsmötenas föredragsteman. Begreppen *finsk*, *forn* och *minne*, som förekommer i föreningens namn, finns ännu kvar i kärnan för verksamheten, men sätten att tolka dessa förändras och begreppen i sig kan också bli föremål för en analys. Diskussion har bland annat förts kring hur nära nutiden *fortiden* kan komma i vår förenings kontext. Vilken är vår förenings roll i nuläget som en bevarare, uttolkare och forskare av levande traditioner?⁵

Inom konsthistoria undersöks modern tid och samtidskonst till en stor omfattning, men de konsthistoriska undersökningar som publicerats i Fornminnesföreningens Tidskrift har huvudsakligen behandlat äldre konst. Särskilt den etnologiska forskningen behandlar allt oftare åtminstone delvis även nutiden, men även inom arkeologin har studier kring historiska och nutida – med föreningens mått mätt – relativt sena lokaler blivit allt vanligare. Industrier och det så kallade mörka kulturarvet är exempel på dylika ämnen. Forskarnas reflexivitet och resonemang kring hur det förgångna använts i nutiden har också varit ett tema som likt en röd tråd löpt genom föredragen och publikationerna.

Begreppen *Finland* och *finskhet* framkommer i föreningens publikationsverksamhet som mångsidiga och hybrida. Serien *Iskos* som publicerat arkeologisk forskning sedan 1976 sträcker sig längst bak i tiden. Ju längre bakåt i tiden man går, desto mindre betydelse har de statliga gränserna, som de kulturella fenomenen idag inte heller följer. De i *Iskos* publicerade forskningsarna har till exempel behandlat samernas förflutna ur arkeologins perspektiv. Mångformigheten lyfts också fram via forskningsteman som skärskådar flerartighet, människornas och de övriga djurarternas samlevnad och relation.

Den första volymen av Finska Fornminnesföreningens Tidskrift publicerades år 1894. Nuförtiden ligger FFT:s fokus på publicering av konsthistoriska undersökningar. Det har publicerats flera doktorsavhandlingar, genom vilka den finska konstens och arkitekturens internationalism och övergränsande drag förmedlats på ett obestridligt sätt; i flera forskningar har även begrepp som nationell kultur och nationalism behandlats. Forskningarna som publicerats i FFT för också förtjänstfullt fram Finlands religiösa mångfald via bland annat den ortodoxa kyrkans konst och arkitektur. Fortsättningsvis utgör de forskningar som ur flera olika slags synvinklar behandlar Finlands områdes medeltida, katolska kulturarv en kärna i FFT. Under publikationens över hundraåriga historia har skribentskaran omvandlats från mansdominerad till kvinnodominerad. I sin forskning angående kvinnliga byggmästare tog till exempel Renja Suominen-Kokkonen år 1991 sin utgångspunkt just i könet.

Av föreningens publikationsserier är det kanhända Etnologiskt arkiv som tydligast närmar sig nutiden. Detta är delvis en följd av att själva vetenskapens tidliga perspektiv har utvidgats under de senaste 50 åren. De olika serierna avspeglar på ett intressant vis de förändringar som på själva vetenskapsfältet sker såväl vad gäller synvinklar, teorier som teman. Bland annat kvinnornas och barnens perspektiv syns tydligt i de monografier som publicerats i Etnologiskt arkiv. Bo Lönnqvists *Ting, rum och barn* från år 1992 har banat vägen för undersökningar i vilka forskarens blick har riktats åt ett nytt håll. Linnen har bytts ut mot polyester, men klädsel har genom årtiondena förblivit en favorit inom de etnologiska undersökningar som föreningen publicerat. I vardagliga fenomen har etnologerna kunnat urskilja förändringar och mångsidighet, ofta mellan öst och väst. I forskningarna i Etnologiskt arkiv syns på 2010-talet också ett starkt maritimt och via det internationellt tema.

Den materiella kulturen, *minnets* konkretisering, bildar ett betydelsefullt forskningsobjekt i föreningens hela publikationsverksamhet, trots att gränsdragningen mellan materiell och immateriell i nutidsforskningen förefaller konstgjord. Suomen Museo och Finskt Museum har båda i stor utsträckning fört fram föremålsforskning ur olika synvinklar inom de vetenskaper som föreningen representerar. Under de senaste åren har det också upplevts viktigt att ta i beaktande begreppet *museum*, som också förekommer i publikationsseriens rubrik. Det har funnits en vilja att utveckla publikationen så att den också tjänar de personer som arbetar inom museibranschen. Temanumret som år 2018 behandlade det svåra kulturarvet är ett exempel på hur Suomen Museo berört dem som arbetar med kulturarvsarbete på en bred skala. I årets jubileumspublikation har föreningens två serier slagits ihop. Denna sammanslagning berättar delvis om förändringarna inom vetenskaplig publikationsverksamhet: digitaliseringen, en karaktär som bygger på frivilligt arbete och på ökade kvalitetskrav.⁶

Förutom publikationsverksamheten har månadsmötena och där tillhörande föredrag bibehållit sin roll som en av hörnstenarna i föreningens verksamhet. Styrelsen har funderat ut teman för vår- och höstterminen och inbjudit talare som ofta varit nyligen disputerade forskare. Teman under de senaste åren har varit bland annat ”Inpå huden – kläder, klädsel och utsmyckning”, ”Landskapets beröring” och ”Rättvisa till föremålen – den materiella kulturens etik”. Mångsidigheten har synsats bland annat i ämnen som berör minoriteter, till exempel hördes år 2015 föredrag om samernas sejtar och sikhernas tempel i Finland. År 2016 utgjorde Finlands Nationalmuseums hundraårsjubileum ett särskilt glädjeämne.

Firandet av vår förenings jubileumsår har påverkats av undantagstiden som orsakas av coronaviruset och påverkar människornas vardag globalt. Denna

tid har också på många olika vis påverkat hur kulturarvet är närvarande i våra liv och hur kulturinstitutioner har varit tvungna att anpassa sin verksamhet i en ny situation. Ojämsstäldhet, ogynnsamhet över generationer och samhällsliga missförhållanden har blivit mera synliga och i krisen konkretiserats på nya sätt. Under de senaste åren har det vuxit fram globala rörelser och en aktivism som arbetar för jämstäldhet och emot diskriminering. De har synliggjort hur ett institutionellt minne – statyer, minnesmärken och kulturarv på det stora hela – kan upprätthålla maktställningar, strukturell olikvärdighet och ren rasism som härstammar i det förflutna.

Den lekfulla enhörningen i vårt jubileumsårs logo baserar sig på en detalj ur väggmålningarna i Pyhämaa gamla kyrka, den så kallade offerkyrkan. Arkitekten Carl Frankenhaeuser förevigade bilden år 1902, under en av de konsthistoriska expeditionerna som föreningen anordnade.⁷ Målningarna utfördes av Christian Wilbrandt år 1667. Bildmotivets ursprung finner man i Egyptens, Persiens och Kinas gamla konst samt i den medeltida kristna symboliken, men det ansågs passa bra in även i den lutherska kyrkans interiör. Nuförtiden figurerar enhörningen också som en symbol för sexuella- och könsminoriteter samt för den feministiska rörelsen. I vår logo påminner enhörningen inte bara om föreningens historia, utan också om att det förflutna, nutiden och framtiden består av flera olika slags verkligheter som inte kan nås via ett kulturarv som byggts upp enbart på ett enhetligt nationellt samfund, en identitet eller en berättelse.

Forskare inom de vetenskaper – arkeologi, etnologi och konsthistoria – som utgör kärnan i vår förening har varit med om att utforma den kritiska kulturarvsforskningen. Denna nya inriktning, som vuxit sig allt starkare under 2000-talet, bygger på humanistiska och samhällsvetenskaper ur ett mångperspektiv.⁸ Grunden för ett kritiskt sätt att närma sig ämnet är en strävan till att utreda och analysera definieringen av kulturarv, hur det värderas och vilka slags maktstrukturer, ideologier samt politiska och ekonomiska intressen som påverkar dess presentation. Kulturarvet ses alltså som ett politiskt fenomen, som kan utnyttjas som en resurs som intensifierar olika samfunds gemenskap, men också som ett redskap för makt och utestängning. I synsättet ingår en tanke om expertis som ett slags maktredskap, vilket leder till ett krav på självreflektion: en medvetenhet om den egna positionen, utgångspunkterna och motiven är en nödvändig färdighet för en kulturarvsforskare.

Istället för materiella, statiska föremål och listor på vad som bör värderas så definierar den kritiska inramningen kulturarvet som en serie val, i vilka element ur det förflutna väljs å ena sidan för att minnas, å andra sidan för att glömmas bort. Kulturarv är således inte en beständig, endogen eller självklar

status, utan en dynamisk process som är bunden till tid och rum, till en kulturell, social och samhällelig kontext.⁹ Kulturarvet innebär en konstruktion av betydelser och identiteter som alla medlemmar i samhället borde ha en möjlighet att delta i.

Vårt jubileumsårs tema ”Ett mångsidigt förflutet – en gemensam framtid” ställer frågan hur Finska Fornminnesföreningen i framtiden kan ta i beaktande kravet på inklusivitet och kulturarvets grundläggande mångsidighet i sitt syfte att främja disciplinens forskning och kulturarvets välkändhet. Liksom av den enskilda forskaren, så kan man också av föreningen förutsätta självreflektion i rollen som en institution som stöder och främjar sakkunnighet. Samtidigt är det bra att komma ihåg att föreningens livskraft baserar sig på de människor som aktivt verkar inom den. För Finska Fornminnesföreningens del innebär detta i fortsättningen förhoppningsvis förutom forskare och experter också alla övriga personer som är intresserade av kulturarvet på en bred skala. Vår förenings uppgift är fortfarande att skapa möjligheter för olika aktörer att stöda och trygga ett så mångsidigt förstående för kulturarvet som möjligt. Såväl ett mångsidigt förflutet som en gemensam framtid kan enbart grunda sig på en reflektiv, diskuterande och öppen mångstämmighet – enligt Tallgrens ord – på en äkta kärlek till sanningen.

Johanna Enqvist, Pia Olsson & Tytti Steel

Kirjoittajat ovat Suomen Muinaismuistoyhdistyksen johtokunnan jäseniä. | Skribenterna är medlemmar i Finska Fornminnesföreningens styrelse.

Johanna Enqvist (johanna.enqvist@helsinki.fi),
FT, arkeologi ja kulttuuriperinnön tutkija | FD, arkeolog och kulturarvsforskare

Pia Olsson (pia.olsson@helsinki.fi),
FT, kansatieteen dosentti, Helsingin yliopisto | FD, docent i etnologi, Helsingfors universitet

Tytti Steel (tytti.steel@helsinki.fi)
FT, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto | FD, forskardoktor, Helsingfors universitet

Viitteet | Noter

- 1 Tallgren 1920, 7.
- 2 Valkeapää 2020, 15.
- 3 Tallgren 1920, 7.
- 4 Tallgren 1920, 22.
- 5 Vrt. myös Tuukka Talvion katsausartikkeli tässä teoksessa.
Jfr också Tuukka Talvions översikt i denna volym.
- 6 Ks. myös Tuukka Talvion katsausartikkeli tässä teoksessa.
Se också Tuukka Talvions översikt i denna volym.
- 7 Valkeapää 2020, 220.
- 8 Ks. esim. / Se t.ex. Harrison 2013; Smith 2006, 2012.
- 9 Ks. esim. / Se t.ex. Harvey 2001; Tuomi-Nikula ym. 2013; Waterton ja Smith 2009.

Lähteet | Litteratur

- Harrison, R. 2013: *Heritage. Critical Approaches*. London: Routledge.
- Harvey, D. C. 2001: Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies* 7 (4), 319–338.
- Smith, L. 2006: *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Smith, L. 2012: Editorial. *International Journal of Heritage Studies* 18 (6), 533–540.
- Tallgren, A. M. 1920: *SMY:n 50-vuotiskertomus*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXX / Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XXX. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. ja Kivilaakso, A. 2013: Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa: O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää ja A. Kivilaakso (toim.) *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), 12–27.
- Valkeapää, Leena Elina 2020: *Saman taiteen lapset. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset tutkimusretket 1871–1902*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja / Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 124. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Waterton, E. ja Smith, L. 2009: There is no such thing as Heritage. Teoksessa: E. Waterton ja L. Smith (toim.) *Taking Archaeology out of Heritage*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 10–27.

TABULA GRATULATORIA

Jenni Haukio, juhlavuoden suojelija / jubileumsårets beskyddare

Hannu Ahokas

Lari Ahokas

Anna-Liisa Alho

Tom C. Bergroth

Christian Carpelan

Hannele Dahl

Pirjo Dahlbom

Torsten Edgren

Frida Ehrnsten

Johanna Enqvist

Liisa Erä-Esko

Johanna Frigård

Satu Frondelius

Heidi Haapoja-Mäkelä

Inkeri Hakamies

Risto Hakomäki

Petri Halinen

Pirjo Hamari

Heikki Hanka

Tuula Heikkurinen-Montell

Markus Hiekkänen

Leena Hiltula

Katariina Husso

Anna-Mari Immonen

Eero ja Marjaana Immonen

Kerttu Itkonen

Paula Jaakkola

Outi Järvinen ja Jukka Harvilahti

Raila Kataja

Tarja Knuutinen

Teppo Korhonen ja Mervi Naakka-Korhonen

Pirjo Korkiakangas

Kari Korolainen

Pekka Korvenmaa

Tuula Koski

Juhani Kostet

Pauli Kruhse

Liisa Kunnas-Pusa

Marita Kykyri

Mika Lavento ja Mervi Suhonen

Ildikó Lehtinen

Juhani U. E. Lehtonen

Petra Lehtoruusu

Marketta Luutonen

Ulla Lähdesmäki

Leena Marsio

Tiina Merisalo

Virpi Mäkinen

Aila Nieminen

Riitta Nikula

Maria Ollila

Pia Olsson

Leena Paaskoski

Tutta Palin
Kaarina ja Jarno Peltonen
Mariliina ja Mikko Perkko
Sirku Pihlman
Marja-Liisa Pimiä
Eija Rauske
Juha Ruohonen
Elina Räsänen
Pirkko Sallinen-Gimpl
Ulla Salmela
Timo Salminen
Leena Sammallahti
Minna Sarantola-Weiss
Jyri Saukkonen
Marianne Schauman-Lönnqvist
Eeva-Liisa Schultz
Katriina Siivonen
Anne Sjöström ja Lauri Katiskoski
Tytti Steel
Irja-Leena Suhonen
Antti ja Eija Suna
Renja Suominen-Kokkonen
Outi Suoranta
Leena Svinhufvud

Leena Söyrinki-Harmo ja Maunu Harmo
Jussi-Pekka Taavitsainen
Tuukka Talvio
Marketta Tamminen
Olavi Tapio
Teija Tiitinen
Timo Tuomi
Jussi Tuovinen
Pirjo Uino
Niina Uusi-Seppä
Marja-Liisa Waismaa-Pietarila ja
Pentti Pietarila
Pirjo Varjola
Kirsi Vertainen
Eeva Maija Viljo
Janne Vilkuna
Teemu Väisänen
Ritva Wäre

Helsingin kaupunginmuseo –
Helsingfors Stadsmuseum
Museoviraston kirjasto – Museiverkets
bibliotek
Suomen arkeoastronominen seura ry
Tyyne-Kerttu Virkki -säätio

tutkimus

forskning

KULTTUURIPERINTÖ JA TULEVAISUUS KULTURARV OCH FRAMTIDEN

Vaikutamme kulttuuriperinnöllä aina ympäristöömme ja tulevaisuuteen, vaikkamme tekisi sitä tarkoituksellisesti. Museot ovat osa yhteiskuntaa. Niissä tehtävä käytännön työ kytkeytyy ajan poliittisiin, taloudellisiin ja hallinnollisiin toimiin ja tavoitteisiin. Tarkastelen kulttuuriperintöä ja museotyöskentelyä tavoitteellisena, yhteiskunnallisena toimintana, joka asettuu vastaamaan ajankohtaisiin tarpeisiin ja rakentamaan toivottavaa tulevaisuutta. Kulttuuriperinnön on todettu olevan voimakas ja tunteisiin vetoava kulttuurituotannon muoto, jolla on merkitystä erityisesti sosiaalisena ja taloudellisena uudistajana¹.

Oman työn kriittinen tarkastelu on luonnollinen osa yhteiskuntaan sidoksissa olevaa kulttuuriperintötyöskentelyä. Kulttuuriperinnön ja museologian tutkimus tuovat siihen oman pohtivan ja kriittisen tarkastelunsa, mikä näkyy tämänkin *Suomen Museo – Finskt Museum* -juhlanumeron artikkeleissa. Tutkimuksen merkitys on suuri, koska sen avulla on mahdollista havaita ja kielteisissä tilanteissa korjata kulttuuriperintötyön vaikutuksia ihmisiin ja ympäristöön.

Kulttuuriperinnöllä vaikuttamisen tavat ovat erilaisia eri yhteyksissä ja eri aikoina. Parhailtaan maailma elää itseään uuteen järjestykseen, kuten teki Suomen Muinaismuistoyhdistyksen syntyvaiheissakin 150 vuotta sitten. Murroskohdissa muutokset ovat niin suuria, että ne tuovat maailmanlaajuisesti muutoksia arjen käytänteistä ja maailman ymmärtämisestä yhteiskunnan rakenteisiin asti. Uudenlaiset näkemykset ja toimintatavat leviävät laajalle ja vaikuttavat paikallisesti.² Tällaisissa murroksissa kulttuuriperinnölle on erityistä tarvetta³. Muutoksessa olevat asiat vaikuttavat siihen missä yhteydessä ja minkälaisista kulttuuriperintöä tarvitsemme.

1800-luvun murroskauden haaste

Muinaismuistoyhdistyksen alkuaikoina oli keskeistä luoda ihmisille kiinnikkeitä teollistuvassa, koneistuvassa ja kaupungistuvassa maailmassa, jossa sil-

loiset yhteiskunnan rakenteet hakivat uusia muotoja⁴. Muinaisuuden avulla rakennettiin siksi ajatusta kansasta ja kansallisuudesta⁵. Kuten Tuukka Talvio tässä juhlanumerossa toteaa Suomen Muinaismuistoyhdistyksen julkaisuja ja taustaa käsittelevässä katsauksessaan, yhdistys perustettiin vuonna 1870 muinaisuuden tutkimiseksi ja Kansallismuseon aikaansaamiseksi. Se luotiin vastaamaan aikansa tarpeeseen ja tulevaisuuden rakentamiseksi.

Janne Vilkkuna avaa katsauksessaan näkökulman siihen, miten esineiden ja niihin liittyvien symbolien tutkimisella voi hahmottaa yhdistyksen perustamisajan yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia. Vuonna 1865 kirkollinen ja maallinen valta erotettiin. Seurakuntien alueella tulivat toimimaan uudet hallintomuodot, kunnat, jotka tarvitsivat sinettejä asiakirjojensa vahvistamiseen. Maallisen vallan kunnansinettien kuviot ja raamatulliset tekstit kertovat symbolisella kielellään siirtymävaiheen ajattelumaailmasta. Virpi Mäkinen analysoi artikkelissaan valokuvia, jotka kertovat 1800–1900-luvun vaihteen kansallisista pyrkimyksistä ja matkailun edistämisestä. Noin 600 valokuvaa saatiin keskisuomalaisilta harrastajavalokuvaajilta 1900-luvun alun keruuhankeessa valokuvakirjaan, joka ei lopulta toteutunut. Näitä kuvia, keruuta ja kuvien muita vaiheita koskevia tietoja on mahdollista analysoida kokonaisuutena, koska kuvien asiayhteys on arkistossa tallessa. Keruu ja kuvien aihepiirit kuvastavat aikanaan merkityksellisenä nähtyjä piirteitä ja käsittelevät Keski-Suomen luontoa sekä muuttuvia elinkeinoja ja maisemia. Kansallisuusaatteen rakentumisen kannalta on kiinnostavaa havaita, että kansan kuvauksia niissä on vähemmän.

Aiempia murroksia valaisevat aineistot ja niiden kontekstitiedot ovat arvokkaita murroksissa elävän kulttuuriperintötyön ymmärtämiseksi. Niiden tutkiminen tuo tarpeellista perspektiiviä myös nykyisen muutoksen aikakauden hahmottamiseen.

Nykymurroksen kiperät kysymykset

Nykymurroksessa on osoitettu kolme muutoksessa olevien ilmiöiden kimpua, megatrendiä, jotka vaikuttavat keskeisesti koko yhteiskuntaan ja tulevaisuuteen⁶. Kulttuuriperintötyö kytkeytyy niihin ja tuo oman osansa murroksen ymmärtämiseen ja ratkaisujen hakemiseen. Ensimmäinen megatrendi koostuu monesta yhteen liittyvästä asiasta. Uudenlainen media- ja kulutusympäristö muuttaa ihmisten välistä vuorovaikutusta. Ihmiset, tieto ja aineelliset hyödykkeet liikkuvat aiempaa intensiivisemmin ja laajemmin. Näiden myötä yhteiskunnan taloudelliset, hallinnolliset, poliittiset ja kulttuuriset rakenteet muuttuvat globaalisti. Tämä kaikki avaa uudentlaisia toiminnan mahdolli-

suuksia, mutta näistä juontuu myös uusia ja mutkikkaita keskinäisjännitteitä ihmisryhmien välille.⁷

Association of Critical Heritage Studies (ACHS) järjesti elokuussa 2020 tulevaisuusteemaisen konferenssin⁸, joka tarjosi läpileikkauksen ajankohtaiseen kansainväliseen keskusteluun kulttuuriperintöstä ja kulttuuriperinnön tutkimuksesta. Nykyisiin globaaleihin ihmisryhmien välisiin jännitteisiin liittyen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvoisuuden käsittely museoissa ja kulttuuriperintötyössä keskustelutti monessa yhteydessä. Eri ihmisryhmien sisäisen ja välisen kulttuurisen kirjjon näkyminen arvonsa saavana kulttuuriperintönä museoiden kokoelmissa ja näyttelyissä oli yksi esille tuotu keino globaalien jännitteiden lieventämiseksi ja tasa-arvon tukemiseksi. Ajankoh- taisten konfliktitilanteiden käsittely ja kannan ottaminen tasa-arvon puolesta museotyössä oli toinen. Konferenssissa puhuttivat myös dekolonisaatio ja siihen liittyvä repatriaatio isoina globaaleina tasa-arvokysymyksinä. Tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden teemat ovat tärkeitä myös Suomessa. Esimerkiksi hiljattain Suomen kansallismuseo on ottanut aktiivisen roolin repatriaatiossa palauttaessaan Yhdysvaltain alkuperäiskansojen edustajille arkeologisen Mesa Verde -kokoelman ihmisjäänteet ja hauta-antimet⁹.

Toinen keskeinen nykymurroksen megatrendi on ekokriisi eli ihmisten kestämatön vaikutus elonkehään, ilmastoon sekä vesistön ja maaperän saastumiseen, jotka uhkaavat muuttaa maapallon elinkelvottomaksi ihmisille ja monille muille eliölajeille¹⁰. Elokuisessa ACHS-konferenssissa tämä tuli esille museoiden kyvyssä herättää ihmisten huomio ympäristöongelmiin esimerkiksi esittelemällä näyttelyissä ihmisten aiheuttamia ympäristöongelmia.

Kolmas megatrendi on radikaalin uuden teknologian kehittäminen ja sen yhteiskunnalliset ja kulttuuriset vaikutukset. Esimerkistä käyvät digitalisaatio, robotisaatio, tekoäly ja nanoteknologia, jotka muuttavat perustavasti arkisia toiminnan ja yhteistoiminnan tapojamme.¹¹ Nykydokumentoinnissa näiden prosessien seuraaminen voi olla osa museotyötä. Toisaalta teknologia avaa uusia mahdollisuuksia näyttelyihin. Lisäksi aineistojen digitoinnilla ja toiminnan ja kokoelmien uudenaikaisella saavutettavuudella museot kiinnittyvät entistä intensiivisemmin kaikkiin mutkikkaisiin globaaleihin muutosprosesseihin.

Kulttuuriperintöä voi hahmotella tavoitteellisena toimintana suhteessa aikaan, aineelliseen ympäristöön, maailman ymmärtämiseen ja elämään¹². Ihmiset käyttävät kulttuuriperinnön avulla valtaa ja vaikutusvaltaa toisiin ihmisiin¹³ ja suuntavat toimiaan luonnossa, mutta eivät kuitenkaan mitenkään vain. Kulttuurin, yhteiskunnan ja luonnon monimutkaisissa prosesseissa vaikuttavat monenlaiset voimat. Kulttuuriperintö on yhteiskunnallisesti nähty niin tärkeäksi, että sitä ja sillä tehtävää työtä on eri aikoina tuettu monin säädöksin

ja sopimuksin. Tässä numerossa suoraan niihin kohdistuvaa keskustelua käydään Heidi Haapoja-Mäkelän artikkelissa sekä Leena Marsion ja Pirjo Hamarin katsauksessa. Kummassakin on kyse Unescon yleissopimuksesta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta vuodelta 2003. Suomi ratifioi tämän sopimuksen vuonna 2013. Sopimus on ajankohtainen ja luonteenomainen nykymurrokselle, jossa annetaan sopimuksessa keskeisille osallisuudelle ja yhteisöille aiempaa suurempi rooli yleisesti ja kulttuuriperintötyössä¹⁴.

Kestävän kehityksen toimet on kehitetty Yhdistyneiden kansakuntien piirissä keinoiksi, joilla haetaan ratkaisuja megatrendien osoittamiin nykyajan kiperiin ongelmiin¹⁵. Tässä *Suomen Museo – Finskt Museum* -juhlanumerossa tarkastelen siksi kulttuuriperintöä kestävän kehityksen ja parhaillaan vahvistuvan kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta. Ne tarjoavat useita erilaisia ratkaisuja jotka kytkeytyvät nykyiseen globaaliin murrokseen ja megatrendeihin eri tavoin. Kestävän kehityksen työssä kulttuuriperintötyöskentely yhdistyy toiseen yhteiskunnalliseen toiminnan alueeseen. Nämä tarjoavat toisilleen oman kriittisen näkökulmansa ja molempia on myös syytä tarkastella kriittisesti muista näkökulmista.

Kulttuurinen kestävyys säilyttävänä jatkuvuuden turvaajana

Nancy Duxbury, Anita Kangas ja Christiaan De Beukelaer esittävät neljä erilaista kulttuurisen kestävyuden muotoa. He erittelevät niitä kokonaiskestävyyden ja erityisesti ekologisen kestävyuden edistäjinä. Ensimmäisessä muodossaan kulttuurinen kestävyys on valittujen kulttuuristen ilmiöiden suojelua, jolloin tavoitteena on niiden säilyttäminen mahdollisimman muuttumattomina ja ajassa pitkäkestoisina.¹⁶ Arvoa annetaan asioille, joilla on jo pitkä ikä takanaan ja joille suunnitellaan sitä tulevaisuuteenkin. Varhemmin on painotettu aineellisia asioita eli esineitä, rakennuksia tai ihmisjälkiä maastossa, mutta ajatukset voivat kohdistua myös aineettomaan kulttuuriperintöön eli tietoihin, taitoihin ja tapoihin. Säilyttävä suojelu edellyttää jatkuvaa työtä säilytettävien kulttuurielementtien valikoinnissa ja asettamisessa kulttuurin ja yhteiskunnan väistämättömän muutoksen ulottumattomiin sekä taistelussa materiaa murentavaa ja muokkaavaa luontoa vastaan.

Kahdessa tämän numeron artikkelissa kirjoittajat asettuvat tarkastelemaan kulttuuriperinnön kestävyyttä tästä näkökulmasta. Niissä näkyy tietoisuus siitä, että vuosikymmenten ja vuosisatojen muutoksissa koko ajan valikoituu sattumalta ja eri tarkoituksiin tehtyjen päätösten pohjalta se aineellinen kulttuuriperintö, mihin on löytynyt säilyttämisen tarvetta ja keinoja. Heikki Hanka kuvaa havainnollisesti tällaisten tapahtumien ketjuja Ahvenanmaal-

ta Föglön kirkosta keskiajalta nykypäivään. Analyysinsa pohjalta hän toteaa kontekstin tärkeyden. Vasta tutkimuksessa osoitetut paikalliseen kulttuuriperintökohteeseen liittyvät sosiaaliset suhteet ja tapahtumat antavat aineelliselle kulttuuriperinnölle merkityksen. Hanka määrittelee kestäväksi sellaisen kulttuuriperintötyön, joka ottaa nämä huomioon.

Niina Uusi-Seppä tarkastelee Kokemäeltä yhtä Suomen ensimmäisistä rakennussuojelukohteista, Pyhän Henrikin saarnahuonetta, jossa perimätiedon mukaan Piispa Henrik vietti viimeisen yönsä. Hirsistä tehdyn saarnahuoneen ympärille rakennettiin 1800-luvulla tiilistä kappeli. Nykyisellään sekä saarnahuone että kappeli ovat suojeltuja. Niiden sijainti Kokemäenjoen viettävällä törmällä on rakennusten säilymisen kannalta pulmallinen. Sateita lisäävä ilmastomuutos hankaloittaa tilannetta entisestään. Uusi-Seppä analysoi artikkelissaan miten eriaikaiset suojelutoimet ja niihin uhratut resurssit kuvaavat saarnahuoneen ja siihen liittyvän jaetun historian yleistä hyväksyntää ja merkitystä. Hän tutkii tätä niin paikallisyhteisön kuin valtakunnallisesti kunkin ajan muinaismuisto- tai kulttuuriperintöhallinnon ja luterilaisen kirkon kannalta.

Oikeus ja omistajuus kulttuuriperintöön

Säilytetyn tai suojellun kulttuuriperinnön tarkastelu ulottuu myös pohtimaan sitä, keillä on oikeus tai omistajuus siihen¹⁷. Ominaista kulttuuriperinnölle on, että siihen voi syntyä henkinen omistajuus tai osallisuuden tunne ilman juridista omistussuhdetta¹⁸. Omistajuus ja osallisuus määräytyvät monisyisessä yhteiskunnallisessa ja sosio-kulttuurisessa kontekstissa¹⁹. Tämän Niina Uusi-Seppäkin toteaa Pyhän Henrikin saarnahuoneen suojelutoimia koskevassa analyysissaan. Juha Ruohonen ja Kirsi Vertainen esittelevät artikkelissaan Juvan Partalan kartanon arkeologisten kaivausten antia. Niillä löytyi rautakautinen ristiriipus, joka osoitti, että alueella on ollut vaurasta asutusta ja kristillisiä vaikutteita jo rautakaudella, toisin kuin aiempien tietojen mukaan on oletettu. Riipus on tuonut Juvalla julkisuutta ja rististä tehtyä kopiota on myyty runsaasti. Talkootyönä toteutetut kaivaukset veivät tutkimuksen osaksi monien paikallisten omaa elämää. Ruohonen ja Vertainen analysoivat kaivausten ja niillä löytyneen esineen vaikutusta sekä paikallishistorian jäsentymiseen uudella tavalla että paikallisten ihmisten osallisuuden tukemiseen ja paikallisen identiteetin vahvistamiseen.

Liisa Kunnas-Pusa ja Tarja Knuutinen erittelevät artikkelissaan paikallisten ihmisten osuutta ja osallisuutta arkeologisen kulttuuriperinnön muodostumisessa Pohjois-Savossa. Varhemman kuvan siihen antavat vuonna 1887

Iisalmissa kiertäneen opettajaopiskelijan Alli Nissisen kertomukset muinaismuistojen keruuretkiltään. Hän tunnisti ja arvosti paikallisten ihmisten eläntönsä kokoamisessa hankkimaansa luontotutemusta, joka auttoi löytämään muinaismuistoja. Samalla hän harmitteli, että paikalliset eivät olleet kiinnostuneita aineellisista muinaisjäänteistä. Kunnas-Pusa ja Knuutinen toteavatkin, että paikallisille oli enemmän merkitystä menneisyydestä kertovilla tarinoilla, joiden avulla he itse määrittivät suhdettaan ympäristöönsä. Nykyisessä osallistavassa arkeologisessa kulttuuriperintötyössä paikalliset kiinnostuivat, kun saivat asiantuntijoilta tietää kotialueensa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä, mutta tarinoilla ei ollut heille entisen kaltaista omaehtoista merkitystä.

Työskentely aineettoman kulttuuriperinnön parissa Unescon vuoden 2003 sopimuksen mukaisesti tuo kulttuuriperinnön suojeluun hiukan eri näkökulman. Leena Marsio ja Pirjo Hamari esittelevät katsauksessaan sen painotuksia. Siinä yhteisöt ovat asiantuntijoiden sijasta keskeisiä kulttuuriperinnön määrittäjinä ja harjoittajina. Sitä kautta ajatellaan erilaisten tietojen, taitojen ja tapojen säilyvän elävässä muodossa. Suojelu ei näissä yhteyksissä tarkoita tapojen säilyttämistä sellaisinaan, vaan yhteisön mahdollisuuksia jatkaa toimintaansa kulttuuriperintönsä parissa, joka maailman muuttuessa muuntuu sen mukana elinkelpoisuutensa säilyttäen.

Kestävyuden määrittäminen valikoiden säilyttävänä työskentelynä kykenee hyvin avaamaan kulttuuriperinnön monisyisyyttä ja muuttuvuutta. Aineettoman kulttuuriperinnön ja elävän perinnön työ nostaa yhteisöt ja heidän oikeutensa määrittää kulttuuriperintöään keskeiseen rooliin²⁰. Tällaiset työskentelyn tavat liittyvät alueiden, yhteisöjen ja yksilöiden identiteettien ja keskinäisten suhteiden määrittämiseen joko kulttuuri-ilmiöiden kautta, ihmisiä ja yhteisöjä osallistavasti tai yhteisökeskeisenä työskentelynä. Nykymurroksen globaalien megatrendien kannalta näillä on merkitystä muuttuvien ja liikkuvien ihmisryhmien välisissä suhteissa ja jännitteissä. Yllä esitellyissä artikkeleissa arvostetaan toisaalta kulttuuriperintöasiantuntijuutta, toisaalta yhteisöjen asiantuntijuutta omasta kulttuuriperinnöstään. Osallisuus, kulttuuriperinnön henkinen omistajuus ja paikallisen identiteetin rakentaminen näyttäytyvät myös toisaalta asiantuntijavaltaisina, toisaalta yhteisökeskeisinä.

Kulttuuriperintötyön kestävä vaikutus

Toisessa muodossa kulttuurinen kestävyys on Duxburyn, Kankaan ja De Beukelaerin mukaan kulttuuriorganisaatioiden ja kulttuuritoimialojen oman toiminnan vaikutusten suuntaamista aiempaa kestävämmiksi²¹. Kyse on esi-

merkiksi museoiden ekologisesta jalanjäljestä, eli vaikkapa energian kulutuksesta tai luonnon resurssien käytöstä ja kierrätyksestä museon toiminnassa. Mahdollista on myös tarkastella museoiden ja kulttuuriperintötyön roolia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tukijoina ja kestäväen talouden edistäjinä.²²

Heidi Haapoja-Mäkelä analysoi artikkelissaan Unescon aineettoman kulttuuriperintösopimuksen toteuttamisen vaikutuksia Suomessa. Hänen analyysinsä kärki osuu siihen, miten aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnin tavat tuottavat kansallisia ja alueellisia kuvauksia meistä eli sisäryhmäisyydestä. Analyysi valaisee samalla sopimuksen mukaisen elävän perinnön toiseuttamisen tapoja. Merkille pantavaa on se, että Haapoja-Mäkelän analysoimaan aineettoman kulttuuriperinnön wiki-luetteloon voi mikä tahansa yhteisö kirjata omaa Unescon aihepiireihin sopivaa kulttuuriperintöään ilman, että niiltä edellytetään tai pyydetään kansallista leimaa. Kuitenkin kuvauksia sisäryhmäisyyttä ja toiseutta ilmentävästä kansallisesta me-ryhmästä löytyi aineistosta hyvin paljon. Haapoja-Mäkelä toteaa Laura-jane Smithiin²³ viitaten, että kansallisuus on monesti väistämättä mukana kulttuuriperintöprosesseissa. Se tulee esille ihmisten odotuksissa ja tässä yhteydessä myös heidän sopimuksen hengen mukaisesti itse määrittämässään kulttuuriperinnössä.

Ildikó Lehtinen analysoi yhden aktiivisen ihmisen vähitellen kertyneestä kansanpukukokoelmastaan perustamaa museota ja sen vaikutuksia identiteetteihin itämarilaisessa kyläyhteisössä. Lehtinen nostaa esille identiteetit sekä yksilön minuuden ja perheen näkökulmasta että yhteisön näkökulmasta kahdesta perspektiivistä: me-henkenä ja yhteisön ulkopuolelta määritettynä. Lehtinen erittelee monisyisesti erilaisia kansanpukujen käyttäjiä ja niiden saamia merkityksiä neuvostoaikaisista nykyisiin. Niihin ei enää arjessa pukeuduta, kuten tehtiin Lehtisen varhaisimpien kenttätöiden aikana 1980–1990-luvun vaihteessa. Museossa arkiesineet ovat saaneet arvokkaan kulttuuriperinnön statuksen, mikä tuo kyläyhteisössä tukea identiteetille kaikilla kolmella ulottuvuudella.

Kulttuurisen kestävyuden kannalta Haapoja-Mäkelän ja Lehtisen artikkelit analysoivat kriittisesti ja vivahteikkaasti kulttuuriperintöprosessien vaikutuksia sosiaaliseen kestävyteen erilaisia sisä- ja ulkoryhmäläisyyden ja yhteisöllisyyden muotoja tuottavina. Anna-Mari Immonen ja Maria Ollila pohtivat katsauksessaan Kansallismuseossa romani-yhteisön kanssa toteutettua romani-pukujen tallennusta ja sen sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia. Nämä kulttuuriperintötoimet ja niiden analyysit valaisevat museo- ja kulttuuriperintötyöhön osallistuvien tahtoa, kykyä ja mahdollisuuksia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen käytännössä. Myös tutkimuksella on vastuuta sosiaalisen kestävyuden tuottamisessa aiheen rajauksellaan, kysy-

myksenasettelullaan ja tuloksillaan. Kriittinen analyysi on merkityksellistä, jotta nykymurroksen keskinäisjännitteisessä maailmassa olisi edellytyksiä välttää toiseuttavia toimia, jotka ovat omiaan tuottamaan kielteisiä jännitteitä eivätkä tue kokonaiskestävyyden saavuttamista.

Kulttuuriperintö huomion herättäjänä ja kestävyysmuuntautumisena

Kolmannella kulttuurisen kestävyuden muodolla on tavoitteena herättää ihmiset huomaamaan ekologisia kestävyysongelmia²⁴. Nykymurroksessa sillä vastataan ekokriisin globaalin megatrendin asettamaan haasteeseen. Kulttuuriperintötyön kannalta kyse on siitä, miten se ohjaa ihmisiä havaitsemaan ympäristöönsä kestävyysongelmineen²⁵. Anna-Mari Immonen ja Maria Ollila tuovat tällaisesta toiminnasta esimerkkejä TAKO-verkoston nykydokumentointia käsittelevässä katsauksessaan. He esittelevät kuinka verkoston työn puitteissa Kansallismuseossa dokumentoitiin kuluttajien suhtautumista muoviin. Dokumentoinnin kohteena oli ihmisten havahduttaminen muoviin ekologisena ongelmana. Sen tulokset puolestaan voivat tukea muovin ongelmallisuuden ymmärtämistä laajemmin. Samanlainen merkitys on mahdollinen myös Kansallismuseon ilmastoaktiivisuuden dokumentoinnilla. Immonen ja Ollila painottavat museoiden asemaa yhteiskunnassa vaikuttavina ja vaikeita asioita käsittelevinä instituutioina. Siinä vastuullisuus ja oman roolin ja toimien itsereflektiivinen tarkastelu ovat tarpeen, he toteavat.

Neljäs Duxburyn, Kankaan ja De Beukelaerin määrittämä kulttuurisen kestävyuden muoto tarkoittaa kulttuurista transformaatiota tai muuntautumista kohti ekologisesti kestävämpää maailmaa. Kyse on laaja-alaisesta maailmankuvallisesta muutoksesta, jonka vaikutuksesta ihmisten toiminta suhteessa luontoon muuttuisi perustavasti. Kirjoittajat toteavat tämän tarpeelliseksi, mutta vaikeimmin tavoiteltavaksi kulttuuriseksi kestävyudeksi. Koska tässä on kyse globaalista vastuun kantamisesta, tämä edellyttäisi kulttuuriperintötoiminnan globaalia tarkastelua valtioiden harjoittaman kansallisen ja paikallisen kulttuuripolitiikan sijasta.²⁶ Kansainväliset kulttuuriperintösopimukset tukevat työn kansallista luonnetta asettamalla valtiot sopimusosapuoliksi, vaikka esimerkiksi Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen sopimuksessa määrittelyvaltaa onkin aktiivisesti pyritty siirtämään yhteisöille²⁷.

Varhemmasta muinaismuistoihin rakentuvasta työstä on todettu sen kyky rakentaa tulevaisuutta kansallisuuden konstruoinnin avulla²⁸. Nykyisestä

kulttuuriperintötyöstä on taas havaittu sen taipumus tuottaa kuvaa kansallisesta tai paikallisesta me-ryhmästä käsin, kuten Haapoja-Mäkelä toteaa tämän juhlanumeron artikkelissaan. Globaalin, sekä ekologiseen että kokonaiskestävään tulevaisuuteen tähtäävän muuntautumisen tuottaminen asettaa siis kulttuuriperintötyölle uudenlaisia kiinnostavia haasteita. Kulttuuriperintö uudistavana, voimakkaana ja tunteisiin vetoavana kulttuurituotantona²⁹ olisi kuitenkin myös siinä omiaan ratkaisuksi.

Kari Korolainen tarjoaa tämän numeron artikkelissaan mielenkiintoisen näkökulman kulttuuriperinnön kykyyn rakentaa ylipäänsä tulevaisuutta. Hän tarkastelee ajan käsittämistä ja nyt-hetkiä *Kansantieto*-lehden 1930-luvun perinnekeruissa kootuista piirroksista. Korolaisen havainnoissa piirtäjän menneisytyössä kartuttamat kokemukset ja tulevaisuuteen kohdistamat odotukset kietoutuvat piirrosten nykyhetkeen ja muuntuvat talteen merkityksi kulttuuriperinnöksi. Piirrokset ilmentävät yhtäaikaaisesti kulttuuriperinnön aineellista ja aineetonta puolta. Korolainen toteaa, että piirroksista luettavissa oleva kulttuuriperintö on metakulttuurista, mutta tämä ei kuitenkaan sisällä selkeitä tulevaisuuden rakennusaineita. Korolaisen esittämästä näkökulmasta muuntautumista tuottavaa kulttuuriperintöä ei luontaisesti olisi, ainakaan tilanteissa, joissa ihmisiä ei ole pyydetty pohtimaan tulevaisuutta kulttuuriperintöään kuvatessaan.

Kulttuuriperinnön avulla näyttää olevan mahdollista havahduttaa ihmisiä ympäristöongelmiin ja sillä voidaan tukea sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Sen sijaan kulttuuriperintötyön soveltaminen kestävyysmuuntautumiseen on nyky menetelmillä ja nykyisellä kulttuuriperinnön ymmärryksellä haasteellisempaa. Koska kuitenkin kulttuurinen transformaatio on osoitettu yhdeksi tarvittavaksi väyläksi kokonaiskestävyyden saavuttamisessa³⁰, uudenlaisten keinojen kehittäminen kulttuuriperintötyössä on oleellista. Se vaikuttaa kulttuuriperintötyön ja museoiden kykyyn vastata nykymurroksen globaaleihin haasteisiin.

Kulttuuriperintötyön pitkät juuret ja tulevaisuus

Tulkintani mukaan tämän juhlanumeron artikkeleissa ja katsauksissa näkyy niiden käsittelemää aikaa pidemmät muinaismuistojen ja kulttuuriperinnön parissa tehdyn työn juuret. Niiden syvempi ymmärtäminen auttaisi nähdäkseni löytämään vastauksia siihen, miten kulttuuriperintötyö voisi vastata paremmin kestävyysmuuntautumisen haasteeseen ja samalla nykyisiin globaaleihin kiperiin ongelmiin ja kestävämmän tulevaisuuden rakentamiseen. Näen tämän yhtenä tärkeänä tulevana tutkimusalueena.

Museovirasto kertoo, että Suomen muinaismuistohallinnon juuret juontuvat suurvalta-ajan Ruotsista³¹. Ruotsin Riksantikvarieämbetet antaa näistä varhaisista vaiheista tietoa historiansa kuvauksessa. Ensimmäinen valtion-antikvaari (*riksantikvarie*) sai viranomaisstatuksen vuonna 1630, mistä lähtien tehtävä on täytetty katkeamattomana nauhana nykypäivään asti. Vuonna 1666 Ruotsi asetti ensimmäisenä Euroopassa antikviteettejä sääntelevän asetuksen (*Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*).³²

Nämä toimet asettuvat reformaation jälkeiseen aikaan, jolloin protestanttisen uskon asemaa ja irtautumista paavin vallan alta vankistettiin Ruotsissa³³. Protestanttisen kirkon vernakulaari toiminta syrjäytti 1500-luvulta alkaen katolisen kirkon piirissä vallinneen rituaalisen latinan, mikä pyhitti symbolisesti kansankieliä³⁴. Tämä antoi yhden lähtökohdan 1800-luvun teollisen murroksen kansallisuuden rakentamiselle³⁵. Samaan suuntaan vei myös 1600-luvun antikvaarinen toiminta, joka käynnistettiin katolisuuden piiristä irtautuneen suurvalta-ajan Ruotsin kruunun tueksi³⁶ ja oli linjassa protestanttisen vallan maallisen sääntelyn lisääntymisen kanssa³⁷.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen alkuaikoina, vuonna 1884 perustettiin autonomisessa Suomessa ensimmäinen oma muinaismuistojen säilyttämistä valvova valtiollinen toimielin, Arkeologinen toimisto, mistä nykyinen Museovirasto on kehittynyt³⁸. 1800-luvun lopulla elettiin teollisessa murroksessa ja kansallisuusaatteen rakentamisen aikakautta. Maallinen ja kirkollinen valta jäsenyivät jälleen uudelleen. Reformaatiosta lähtenyt vernakulaarin kielen ja kulttuurin arvostaminen vahvistui niin, että nationalismia saattoi luonnehtia ”kansalaisuskonnoksi”³⁹.

Nämä monisatavuotiset juuret ilmenevät nykyisessä globaalissa murroksessa kansallisen me-ryhmän toisaalta tavanomaisena, toisaalta merkityksellisenä ylläpitona ja kulttuuriperintöviranomaisten osin oletettujen näkemysten heijastamisena. Monet YK:n ja Unescon piirissä työskentelevät asiantuntijat puolestaan etsivät kulttuurisesti kestäviä keinoja tukea ihmisten ja yhteisöjen omaehtoista kulttuuriperinnön määrittelyä, joka kansallisuusaatteen sijasta tukisi globaalissa muutoksessa eläviä ihmisiä ja sosiaalista, taloudellista ja ekologista kestävyyttä.

Kansallisuusaatetta ei 1800-luvun murroksessa luotu eikä juurrutettu hetkessä⁴⁰. Nykymurroksessa vie oman aikansa löytää kulttuuriperinnön kytkennät kaikkiin kulttuurisen kestävyuden muotoihin. Näkisin, että antroposeeniksi⁴¹ luonnehdittuna ekokriisin aikakautena sen eteen kannattaa tehdä työtä. Yksi mahdollisuus on kehittää sekä käsitteenä että kulttuuriperintötyöskentelynä tulevaisuusperintöä, joka ei perustuisi säilyttämiseen⁴², vaan elävän perinnön muuntamiseen kulttuurisesti kestäväällä tavalla ekologisesti kestäväan suuntaan ja kulttuuriseen kestävyysmuuntautumiseen⁴³. Tämä

edellyttää kulttuuriperinnön, kulttuurin ja luonnon käsitteellisten perusteiden jäsentämistä uudella tavalla⁴⁴.

Genom kulturarvet påverkar vi alltid vår omgivning och framtiden, även om vi kanske inte gör det medvetet. Museer är en del av samhället. I dem kopplas det praktiska arbetet till tidens politiska, ekonomiska och administrativa verksamhet och syften. Jag betraktar kulturarv och museiarbete som en ändamålsenlig, samhällelig verksamhet som möter aktuella behov och bygger en önskad framtid. Kulturarv har konstaterats vara en stark och känslframkallande form av kulturproduktion, med en särskild betydelse som en social och ekonomisk förnyare¹.

Ett kritiskt betraktande av det egna arbetet är en naturlig del av det till samhället bundna kulturarvsarbetet. Forskning inom kulturarv och museologi bidrar med ett eget reflekterande och kritiskt grepp, vilket även syns i artiklarna i detta jubileumsnummer av *Suomen Museo – Finskt Museum*. Forskningens betydelse är stor, för genom den kan man urskilja och i negativa situationer korrigera kulturarvsarbetets inverkan på människorna och omgivningen.

Sättet att påverka genom kulturarv varierar i olika sammanhang och i olika tider. Som bäst lever världen i en ny omordning, som den också gjorde då Finska Fornminnesföreningen grundades för 150 år sedan. I brytningsskeden är förändringarna så stora att de på en global nivå medför omvälvningar i vardagen och världsförståelsen som går ända in i samhällets strukturer. Nya synvinklar och praxis sprider sig brett och påverkar också lokalt.² I sådana här brytningsskeden finns det ett särskilt behov för kulturarv³. De saker som genomgår en förändring påverkar i vilka samband och ett hårdant slags kulturarv vi behöver.

Utmaningen i 1800-talets brytningsperiod

I Fornminnesföreningens tidiga skeden var det väsentligt att skapa fasta punkter för människorna i en värld som höll på att industrialiseras, mekaniseras och urbaniseras, där samhällets strukturer sökte sig nya former⁴. Med hjälp av forntiden skapades därför tanken om ett folk och en nationalitet⁵. Som Tuukka Talvio i detta jubileumsnummer konstaterar i översikten av föreningens bakgrund och dess publikationer så grundades Finska Fornminnes-

föreningen år 1870 för att främja forntidsforskning och skapa grunden för ett Nationalmuseum. Föreningen bildades för att möta sin tids behov och för att bygga en framtid.

I sin översikt öppnar Janne Vilkuna ett perspektiv till hur föremål och forskning av dem tillhörande symboler kan belysa de strukturella förändringar som samhället genomgick under den tidsperiod då föreningen grundades. År 1865 åtskildes den kyrkliga och den sekulära makten. På församlingarnas områden tillkom nya administrativa enheter, kommuner, som behövde sigill för att bestyrka sina dokument. Den världsliga maktens kommunsigill med sina former och bibliska texter berättar med sitt symboliska språk om tankegången under denna övergångsperiod. Virpi Mäkinen analyserar i sin artikel fotografier, som berättar om det nationella strävandet och främjandet av turism i skiftet mellan 1800- och 1900-talet. Kring 600 fotografier av amatörfotografer i Mellersta Finland insamlades i början av 1900-talet till en fotografibok, som slutligen aldrig förverkligades. Dessa bilder, insamlingen och information om bildernas övriga skeden kan analyseras som en helhet, eftersom bildernas kontext finns bevarad i arkivet. Insamlingen och bildernas motiv avspeglar sådana fenomen som i tiden ansågs betydelsefulla, de behandlar Mellersta Finlands natur, landskap samt livnäringar i förändring. Med tanke på nationalitetsidealets uppbyggnad är det intressant att se att de till en mindre andel innehåller bilder på folket.

Material och där tillhörande kontextuppgifter som belyser tidigare omvälvningar är värdefulla då det kommer till att förstå brytningar i det levande kulturarvsarbetet. Forskning av tidigare förändringar ger ett nödvändigt perspektiv för uppfattningen av nutidens brytningsperiod.

Den pågående brytningens svåra frågor

Inom brytningen som nu håller på att ske har man urskilt tre övergripande fenomen i förändring, så kallade megatrender, som centralt påverkar hela samhället och dess framtid⁶. Kulturarvsarbetet kopplas till dessa och bidrar för sin del till att förstå brytningen och till att söka lösningar. Den första megatrenden består av flera ihopkopplade saker. En ny slags media- och konsumtionsmiljö förändrar människornas interaktioner. Människor, information och materiella varor rör sig intensivare och vidare än tidigare. Via dessa förändras samhällets ekonomiska, administrativa, politiska och kulturella strukturer globalt. Detta öppnar för nya verksamhetsmöjligheter, men samtidigt uppstår också nya och komplicerade spänningar mellan olika människogrupper.⁷

Association of Critical Heritage Studies (ACHS) ordnade i augusti 2020 en konferens med framtidstema⁸, som erbjöd en översikt av den aktuella, internationella diskussionen om kulturarvsarbete och forskning av kulturarv. Spänningar mellan nutida globala folkgrupper och hur där tillhörande rättvisa och jämlikhet kan behandlas i museer och i kulturarvsarbete medförde diskussion i flera olika sammanhang. Ett sätt att mildra globala spänningar och stödja jämlikhet som framfördes var att man i museer och inom kulturarvsarbetet bör behandla den kulturella mångfalden inom och mellan olika folkgrupper som ett värde inom kulturarvet. Behandling av aktuella konfliktsituationer och ställningstagande för jämlikhet inom museiarbete var en annan aspekt. Under konferensen diskuterades också avkolonisering och där tillhörande repatriering som stora globala jämställdhetsfrågor. Teman som berör jämlikhet och rättvisa är viktiga också i Finland. Till exempel har Finlands nationalmuseum nyligen tagit en aktiv roll inom repatriering då den arkeologiska Mesa Verde -samlingens människolämningar och gravgoods returnerades till representanter för de Förenta staternas ursprungsbefolkning⁹.

En annan megatrend inom den aktuella brytningen är ekokrisen, det vill säga människornas ohållbara inverkan på biosfären, klimatet samt föroreningen av vattendrag och jordgrunden, som hotar att göra jordklotet obeboeligt för såväl människor som övriga organismer¹⁰. Under ACHS-konferensen i augusti framkom detta genom museernas förmåga att väcka människornas uppmärksamhet till dessa miljöproblem, bland annat genom att i utställningar visa miljöproblem orsakade av människan.

Den tredje megatrenden är den radikala utvecklingen av ny teknologi samt dess samhälleliga och kulturella verkningar. Som exempel kan nämnas digitalisering, robotisering, artificiell intelligens och nanoteknologi, som grundligt förändrar vår vardagliga verksamhet och vårt sätt att samverka.¹¹ Inom nutidsdokumentation kan en uppföljning av dessa processer vara en del av museiarbetet. Å andra sidan öppnar teknologin nya möjligheter för utställningar. Digitalisering av material och en ny slags tillgänglighet till verksamheten och samlingarna gör dessutom att museerna ännu intensivare än tidigare kopplas till alla komplicerade globala förändringsprocesser.

Kulturarv kan ses som en målinriktad verksamhet i förhållande till tid, materiell miljö, förståelse av världen och livet¹². Med hjälp av kulturarvet använder människorna makt och inflytande på andra människor¹³ och styr sina aktioner i naturen, men ändå inte hur som helst. Kulturens, samhällets och naturens komplicerade processer påverkas av flera olika krafter. Kulturarvet har samhälleligt ansetts så viktigt att det samt därtill hörande arbete i olika tider har stötts med olika slags konventioner och avtal. I detta nummer förs direkt diskussion kring dessa i Heidi Haapoja-Mäkeläs artikel samt Leena

Marsios och Pirjo Hamaris översikt. I bägge är det frågan om Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet från år 2003. Finland ratificerade denna konvention år 2013. Konventionen är aktuell och typisk för den pågående brytningen, som ger deltagande och samfunden en allt större roll både allmänt och inom kulturarvsarbetet¹⁴.

Insatser för hållbar utveckling har inom de Förenta nationerna utvecklats till ett medel genom vilket man söker lösningar till de svåra frågor som påvisats genom megatrenderna¹⁵. I detta jubileumsnummer av *Suomen Museo – Finskt Museum* betraktar jag därför kulturarvet ur ett perspektiv som är kopplat till såväl hållbar utveckling som kulturell hållbarhet, ett begrepp som i nuet håller på att få en ökad betydelse. De erbjuder flera olika slags lösningar som på olika vis kan kopplas till den pågående globala brytningen och megatrenderna. I arbetet för hållbar utveckling sammankopplas kulturarvsarbete med övriga områden inom samhällsaktivitet. Dessa erbjuder varandra ett ömsesidigt kritiskt perspektiv och därtill bör båda också betraktas kritiskt ur andra synvinklar.

Kulturell hållbarhet som en kontinuitetsbevarare

Nancy Duxbury, Anita Kangas och Christiaan De Beukelaer presenterar fyra olika slags former av kulturell hållbarhet. De analyserar dessas förmåga att främja övergripande hållbarhet och särskilt ekologisk hållbarhet. I sin första form är kulturell hållbarhet skyddandet av utvalda kulturella fenomen, med syfte att bevara dem så oförändrade som möjligt och ur ett långtidsperspektiv.¹⁶ Värde ges till saker som redan är av hög ålder och för vilka det även planeras en lång framtid. Tidigare har tonvikten lagts på materiella saker, det vill säga föremål, byggnader och människospår i naturen, men idén kan också fokuseras på immateriellt kulturarv, det vill säga kunskap, kunnighet och seder. Ett bevarande beskydd förutsätter kontinuerligt arbete i urvalet av de kulturelement som bör bevaras och placeras utanför den förändring som oundvikligen sker i kulturen och samhället samt i kampen mot den natur som bryter ner och förändrar materia.

I två av artiklarna i detta nummer betraktar skribenterna kulturarvets hållbarhet ur denna synvinkel. I dessa artiklar framkommer medvetenheten om att det materiella kulturarv som man funnit behov och möjlighet att bevara under de förändringar som sker under årtiondenas och århundradenas lopp har utvalts av slumpen och utgående från beslut gjorda för olika ändamål. Heikki Hanka beskriver illustrativt en dylik händelsekedja via Föglö kyrka på Åland från medeltid fram till nutid. Baserat på sin analys konstaterar han

kontextens betydelse. Genom studien kan han påvisa att det är de sociala relationerna och händelserna relaterade till den lokala kulturarvsplatsen som ger det materiella kulturarvet dess betydelse. Hanka definierar ett kulturarvsarbete som hållbart ifall det tar hänsyn till dessa.

Niina Uusi-Seppä betraktar en av de första byggnadsskyddade lokalerna i Finland, Sankt Henriks bönehus i Kumo. Enligt tradition skall Biskop Henrik ha tillbringat sin sista natt där. Runt det timrade bönehuset byggdes på 1800-talet ett kapell i tegel. Nuförtiden är både bönehuset och kapellet skyddade. Deras läge på banken som sluttar mot Kumo älv är problematiskt med tanke på bevarandet av byggnaderna. Klimatförändringen som leder till en ökad regnmängd komplicerar situationen ytterligare. Uusi-Seppä analyserar i sin artikel hur olika tiders skyddsåtgärder och de till dem ägnade resurserna beskriver den betydelse och det allmänna godkännande som bönehuset och den där tillhörande delade historien fått. Hon undersöker detta både utgående från lokalsamhället såväl som ur ett riksomfattande perspektiv som bygger på de olika tidernas fornminnes- och kulturarvsadministration och på den lutherska kyrkan.

Rätten till kulturarv

Undersökningar av bevarat eller skyddat kulturarv sträcker sig också till att innefatta vem som har rätt eller äganderätt till det¹⁷. Det är kännetecknande för kulturarv att det kan ge upphov till ett mentalt innehav eller en känsla av delaktighet utan något juridiskt ägarskap¹⁸. Ägarskap och delaktighet bestäms i ett mångfasetterat socialt och sociokulturellt sammanhang¹⁹. Detta konstaterar också Niina Uusi-Seppä i sin analys av skyddsåtgärder vid Sankt Henriks bönehus. Juha Ruohonen och Kirsi Vertanen presenterar i sin artikel resultaten av de arkeologiska utgrävningar som utförts vid Partala gård i Jockas (Juva). Där hittades ett järnålders korshänge som visade att området haft en rik bosättning och kristet inflytande redan under järnåldern, i motsats till vad som antagits utgående från tidigare kunskap. Hängsmycket har gett Jockas publicitet och kopian av korset har sålts i stora mängder. Utgrävningarna som genomfördes som talkoarbete gjorde undersökningarna till en del av den lokala befolkningens vardag. Ruohonen och Vertanen analyserar utgrävningarnas och de där upphittade föremålens betydelse, både utgående från hur lokalhistorien nu kan struktureras på ett nytt sätt och hur man kan stödja lokalbefolkningens engagemang och förstärkandet av den lokala identiteten.

Liisa Kunnas-Pusa och Tarja Knuutinen analyserar i sin artikel lokalbefolkningens andel och engagemang i bildandet av det arkeologiska kulturarvet

i Norra Savolax. En äldre skildring av detta ger de berättelser som lärarstuderanden Alli Nissinen samlade in under sin samlingsresa i Idensalmi år 1887. Hon identifierade och värderade den naturkunskap som lokalbefolkningen hade byggt upp i samband med sin försörjning, vilket hjälpte till att hitta fornlämningar. Samtidigt harmades hon över deras saknade intresse för kulturminnen. Kunnas-Pusa och Knuutinen konstaterar att berättelser om det förgångna hade en större betydelse för lokalbefolkningen, eftersom de genom dessa definierade sitt eget förhållande till omgivningen. I det nutida inkluderande arkeologiska kulturarvsarbetet väcktes lokalbefolkningens intresse då experterna berättade om hemtraktens arkeologiska kulturarv, men berättelserna hade inte längre en lika stor betydelse som tidigare.

Arbetet med det immateriella kulturarvet i enlighet med Unescos konvention från år 2003 ger ett något annorlunda perspektiv på skyddandet av kulturarv. I sin översikt presenterar Leena Marsio och Pirjo Hamari dess inriktningar. Där spelar samfunden istället för experterna en central roll i definieringen och bruket av kulturarv. På det viset tänker man att olika slags kunskap, färdigheter och seder kan bevaras i en levande form. Beskyddet i detta sammanhang betyder inte att seder och bruk bevaras som sådana, utan en möjlighet för samfunden att fortsätta sin verksamhet med sitt kulturarv, som i en föränderlig värld omvandlas för att bevara sin livskraft.

Definitionen av hållbarhet som ett selektivt bevarande arbete kan öppna kulturarvets mångfald och föränderlighet. Arbetet med immateriellt kulturarv och levande tradition lyfter i en central roll fram samfunden och deras egen rätt till att definiera sitt kulturarv²⁰. Sådana arbetssätt avser definieringen av olika områdens, samfunds eller individers identiteter och inbördes förhållanden antingen genom kulturella fenomen, genom att engagera människor och samfund eller som ett arbete som utgår från lokalsamhällen. Ur den pågående brytningens globala megatrenders perspektiv har dessa en betydelse i de relationer och spänningar som uppstår mellan olika folkgrupper i förändring och rörelse. I de ovan presenterade artiklarna värderas å ena sidan kulturarvsexpertis, å andra sidan samfundens expertis i sitt eget kulturarv. Deltagandet, kulturarvets mentala ägarskap och uppbyggandet av en lokal identitet verkar också vara delvis expertstyrda, delvis samfundscentrerade.

Kulturarvsarbetets hållbara inverkan

Den andra formen av kulturell hållbarhet är enligt Duxbury, Kangas och De Beukelaer att göra kulturorganisationernas och -branschernas egna verksam-

het mera hållbar än tidigare²¹. Detta gäller till exempel museernas ekologiska fotavtryck, det vill säga bland annat energiförbrukningen eller användning och återvinning av naturresurser i museets verksamhet. Det är också möjligt att betrakta museernas och kulturarvets roll som beskyddare av social rättvisa och främjare av hållbar ekonomi.²²

Heidi Haapoja-Mäkelä analyserar i sin artikel effekterna som genomförandet av Unescos konvention för immateriellt kulturarv haft in Finland. Spetsen i hennes analys träffar hur de olika sätten att katalogisera immateriellt kulturarv producerar nationella och regionala beskrivningar av oss, som en intern grupp. Analysen belyser samtidigt olika sätt genom vilka konventioner för levande kulturarv producerar utanförskap. Det är anmärkningsvärt att wiki-katalogen över immateriellt kulturarv som Haapoja-Mäkelä analyserat kan utökas av vilket som helst samfund som har ett kulturarv som passar in i Unescos teman, utan att det krävs eller efterfrågas någon nationell prägling. Trots det gick det i materialet att finna väldigt många beskrivningar av en nationell vi-grupp som understryker ingruppering och annanhet. Haapoja-Mäkelä konstaterar med hänvisning till Laurajane Smith²³ att nationalitet ofta oundvikligen ingår i kulturarvsprocessen. Det framkommer av människornas förväntningar och i detta sammanhang också i det kulturarv som de enligt konventionen själv definierat.

Ildikó Lehtinen analyserar ett museum som grundats med utgångspunkt i en aktiv persons så småningom insamlade folkdräktssamling och dess påverkan på identiteter i ett bysamhälle i östra Mari. Lehtinen lyfter fram identiteter både ur individens själv- och familjeperspektiv och samfundets perspektiv ur två synvinklar: som vi-anda och som definierad utifrån samhället. Lehtinen specificerar ett mångsidigt bruk av folkdräkter och de betydelse de fått från sovjettiden fram till nutid. I vardagen klär man sig inte längre i dem, som man gjorde under Lehtinens tidigaste fältarbeten i skiftet mellan 1980- och 1990-talet. I museet har vardagsföremålen fått en status som värdefullt kulturarv, vilket i bysamhället stöder identiteter i alla tre dimensioner.

Vad gäller kulturell hållbarhet analyserar Haapoja-Mäkeläs och Lehtinens artiklar kritiskt och nyanserat kulturarvsprocessernas inverkan på social hållbarhet som producenter av olika former av in- och utgruppering samt gemenskap. Anna-Mari Immonen och Maria Ollila begrundar i sin översikt bevaringen av romska dräkter som Nationalmuseet utfört i samarbete med romersamfundet samt dess sociala och kulturella verkan. Dessa kulturarvsaktioner och analyserna av dem belyser hur de som är involverade i musei- och kulturarvsarbete har en vilja, förmåga och möjlighet till att genomföra social rättvisa i praktiken. Även forskningen har ett ansvar i att producera social

hållbarhet genom ämnets avgränsning, frågeställning och resultat. En kritisk analys är väsentlig för att det i nutidens brytningsskede och i en värld full av spänningar skall finnas förutsättningar att undvika sådan verksamhet som skapar annanhet och i sig själv leder till att generera negativa spänningar och inte stöder uppnåendet av övergripande hållbarhet.

Kulturarv som uppmärksamhetsväckare och hållbarhetstransformation

Med den tredje formen av kulturell hållbarhet är syftet att göra människorna medvetna om ekologiska hållbarhetsproblem²⁴. I den pågående brytningen svarar detta på den utmaning som ekokrisens globala megatrend utpekat. Ur kulturarvsarbetets synvinkel handlar det om hur det vägleder folk till att uppfatta sin omgivning med dess hållbarhetsproblem²⁵. Anna-Mari Immonen och Maria Ollila ger i sin översikt av TAKO-nätverkets nutidsdokumentation exempel på dylik verksamhet. De presenterar hur man på Nationalmuseet inom ramarna för nätverkets arbete dokumenterade konsumenternas attityder till plast. Dokumentationens mål var människornas uppvaknande till plast som ett ekologiskt problem. Dess resultat kan i sin tur stödja en bredare förståelse för plastens problematiska natur. En likadan betydelse är möjlig också i Nationalmuseets dokumentation av klimataktivism. Immonen och Ollila betonar museernas roll i samhället som inflytelserika institutioner med en möjlighet att hantera också svåra ämnen. Där konstaterar de att ansvar och en självreflekterande granskning av den egna rollen och verksamheten är nödvändig.

Den fjärde formen av kulturell hållbarhet som Duxbury, Kangas och De Beukelaer definierat innebär kulturell transformation mot en mer ekologiskt hållbar värld. Här gäller det en omfattande förändring av världsbilden, med en följd som fundamentalt skulle förändra människornas handlingar i förhållande till naturen. Skribenterna fastslår detta som en nödvändig, men svårare form av kulturell hållbarhet att uppnå. Eftersom det är frågan om ett globalt ansvar skulle det kräva en global granskning av kulturarvsverksamheten snarare än den nationella och lokala kulturpolitik som enskilda stater idkar.²⁶ Internationella kulturarvskonventioner stöder arbetets nationella karaktär genom att definiera staterna som avtalsparter, trots att till exempel Unescos konvention för skyddandet av det immateriella kulturarvet aktivt har strävat till att flytta över definieringsmakten till samfunden²⁷.

Det arbete som i ett tidigt skede baserade sig på fornminnen har påvisat dess förmåga att skapa en framtid genom nationell konstruktion²⁸. Det nutida kulturarvsarbetet har återigen visat en tendens att skapa en bild utgående från

en nationell eller lokal vi-grupp, som Haapoja-Mäkelä konstaterar i sin artikel i detta jubileumsnummer. Att producera en förändring som siktar mot en global, såväl ekologisk som övergripande hållbar framtid innebär således nya, intressanta utmaningar för kulturarvsarbetet. Kulturarv som en förnyande, kraftfull och känslomässig kulturproduktion²⁹ skulle dock även här fungera som en lämplig lösning.

Kari Korolainen erbjuder i sin artikel i detta nummer ett intressant perspektiv på kulturarvets förmåga att skapa en framtid i allmänhet. Han undersöker tidsuppfattning och nuögonblick i en samling ritningar som samlats in under *Kansantieto*-tidningens traditionsinsamlingar på 1930-talet. I Korolainens observationer sammanflätas tecknarnas erfarenheter från det förgångna och de förväntningar som riktas mot framtiden ihop i ritningarnas nutid och förvandlas till ett kulturarv som tagits till vara. Ritningarna representerar samtidigt den materiella och immateriella sidan av kulturarvet. Korolainen konstaterar att det kulturarv som går att utläsas ur ritningarna är metakulturellt, men det innehåller ändå inte tydliga byggstenar för framtiden. Ur den synvinkel som Korolainen presenterar skulle det inte naturligt existera något kulturarv som skapar förvandling, åtminstone inte i situationer där människor inte har blivit ombedda att fundera på framtiden då de beskriver sitt kulturarv.

Med hjälp av kulturarv verkar det vara möjligt att få människor att vakna till miljöproblem och att stödja social rättvisa. Däremot är det mera utmanande att med nuvarande metoder och den nuvarande förståelsen för kulturarv tillämpa kulturarvsarbete för en hållbarhetstransformation. Eftersom en kulturell omvandling trots det har utpekats vara ett nödvändigt steg för att uppnå övergripande hållbarhet³⁰, så är utvecklingen av nya sätt att arbeta inom kulturarbetet av grundläggande betydelse. Det påverkar kulturarvsarbetets och museernas förmåga att möta de globala utmaningarna i den pågående brytningen.

Kulturarvsarbetets långa rötter och framtid

Enligt min tolkning kan man i artiklarna och översikterna i detta jubileumsnummer se rötterna i det arbete som gjorts med fornminnen och kulturarv från en längre tid än vad texterna behandlar. En djupare förståelse av dem skulle enligt min åsikt hjälpa till att hitta svar på hur kulturarvsarbete bättre kunde svara på hållbarhetstransformationens utmaning och samtidigt på de aktuella globala känsliga problemen och skapandet av en mer hållbar framtid. Jag ser detta som ett viktigt framtida forskningsområde.

Museiverket berättar, att Finlands fornminnesadministrations rötter går tillbaka till stormaktstidens Sverige³¹. Sveriges Riksantikvarieämbete ger i sin historiebeteckning en bild av dessa tidiga skeden. Den första riksantikvarien fick myndighetsstatus år 1630, varefter uppgiften fyllts obrutet fram till idag. År 1666 var Sverige först i Europa att utfärda en förordning som reglerar antikviteter (*Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*).³²

Dessa aktioner gjordes i tiden efter reformationen, då den protestantiska trons ställning och separationen från påvens makt befästes i Sverige³³. Från 1500-talet framåt ersatte den protestantiska kyrkans vernakulära verksamhet det rituella latinet som dominerat inom den katolska kyrkan, vilket symboliskt helgade folkspråket³⁴. Detta gav en ny utgångspunkt för uppbyggandet av en nationalitet under 1800-talets industriella revolution³⁵. Samma riktning tog också 1600-talets antikvariska verksamhet, som inleddes som ett stöd till stormaktstidens Sverige, som brutit sig loss från den katolska kretsen³⁶ och var i linje med utökandet av det protestantiska väldets sekulära reglering³⁷.

Under Finska Fornminnesföreningens tidiga år grundades år 1884 det första statliga organet som övervakade bevarandet av fornminnen i det autonoma Finland. Detta var den Arkeologiska kommissionen, ur vilken dagens Museiverk har utvecklats³⁸. I slutet av 1800-talet levde man i en industriell omvälvning och i en tidsperiod för konstruktionen av nationalitetsidéen. Den världsliga och den kyrkliga makten omorganiserades än en gång. Uppskattningen av det vernakulära språket och kulturen som fått sin början under reformationen förstärktes så att nationalism kunde beskrivas som en "medborgarreligion"³⁹.

Dessa flera hundra år gamla rötter syns i den pågående globala brytningen som ett dels vardagligt, dels betydelsefullt upprätthållande av den nationella vi-identiteten och som en avspiegling av kulturarvsmyndigheternas delvis antagna åsikter. Flera experter som arbetar inom FN och Unesco söker å sin sida efter kulturellt hållbara sätt att stödja människors och samfunds självpåtaga definiering av kulturarv, som istället för nationella ideal skulle stöda människorna som lever i en global brytning, samt social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet.

Nationalitetsidéen skapades och inrotades inte i ett ögonblick under 1800-talets brytning⁴⁰. I dagens omvälvning tar det sin egen tid att hitta kulturarvets koppling till alla olika former av kulturell hållbarhet. Jag ser det som att det inom den ekokris som också beskrivits som en antropocen tidsålder är värt att arbeta för detta⁴¹. En möjlighet är att både som begrepp och som kulturarvsarbete utveckla ett framtidsarv, som inte bygger på bevarande⁴²

utan på en omvandling av levande arv på ett kulturellt hållbart sätt mot en ekologisk hållbar riktning och kulturell hållbarhetstransformation⁴³. Detta förutsätter en omstrukturerings av de konceptuella grunderna för kulturarv, kultur och natur⁴⁴.

Katriina Siivonen

Kirjoittaja toimii Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen varajohtajana Turun yliopistossa. Skribenten är vice direktör vid Institutet för framtidsforskning vid Åbo universitet.

Katriina Siivonen (katriina.siivonen@utu.fi)

FT, dos., yliopistonlehtori, Turun yliopisto | FD, doc., universitetslektor, Åbo universitet

Viitteet | Noter

- 1 Kuutma 2019a.
- 2 Kts. / se Talve 2012, s. 358–359, 379–395; Wilenius 2017, s. xvii–xxvii; Siivonen 2008, s. 83–89.
- 3 Ks. / se Siivonen 2019.
- 4 Ks. / se Talve 2012, s. 379–387.
- 5 Räsänen 1989.
- 6 Kiiski Kataja 2016.
- 7 Kiiski Kataja 2016.
- 8 ACHS 2020.
- 9 Kansallismuseo 2020.
- 10 Kiiski Kataja 2016; kts. myös / se också Steffen et al. 2015.
- 11 Kiiski Kataja 2016.
- 12 Ks. / se Kuutma 2019a.
- 13 Kuutma 2019b.
- 14 Ks. / se Ahmas 2014.
- 15 Esim. / t.ex. United Nations 1987; 2019; 2020.
- 16 Duxbury et al. 2017.
- 17 Duxbury et al. 2017.
- 18 Grahn 2009.
- 19 Kuutma 2019a.
- 20 Ks. / se Siivonen 2017.
- 21 Duxbury et al. 2017.

- 22 Ks. / se Mattila 2018, 13; Suomen museoliitto 2010.
- 23 Smith 2006.
- 24 Duxbury et al. 2017.
- 25 Ks. / se Suomen museoliitto 2010.
- 26 Duxbury et al. 2017.
- 27 Ks. / se Blake 2019.
- 28 Ks. / se Blake 2019.
- 29 Ks. / se Kuutma 2019a.
- 30 Soini & Dessein 2016; Mickwitz et al. 2011.
- 31 Museovirasto 2020.
- 32 Ainoastaan Vatikaanivaltiossa oli tätä varhemmin joitakin muinaismuistoja koskevia säädöksiä. Riksantivarieämbetet 2020 / Endast i Vatikanstaten fanns det tidigare än detta förordningar som berörde fornminnen. Riksantivarieämbetet 2020.
- 33 Lappalainen 2014, s. 22 ja / och passim.
- 34 Sinnemäki & Saarikivi 2019, s. 41–42 ja / och passim.
- 35 Sinnemäki & Saarikivi 2019, s. 41–42 ja / och passim, ks. myös / se även Lappalainen 2014, s. 22 ja / och passim.
- 36 Vilkuna 2009, s. 34.
- 37 Lidman 2017; Lappalainen 2014, s. 199–205.
- 38 Museovirasto 2020.
- 39 Räsänen 1989, s. 17.
- 40 Räsänen 1989.
- 41 Nykyteknologialla ja ihmisten määrällä ihmisen vaikutus luonnonympäristöön on niin vahva, että sitä on alettu luonnehtia antroposeenin käsitteellä maapallon ekosysteemin perustavia muutoksia määrittäväksi ilmiöksi, ks. esim. Delanty & Mota 2017. / Med nutidsteknologin och befolkningsökningen är människans påverkan på naturen så stor att den har börjat definieras genom begreppet antropocen, som definierar de grundläggande förändringarna i jordens ekosystem, se t.ex. Delanty & Mota 2017.
- 42 Vrt. / jämför Harrison et al. 2020.
- 43 Siivonen 2020.
- 44 Ks. / se Siivonen 2018.

Lähteet | Källor

- ACHS 2020. *ACHS2020 Futures*. <https://achs2020london.com/>. Haettu / sökt 22.10.2020.
- Ahmas, Kristina 2014. *Norsunluutornin purkajat. Jaettu johtajuus ja kollektiivinen asiantuntijuus museossa*. Acta Wasaensia 318, Liiketaloustiede 130, Johtaminen ja organisaatiot. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Blake, Janet 2019. Further reflections on community involvement in safeguarding intangible cultural heritage. Teoksessa / i volyminen Natsuko Akagawa & Laurajane Smith (eds.), *Safeguarding Intangible Heritage, Practices and Politics*. London & New York: Routledge, s. 17–35.
- Delanty, Gerard & Mota, Aurea 2017. Governing the anthropocene: agency, governance, knowledge. *European Journal of Social Theory*, 20:1, s. 9–38.

Duxbury, Nancy & Kangas, Anita & Christiaan De Beukelaer 2017. Cultural policies for sustainable development: four strategic paths. *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, s. 214–230, DOI: 10.1080/10286632.2017.1280789.

Grahn, Maarit 2009. Noormarkun ruukki. Menneisyyden jäljistä kulttuuriperinnöksi. Teoksessa / i volymin Maarit Grahn & Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Tietolipas 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 107–126.

Harrison, Rodney & DeSilvey, Caitlin & Holtorf, Cornelius & Macdonald, Sharon & Bartolini, Nadia & Breithoff, Esther & Fredheim, Harald & Lyons, Antony & May, Sarah & Morgan, Jennie & Penrose, Sefryn 2020. *Heritage Futures. Comparative Approaches to Natural and Cultural Heritage Practices*. London: UCLPress.

Kansallismuseo 2020. *Suomen kansallismuseo luovutti yli sata vuotta kokoelmissaan olleet pueblo-intiaanien esivanhempien jäänteet uudelleenhaudattaviksi Mesa Verdeen Coloradoon*. <https://www.kansallismuseo.fi/fi/ajankohtaista/skm-luovutti-mesaverde-jaanteet-uudelleen-haudattaviksi>. Haettu / sökt 22.10.2020.

Kiiski Kataja, Elina 2016. *Megatrendit 2016. Tulevaisuus tapahtuu nyt*. Helsinki: Sitra.

Kuutma, Kristin 2019a. Afterword. The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage. Identification, Ownership and Representation. Teoksessa / i volymin Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas & Yujie Zhu (eds.), *Politics of Scale. New Directions in Critical Heritage Studies*. New York: Berghahn Books, s. 156–170.

Kuutma, Kristin 2019b. Inside the UNESCO apparatus. From intangible representations to tangible effects. Teoksessa / i volymin Natsuko Akagawa & Laurajane Smith (eds.), *Safeguarding Intangible Heritage, Practices and Politics*. London & New York: Routledge, s. 68–83.

Lappalainen, Mirkka 2014. *Pohjolan leijona. Kustaa II Adolf ja Suomi 1611–1632*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Lidman, Satu 2017. Kontrolli tulee ylhäältä! Saksankieliset reformaatiot ja lisääntyvä sääntely. Teoksessa / i volymin Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), *Pohjoinen reformaatio*. Turun Historiallinen Arkisto 68. 2. painos. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen yhdistys, s. 63–66.

Mattila, Mirva (toim.) 2018. *Mahdollisuuksien museo – Opetus- ja kulttuuriministeriön museo-poliittinen ohjelma 2030*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018/11. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Mickwitz, Per & Hildén, Mikael & Seppälä, Jyri & Melanen, Matti 2011. Sustainability through system transformation: lessons from Finnish efforts. *Journal of Cleaner Production* 19 (2011), s. 1779–1787, DOI:10.1016/j.jclepro.2011.07.011.

Museovirasto 2020. *Museoviraston historiaa*. <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/museoviraston-historiaa>. Haettu / sökt 23.10.2020.

Riksantikvarieämbetet 2020. *Riksantikvarieämbetets historia*. <https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/riksantikvarieambetets-historia/>. Haettu / sökt 23.10.2020.

Räsänen, Matti 1989. Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. Teoksessa / i volymin Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.), *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Siivonen, Katriina 2008. *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Kansatieteellinen Arkisto 51. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Siivonen, Katriina 2017. Kulttuurinen kestävyys. Teoksessa / i volymin Kari Enqvist, Ilari Hetemäki & Teija Tiilikainen (toim.) *Kaikki vapaudesta*. Helsinki: Gaudeamus, 273–287.

- Siivonen, Katriina 2018. Sustainable everyday culture from glocal archipelago culture. Teoksessa / i volymen Inger Birkeland, Rob Burton, Constanza Parra & Katriina Siivonen (eds.), *Cultural Sustainability and the Nature-Culture interface. Livelihoods, Policies, and Methodologies*. London: Routledge, s. 19–34.
- Siivonen, Katriina 2019. Intangible cultural heritage will revolutionise the future. Teoksessa / i volymen Sabine Eggmann, Susanna Kolbe & Justin Winkler (eds.), *Wohin geht die Reise? Where does the journey go to? Eine Geburtstagsgabe für Johanna Rolshoven 2019, A birthday present for Johanna Rolshoven*. Basel: Akroama Editions, s. 93–97, <https://www.geruchderzeit.org/siivonen/>
- Siivonen, Katriina 2020. Metsäsuhde kulttuurisesti kestävästä tulevaisuusperintönä. *Vuosilusto* 14/2020, s. 10–23.
- Sinnemäki, Kaius & Saarikivi, Janne 2019. Sacred Language: Reformation, Nationalism, and Linguistic Culture. Teoksessa / i volymen Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli & Robert H. Nelson (eds.), *On the Legacy of Lutheranism in Finland. Societal Perspectives*. Studia Fennica Historica 35. Helsinki: Finnish Literature Society, s. 39–68.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Soini, Katriina & Dessen, Joost 2016. Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework. *Sustainability* 2016, 8, 167, s. 1–12. DOI: 10.3390/su8020167.
- Steffen, Will & Richardson, Katherine & Rockström, Johan & Cornell, Sarah E. & Fetzer, Ingo & Bennett, Elena M. & Biggs, Reinette & Carpenter, Stephen R. & de Vries, Wim & de Wit, Cynthia A. & Folke, Carl & Gerten, Dieter & Heinke, Jens & Mace, Georgina M. & Persson, Linn M. & Ramanathan, Veerabhadran & Reyers, Belinda & Sörlin, Sverker 2015. Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science* vol. 347, issue 6223, <http://science.sciencemag.org/content/347/6223/1259855>.
- Suomen museoliitto 2010. *KEKE – Museot ja kestävä kehitys*. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Talve, Ilmar 2012. *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Uusi nidottu laitos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- United Nations 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. New York: United Nations. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. Haettu / sökt 22.10.2020.
- United Nations 2019. *The Future is Now. Science for Achieving Sustainable Development. Global Sustainable Development Report 2019*. New York: United Nations.
- United Nations 2020. *Sustainable Development Goals*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>. Haettu / sökt 22.10.2020.
- Vilkuna, Janne 2009. Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa / i volymen Pauliina Kinanen (toim.), *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Helsinki: Suomen museoliitto, s. 12–41.
- Wilenius, Markku 2017. *Patterns of the Future. Understanding the Next Wave of Global Change*. New Jersey: World Scientific.

ELÄVÄT PERINTÖMME

Kansallinen me aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnissa

Aineettoman kulttuuriperinnön luettelointi on ylijärjettä ja eurooppalaisia kulttuuriperintöpolitiikkoja heijastava, mutta kansallisella tasolla toimiva ja sitä rakentava ilmiö. Artikkelissani tutkin Museoviraston ja erilaisten yhteisöjen tuottamia aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamiseen, vaalimiseen ja edistämiseen liittyviä materiaaleja. Huomioni kohdistuu siihen, miten kansallisuutta tuotetaan aineettoman kulttuuriperinnön hallintaan liittyvissä yhteyksissä. Olen erityisen kiinnostunut ”meisyyttä” ilmentävistä kielellisistä rakenteista ja laajemmista puhe-tavoista, joissa ”suomalaisuutta” rakennetaan.

Tutkin artikkelissani Museoviraston toimeenpanemia, aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen liittyvän UNESCO:n yleissopimuksen¹ ratifioinnin (2013) myötä syntyneitä materiaaleja. Tarkastelen erityisesti vuonna 2016 avattua *Elävän perinnön wikiluetteloa*, joka on Museoviraston ylläpitämä, yhteisöllinen, talkoosikin kutsuttu internetalusta. Artikkelissani kysyn, miten aineistossa tuotetaan niin sanottua ”kansallista meitä” eli sisäryhmäisyyttä. Vastatakseni tähän tarkastelen sekä luettelointiprosessin puitteita (esim. Museoviraston tuottamia tausta-aineistoja ja muita luetteloinnin metatason kehystyksiä) että *Elävän perinnön wikiluettelon* sisältöjä, joita ovat tuottaneet erilaiset yhteiskunnalliset toimijat kuten esimerkiksi vapaan sivistystyön järjestöt. Yhdessä näistä muodostuu institutionaalisen ja vernakulaarin eli omaehtoisen rajapinnoilla tasapainotteleva kokonaisuus, joka avaa kiinnostavia näkymiä siihen, millaisia merkityksiä kansalliselle annetaan kulttuuriperintöprosesseissa. Aihe on merkittävä, sillä Suomessa kansallisuuden tuottamista kulttuuriperintöyhteyksissä on tutkittu varsin vähän². Kansainvälisen kriittisen perinnöntutkimuksen kentällä aihe on ollut jo pidempään esillä³.

Esittelen artikkelin teoreettiset lähtökohdat seuraavassa alaluvussa, minä jälkeen kuvaan lyhyesti artikkelissa käytetyt aineistot ja menetelmät. Ana-

lyysiosiossa tarkastelen ensin aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnin kehystyksiä eli niitä puitteita, joissa Elävän perinnön wikiluettelon artikkelit syntyvät ja joita ne peilaavat. Tämän jälkeen analysoin sisäryhmäisyyden muotoja ja merkityksiä Wikiluettelon sisällöissä, ja lopuksi tarkastelen, miten Wikiluettelossa rakentuu ”meidän” ulkopuolinen, toinen.

Aineeton kulttuuriperintö, arkipäiväinen nationalismi ja ”me”

Viimeisten vuosikymmenten aikana *perinnöstä* ja *muistista* on tullut merkittäviä käsitteitä, joilla jäsennetään jälkimodernien yhteisöjen menneisyydelle antamia merkityksiä ja menneisyys-nykyisyysuhteita⁴. Perintöilmioistä on tullut suuri eurooppalainen identiteetti-projekti, jonka avulla on rakennettu niin globaaleja, ylijäisiä, kansallisia kuin paikallisia kulttuuripolitiikan muotoja⁵. Ymmärrän *perinnön* englanninkielisen *heritagen* vastineena, yläkäsitteenä ja laajempaan ilmiönä, kun taas *kulttuuriperintö* on institutionaalisen hallinnan kielen määrittelemää⁶. Käytän tässä artikkelissa vakiintunutta käsitettä kulttuuriperintö, koska tekstini käsittelee nimenomaan kulttuuriperintöhallinnan kontekstia.⁷

Kulttuuriperintö ei ole kiinteäraja- ja yksikkö tai jonkin asian sisäsyntyinen ominaisuus, päinvastoin: se tehdään ja tulee todeksi kussakin performanssissa, jossa se nimetään. Kulttuuriperintö on käsitysten ja merkityksuhteiden verkosto, joka ei synny pelkästään kielellisissä käytännöissä, vaan myös esimerkiksi kuvallisissa, kehollisissa ja äänellisissä vuorovaikutuksissa ja suhteissa materiaaliseen maailmaan.⁸ Kulttuuriperintö-sanana eteen lisätty käsite ”aineeton” on institutionaalisen kulttuuriperintöhallinnan mekanismeja, organisaatioita ja politiikkoja varten luotu määre, jolla on alun perin haluttu luoda eroa muistomerkkikeskeiseen ja aineelliseen keskittyneeseen maailmanperintöilmioon. Moniaalla on osoitettu, että tällainen jako on keinotekoinen ja suorastaan mahdoton: aineetonta ei voida erottaa aineellisesta ja toisinpäin.⁹

Artikkelissani viittaan *banaalin* eli *arkipäiväisen nationalismin* tutkimuksiin, joissa huomio kiinnitetään arkipäiväistyneisiin, itsestäänselvinä pidettyihin ja monella tapaa hiljaisiksi jääviin elementteihin, joiden avulla erityisesti vakiintuneet kansakunnat uusiintuvat ja vahvistuvat jatkuvasti käynnissä olevissa prosesseissa. Käsitelen erityisesti kansallisen diskursiivista muotoutumista¹⁰, vaikka moniaalla on todettu kielellisyyden olevan vain yksi osa *spatiaalista sosiaalistumista* ja *kuviteltujen yhteisöjen* luomista. Kansalliseen kuulumisen kokemuksessa ovat mukana myös affektiiviset, moniaistiset ja

materiaaliset ulottuvuudet.¹¹ Kulttuuriperintöön ja kansakuntaan liittyvät puheetavat kohtaavat erityisesti historialliseen muistiin liittyvissä kertomuksissa ja käytännöissä, joiden kautta valikoidaan menneisyydestä tiettyjä elementtejä ja tuodaan ne nykyisyyteen, mahdollisesti tulevaisuuden tarpeisiin¹². Kulttuuriperintökäytännöt osallistuvat nationalistisiin prosesseihin luomalla kuvaa kansallisesta menneisyydestä, ja näin vankistavat ihmisten kiinnittymistä kansallisvaltion tila-aikaan.

Artikkelissani analysoin, miten nuo käytännöt rakentuvat suhteessa ajatukseen ”kansallisesta meistä”, sisäryhmästä, joka oletusarvoisesti jakaa esimerkiksi samat kansalliset kertomukset, arvot, kielen, historian ja maisemat. Persoonapronomini ”me” (kaikkine taivutusmuotoineen) on sanana pieni ja huomaamaton, mutta nationalismin tutkimuksessa sen on todettu olevan äärimmäisen tärkeä kansakuntia ja kansallisia identiteettejä koskevissa diskursseissa. ”Me” on aina *indeksinen*, eli se viittaa kulloisessakin ilmaistutapahtumassa kontekstiinsa samalla muokaten sitä. ”Me” on myös *deiktinen* ilmaus, sillä nuo kulloisetkin kontekstit vaihtuvat, ja asiat, joihin pronomiinilla viitataan, tarkoittavat eri tilanteissa eri asioita.¹³ Varsinkin mediassa ja julkisen puheen yhteyksissä ”me” viittaa kuitenkin usein kansalliseen tasoon¹⁴.

Suomenkielisissä ympäristöissä kansallisten sisäryhmien rakentumista kielellisissä käytännöissä on tutkittu harvalukuisesti¹⁵. Silti erityisesti akatemiseen kielenkäyttöön on juurtunut tapa viitata sisäryhmäisyyteen hivenen kömpelöllä sanalla ”meisyys”. Käytän tässä artikkelissa parempien puuttuessa limittäin ilmauksia meisyys, sisäryhmäisyys ja me-ryhmäisyys, ja viitataan niillä tässä yhteydessä nimenomaan kansalliseksi tulkittavaan ”suomalaiset”-ryhmään.

Suomalaisten ymmärtäminen yhtenäisenä me-ryhmänä on historiallisesti kytköksissä Suomen maantieteellisen alueen poliittisiin ja kulttuurisiin vaiheisiin. Me-ryhmäisyyden diskurssiiviset juuret ovat Ruotsin valtion yhtenäistämispoliitikassa ja uskonpuhdistuksen aikaansaamissa prosesseissa 1500–1700-luvuilla. Ajatus etnisesti yhtenäisestä suomalaisuudesta vahvistui nykyisenkaltaiseksi 1800-luvun kansallisromantiikkaan ja nationalismiin nojaavissa kansakunnan rakentamisen keskusteluissa. Me-ryhmän korostamiseen on sisältynyt usein myös ajatus suomalaisten geneettisestä yhtenäisyydestä.¹⁶ Tämä käsitys on usein edelleen nähtävissä varsinkin julkisessa puheessa, vaikka esimerkiksi muinaisgenomien tutkijat muistuttavat jatkuvasti, etteivät etnisuus ja geeniperimä ole toisistaan riippuvaisia. Muinais-DNA:n analyysit ovat yksiselitteisesti osoittaneet Suomen alueella historiallisesti eläneen väestön olleen geneettisesti monitahoista.¹⁷

Aineisto ja menetelmät

Artikkelin aineistona on vuonna 2016 avattu *Elävän perinnön wikiluettelo* (tästä eteenpäin: Wikiluettelo), joka on internetissä toimiva, Museoviraston ylläpitämä osallistava alusta. Wikiluettelon avulla kartoitetaan, kerätään ja luetteloidaan kulttuuriperintöä yhdessä ruohonjuuritason toimijoiden kanssa. Mikä tahansa yhteisö voi ilmoittaa alustalle aineettomaksi kulttuuriperinnöksi ymmärtämiään ilmiöitä, mutta Museovirasto kuitenkin tarkastaa ja moderoi ilmoituksia. Wikiluettelo on jatkuvasti päivittyvä ja muuntuva: luettelossa on tällä hetkellä (6/2020) yli 200 artikkelisivua, mutta tämän kirjoituksen analyysiä tehtäessä ilmiöitä on ollut 140. Pdf-muotoon tallennettuna aineistoa on 735 sivua. Lisäksi tarkastelen Museoviraston laatimia luetteloinnin ohjeita, muita aiheeseen liittyviä meta-aineistoja kuten aineetonkulttuuriperintö.fi-internetsivun tekstejä. Olen myös haastatellut sähköpostitse yhtä Wikiluettelon laatimiseen osallistunutta, Museovirastossa töissä ollutta korkeakouluharjoittelijaa¹⁸. Tässä artikkelissa analyysin kohteena ovat erityisesti tekstit, ja visuaalinen aineisto kuten artikkelien ja internetsivujen kuvituskuvat rajautuvat sen ulkopuolelle.

The screenshot shows the Wikiluettelo article page for "Suomenhevosiin liittyvä tietotaito". The page layout includes a top navigation bar with "Sivu" and "Keskustelu" tabs, and a search bar. The article title is prominently displayed. On the left side, there is a sidebar with various navigation options such as "Etusivu", "Eiäily", "Kanta", "Meidän perintö", "Riheilu", "Ohjeita", "Kansallinen luettelo", "Muut", and "Joo". The main content area contains several paragraphs of text, including sections for "Perinteen harjoittajat ja tuntijat" and "Perinteen harjoittaminen". A small image of a person riding a horse is visible at the bottom right of the article content. The page also features a "Suomenhevosiin liittyvä tietotaito" box with a "Rukous kansallisessa luettelossa" section, listing "Sijainti" (Suomi, Kanta-Häme, Ypäjä) and "Asiasanat" (Suomenhevonen, alkuperäisrotu, yleishevonen, hevomestasto, raviturnaus, ratsastus, hevosharrastus, terapiahvonen).

Kuva 1. Näyttökuvaa Wikiluettelon "Suomenhevosiin liittyvä tietotaito" -artikkelista. Avattu 4.6.2020. CC BY 4.0.

Kuva 2. Näyttökuvaa Wikiluettelon ”Lisää ilmiö” -sivusta, jossa näkyy osa Museoviraston laatimasta lomakepohjasta, jota kaikki artikkelien ilmoittajat käyttävät. Avattu 4.6.2020. CC BY 4.0.

Wikiluettelon ilmoitusten sisällöt ja aiheet vaihtelevat laidasta laitaan, ja artikkelit käsittelevät esimerkiksi ruokaperinteitä, musiikkia ja tanssia ja erilaisia luontoon liittyviä ilmiöitä. Alustan yläluokat (esim. ”Pelit ja leikit”, ”Luonto ja maailmankaikkeus”) on poimitu UNESCO:n sopimuksesta, ja ilmoittajatahot sopeuttavat tekstinsä näihin. Lopulliset artikkelit ovat suurelta osin ilmoittajatahojen laatimia, ja Museoviraston toimitusprosessissa on lähinnä pyydetty täydentämään liian lyhyitä tai puutteellisia artikkeleita tai esimerkiksi kirjallisuusluetteloita.¹⁹ Ilmoittajatahoissa on monia tunnettuja ja aktiivisia järjestöjä kuten Marttiliitto, Suomen Latu ja Hyötykasviyhdistys. Koko Wikiluettelo toimii ponnahdus- alustana myös niin sanotulle Kansalliselle luettelolle, jonne ilmoittajatahot voivat tehdä erillisen hakemuksen. Opetus- ja kulttuuriministeriö ehdottaa kansallisen luettelon pohjalta kohteita UNESCO:n aineettoman kulttuuriperinnön listalle.

Wikiluettelo tasapainoilee kiinnostavasti omaehtoisen ilmaisun ja institutionaalisen kulttuuriperintöhallinnan rajapinnalla. Omaehtoinen viittaa kommunikatiivisiin resursseihin ja käytäntöihin, jotka leviävät enemmän epämuodollisesti kuin muodollisesti ja jotka ovat usein sidottuja paikallisiin tai alueellisiin kommunikatiivisiin suhteisiin²⁰. Omaehtoisuus ei kuitenkaan ole institutionaalista ulkopuolista, vaan siihen kietoutunutta ja suhteessa siihen toimivaa²¹. Wikiluettelo on oiva esimerkki siitä, miten omaehtoinen ja institutionaalinen vuorovaikuttavat, ja koko alusta myös rakentuu tälle odotukselle. Wikiluettelossa välittyvät *uuden museologian* ideaalit kulttuuristen

Mukana kansallisessa luettelossa (vain ylläpitäjä voi muuttaa)

Aihealueet

Valitse yksi tai useampi aihealue, johon ilmiö kuuluu:

Esittävät talleet
Juhlat ja tavat
Käsityötaidot
Luonto ja maailmankaikkeus
Musiikki ja tanssi
Pelit ja leikit
Ruokaperinteet
Suullinen perinne

Sijainti

Liittyykö ilmiö johonkin tiettyyn paikkaan tai alueeseen Suomessa?

Valitse koko Suomi, maakunta/maakunnat ja kunta/kunnat

Asiasanat

Erota asiasanat pilkulla. Käytä mielellään yleisiä suomalaisia asiasanoja <https://finto.fi/ysa/fi/>.

Ketkä harjoittavat tai tuntevat perinnettä?

Minkälaiset yhteisöt tekevät perinteeseen liittyvää toimintaa nykypäivänä? Liittyykö harjoittamiseen järjestöjä tai muita organisaatioita? (500-2000 merkkiä)

Miten perinnettä harjoitetaan?

Tähän kohtaan tulee ilmiön ensisijainen kuvaus. Miten perinnettä harjoitetaan tänä päivänä? Onko siitä erilaisia versioita? (500-4000 merkkiä)

ilmiöiden tarkastelussa: luetteloinnissa pyritään ”alhaalta ylös” -ajattelun hengessä osallistamaan ”tavallisia” ihmisiä museotyöhön ja tätä kautta kansakunnan muistin rakentamiseen²².

Wikiluettelo on CC BY 4.0 -lisensoitu avoin julkaisu, joten se on vapaasti tutkijoiden ja muiden toimijoiden käytössä. Pyrin tutkimuksessani kunnioittamaan sekä Museoviraston työntekijöiden että ilmoittajatahojen näkemyksiä ja mielipiteitä: koska tutkimuksessani käsitellään nationalismia, en mainitse kaikkia artikkelien takana olevia pienempiä yhteisöjä ja järjestöjä nimeltä, sillä osa saattaa kokea nationalismi-sanan käytön negatiivisena ja leimaavana. En myöskään mainitse Museoviraston työntekijöitä, sillä käytännössä luettelointityöryhmässä on vain muutama palkattu työntekijä. Lisäksi Museovirasto mainitaan asiakirjoissa varsin kasvottomana hallinnon elimenä tapaan ”Museovirasto vastaa sopimuksen toimeenpanosta...”²³, joten jatkan tätä tapaa myös tässä artikkelissa. Tutkimukseni pyrkimys ei ole leimata ketään, eikä nationalismi ole tässä negatiivisesti tai positiivisesti latautunut määre, vaan ennemmin teoreettinen työkalu, kuten aiemmassa alaluvussa esiteltiin. Otan sanaan liittyvät negatiiviset konnotaatiot kuitenkin huomioon analyysia tehdessäni.

Analyysia varten olen lukenut kaikkia aineiston tekstejä rinnakkain yhä uudelleen ja ensinnäkin etsinyt niistä ”meihin” viittaavia kielellisiä muotoja kuten *me*-pronominin esiintymistä sekä tähän liittyviä omistusmuotoja kuten possessiivisuffiksia (esim. *meidän perintömme*, *perintömme*). Tämän jälkeen olen tarkastellut näitä muotoja semanttisessa ympäristössään ja analysoinut, voidaanko näitä muotoja tulkita kansallisessa merkityksessä. Olen myös tarkastellut kansallisen ”meidän” diskursiivisessa ympäristössä ilmeneviä ”toisen” ilmauksia, esimerkiksi pronominia ”he” tai spatiaalisia viittauksia muihin kuin Suomen alueisiin. Tämän jälkeen olen etsinyt meisyyden ilmauksista yhteneväisyyksiä ja toisaalta eroavaisuuksia.²⁴

Kansallinen me luetteloinnin kehityksessä

Wikiluettelo on lähtökohdiltaan inklusiivinen, ja se nojautuu UNESCO:n arvoihin ”kulttuurien monimuotoisuudesta” ja kulttuuriperinnön ”suojelemisesta”²⁵. Luettelointikäytännöt ovat osa yllärajaisia toimintatapoja, ja Museovirasto osallistuu aktiivisesti sekä Euroopan tasolla toimivien kulttuuriperintöorganisaatioiden että maailmanlaajuisesti UNESCO:n toimintaan. Näin ollen Wikiluettelon ei voida sanoa olevan vain kansallinen projekti – pikemminkin se osallistuu yllärajaisiin kulttuuriperintöpolitiikkoihin, mutta kansallisen kautta ja tätä mittakaavaa hyödyntäen.

Wikiluettelon ilmiöiden ilmoittamista varten Museovirasto on laatinut avoimet, internetissä saatavilla olevat ohjeet sekä strukturoidun lomakkeen (ks. Kuva 2). Ohjeissa kannustetaan ilmoittajatahoja noudattamaan Suomen lakeja sekä kunnioittamaan yhteisöjenvälisyyttä ja kestäväää kehitystä. Ohjeissa toivotaan myös välttämään ”stereotyyppisiä käsityksiä” sekä huomioimaan ”aiemmin aliedustetut ryhmät ja heikosti dokumentoitu kulttuuriperintö”. Kaupallisia etuja ajavat tahot ja poliittiset järjestöt on suljettu ohjeissa Wikiluettelon ulkopuolelle.²⁶

Jos tarkastellaan Wikiluettelon alkuvuoden 2020 tilannetta, eivät ohjeissa mainitut aliedustetut ryhmät ole juuri saaneet jalansijaa luettelossa. Esimerkiksi maahanmuuttaja- tai muista etnisistä ryhmistä ovat esillä vain afrikkalaiset muusikot ja tanssijat (”Afrikkalainen musiikki ja tanssi Suomessa”), romanit (”Suomen romanien lauluperinne”) sekä saamelaisuus (”Saamelainen käsityöperinne”). Sen sijaan suuren osan luettelon artikkeleista täyttävät ehkä juuri nimenomaan stereotyyppisiksi ymmärretyt suomalaisen kulttuurin ilmiöt kuten karjalanpiirakoiden leipominen, kaustislainen viulunsoitto ja kansallispuvun valmistaminen. Kiinnostava kysymys on, miksi näin käy, inklusiivisista tarkoituksiperistä huolimatta. Kuten monet perinnöntutkijat huomauttavat, kansallinen skaala on monella tapaa väistämättä mukana kulttuuriperintöprosesseissa²⁷, ja tämä puolestaan ruokkii kansallisten symbolien kiertelyä ja uudelleentulkintoja²⁸.

Wikiluettelon kehystyksiä tarkasteltaessa on nähtävissä, että kansallinen taso on jatkuvasti läsnä jo Wikiluettelon alustuksissa ja muissa puitteissa, mikä ymmärrettävästi ohjaa artikkelien ilmoittajien tulkintoja. Seuraava lainaus on Wikiluettelon Ruokaperinteet-yläluokkasivun esittelytekstistä, jonka alle erilaiset ruokakulttuuria koskevat artikkelit on listattu. Tekstissä ”suomalainen ruokakulttuurin” tiivistetään varsin yksioikoisesti sisältävän ”tiettyjä perusraaka-aineita”, ja tekstissä on myös nähtävissä omistumuotoinen ”maamme”-sana, jolla viitataan kansalliseen sisäryhmäisyyteen:

Jokaisessa maassa on oma ruokakulttuurinsa, johon kuuluvat tietyt perusraaka-aineet, valmistustavat sekä ominaiset mausteet. Mitä, milloin ja miten Suomessa syödään, kertoo maamme sijainnista, suomalaisesta luonnosta, yhteiskunnasta, historiasta, identiteetistä ja kulttuurista.²⁹

Lainauksessa suomalaisuus käsitetään varsin ulossulkevana ja selvärajaisena kokonaisuutena, joka samastetaan myös tiettyyn makumaailmaan. Ruokakulttuurin ilmentymistä tehdään tällöin *syötäviä kronotooppeja*, jotka kulttuuriperintöyhteyksissä pyrkivät herättämään kansallisesti latautuneet mieliku-

vat meistä, paikoista ja maisemista. Ruoan nimeäminen kulttuuriperinnöksi tai perinteiseksi myös vahvistaa kuulumisen ja ei-kuulumisen kategorioita, joilla erotellaan ja esitetään meitä ja toisia, sisäpuolisia ja ulkopuolisia.³⁰ Vastenta kehytystä on ymmärrettävää, että ruokakulttuuriartikkeleissa käsitellään muun muassa karjalanpiirakoita ja leipäperinnettä, joita voidaan pitää stereotyyppisinä suomalaisen ruokakulttuurin symboleina.

Toisaalta esimerkiksi juuri Ruokaperinteet-luokassa tulevat esille myös alueelliset ja paikalliset ilmiöt (esim. Euran rinkilöiden leipominen, Kropsu, Mykyrokan valmistaminen). Wikiluettelon luettelointikehykset ottavat huomioon perintöön liittyvät moninaiset spatiaaliset mittakaavat, ja esimerkiksi ilmiöiden ilmoituslomakkeessa täyttäjän tulee kertoa, liittyykö ilmiö johonkin tiettyyn paikkaan tai alueeseen Suomessa. Ylirajaista tai globaalia skaalaa ei kuitenkaan mainita, joten kansallinen näyttäytyy luetteloinnin kehystyksissä laajimpana mahdollisena mittakaavana, jolle alueellinen ja paikallinen ovat alisteisia.

Alustan ilmiöiden stereotyyppisyyttä ruokkii myös alustan ilmoittajatahojen (ehkä tahatonkin) rajautuminen isoihin järjestöihin, joilla on pitkät juuret ”suomalaisen kulttuurin” edistämisen kentällä. Näillä järjestöillä on mahdollisuudet ja resurssit luetteloinnin tapaiseen toimintaan, mikä jo itsessään rajaa pienempiä toimijoita pois. Tämä myös samalla häivyttää paikallisuuksia ja alueellisuuksia, sillä isot järjestöt toimivat pääsääntöisesti kansallisella tasolla.

Oi maamme: ”Meidän” tunnuspiirteitä Elävän perinnön wikiluettelon artikkeleissa

Erilaiset monikon ensimmäistä muotoa ja omistusta jäsentävät ilmaisut ovat Wikiluettelossa varsin yleisiä. 140 artikkelin aineistossa nämä muodot esiintyvät 109 kertaa. Näistä 91 olen tulkinnut viittaavaan jollakin tavalla suomalaisuuteen, sillä nämä osoittavat joko suoraan fyysisen Suomen territorioon (esim. muodossa ”maamme”, ”maassamme” jne.) tai laajaan yhteisöön, joka on tulkittavissa kansallisissa kehyksissä (esim. ”elämänmuotomme” tai ”suullista perinnettämme”). Myös muutamassa Wikiluettelon ruotsinkielisessä artikkelissa suomalaisuuteen viitataan samalla tavalla³¹. Meitä käsittelevistä ilmauksista 37:ssä käytetään niin sanottua omistusliitettä eli possessiivisuffiksia. Omistusliitteen käyttö indeksoi usein ylätyylistä kirjakieltä, sillä suomen puhekielessä possessiivisuffiksi on jo pitkään ollut väistymässä (vrt. *perintöni* – *mun perintö*)³². Ylätyylisyys sopii aineettoman kulttuuriperinnön ja wikiluettelon kontekstiin, sillä kansallisesti merkittäväksi ymmärrettynä yhteytenä wikialusta ruokkii kohosteista tyyliä.

Me-kehys	Lukumäärä
Kansallinen me	91
-> joista omistusliitteitä	(37)
Ryhmän (alueellinen, paikallinen jne.) me	10
Nykyajan ihmiset / globaali me	8
	Yht. 109

Taulukko 1. Aineistossa esiintyvät me-kehykset ja osumiin lukumäärät.

Pieni osa teksteissä esiintyvistä me-muodoista viittaa selkeästi johonkin kansallisuutta pienempään ryhmään, esimerkiksi pohjoiskarjalaisiin, jeppolaisiin tai käsityökerhon jäseniin. Näitä ”ryhmän me” -muotoja olen löytänyt teks-

teistä 10 kappaletta. Tämän lisäksi olen identifioinut Nykykajan ihmiset / globaali me -ilmaisun, jossa luodaan laaja yhteys kaikkien ihmisten välille (esim. ”planeettamme”, ”meidän päiviimme”). Tällaisia ilmaisuja aineistossa on kahdeksan.

Kielentutkija Pekka Pälli huomauttaa, että kansallisesta ryhmästä puhuttaessa on eri asia, puhuuko kielenkäyttäjä *meistä* vai *meinä*. Suomalainen voi puhua ryhmästä ”suomalaiset” sisäryhmä-sävyyn, mutta yhtä lailla suomalainen voi puhua ”suomalaisista” ikään kuin ulkopuolisena. Tällöin pysytellään *meistä* puhumisen tasolla. *Meinä* puhumisena tarkoitetaan tilannetta, jossa kielenkäyttäjä pyrkii rakentamaan yksilö ja muut yksilöt -kokonaisuutta, jossa merkityksellistetään yhteenkuuluvuuden ja yhtenäisyyden tunteita.³³ Monet Wikiluettelon kansallista meitä rakentavat osumat jäsenyvät *meistä* ja *meinä* puhumisen välimaastoon. Monessa ilmiöartikkelissa ”suomalaisista” halutaan luoda sisäryhmä, jonka osaksi myös artikkelin kirjoittaja haluaa asettautua. Toisaalta ”suomalaisuus” on myös geneerisempi kategoria, jota kirjoittajat rakentavat ikään kuin kaikkietävän kertojanäänän kautta.

Seuraavassa, suomenhevosta käsittelevässä esimerkissä puhutaan suomalaisuudesta nimenomaan tällaisen yleisemmän kategorisoinnin kautta, ja ”me” limittyä myös osin ”itämerensuomalaisuuteen”. Esimerkin loppupuolella meisyys kuitenkin juurrutetaan tiukasti Suomen fyysiseen alueeseen, joka limitetään yhteen perinnöllisyyden ja ”Suomen kansan” kanssa. Tällainen materiaalisuuden maiseman, paikkojen, geenien ja yhteisöjen sisäsyn-tyiseksi ymmärretty suhde on tyypillinen osa ”kotimaa-ajattelua”, jota on tarkasteltu kriittisesti esimerkiksi uusimmassa maisemantutkimuksessa³⁴. Kotimaa-ajattelu on kuitenkin keskeinen osa meisyyden rakentumista Wikiluettelossa:

Suomenhevonen on ainoa alkuperäinen Suomessa kehitetty hevosrotu. Sana hepo, hevonen esiintyy kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä, mikä sekin viittaa siihen, että hevonen on tunnettu suomensukuisten kansojen keskuudessa jo pronssikaudella. [...] Tunnetun historiansa aikana suomalainen hevonen on perinnöllisesti sopeutunut ja jalostettu maamme olosuhteisiin ja ihmisten tarpeisiin. [...] On jopa todettu, että suomenhevonen on yksi kansakunnan keskeisistä symboleista, ja sen tarina on lähes identtinen koko kansan selviytymistarinan kanssa. (Wikiluettelo: Suomenhevosiin liittyvä tietotaito.)

Yllä olevassa esimerkissä meisyyttä rakennetaan suhteessa ei-inhimilliseen toimijaan, suomenhevosiin. Eläinten kulttuurisia merkityksiä tutkineet Jopi Nyman ja Nora Schuurman toteavat suomenhevosiin liittyviä diskursseja käsittelevässä artikkelissaan näiden puheentapojen liittyvän *ekonationalistiseen* ajatteluun. Tällaisessa ajattelussa korostuvat käsitykset ”alkuperäisyydestä”, ”puhtaudesta” ja ”luonnollisuudesta”, ja myös lajien suojelemiseen tähtäävät pyrkimykset sekoittuvat usein kansallisen identiteetin rakentamistavoitteisiin. Suomenhevokset koetaan usein ”luonnon” symbolina. Näissä diskursseissa biologia, kiinteästi rajatut alueet sekä kansallisesti määritellyt yhteisöt sekoittuvat usein toisiinsa.³⁵

Kulttuuriperinnöksi tekemisen prosesseissa merkittävää on myös suomalaisuuden, suomenhevosten ja syvän historiallisen aikajänteen yhteen kietoutuminen: alkuperäisrotu representoi suomalaisen menneisyyden tai ”ammoisten aikojen” eläin-ihminen-suhteita, ja suomenhevonen edustaa täten näiden ajallisia jatkuvuuksia. Yllä olevassa esimerkissä sukellaan pronssikaudelle, vaikka Suomi ja suomalaisuus ovat tällaisessa ajallisessa mittakaavassa varsin epäselviä käsitteitä³⁶. Esimerkin suomalaisuus laventuu tosin kohti ”itämerensuomalaisia kieliä puhuvia” ja ”suomensukuisia kansoja”. Sukukansoista ja itämerensuomalaisuudesta puhuminen on tyyppillistä, kun halutaan luoda kulttuuri-ilmioille yhteyksiä meisyyden ”alkukotiin”, joka suomalaisuuden tapauksessa laventuu usein yleiseksi ”itäisyydeksi”. Tässä spesifeillä paikoilla tai edes alueilla ei ole erityisen suurta merkitystä – suomensukuisuudella viitataan alkuaikojen ikaikaaiseen hämääseen, jossa suomalaisuus on syntynyt³⁷.

Toinen retorinen keino, jolla ”meille” luodaan Wikiluettelossa syviä aikajänteitä ja yhteyksiä myyttiseen historiaan, on viittaaminen *Kalevala*-eepokseen tai niin sanottuun ”kalevalaisuuteen”, jolla tarkoitetaan yleisesti vanhaksi ja perinteisiksi miellettyjä arvoja, ideoita, esineitä, tapoja ja lausumia, joiden ajatellaan jollain tavalla kumpuavan Kalevalasta tai sen arvomaailmasta³⁸. Wikiluettelossa Kalevalan tai kalevalaisuuden mainitseminen oikeuttaa kulloi-

senkin ilmiön kulttuuriperinnöksi nimeämisen, ja samalla ”meille” luodaan siteitä Kalevalan edustamaan ”myyttiseen” aikaan: ”Sankarimme Lemminkäisestä Kekkoeseen ja Siiri ”Äitee” Rantasesta Kiira Korpeen liikkuvat suksilla ja luistimilla.” (Wikiluettelo: Lumileikit); ”Meidän kielemme, maailmankuvamme ja mielenmaisemamme ovat muovautuneet runolaulun kanssa samassa prosessissa.” (Wikiluettelo: Runolaulu); ”Oluen synnystä kertova tarusto löytyy kansalliseepoksestamme, Kalevalasta.” (Wikiluettelo: Suomalainen olutkulttuuri).

Suomalaista meisyyttä ja sen menneisyyttä rakennetaan myös suhteessa luontoon, ja monessa esimerkissä suomalaisuus ja ”puhdas” ja ”aito” luonto samastetaan toisiinsa. ”Luonto” on usein suomalaisissa kuvastoissa maaseutua tai metsää, erityisesti niiden idealisoiduissa muodoissa ilman tehokasvatuskalanoita tai avohakkuita.³⁹ Seuraavassa esimerkissä suomalaisuus tilallistetaan osaksi tällaista ideaalimaaismaa, joka samalla edustaa nostalgista agraarimenneisyyden aikaa:

Tango on vahva osa suomalaista kulttuuria ja identiteettiä. Suomalaisilla on suorastaan intohimo tangoon. [...] Suomalainen tango, tanssilava ja kesäilta on suomalaisuutta parhaimmillaan. Tangossamme tulee esiin suomalainen pidättyväinen luonne, sentimentaalisuus ja rakkaus puhtaaseen luontoomme. (Wikiluettelo: Suomalainen tango.)

Kansallinen ”me” asuttaa ja elää esimerkissä tilaa, joka on yhtäältä puhdas, kesäinen ja sentimentaalinen ja jossa äänimaisemaa sävyttää tango. ”Meidän” keho on tuossa tilassa tanssiva ja pidättyväinen, mutta osa luontoa. Jos yhtäältä suomenhevokset edustavat Wikiluettelossa luonnollisuutta, samastetaan myös suomalaiset kehot osaksi kansallista materiaalista tilaa. Kehoilla, maisemalla ja äänimaisemalla on tässäkin esimerkissä sisäsyntyiseksi ymmärretty suhde fyysiseen tilaan, kotimaahan. ”Kansallisen meidän” ja kulttuuriperinnön suhteissa juuri tämä tilan ja yhteisöjen välinen sisäsyntyisyyden ajatus halutaan tehdä näkyväksi.

Me ja muut

Wikiluettelossa annetaan suomalaisuudesta varsin yhtenäinen kuva. Wikiluettelon kaltaisen alustan ei olekaan tarkoitus niinkään haastaa tai toisaalta rajata suomalaisuuden tulkintoja – pikemminkin se uusintaa niitä ja pyrkii tuottamaan yksimielistä kuvaa. Wikiluettelossa suomalainen kulttuuri ym-

märretään suljettuna muodostumana, jossa ”meidän” täytyy ylläpitää erilaisuuden kokemusta suhteessa muihin, jotta ryhmäsolidarisuus kasvaisi⁴⁰ – ja jotta kulttuuriperintö olisi helposti siirrettävissä esimerkiksi osaksi Suomen maabrändiä tai matkailumainontaa.

Wikiluettelossa muiden eli vieraan ja toisen nimeäminen ei ole eksplisiittistä vaan epäsuoraa: muut ovat niitä, joille Lemminkäinen ei ole sankari ja niitä, jotka eivät puhu suomea. Wikiluettelossa ”heiksi” määrittyvät inklusivista tarkoituseristä huolimatta useat jo aiemmin mainitut ryhmät kuten saamelaiset ja muut vähemmistöt jo pelkästään pienemmän artikkelilukumäärän takia. Näissä artikkeleissa ei me-muotoa tavata, ja ”Saamelaisten käsityöperinne” -ilmoituksessa suomalaisen, tavoiteltavan ja ihailtavan meisyyden ajatus kääntyy jopa nurinniskoin. Suomalaisuus näyttäytyy esimerkissä uhkaavana ja valta-asemaansa hyväksikäyttävänä kategoriana: ”[...] suomalaisen yhteiskunnan haluttomuus tunnustaa saamelainen käsityö saamelaiskulttuurin ja saamelaisuuteen kuuluvaksi alkuperäiskansaoikeudeksi uhkaavat saamelaisen käsityöperinteen säilymistä.” Tämänkaltaiset, vaivihkaiset maininnat aiheuttavat dissonanssia meisyyden harmoniaan, ja ”meidän” ja ”heidän” kategoriat kyseenalaistetaan.

Myös geneerisellä, meistä puhumisen suomalaisuudella on omat heisyytensä, joka tuodaan eksplisiittisesti esille ainakin yhdessä Wikiluettelon artikkelissa. ”Leipäperinne”-esimerkissä kuvataan, kuinka Suomen rajojen sisäpuolella leivän leivontaan käytetään esimerkin mukaan täysjyvää, kun taas ”itäisessä naapurissamme” eli Venäjällä leivontaan käyvät vähäkuituiset sihtijauhot. Suomalainen toiseus paikannetaan esimerkissä itään, ja venäläinen ruokakulttuuri näyttäytyy epäterveellisenä ja täysjyväjauhon kuituisuuden etuja ymmärtämättömänä:

Suomella on pitkä ja monipuolinen leipäperinne. [...] Suomessa rukiista, kuten muistakin viljoista, käytetään leivän valmistuksessa täysjyväjauhoa, jolloin myös jyvän kuituinen kuorikerros hyödynnetään. Esimerkiksi itäisessä naapurissamme rukiin kuorikerros poistetaan ja ruisleipä valmistetaan vähäkuituisemmasta sihtijauhosta. (Wikiluettelo: Leipäperinne.)

Venäjän näyttäytyminen toiseutena ei ole yllättävää ottaen huomioon sen jo yli vuosisataisen viholliskuva-aseman suomalaisessa julkisessa puheessa⁴¹, mutta ilmiö on sinänsä paradoksaalinen, kun otetaan huomioon aiemmin esitellyt viittaukset myyttiseen itäisyyteen ja alkukotiin. Me ja muut eivät ole – sisäryhmäisyyden ensinäkemältä lujalta vaikuttavasta konsensuksesta huolimatta – kiinteitä kategorioita, vaan ne limittyvät.

Lopuksi

Elävän perinnön wikiluettelon artikkelit edustavat pääosin ihanteellisia määritelmiä kansallisesta meistä. Kansallinen me on ideaalikategoria, jota pidetään yllä sekä luetteloinnin kehystyksissä että luettelon artikkeleissa. Wiki-luettelossa ja myös Museoviraston tarjoamissa luetteloinnin kehyksissä kansallinen me rakennetaan käyttämällä indeksikaalisia me-ilmaisuja sekä omistusliitteitä sekä puhumalla suomalaisuudesta sekä ”meistä” että ”meinä”. Me-ryhmä ymmärretään aineistossa yleistetyksi kokonaisuudeksi,

- jolla on taustallaan syvät, kohti myyttisen historian aikaa ja muinaisuuden hämärään kurottavat aikajänteet, jotka perustellaan esimerkiksi Kalevalaan ja alkuperäisrotujen historiaan viittaamalla;
- jolla on kiinteät yhteydet ”puhtaaseen luontoon”, ja joka itse on ”osa luontoa”;
- jonka ajatellaan olevan yhtä kotimaan fyysisen alueen kanssa;
- jonka alkukodin juuret ovat ”itäisyydessä”, mutta jonka toiseus on samalla itäistä;
- joka hyvää tarkoittavista tarkoituseristä huolimatta jättää huomioitta kansallisiin stereotyyppisiin kertomuksiin ja symboleihin sopimattomat elementit;
- jota myös vaivihkaisesti haastetaan esimerkiksi alkuperäis-kansapolitiikasta käsin.

Kulttuuriperinnön luettelointi osallistuu usein huomaamattomiksi jääviin rakenteisiin, joissa kansallisuutta tuotetaan, ylläpidetään ja myös uusinnetaan. Näitä rakenteita heijastavat sekä Museoviraston institutionaalinen taso sekä ne tahot, jotka Museoviraston luettelointikutsuun ovat vastanneet. Voidaan myös kysyä, *keitä* nämä tahot edustavat. Tämän analyysin valossa näyttää, että kulttuuriperinnön tuottaminen uusintaa suomalaisen keskiluokan ihanteita isänmaallisuudessaan ja yhtäaikaisessa perinteisyydessään ja tulevaisuuteen katsovassa hengessään. Kuten Mikko Lehtonen ja Anu Koivunen (2010) ovat esittäneet, suomalaisissa keskusteluissa ”kansan” kategoriaa edustaa nykyään useimmiten yhteiskunnan keskiluokka. Tulevaisuuden tutkimusten haasteena voidaan kysyä, onko tämä keskiluokkaisen ”kansan” ideaali yhtä kulttuuri-perintöä tuottavan ”kansallisen meidän” kanssa: onko elävällä perinnöllä keskiluokan kasvot?

SAMMANDRAG

Våra levande kulturarv – Förteckningen över immateriellt kulturarv och det nationella vi-et

Processen med att inventera immateriellt kulturarv i Finland återspeglar den transnationella och europeiska kulturarvspolitiken, men den är genomförd på nationell nivå. Artikeln diskuterar Museiverkets identifierings- och produktionsprocesser angående immateriellt kulturarv genom att fokusera på Wiki-förteckningen över levande kulturarv som är en öppen nätbaserad plattform för alla intresserade av kulturarv. Förteckningen innehåller artiklar från bl.a. flera välkända organisationer inom den finländska samhällssektorn. Artikeln fokuserar på förteckningens artiklar och det ramverk som Museiverket ger dem, samt hur banala diskurser angående "finländskhet" skapas i kulturarvsprocesserna. Dessa diskurser har identifierats genom att undersöka deiktiska uttryck som inkluderar det personliga pronomenet "vi" eller pronominalsuffix. I dessa diskurser förstås "det nationella vi-et" som en tämligen exklusiv idealkategori med en inneboende relation till "hemlandet". Detta förhållande manifesteras till exempel i uttryck där finländskhet är beskriven som att vara "en del av naturen".

ABSTRACT

Our Living Heritages – The Intangible Cultural Heritage Inventory and the National We

The process of inventorying intangible cultural heritage in Finland reflects the transnational and European heritage politics, but it operated at the national level. The article discusses the processes through which the Finnish Heritage Agency identifies, produces and 'safeguards' intangible heritage. It concentrates especially on the Wiki-Inventory for Living Heritage, which is an open access participatory inventory platform. Its' material contains submissions by several well-known Finnish community sector organizations. Concentrating on the submissions by the organizations and the inventory framework provided by the Finnish Heritage Agency, the article analyses how the commonplace discourses on 'Finnishness' are (re)produced in the heritagization processes. These discourses are identified through examining deictic expressions that include the personal pronoun 'we' or pronominal possessions. In these discourses, the 'national we' is understood as a fairly exclusive ideal category that is regarded as having an inherent relationship with the 'homeland'. This relationship is manifested for example in expressions in which Finnishness is described as being 'part of nature'.

Viitteet

- 1 Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2. Luettu 19.2.2020.
- 2 Vrt. Enqvist 2016; Fewster 2006; Immonen ja Taavitsainen 2011; Kunnas-Pusa 2018.
- 3 Vrt. Aykan 2015; Buljubašić ja Lähdesmäki 2019; Ichijo 2017; Smith 2006.
- 4 Esim. Macdonald 2013.
- 5 Esim. Kuutma 2009.
- 6 Aarnipuu 2008; Enqvist 2018.
- 7 Suomen kielen sana ”kulttuuriperintö” on monella tapaa haastava: se eroaa jonkin verran englannin *cultural heritage*stä, sillä suomeksi sanaa on käytetty jo pitkään – paljon ennen kriittisen perinnöntutkimuksen alaa – ”perinteen” synonyymina varsinkin julkisessa puheessa (vrt. Aarnipuu 2008). Suomenkieliset folkloristit ovat perinteisesti pitäytyneet ”perinteen” käsitteessä, mutta välillä käsitteitä näkee käytettävän ristiin. Nykyään monet folkloristit ymmärtävät perinteen laajempänä, omaehtoisuuteen, intertekstuaalisuuteen ja toistuvaan nimeämiseen perustuvana arvonantona, kun taas kulttuuriperinnöllä viitataan nimenomaan kansainvälisen keskustelun kautta syntyneeseen muistiorganisaatioiden hallinnan käytäntöihin liittyvään käsittevyhtiin.
- 8 Esim. Harrison 2010; vrt. Haapoja-Mäkelä 2019, s. 99–100; Enqvist 2018.
- 9 Kuutma 2009; Smith ja Campbell 2018.
- 10 Esim. Paasi 1999a.
- 11 Vrt. Antonsich ja Skey 2017; Billig 1995; Paasi 2016.
- 12 Paasi 1999a, s. 11–12.
- 13 Billig 1995; Duranti 1997, s. 207–209.
- 14 de Cillia ja Reisigl ja Wodak 1999, s. 163–164; Petersoo 2007, s. 419–420; vrt. Billig 1995, s. 107.
- 15 Kettunen 2008; Lehtonen 2004; Paasi 1999b; Pälli 2003; Rossi 2017.
- 16 Anttonen 2005, s. 131.
- 17 Lamnidis et al. 2018.
- 18 Korkeakouluharjoittelijan haastattelu 2020.
- 19 Korkeakouluharjoittelijan haastattelu 2020.
- 20 Bauman 2008, s. 32–33.
- 21 Vrt. Howard 2008.
- 22 Vrt. Alivizatou 2012, s. 20.
- 23 Aineettoman kulttuuriperinnön toimenpideohjelma 2019–2022, <https://www.aineeton-kulttuuriperinto.fi/assets/Aineeton-toimenpideohjelma-2019-2022.pdf>. Luettu 4.6.2020.
- 24 Vrt. Buxrud ja Fangen 2017; De Cillia et al. 1999; Petersoo 2007.
- 25 ”Aineettomalla kulttuuriperinnöllä on korvaamaton rooli saattaa ihmisiä lähemmäs toisiaan sekä vahvistaa ymmärrystä ja vuorovaikutusta ihmisten välillä.” https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2. Luettu 19.2.2020.
- 26 Ohjeita luettelointiin, https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Ohjeita_luettelointiin. Luettu 19.2.2020.
- 27 Esim. Smith 2006.

- 28 Vrt. Haapoja-Mäkelä 2019.
- 29 Wikiluettelo, Ruokaperinteet. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Luokka-Ruokaperinteet>. Luettu 19.2.2020.
- 30 Di Giovine ja Brulotte 2014, s. 2–4.
- 31 ”Många människor tänker också säkert på vårt lands historia då man sjunger national-sången, en sång som alla skolbarn får lära sig.” (Wikiluettelo: Runebergsfirandet)
- 32 Paunonen 1995.
- 33 Pälli 2003, s. 95–96.
- 34 Wylie 2016.
- 35 Nyman ja Schuurman 2012.
- 36 Vrt. Kunnas-Pusa 2018.
- 37 Vrt. Haapoja 2017, s. 135–142.
- 38 Haapoja-Mäkelä 2019; Tarkka et al. 2018.
- 39 Lehtonen 2004.
- 40 Vrt. Hall 2003, s. 86
- 41 Vrt. Paasi 1999b.

Aineistot

Aineeton kulttuuriperintö / Museovirasto. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi>. Luettu 19.2.2020.

Elävän perinnön wikiluettelo. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi>. Luettu 19.2.2020.

Korkeakouluharjoittelijan haastattelu. Anonymisoitu sähköpostihaastattelu Heidi Haapoja-Mäkelälle. 15.4.2020. Heidi Haapoja-Mäkelän hallussa.

Kirjallisuus

Aarnipuu, Petja 2008. *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Alivizatou, Marilena 2012. *Intangible Heritage and the Museum: New Perspectives on Cultural Preservation*. Left Coast Press, Walnut Creek.

Antonsich, Marco ja Michael Skey 2017. Introduction: The Persistence of Banal Nationalism. *Everyday Nationhood. Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*, pp. 1–13. Eds. Michael Skey and Marco Antonsich. Palgrave Macmillan, London.

Anttonen, Pertti 2005. *Tradition Through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Aykan, Bahar 2015. Patenting Karagöz: UNESCO, Nationalism and Multinational Intangible Heritage. *International Journal of Heritage Studies* Vol. 21 Nro 10, p. 949–961.

Bauman, Richard 2008. The Philology of the Vernacular. *Journal of Folklore Research* Vol 45 Nro 1, p. 29–36.

Billig, Michael 1995. *Banal Nationalism*. SAGE Publications, London.

Buljubašić, Eni ja Lähdesmäki, Tuuli 2019. Becoming Mediterranean. The Intangible Cultu-

- ral Heritage of Klapa Singing in Identity-Building and Nation-Branding Discourses. *Politics of Scale: New Directions in Critical Heritage Studies*, p. 126–139. Eds. Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas and Yujie Zhu. Berghahn Books, New York.
- Buxrud, Bjørnar ja Fangen, Katrine 2017. Norwegian national day oratory: constructing and reconstructing a national we. *Nations and Nationalism* Vol. 23 Nro 4, p. 770–789.
- de Cillia, Rudolf ja Reisigl, Martin ja Wodak, Ruth. 1999. The discursive construction of national identities. *Discourse ja Society* Vol. 10 Nro 2, p. 149–173.
- Duranti, Alessandro 1997. *Linguistic Anthropology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Enqvist, Johanna 2016. Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/162811/SUOJELLU.pdf?sequence=1&jaisAllowed=y>. Luettu 19.2.2020.
- Enqvist, Johanna 2018. Hetken kestää elo tää, sekin synkkää ja ikävää – traumaattisten perintöjen terminologiaa. *Suomen Museo* 2018, s. 7–22.
- Fewster, Derek 2006. *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Di Giovine, Michael A. ja Ronda L. Brulotte 2014. Introduction. Food and Foodways as Cultural Heritage. *Edible Identities: Food as Cultural Heritage*, pp. 1–27. Eds. Ronda L. Brulotte and Michael A. Di Giovine. Routledge, Farnham.
- Haapoja, Heidi. 2017. *Ennen saatuja sanoja. Menneisyys, nykyisyys ja kalevalamittainen runolaulu nykymusiikkiin kentällä*. Suomen Etnomusikologisen Seuran julkaisu 22. http://julkaisut.etnomusikologia.fi/julkaisut/Haapoja_Heidi_Ennen_Saatuja_Sanoja_2017.pdf. Luettu 18.2.2020.
- Haapoja-Mäkelä, Heidi 2019. Näkymiä suomalaiseen muinaisuuteen. Aineeton kulttuuriperintö, kalevalaisuus, paikka ja maisema. *Terra* Vol. 131 Nro 2, s. 97–112.
- Hall, Stuart 2003. Kulttuuri, paikka, identiteetti. *Erilaisuus*, 85–128. Toim. Lehtonen, Mikko ja Löytty, Olli. Vastapaino, Tampere.
- Harrison, Rodney 2010. What is heritage? *Understanding the Politics of Heritage*, 5–42. Ed. Harrison, Rodney. Manchester University Press, Manchester.
- Howard, Robert Glenn 2008. The Persistent Processes of the Vernacular Web. *The Journal of American Folklore* Vol 121 Nro 480, p. 192–218.
- Ichijo, Atsuko 2017. Banal Nationalism and UNESCO's Intangible Cultural Heritage List: Cases of Washoku and the Gastronomic Meal of the French. *Everyday Nationhood. Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*, p. 259–284. Eds. Michael Skey and Marco Antonsich. Palgrave Macmillan, London.
- Immonen, Visa ja Taavitsainen, J.-P. 2011. Oscillating Between National and International: The Case of Finnish Archaeology. *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science of the Past*, p. 137–177. Ed. Lozny, L. R. Springer Science ja Business Media LLC, New York.
- Kettunen, Pauli 2008. *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino, Tampere.
- Kunnas-Pusa, Liisa 2018. Kivikauden kuvia – Kaukaisimman menneisyyden representaatiot Suomi-kuvaa rakentamassa. *Ennen ja nyt* 2018/3.
- Kuutma, Kristin. 2009. Cultural Heritage: An Introduction to Entanglements of Knowledge, Politics and Property. *Journal of Ethnology and Folkloristics* Vol. 3 Nro 2, p. 5–12.
- Lamnidis, Theseas, Majander, Kerttu, Jeong, Choongwon et al. 2018. Ancient Fennoscandian genomes reveal origin and spread of Siberian ancestry in Europe. *Nature Communications* 9.
- Lehtonen, Mikko 2004. Suomalaisuus luontona. *Suomi toisin sanoen*, s. 55–75. Toim. Lehtonen, Mikko, Olli Löytty ja Petri Ruuska. Vastapaino, Tampere.

- Lehtonen, Mikko ja Koivunen, Anu 2010. Kansalainen minä: Median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. *Valta Suomessa*, 229–250. Toim. Pietikäinen, Petteri. Gaudeamus, Helsinki.
- Macdonald, Sharon 2013. *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*. Routledge, London ja New York.
- Nyman, Jopi ja Schuurman, Nora 2012. Kansallinen eläin. Suomenhevosen ekonationalistiset diskurssit. *Alue ja ympäristö* Vol. 41 Nro 2, s. 34–45.
- Paasi, Anssi 1999a. Nationalizing Everyday Life: Individual and Collective Identities as Practice and Discourse. *Geography Research Forum* 19, p. 4–21.
- Paasi, Anssi 1999b. The Changing Pedagogies of Space: The Representation of the Other in Finnish School Geography Textbooks. *Text and image: Social construction of Regional Knowledges*, pp. 226–237. Eds. Stanley Brunn, Anne Buttimer ja Ute Wardenga. Institut für Länderkunde, Leipzig.
- Paasi, Anssi 2016. Dancing on the graves: Independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory. *Political Geography* 54, p. 21–31.
- Paunonen, Heikki 1995. Puhesuomen muuttuva omistusmuotojärjestelmä. *Virittäjä* 4/1995, s. 501–531.
- Petersoo, Pille 2007. What does ‘we’ mean? National deixis in the media. *Journal of Language and Politics* Vol. 6 Nro 3, p. 419–436.
- Pälli, Pekka 2003. Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67265/951-44-5580-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 19.2.2020.
- Rossi, Leena-Maija 2017. Satavuotiaan Suomen kuviteltu ja kuvateltu ”maakuva”. *Näkyväksi seipitetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin*. Kalevalaseuran vuosikirja 96, 265–281. Toim. Mäkiranta, Mari, Piela, Ulla ja Timonen, Eija. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. Routledge, New York.
- Smith, Laurajane ja Campbell, Gary 2018. The Tautology of ‘Intangible Values’ and the Misrecognition of Intangible Cultural Heritage. *Heritage ja Society* Vol. 10 Nro 1, p. 26–44.
- Tarkka, Lotte, Stepanova, Eila ja Haapoja-Mäkelä, Heidi 2018. The Kalevala’s Languages: Receptions, Myths, and Ideologies. *Journal of Finnish Studies* Vol 21 Nro 1–2, p. 15–45.
- Wylie, John 2016. A Landscape Cannot Be a Homeland. *Landscape Research* Vol 41 Nro 4, p. 408–416.

Kyrkokonstens och den visuella kulturens epoker

FÖGLÖ KYRKA FRÅN MEDELTID TILL NUTID

Föglö medeltida kyrka på Åland gör ett sakligt och okonstlat intryck på besökaren. Artikeln granskar med hjälp av källkritisk närläsning textmaterial och originalkällor som berör kyrkan och dess föremål. Detta kunskapsunderlag, i kombination med observationer som gjorts på plats, öppnar för betydelser som ligger bakom kyrkans nuvarande utformning och ger också insyn i dess äldre historiska skeden. Den skenbara arkaismen döljer ett konsthistoriskt rikt landskap.

Finska fornminnesföreningen, grundad år 1870, åtog sig uppdraget att vårda kulturarvet genom att organisera konsthistoriska expeditioner vars mål var att identifiera och dokumentera vårt lands konsthistoriskt betydelsefulla platser. Fram till år 1902 organiserades åtta fältexpeditioner varav den första på sommaren 1871 riktades till Åbo med omgivningar och Åland.¹ I slutet av juli besökte en expedition bestående av åtta personer, ledd av Emil Nervander, även Föglö.² Denna artikel är en hedersbetygelse till föreningens banbrytande insats för fornminnesforskningen i vårt land. Samtidigt får vi tacka föreningen för att den konsthistoriska forskningens första frön såddes och att studiet av kyrkonst inleddes. Även om mycket har förändrats under de gångna 150 åren, så är de forskningsmetoder som expeditionerna skapade och använde fortfarande grundläggande verktyg i den konsthistoriska forskningen. Via observationer gjorda på plats och insamling av kunskapsskrivor från varierande källmaterial fortsätter den nutida forskaren i de konsthistoriska expeditionernas fortspår.

Kyrkorna har, förutom agerat plats för religionsutövning, också varit en central del av det finska kulturarvet. Överföringen av kyrkans kulturarv till framtiden är utmanande. Både den evangelisk-lutherska och den ortodoxa kyrkan utreder för närvarande i sina strategier hur de bör förvalta kyrkans materiella och immateriella kulturarv³. Också minnesorganisationernas förhållande till detta arv är problematiskt. Svunna är de tider då museerna eftertraktade kyrkliga föremål till sina samlingar. I stället diskuterar man möjligheterna att

Figur 1. Föglö kyrka. Exteriör och interiör. Foto Heikki Hanka.

avskryva dem från museernas samlingar.⁴ Värderingar och värdegrunder har blivit allt viktigare i alla institutioner. Det förs också en aktuell debatt om kyrkornas framtid angående ägande, delaktighet, mångsidigt bruk och ekonomiskt utnyttjande av byggnadsinnehavet.⁵ Kyrkornas betydelse för turismen är allmänt erkänd och på Åland har man förstått att uppmärksamma detta sedan gammalt.⁶

Den här artikelns syfte är att undersöka ett enskilt fall ur konsthistoriens och den visuella kulturens synvinkel. Genom att slå ihop dessa två betraktelsesätt skapas förhoppningsvis de bästa förutsättningarna för att betrakta det synliga liksom det som tidigare varit synligt som en process, utan förutfattade meningar om deras värde.⁷ Det som tidigare betraktats som värdelöst kan med tiden bli värdefullt och tvärtom. Med öppna ögon både mot nutid och historien kan man lyfta fram de olika föremålen, reflektera över deras betydelse och skapa ett verktyg för den värdering som i slutändan avgör vad som bevaras för framtiden och vad ej.

Föglö kyrka på Åland som här valts som fallstudie saknar speciella konstskatter. Som de flesta medeltida stenkyrkorna har den genomgått många förändringar under sin historia, men det går trots allt att spåra de olika tidslagren. Att skapa en helhetsbild har dock varit utmanande, eftersom uppgifterna om kyrkans historia och dess föremål finns utspridda i olika källor – vilket i sig inte är exceptionellt.

Den svunna och närvarande medeltiden

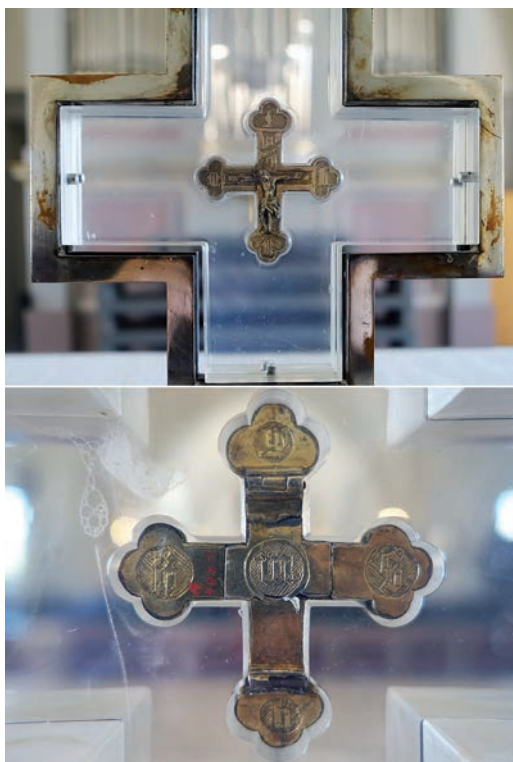
Kyrkans nuvarande exteriör ger bara en antydning om hur kyrkan ursprungligen såg ut. Vid den ombyggnad som avslutades år 1861 enligt ritningar av Ge-

org Theodor Policron Chiewitz (1815–1862), en svensk arkitekt som etablerat sig i Åbo, gavs kyrkan en helt ny skepnad i grå granit, med undantag av västtornet och dess omedelbara närhet. Chiewitz, som arbetade som länsarkitekt i Åbo och Björneborg, tillbringade mycket tid på Åland och utarbetade bland annat en stadsplan för Mariehamn. Känd som en mästare i användningen av historiska stilar anpassade arkitekten sin gestaltning av Föglö kyrka främst till nyromansk och gotisk stil, vilka hänvisade till kyrkans medeltida historia. Olika uppfattningar har framförts om den ursprungliga kyrkans datering till allt från 1300-talet fram till början av 1500-talet.⁸ På platsen där sannolikt ett skärgårdskapell i trä legat byggdes gradvis en stenkyrka. Långhuset och tornet är förmodligen från andra hälften av 1400-talet eller från de två första decennierna av 1500-talet; vapenhuset möjligen först från nya tiden.⁹

Trots att de medeltida tidslagren gått ett hårt öde tillmötes är de få bevarade resterna desto mer betydelsefulla. En klocka med en gjuten bönevers som påskrift finns bevarad i spiran. Förutom Föglö är det bara Eckerö som på Åland har en medeltida kyrkklocka, men den är inte ornerad. Föglöklockans betydelse markeras ytterligare av gjuterimästarnas signaturer ”WW” och ”V”, så kallade *Vinkelmästaren* och *Cirkelmästaren*, som arbetade i Stock-

holm i början av 1500-talet och som gjutit många klockor i Mälaronrådet liksom också lillklockan i Stockholms Storkyrka.¹⁰

Den verkliga konstskatten i kyrkan är ett förgyllt silverkorset dekorerat med en Kristusfigur som bevaras i ett plastetui på altarbordet. Vid arkeologiska utgrävningar 1967 hittades en relikgömma i huvudaltarets sockel och under den låg silverkorset. Inuti

Figur 2. Relikkors som altarkrucifix. Fram- och baksida. Ursprungligen innehöll korset relikerna, två benflisor som enligt en pergamentremsa skall ha tillhört Maria Magdalena. Foto Heikki Hanka.

korset fanns ett stycke silke svept kring två benflisor samt en pergamentremsa vars text tillskrev relikens Maria Magdalena.¹¹ Man kunde tro att en sådan relik skulle ha varit en värdefull inkomstkälla för kyrkan som låg intill en internationell havsväg, men ingen information har bevarats om någon helgonkult på Föglö.¹² Efter upptäckten väckte den värdefulla relikens en debatt om huruvida det unika föremålet hör hemma i en kyrka eller på ett museum. Det ursprungliga korset deponerades i Ålands museum och en kopia av bärnsten, förfärdigad av skulptören Toivo Jaatinen (1926–2017), placerades på altaret. Men kontroversen slutade inte där. Efter långa oenigheter avgjordes frågan 1988 av Ålands landskapsregering till förmån för församlingen varefter krucifixet utan själva relikens återplacerades på kyrkans altare och bärnstenskopian inlöstes till Nationalmuseets samlingar.¹³ Korsets flyttning från ett ställe till ett annat förorsakade också skador på det. Skyddsomslagets bakdel skadades och den dyrbara pergamentremsan försvann spårlost.¹⁴

Föglö är den enda sockenkyrkan i vårt land där en relik bevarats.¹⁵ Om kulturarvets betydelse för identiteten och dess symboliska värde vittnar det faktum att kyrkan nu är tillägnad Maria Magdalena.¹⁶ Kyrkans ursprungliga skyddshelgon är inte känt, men det har spekulerats kring den keltiska nunnan Sankta Brigida av Kildare (ca 451–525) från Irland. I brist på tillförlitliga källor förblir dock även denna fråga öppen.¹⁷

Dateringen av relikkorset har varit problematisk. Uppskattningarna av dess ålder växlar från början av 1400-talet till cirka 1500.¹⁸ I vilket fall som helst har det senmedeltida korset som doldes i altaret varit skylt från blickarna i sekler, men före det måste det ha spelat en framträdande roll i de ceremonier som tilldragit sig vid altaret.¹⁹ Krucifixets dekorativa utformning och Kristusgestaltens saknade arm tyder på att objektet inte bara har varit gömt i altaret.

Kyrkans nuvarande, arkaiska inredning ger inte en sanningsenlig bild av den medeltida kyrkointeriören. Det finns bara knapphändiga uppgifter om den senmedeltida glansen. Något kan anas från länsprosten Boëtius Murenus uppmaning till församlingen år 1660 om att återställa koret, altarbordet (duukschifwan), korbänkarna, krucifixet och altartavlan genom målning. Det var troligen frågan om en uppfräschning av den medeltida inredningen, för skulpturerna och altarskåpen från ”påvetiden” dög mycket väl också för den lutherska kyrkointeriören.²⁰ Den förgyllda monstransen hade däremot konfiskerats till kronan så tidigt som 1547.

I samma kontext nämns också en dopfont, ett votivskepp, en nattvardskalk och ett timglas.²¹ Fem år senare uppmanar Murenus församlingen att fortsätta arbetet genom att låta förgylla krucifixet och altartavlan och skaffa ett nytt altarkläde. Ett nytt golv till kyrkan var under konstruktion varefter kyrkan skulle putsas och vitmålas på in- och utsidan.²² De fragment av dekorativa

Figur 3. En äldre altartavla målad av Jonas Bergman, Nattvarden 1759. Foto Heikki Hanka. Förebild var en gravyr av Caspar Luyken. Illustration för Christoph Weigels *Historiae celebriores Novi Testamenti iconibus representatae...*, Nürnberg 1708/1712. Foto Getty Research Institute /Internet Archive.

målningar och glasmålningar som hittades i samband med reparationsarbetena på 1960-talet kompletterar de knapphändiga uppgifter vi har tillgång till, men deras datering till medeltiden är osäker.²³

Från aska till återuppbyggnad

Stora ofreden 1714–1721 skakade om Ålands och Föglös normala liv i grunden. En del av befolkningen, bland dem kyrkoherde Johan Ståhlbom, flydde de ryska ockupanterna till Sverige.²⁴ Stora ofredens härjningar var större i Föglö än i många andra socknar. Prästgården och 42 hus brändes och kyrkan mötte samma öde. Interiören förstördes och väggarna och valven sprack i branden.²⁵ Reparationerna påbörjades omedelbart och de slutfördes redan 1722 med hjälp av en kollekt som samlades in i hela riket.²⁶ Inredningsarbetena fortsatte ännu länge efter detta. Särskilt kan nämnas den södra läktaren som konstruerades av kyrkobyggaren Mats Matsson 1731, predikstolen som snickrades av båtsman Erich Fagerholm 1732 och målningsarbetet som utfördes av Stockholmsmålaren M. Johan Winbohm 1733.²⁷ Följande gång fortsatte arbetet med interiören efter drygt tjugo år. 1755 lades ett kvinnogalleri till vid norra väggen och året därpå gjordes en ny altaranordning för koret. Snickaren Carl Nordman utförde dessa arbeten.²⁸ Kyrkans medeltida utformning ändrades 1729 då tornet höjdes till sin nuvarande form.²⁹ Tillsammans med den medeltida lillklockan lyftes en större kyrkklocka, gjuten 1706 av Erik Lind i Stockholm, till tornet.³⁰ Den yttre utformningen kan anses ha slutförts 1741, när långhusets och korets spåntak blev färdiga.³¹

Kyrkans interiör hade förstörts under branden och altarets prydnader fanns förmodligen inte bevarade.³² Helt utan bildkonst har kyrkan inte varit, för 1727 donerade kronolotsen Lars Larsson från Brättö och Mickel Mickelsson en målning som skildrade den korsfäste.³³ Förberedelserna för målningen av själva altartavlan och den nya läktaren började redan 1756, men före det fick snickaren Carl Nordman i uppdrag att tillverka altaranordningen och bänkarna. I augusti 1758 instruerade Åbo domkapitel församlingen om förvärv av en altartavla och målningen av norra kvinnoläktaren. Via konsistoriet och kyrkoherde Daniel Backman i Saltvik fick man konstnären Jonas Bergman (1724–1810) från Åbo anlita för uppdraget.³⁴ Priset hade redan diskuterats med Bergman, som var en meriterad kyrkomålare. I juni 1759, när målaren hade anlät till orten, gick församlingen med på målarens förslag att öka anslaget för altartavlan, bänkarna och läktarna från 850 daler med ytterligare 50 daler.³⁵

Eftersom församlingen nu hade anställt två yrkesmän fick de i uppdrag att göra mycket utöver den ursprungliga planen. Dörrar lades till bänkarna, en baldakin tillverkades och fästes ovanför predikstolen och de dekorativa knopparna på toppen av västtornet togs ner och renoverades. Målningen av dörrarna och taket samt förgyllningen av torndekorationerna ökade Bergmans kontraktsbelopp så att han så slutligen fick 1100 daler.³⁶

Efter arbetet sommaren 1759 förblev kyrkans interiör väsentligen oförändrad under de kommande hundra åren. Läktarna som står mitt emot varandra i det smala långhuset skapade en tät stämning som kulminerade i altartavlornas prakt som fyllde koret. In i kyrkans trånga inre hade man klämt ett gravkor för släkten Ehrenlund från Flisö. Gravkoret kan ha tagits bort 1839 i samband med att golvarbeten utfördes i kyrkan och fönstren förstörades. Valvbågarnas vita limfärg och målningen av fönsterbågarna gav kyrkans interiör en ljusare stämning och ny karaktär.³⁷ De anspråkslösa dekorationerna i kyrkan inkluderade tavlor med regentförsäkringar, psalmnummertavlorna och ett votivskepp som hängde från valvet och som enligt uppgift byggdes av Johan Olle från Karlby.³⁸ I räkenskaperna nämns också en fattigstock (fattig Bössä) som tillverkades av snickaren Grönroos 1814 eller 1815.³⁹ Det måste ha varit ett anspråkslöst skrin eftersom det knappast fanns någon för den öst-erbottniska kustregionen typisk fattigpojke (fattiggubbe) i kyrkan.

I altaranordningen i kyrkans kor fanns tre målningar av Jonas Bergman: Nattvarden, Getsemane och Uppståndelsen. Av målningarna är det bara Nattvarden som har bevarats till idag. Verken hade placerats i en altarkonstruktion gjord av byggmästaren Carl Nordman så att de täckte hela korväggen.⁴⁰ Normalt var Nattvardens plats i en predella ovanför altarbordet. Getsemane skulle passa som huvudmotiv och Uppståndelse i den övre delen av altaret,

men det trånga koret skulle förmodligen ha förhindrat ett tidstypiskt vertikalt arrangemang av bilderna. En sådan komposition med Åbo domkyrka som förebild målade Bergman till exempel till Pemars kyrka 1755. I den är dock mittpunkten den korsfäste. Getsemane var unik i Bergmans produktion som omfattade ca 30 kyrkomålningar, ty utom på Föglö vet man inte att han skulle ha använt motivet någon annanstans. Uppståndelsen (1751) återfinns bland annat i Pemar kyrkas altare. Samma motiv i kapellkyrkan i Sottunga anses också vara målade av Bergman, men tillskrivningen är inte helt obestridd. Kyrkans predikstolsmålningar härrör sig däremot från samma pensel vilket bevisar att Bergman varit känd i området sedan 1753.⁴¹

I den målning av Nattvarden (73x142) som nu bevaras i kyrkan har Bergman förlitat sig på förebilder av samtida kyrkomålare. Verkets komposition härstammar från en illustration i en Bibel som Christopher Weigel (1654–1725) utgav i Nürnberg 1712.⁴² Av den höga bildytan i det ursprungliga kopparsticket har Bergman utnyttjat bara en smal remsa där lärjungarnas rastlösa rörelse kring nattvardsbordet är som intensivast. Utelämnandet av bakgrundens detaljer understryker känsloladdningen mellan personerna minst lika effektivt som det ursprungliga grafikbladet.

Bergmans altartavlor togs bort från kyrkan vid den ombyggnad som påbörjades 1859. Enligt sägen sålde församlingen målningarna och Nattvarden fann sin väg till Johan Erik Liefwendahl (1814–1880), husbonde på Sonbonda. Sonen Karl Agapetus Liewendahl (1854–1919), köpman i Dickursby, ärvde målningen som dock blev kvar på hemgården i Föglö. Medan köpmannens änka Amanda Liewendahl (1859–1929) fortfarande levde donerade handlarens brorson Fritiof Liewendahl (1877–1953), en bokhandlare från Mariehamn och känd för att ha komponerat Ålands första flagga, målningen som han funnit i sin farbrors dödsbo till Ålands museum.⁴³

Nattvardsmålningen som nu hade blivit ett museiobjekt uppvisades i en utställningshall som var en del av Ålands landskapsmuseum och som inretts i norra flygelns mellersta våning på Kastelholms slott.⁴⁴ Den återlämnades till kyrkan i efterslängarna av en grundlig restaurering 1968. I samband med tvisten om äganderätten av silverkorset klagade församlingen över kyrkornas knappa dekorationer. Återlämnandet av den gamla altartavlan hjälpte till att lindra denna brist. Debatten om placeringen av silverkorset dämpade återlämnandet dock inte.

Det finns ännu en konsthistorisk gåta som är förknippad med den gamla kyrkan. I de biografiska uppgifterna om Gustaf Wilhelm Finnberg (1784–1833), en av våra tidiga målare, nämns upprepade gånger att han vid Åbo brand 1827 desperat försökte rädda sin egendom genom att flytta den från en plats till en annan. Trots det skulle också en färdig altartavla som bara väntade

på att överlämnas till Föglö kyrka ha brunnit med den övriga egendomen.⁴⁵ Det finns inga uppgifter om en sådan altartavla med nattvardsmotiv i kyrkans inventarielängder eller protokoll. En av de tidigaste hänvisningarna till en brunnen altartavla finns i en artikel i Åbo Tidningar från mars 1888. Enligt den hade Finnbergs målning beställts till Kökars kyrka.⁴⁶ Även denna uppgift är felaktig eftersom det i själva verket var frågan om en beställning gjord för Föglös kapellkyrka Sottuga, för vilken Finnberg enligt församlingens bokföring redan hade fått ett förskott på 66,32 rubel under budgetåret 1824–1825.⁴⁷

En korsformad kyrka i 1800-talsstil

Som en följd av befolkningsökningen byggdes stora kyrkor i Finland under 1800-talet samtidigt som gamla utvidgades. Kyrkan fungerade som en samlings- och mötesplats för sockeninwånarna och när lagen föreskrev obligatorisk bikt minst en gång om året försökte man dimensionera kyrkorna för socknens hela befolkning. I Föglö kyrka var trängseln påtaglig, särskilt under de stora helgerna. Trots det förhöll sig sockenborna avogt till en utvidgning av sin gamla kyrka, även om de fått ritningarna till den redan 1843 av Åbo stadsarkitekt Pehr Johan Gylich (1786–1875). Sockenbornas envishet ledde till att man framförde klagomål ända till senaten. En kejserlig order om att starta projektet utfärdades i juni 1847 men det var fortfarande ingen brådska med genomförandet. Projektet påbörjades inte före juni 1857 efter det att G.T.P. Chiewitzs ritningar från året innan hade godkänts av senaten. I slutet av 1857 anställdes Johan Mannerström, en köpman från Åbo, som entreprenör. Han inledde förberedelserna omedelbart. Själva byggarbetet utfördes mellan 1859–1861.⁴⁸

Mannerström hjälpte också till med anskaffandet av en lämplig altartavla i samband med att kyrkan moderniserades. Sommaren 1858 frågade byggentreprenören församlingen om dess åsikt angående målningens motiv. I likhet med den tidigare altartavlan höll man sig till nattvardsmotivet.⁴⁹ Till målare utvaldes Robert Wilhelm Ekman (1808–1873) från Åbo, en av de främsta konstnärerna i riket. Valet av honom påverkades förmodligen av arkitekten Chiewitz, till vars närmaste bekanta målaren hörde.⁵⁰ Ekman stod då på höjden av sin bana. Hans version av Lantdagsmålningen som senaten beställt och som är utställd i statsrådsborgen i Helsingfors hade nyss blivit färdig. Beställningar på altartavlor strömmade in från församlingarna och arbetena med Kalevalamotiv tillfredsställde därutöver målarens konstnärliga ambitioner. Trots sin ekonomiska framgång led Ekman av en kronisk penningbrist, vilken förstärktes av en förestående Parisresa.⁵¹ Strax innan han reste iväg hann

Figur 4. Altartavla målad av R.W. Ekman, Nattvarden, 1861. Foto Heikki Hanka. Förebild var en gravyr av Johannes Sadeler efter en målning av Peter de Witte / Pietro Candido 1595. Foto The British Museum 1868, 0612.501.

konstnären kommentera föglöbornas förslag gällande motivet. Han ansåg att Nattvarden var olämplig för den planerade altaranordningen. I stället skulle en vertikal komposition vara bättre lämpad. Förhandlingarna ledde så småningom till motivet Kristi förklaring på berget Tabor.⁵²

Efter att ha återvänt från Paris hade konstnären många stora projekt på gång samtidigt. Kalevalamålningarnas dimensioner växte och folklivsskildringar och Italienmotiv höll konstnären upptagen vid sidan av många andra fantasifulla projekt. Konstnären drömde om ett internationellt genombrott med ”politisk-religiösa allegorier” som han planerade att ta till Världsutställningen i London 1862.⁵³ Ett av tidens betydelsefullaste målningsarbeten var altartavlan Kristi förklaring i Uleåborgs domkyrka, vars motiv antyder att konstnären planerade att använda samma komposition även i Föglö. Planen var kanske trots allt för utmanande för Ekmans fullpackade schema så konstnären tillkännagav sommaren 1860 att han hade tolkat altartavlans dimensioner fel och att Nattvarden skulle, när allt kommer omkring, vara lämpligt som kyrkans altartavla. Även detta förslag godkändes av församlingen eftersom det ju var i linje med det ursprungliga valet.⁵⁴

Förändringen i Ekmans val av motiv kan ha påverkats av altartavlan i Vasa Trefaldighetskyrka som samtidigt var under arbete. I den var Ekman tvungen att utveckla en komposition där nattvarden placerades på en kvadratisk bildyta (228x220) istället för den vanliga smala och avlånga. Nattvarden i Föglö kyrka har nästan samma dimensioner (213x180), så erfarenheterna

från målningsarbetet i Vasa kunde utnyttjas omgående. Genom att jämföra de två målningarna är det lätt att se att fokuseringen på samma motiv har gagnat slutresultatet. I Vasa har kompositionens utgångspunkt varit Leonardo da Vincis (1545–1519) berömda Nattvarden (1495–97), men de närvarande har placerats närmare varandra i ett smalare utrymme än i sin förebild. De flesta lärjungarna liknar bara ytligt Leonardos förebilder, men i gestaltningen av Jesus och rummet som öppnar sig mot ett landskap i bakgrunden är likheten identifierbar. I Föglö har renässansatmosfären i Vasa blivit nästan barock i sin intensitet. Karaktärerna är större än tidigare i proportion till bildytan och den tunga gardinen i bakgrunden tillåter inte ögat att vandra mot horisonten. I Föglö är händelsen inte en blick in i djupet utan bilden börjar vid dukens yta och sträcker sig intensivt mot den åskådande församlingen. Ekmans serieproducerade altarverk har ofta betraktats som livlösa och svaga, men den här gången verkar målaren ha fördjupat sig i sin uppgift med all sin förmåga. Greppet är kraftfullt, säkert och uttrycksfullt som i konstnärens bästa verk. Verkets avvikande karaktär uppmärksammades redan av Fornminnesföreningens konsthistoriska expedition då den besökte kyrkan 1871. Å andra sidan kritiserades kompositionen som något schematisk. Den kristocentriska kompositionen är nästan symmetrisk, så att varje apostel har sin motpart på Jesusgestaltens andra sida.⁵⁵

Altartavlans budskap kan utläsas ur sättet på vilket temat behandlats. Den här gången är det inte frågan om bara en psykologisk förvirring då Jesus avslöjar att ”en av er skall förråda mig”. Det är inte heller frågan om en inbjudan till nattvarden utan ett budskap som betonar nattvardssakramentets under och som förstärks av Jesu uppåtriktade, känslöfylla blick och levande ljus som symboliserar den himmelska närvaron. Liket andra kyrkomålare begagnade sig Ekman av förebilder som fanns rikligt tillgängliga i form av tryck och fotografier – skillnaden var markant i jämförelse med Jonas Bergmans tider. Det är svårt att utpeka en direkt förebild till verket, men åtminstone några av gestalterna är direkta modifieringar från altartavlan i Vasa. Av kända förebilder kommer nattvardsscener av Peter Candid (ca 1548–1628), Pablo de Céspedes (1538–1608) och Philippe de Champaigne (1602–1664) närmast. Deras kompositioner är också besläktade med nattvardsmosaikerna i Isakskatedralen i Sankt Petersburg, vars skisser är utförda av Semen Zhivago (1807–1863) som arbetade vid Ryska konstakademien i Sankt Petersburg. Likheten hos några av karaktärerna med Ekmans altartavla är så överraskande att man till och med kan anta att Ekman kände till mosaikerna som bildreproduktioner. Det kan ses som en slags gudomlig ironi att dessa mosaikverk ersatte Ekmans religiöst-politiska allegorier på Världsutställningen i London 1862. Ekmans arbeten, som föreslagits av storfurstendömet Finland för den ryska

paviljongen i London skulle inte ha varit politiskt korrekta med tanke på den dåvarande världspolitiska situationen.⁵⁶

Föglös altartavla som slutfördes 1861 blev ganska förmånlig för församlingen, även om konstnärens behov av pengar var anmärkningsvärt stort. I Vasa betalade församlingen närmare 200 silverrubel för sin altartavla av nästan samma storlek, men i Föglö var priset bara hälften.⁵⁷ För en konstnär från Åbo var Åland ett bra marknadsområde där ordet snabbt spreds från en församling till en annan. Ekman fick beställningar på altartavlor från församlingarna i Vårdö (1852), Saltvik (1862), Kumlinge (1870), Hammarland (1869) och Lemland (1872).

Kyrkan som togs i bruk 1862 var nu utvidgad med korsarmar och dess interiör motsvarade väl tidens dekorstil. Altaret som ligger högre i koret än det övriga golvplanet var omgärdat av en altarring. Ekmans altartavla låg ovanför altaret, kantad av enkla vita ramar och guldlistor. Övre kanten var dekorerad med ett träkors och ett vågformat, dekorativt mönster som också upprepades i de övre ramarna på sakristiedörrarna och ännu idag i takfoten på kyrkans utsida. Dekorationssättet var ett uttryck för Chiewitz förkärlek för träsnitt i schweizisk stil i träbyggnader. Kyrkans mångfacetterade predikstol målades vit i enlighet med den övriga interiören och speglarna dekorerades med diskreta förgyllningar. Ovanför predikstolen fanns en baldakin med dekorativa snitt. Rummets ljushet förstärktes av de vitmålade väggarna och takvalvet. Som ba-

Figur 5. Föglö kyrka, interiör 1929. Foto C.A. Nordman. Museiverkets bildarkiv, MV15374.

Figur 6. Votivskeppet Gudrun, 1943 av Viktor Andersson. Foto Heikki Hanka.

lanserande kontraster i interiören fungerade bänkar, dörrar och ramlistor, målade i ekfärg. I den tresidiga läktaren mitt emot altaret placerades en mekanisk orgel som

förvärvades 1864 av Frans Andersson (1827–1869) i Stockholm. Anderssons orglar beställdes till exempel till katedralerna i Åbo och Uleåborg och på Åland till Hammarland (1865) och Lemland (1866, nu Sottunga).⁵⁸ Föglöorgelns dekorativa fasad var ljus och guldornerad.⁵⁹

Den moderniserade kyrkan drabbades snart av fuktproblem. Fornminnesföreningen fäste vid sin första konsthistoriska expedition till kyrkan sommaren 1871 uppmärksamhet vid att Föglös idylliska och rofyllda tempel skulle passa väl som scen för en vigsel i en skärgårdsnovell – om bara kyrkfolket kunde besparas från snuva förorsakad av den fuktiga inneluften.⁶⁰ Kyrkans luftfuktighet var för hög för den nya altartavlan med följderna att mögel snart började bildas på den. Sommaren 1865 skickades målningen jämte ramar till Ekman för reparation.⁶¹ Den professionellt målade tavlan har sedan dess behövt bara rutinmässigt underhåll med jämna mellanrum.

Från den gamla kyrkan var det bara ett fåtal objekt som godkändes i den nya inredningen. Tavlorna med regentförsäkringar, ljuskronor och lampor ingick naturligtvis, men speciellt bör nämnas den omsorg som det gamla votivskeppet fick. I november 1861 beslöt man att renovera det, men projektet genomfördes uppenbarligen inte eftersom föremålet inte finns nämnt i senare inventarielängder.⁶² Traditionen vet berätta att skeppet skulle ha hamnat i prästgårdspojkarnas lekar och förlist i Kyrksundets vågor.⁶³

I bräschan för det moderna och i det förgångnas strida vatten

Chiewitz korskyrka och dess medeltida västra arm tjänade församlingen under de kommande hundra åren utan stora förändringar. Utvecklingen avstan-

nade dock inte helt eftersom tidens nya bekvämlighetskrav förutsatte bland annat ett värmesystem som förverkligades 1901.⁶⁴ Den nya orgeln beställdes från Kangasala orgelfabrik 1924, men den gamla orgelfasaden förblev på sin plats.⁶⁵ Den viktigaste av de nya dekorationerna var votivskeppet Gudrun som kyrkan fick motta julen 1943. Det tillverkades av den lokala miniatyrbyggaren Viktor Andersson (1909–1991) som också ansvarade för skeppets renovering 1990.⁶⁶

En grundlig kyrkorenovering planerades redan i slutet av 1940-talet, men innan arbetet kunde börja måste kyrkans arkeologiska utgrävningar slutföras. Planerna för reparationsarbetet som följde utgrävningarna utarbetades av arkitekten Erik Kråkström (1919–2009). Renoveringen som tog ungefär ett år slutfördes 1968. Arkitekten som gick i den funktionalistiska modernismens fotspår är känd för sina många kyrkorenoveringar samt för att ha ritat kyrkorna i Kaskö (1965) och Sideby (1972). Arkitekter som följde tidens arkitektoniska ideal på 1960-talet uppskattade inte särskilt stillån från 1800-talet. I stället för Chiewitzs stil försökte modernismen med sina knappa uttrycksme-

del återknyta till medeltiden som upplevdes som autentisk. Någon efterbildning är det inte fråga om. Den moderna kyrkointeriören har ett klart identifierbart formspråk på samma sätt som kyrkoarkitekturens tidigare perioder. Valet ansågs ärligt eftersom imitation av det förflutna anses göra arkitekturen oautentisk.

Kråkströms minimalistiska modernism återspeglas i kyrkans inre som understryker Chiewitzvalvets arkitektoniskt elementära former. Det rena vita och de dämpade nyanserna förstärker detta intryck. Altarkonstruktionerna representerar den allmänna andan på 1960-talet och placeringen av

Figur 7. Träkrucifix av Dick Häggblom, 1986. Foto Heikki Hanka.

själva altarbordet i mitten av koret var rentav före sin tid. Det Andra Vatikanconciliet (1962–1965) hade helt nyligen definierat nya riktlinjer för placeringen av altaret i katolska kyrkor enligt vilka prästen skulle förrätta liturgin vänd mot församlingen, *versus populum*. Denna praxis vann insteg också i den protestantiska världen. Föglö kyrka var den första i Finland där gudstjänsten förrättades enligt dessa direktiv. Kråkström ritade planerna till altarpupplägget tillsammans med sin medhjälpare, arkitekt Carl-Johan Slotte (1933–2017). Ett liknande altarpupplägg står också att finna i Mikael Agricolakyrkan i Helsingfors, ritad av samma arkitekter. Den liturgiska rörelse som initierades av Vatikanen spred sig snabbt till Sverige och Finland, men det var inte innan gudstjänstreformen 2000 som principen *versus populum* där altaret placeras på avstånd från väggen blev en nästan undantagslöst gällande norm i både nya kyrkor så väl som vid renoveringar.⁶⁷

De historiska lagren i Kråkströms formgivning av interiören representeras synligast av orgeln som är tillverkad av Kangasala orgelfabrik och som ligger bakom altaret. Dess fasad härstammar från 1864 års orgel som var placerad på läktaren. Ekmans gamla altartavla är placerad ovanför den västra dörren och bildar en imaginär 1800-talsaxel med orgeln och bär en flyktig referens till kyrkans tidigare skrud. Bergmans Nattvarden, som kyrkan fick i samband

med renoveringsprojektet, placerades i korsarmen.

Kyrkans modernistiska inredning diversifierades i mitten av 1980-talet. Man kan till och med säga att postmodernismens pluralism steg in med betoningen på det lokala. 1986 fick kyrkan motta två donationer. En skulptur som föreställer den korsfäste donerades av skulptören, konstnären och bildkonstläraren vid Övernäs skola i Mariehamn, Dick

Figur 8. Ikon av typen Gudsmo­dern från Don. Skänkt till kyrkan 1986 av anonym målare. Foto Heikki Hanka.

Hägglom.⁶⁸ Verket som påminner om medeltida triumfkrucifix är omålat, och dess arkaiserande utförande återspeglar ett försök att nå andan i äldre kyrklig konst. Samma år fick kyrkan en ikon som föreställer Jungfru Maria med Jesusbarnet (65x47) vars målare och donator inte ville avslöja sitt namn för eftervärlden. Det är en ikon av typen Gudsmoðern från Don som tillhör den populära typen Ömhetens Gudsmoðer, på grekiska *Eleusa* (Ἐλεούσα) motsvarande ryskans *Umilenie* (Умиление). Den ursprungliga ikonen anses ibland vara målad av den stora ikonografen Theofanes greken (ca 1340–1410), men allt bevismaterial är baserat på legender, vad gäller så väl ikonens ursprung som dess målare. Enligt en legend skulle ikonen vara anknuten till segern över tatarerna vid Don 1380. Prins Dimitri donerade senare ikonen till en katedral i Kreml, Moskva, tillägnad Guds moders avsomnande (Dormition). Enligt en annan tradition skulle det vara frågan om en undergörande ikon från en katedral i Kolomenskoje, även den tillägnad Guds Moders avsomnande. Ikonen visade sin mirakulösa makt i striderna mot tatarerna på 1500-talet.⁶⁹ Idag finns den ursprungliga Gudsmoðern från Don bevarad i Tretjakovsgalleriets samlingar i Moskva.

Ikonmåleri har från och med 1960-talet blivit en populär hobby i vars hemligheter man kan förkovra sig i den fria folkbildningens många studiecirklar. Som ett resultat av den verksamheten har många lutherska kyrkor fått ta emot ikoner. Fenomenet har också en djupare bakgrund. Erland Forsberg (f. 1946), präst och ikonmålare född i Borgå, kan betraktas som den lutherska ikonteologins pionjär. Hans inflytande har varit stort särskilt i Sverige men också i Svenskfinland. Ikonmålning är en strävan att avbilda en slags tidlös kristen urbild. Ingen kyrka har ensamrätt till dessa urbilder. Av den orsaken har ikonerna sin plats även i luthersk kyrklig miljö.⁷⁰ Det nya krucifixet och Dons Gudsmoðer bildar tillsammans en kontinuitet i tid och rum. Förbindelsen till altaret betonar verkens religiösa budskap som ytterst vittnar om Guds kärlek till mänskligheten. Den förlossande korsdödens budskap om frälsning kompletteras av gudsmoðerikonens känslöband som binder församlingen till samma säkerhet om omsorg.

En populär bild av Jesus hos oss och ute i världen

I Föglö kyrka möter besökaren också en världsberömd Kristusbild. Den är ett inramat tryck av ett original, målat av konstnären och illustratören Warner Sallman som levt och verkat i USA. Bilden har en speciell koppling till orten eftersom hans släkt kommer från Föglö. Konstnärens far Elias Sallman (1867–1943) föddes i Bråttö, Föglö, men emigrerade till USA redan på 1880-talet

Figur 9. The Head of Christ av Warner Sallman. Färglitolografi tryckt på tyg. Skänkt till kyrkan av konstnärens släktingar 1991. Copyright 1941–1968 Kriebel ja Bates Litho in USA.

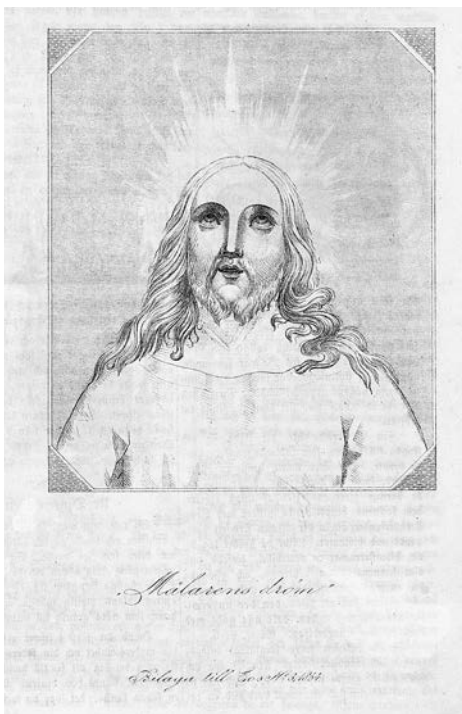

(medborgarskap 1892). En intressant detalj är att i dokumenten från kyrkans arkiv uppträder Warners farfars far, klockaren Anders Persson Sällman (1798–1868), som protokolljusterare vid de möten där R.W. Ekmans altartavla förvärvades till kyrkan. Sällman hade knappast en speciellt klar bild av Ekmans kyrkliga konst, men båda hade liknande fotfästen i den religiösa konsten. Båda förlitade sig också på den sentimentala romantikens sätt att vädja till känslan i kombination med ett realistiskt, sanningsenligt och trovärdigt framställningssätt. Därigenom kan trons abstraktioner bli lättare tillgängliga för människans förnimmelsevärld. Frasen ”människan tror inte förrän hon ser” återspeglar kanske bäst kärnan i Ekmans och Sallmans bildliga uttryckssätt. En tro baserad på seende bygger i sin tur på uttrycksformer som upprepats under århundraden i konstens historia och slutligen blivit självklarheter. I Föglö kyrka påminner Jesusporträttet (the true image of the Christ), donerat av konstnärens son Richard K Sallman (1921–1992) och hans fru Marion Lundholm Sallman (1921–2013), om denna ”ikonisering” av den religiösa bilden. Donationen gjordes vid församlingens 750-årsjubileum i juli 1991 i Föglö. Samtidigt förmedlade paret ett tryck föreställande den gode herden som en donation från Warner Sallmans kusin, Charles Sallman och hans familj till församlingens söndagsskola.⁷¹

Förbindelsen av Sallmans Kristusfigur med fransmannen Léon Lhermitens (1844–1925) Jesusbilder (1892, Museum of Fine Arts, Boston) visar att konstnären utnyttjat förebilder på ett sätt som liknar Ekmans arbetsätt. Förutom användningen av förebilder finns det en annan och ännu mer häpnadsväckande koppling mellan verken. Båda konstnärerna har berättat att Jesu ansikte uppenbarat sig för dem i en dröm. Kristi ansikte uppenbarade sig för Sallman i en vision 1924, men det var inte före 1940 som tryck av oljemålningen började spridas i hundratals miljoner exemplar runt om i världen.⁷² Den vision som Ekman upplevde som 19-åring finns dokumenterad i form av text och bild i barntidningen Eos, 1853, publicerad av en bekant till konstnä-

ren, Zacharis Topelius (1781–1831).⁷³ Teckningen visar att Ekmans drömbild inte var en ensamstående uppenbarelse, emedan Kristi ansikte verkar vara en kombination av de bildtyper som gynnats av Leonardo (1452–1519), Rafael (1483–1520), Guido Reni (1557–1642) och de tyska romantiska målarna. Trots sin vardaglighet har visionen varit minnesvärd för konstnären eftersom Ekman har återgivit samma ansikte utom i Föglös altartavla även i många andra av sina Kristusbilder.

Ekman's Jesustyp har format den finska uppfattningen om Frälsarens utseende sedan 1800-talet. Konstnären hade också grandiosa planer på att utnyttja tryckpressens möjligheter för att sprida Kalevalakonst åt massorna. Planerna havererade emellertid och trots sin visionära kraft kom Ekman såvitt man vet inte att tänka på de möjligheter som den nya kontinenten skulle ha erbjudit för industriell bildproduktion. Det tog närmare hundra år innan tryckpressarna började omforma inte bara finländarnas utan hela världens uppfattning om Jesus verkliga utseende. Därigenom blev Sallmans drömbild en del av hela världens gemensamma bildtradition. Till Åland och Finland nådde informationen om konstnärens förbindelse till det gamla hemlandet först i början av 1990-talet. Denna förbindelse ansågs så betydelsefull att Frälsarens berömda ansikte år 2010 fann en plats i en åländsk frimärksserie och därigenom i Ålands kulturarv.⁷⁴

En mikrohistorisk genomgång av Föglökyrkans konsthistoriska och visuella arv visar att till synes vardagliga kyrkliga artefakter kan leda till oväntade djup. Värdebestämning och de därmed förknippade besluten om att bevara och vårda är utmanande. Värderingsgrunderna förändras med tiden så att vi beklagar oss över mycket som har förstörts både avsiktligt och oavsiktligt. Föglö kyrka har förlorat en betydande del av sitt kulturarv under gångna sekler,

Figur 10. Bild av Kristus i R. W. Ekmans dröm. Eos: tidskrift för barn och barnens vänner 3:1854.

men mycket återstår. Vår egen tid skapar nytt arv och Warner Sallmans bild av Kristus visar att värderingsproblemet också berör till synes mindre värdefullt material. Sallmans tryck finns i miljontals hem och religiösa samlingsutrymmen. Enbart som ett tryckalster saknar det bevaringsintresse, men informationen om objektets ursprung och dess koppling till Föglös egen historia gör det unikt och värdefullt. Exemplet visar att beslut om att bevara eller gallra bör baseras på forskningskunskap. Smak och tycke är inte tillräckliga argument för ett hållbart kulturarvsarbete.

Denna artikel kan ses som en forskningsexpedition som påvisar att de tidiga konsthistoriska expeditionernas metoder och frågeställningar fortfarande är aktuella. Retoriken och infrastrukturen har förändrats, men observation, dokumentation, närläsning av källor och konsten att förstå hur kontexter byggs upp är fortfarande forskningens grundmetoder. Expeditionen 1871 missade många intressanta fakta, men den metodiska insamlingen av material skapade grunden för senare insatser. Artikeln som en forskningsexpedition visar att det i detta hänseende inte har skett stora förändringar. Trots ofullständigheter kompletterar insamlade fakta och tolkningar tidigare forskning och bildar i sin tur en grund för nya insatser och mera precisa observationer och tolkningar än tidigare.

Tack till Mika Nyman för översättningen, Rolf af Hällström för språkgranskning, Paula Mäkelä för observationer om arkivkällor och Saana Tammisto för bildbehandling.

TIIVISTELMÄ

Kirkkotaiteen ja visuaalisen kulttuurin ajalliset kerrokset – Föglön kirkko keskiajalta nykypäiviin

Kirkollisen kulttuuriperinnön vaaliminen edellyttää arvojen tunnistamista. Föglön keskiaikainen kirkko on muokattu 1861 valmistuneessa C. T. P. Chiewitzin (1815–1862) korjaustyössä funktionaaliseksi ristikirkoksi keskiaikaa tulkiten. Viimeinen laaja korjaustyö kirkossa oli Erik Kråkströmin (1919–2009) modernismia ja keskiaikaa yhdistänyt hanke, joka valmistui 1968. Kirkon niukasta keskiaikaisesta esineistöstä merkittävin on 1960-luvun korjaustöiden yhteydessä löydetty hopeinen reliikkiristi, jossa olleet jäänteet on tulkittu kuuluneiksi Magdalan Marialle, vaikka todennäköisemmin kyseessä on ollut Kildaren luostarin Pyhä Birgitta (n. 451–525). Kirkon keskiaikaisesta ja sen jälkeisestä asusta on vain vähän tietoja. Ison vihan aikana kirkko paloi, mutta sitä ryhdyttiin korjaamaan heti 1720-luvulla.

Sisustuksesta on säilynyt Jonas Bergmanin (1724–1810) 1759 maalaama alttaritaulu, joka perustuu Christopher Weigelin Nürnbergissä 1700-luvun alussa julkaisemaan Raamattuun. Sen kuvituksesta vastasi alankomaalainen Jan Luyken (1649–1712). Chiewitzin korjaustöiden yhteydessä kirkkoon hankittiin 1861 valmistunut uusi alttaritaulu. Edellisen tapaan Ehtoollista kuvanneen maalauksen teki Robert Wilhem Ekman (1808–1873), jonka työssä barokkimaisen tiivis tunnelma on saavutettu hyödyntämällä barokkia vanhempaa esikuva-aineistoa, kuten Peter Candidin (n. 1548–1628) tunnettua Ehtoollissommitelmaa, joka levisi Johann Sadelerin (1550–1611) kuparipiirroksen välityksellä.

Kirkon sisustus on täydentynyt yksittäisillä lahjoituksilla. Kuvataideopettaja Dick Häggblom lahjoitti 1986 veistämänsä krusifiksin, ja samana vuonna saatiin anonyymien maalarin Donin Jumalanäiti -ikoni. Vuonna 1991 kirkkoon saatiin yksi uskonnollisen populaarikuvaston tunnetuimmista esimerkeistä, Warner Sallmanin (1867–1943) 1940-luvulta lähtien ympäri maailmaa levinnyt Kristuksen kasvoja esittävä painokuva. Teoksen lahjoittivat Yhdysvalloissa asuneet taiteilijan sukulaiset, jotka halusivat muistaa suvun Föglöstä peräisin olevia juuria. Painokuva osoittaa, että kirkollisen taiteen ja esineistön arvo muodostuu kontekstuaalisista merkityksistä, jotka eivät avaudu pelkästään esineen materiaalista tai taiteellista laatua korostamalla.

ABSTRACT

The Temporal Layers of Ecclesiastical Art and Visual Culture – Föglö Church from the Middle Ages to the Present Day

Fostering ecclesiastical cultural heritage requires the recognition of values. The medieval church of Föglö was transformed into a functionalist cruciform church through the repairs by C.T.P. Chiewitz (1815–1862), completed in 1861, which applied an interpretation of the Middle Ages. Erik Kråkström (1919–2009) performed the most recent extensive repairs of the building, concluded in 1986, in a project combining the Middle Ages and modernism. The most significant of the church's sparse objects is a silver reliquary cross discovered during the repair work performed in the 1960s. The remains inside the cross have been interpreted as belonging to Mary Magdalene, though they are more likely to have been those of Saint Brigid (c. 451–525) of the monastery of Kildare. Little information remains regarding the appearance of the church during and after the Middle Ages. The church burned down during the Russian invasion and occupation known as the Greater Wrath (1714–21) and its repairs commenced immediately in the 1720s.

All that remains of the eighteenth-century interior is an altarpiece by Jonas Bergman (1724–1810), painted in 1759 and based on a Bible illustration by Jan Luyken (1649–1712). This illustration originated from a Bible published in Nürnberg in the early 1700s by Christopher Weigel that was illustrated by Luyken. In conjunction with the Chiewitz repairs a new altarpiece, painted in 1861, was acquired for the church. Depicting the Last Supper, just as the previous painting did, this new altarpiece was the work of Robert Wilhelm Ekman (1808–1873) who achieved the dense, baroque atmosphere of the piece by tapping into imagery predating the Baroque era, such as the famous altarpiece by Peter Candid (c. 1548–1628) whose composition of the Last Supper was popularized through a widely circulated copperplate created by Johann Sadeler (1550–1611).

The interior of the church has been replenished through private donations. In 1986, the art teacher Dick Häggblom gifted the church with a crucifix of his own carving, and in the same year, an icon of The Madonna of Don by an anonymous painter was also donated. In the year 1991, the church received one of the most well-known examples of ecclesiastical popular imagery, a print of the face of Christ. This well-known print created by Warner Sallman (1867–1943) has been circulated around the world since the 1940s. The piece was a donation from the artist's family members living in the US who wished to pay homage to the family's roots in Föglö. The print demonstrates that the value of ecclesiastical art is comprised of contextual meanings that cannot be revealed merely through an emphasis on an object's material or artistic quality.

Noter

- 1 Emil Nervander publicerade berättelsen *Sommarresor i Finland* om expeditionen (Nervander 1872). Styckena om Åland har senare publicerats som en skild helhet (Nervander 1983). Originaltexten har publicerats med forskningskommentarer av Leena Valkeapää och Markus Hiekkanen (Nervander ja Hiekkanen ja Valkeapää 2010). Expeditionernas verksamhetsområde och betydelse har fördjupats på senare tid, särskilt tack vare Leena Valkeapää (Valkeapää 2018 och Valkeapää 2020).
- 2 Endast en tvåsidig rapport, varav hälften behandlade R.W. Ekmans nymålade altartavla, skrevs om det korta besöket. Wolmar Westlin målade en akvarell av kyrkans port. Därutöver dokumenterades kyrkklockans text och ett rockblad från något hus. Valkeapää 2020, 36; Nervander 2010, 144 (bild).
- 3 Se Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kulttuuriperintöstrategia vuoteen 2024 (evangelisk-lutherska kyrkans kulturarvsstrategi fram till 2024) <https://evl.fi/plus/yhteiskunta-ja-kirkko/kulttuuriperinto/kulttuuriperintostrategia> (20.8.2020). Ortodoxa kyrkans fastigheters framtid har dryftats i rapporten 2019 Kiinteistöyöryhmän raportti <https://ort.fi/sites/default/files/2019-08/Kiinteist%C3%B6ryhm%C3%A4n%20raportti_0.pdf> (20.8.2020).
- 4 Om diskussionen om avskrivningar se Robbins 2016.
- 5 Se t.ex. seminariet som gick av stapeln i Nationalmuseet 5–6 februari 2020. Kenen kirkko? Uskonnollisen kulttuuriperinnön muuttuvat merkitykset. (Vems kyrka? Det religiösa kulturarvets betydelser i förändring.) <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/kulttuuriymparistopalvelut-tehtavat-ja-yhteistyö/kulttuuriymparistopalveluiden-tilaisuudet-ja-tapahtumat/kenenkirkko> (20.8. 2020).
- 6 Ekrem 2008, 54–67.
- 7 Den visuella kulturens forskning ser tiden som flyktig och föränderlig samt fäster speciell uppmärksamhet på kroppslighet och de betydelser som uppstår genom människans sociala handlande. Se t.ex. Immonen 2011, 196–198.
- 8 Dreijer 1950, 30; Hiekkanen 2007, 373; Ringbom 2010, 76.
- 9 Hiekkanen 2007, 373–374, 591; Hiekkanen 2020, 474–476, 782. Den åländska forskningstraditionen har tenderat mot en tidigare datering. Enligt Ringbom är de äldsta penningfynden från 1300-talet och murbruksanalys av altaret ger en datering till början av 1400-talet. Ringbom 2011, 76 och Ringbom 2012, 125.

- 10 Klockans diameter är 69 cm. Text: *helgot . maria . berat . ves . ik . .beginne / dat / it / enem / guden / enden / mote / vi*. Salminen 1999, 10; Åmark 1950; Hiekkänen 2003, 165.
- 11 ÅM 402. Matts Dreijers anteckningar från fyndkatalog, 1966. Fynd i den gamla altargrunden, 1. Relikkrucifix av fögyllt silver, höjd 60 mm, bredd 53 mm och tjocklek 5 mm, armändarna trifolioformade och försedda med bokstäverna J i övre korsarmen och medsols L, M och M mot smårutig bakgrund, alltså evangelisternas Johannes, Lucas, Marcus och Matheus initialer; korsstammen och armarna har ett inristat kors med dubbelkontur och smårutigfond mellan konturlinjerna, snett över övre korsarmen står med minuskler inri, dvs. Ihesus nasareus rex indeorum. Kristusbilden är endast 24 mm hög och är fäst från nedre korsarmen. Baksidan en finrutad rundel i varje korsända majuskeln R i vänstra och majuskeln S i högra, i övre minuskeln g, i mitten minuskeln m och i nedre korsändan minuskeln [Maria gratia benedicta, Mater regis salvatoris] b. En korsformig lucka i mitten är upphöjd i ett gångjärn upptill och har låst med en kopparsprint genom två öglor nedtill. I korets hållighet fanns en 31 x 10mm stor hoprullad pappersbit pergamentslapp med namnet Maria Magd? (Maria Magdalena). Relikkorset hittades i sanden i en hållighet i mitten av den gamla altargrunden. 2. Förgyllt bronsbleck. 3. Obetydlig pappersrest från korsets relikgömma. 4. T vå små benskärvor, trol. från relikgömmen. 5. Pergamentsremsa från hålligheten i korsets vänstra korsarm, 31 x 10 mm med texten Maria Magdz, dvs Maria Magdalena. Se också Immonen 2009, 72; Immonen 2011, 208–209; Hiekkänen 2003, 135–136; Dreijer 1967, 14–17.
- 12 Ringbom 2012, 140.
- 13 Dreijer 1988, 19–24; NM 69028.
- 14 Dreijer 1988, 22; Ringbom 2012, 125. Till korset har tydligen hört två stycken av förgyllt bronsbleck som nu är i Ålands museums samlingar. (ÅM 401:1–2).
- 15 Hiekkänen 2003, 135–136.
- 16 Dreijer 1988, 29–30.
- 17 Bertell 1992, 99–104; Ringbom 2012, 127.
- 18 Visa Immonen har identifierat motsvarande silverkors i Sverige (Böringe, Riddarholmen, Färnebo, Köping, Söraby). Immonen 2009, 72. Ett nära exempel är också ett relikkors daterat till 1400-talet och funnet i Milton Keynes, England. Portable Antiquities Scheme Database WMID-1006A0, <http://finds.org.uk/database> (20.8.2020). Även det 28 cm höga relikkorset från Masku daterat till slutet av 1400-talet har samma drag. Hiekkänen 2020, 134; Immonen 2011, 71.
- 19 Immonen 2011, 209; Ringbom 2012, 125.
- 20 Hiekkänen 2005, 174–182.
- 21 Murenus 1905–1908, 441; Dreijer 1950, 31. Dopfunten var messing. (Inventeringen 1712 i serien Räkenskaper 1709–1738). DA/FFA.
- 22 Murenus 1905–1908, 579.
- 23 Hiekkänen 2007, 375, 591.
- 24 Dahlgrén 1950, 40.
- 25 Dreijer 1970, 115. Utöver Föglö kyrka brände ockupanterna också Lemlands och Sottungas kyrkor.
- 26 Ramsdahl 1950, 62; Inventeringen 1826. DA/FFA.
- 27 Räkenskaperna 1731, 1732, 1733. DA/FFA.
- 28 Räkenskaperna 1755, 1756. DA/FFA.
- 29 Tornet har förslagsvis daterats till mitten av 1700-talet (Hiekkänen 2007, 375, 595.). Enligt räkenskaperna fick kyrkobyggaren Erick Mattson 1729 betalt för att betäcka stapeln

- och lyfta klockorna på plats. Fyra år senare fick han betalt för tornets spåntak. Räkenskaperna 1729, 1731. DA/FFA
- 30 Klockan har en text som lyder: *Till Guds namns ära är jag guten, i genom elden fluten, Föglö kyrka til prydning.* Weckström 1852, 22.
- 31 Räkenskaper år 1741. DA/FFA.
- 32 Markus Hiekkänen antar att det medeltida altarskåpet funnits vid altaret ända fram till 1759 (Hiekkänen 2005, 183; Hiekkänen 2007, 375). Källorna betonar emellertid kyrkans totala förstörelse ”*jämmerligen häriad, och totaliten afbränd*” (Prostvisitationsprotokoll 2.6.1724. DA/FFA). Från total undergång räddades kyrkklockorna och takkronorna, 1703 (donator Anders Ekerooth ja Christina Wiinberg) och 1712 (donator Johan Bängtsen, Anna Johansdotter, Hindrik Klänson ja Sara Ericksdotter). På sommaren 1714 var de jämte en kista från kyrkan gömda i en lada, och för förvaringen betalades efter kriget en belöning. (Räkenskaper 1722. DA/FFA). Kistan har troligen innehållit textilier och smärre metallföremål, för enligt inventarielängden för 1725? tycks en del av dem ha bevarats. På altarets totala förstörelse syftar omnämmandet om en takkrona i trä som brunnit med kyrkan. (Inventeringen 1721. DA/FFA).
- 33 Efter inventeringen 1725 (i serien räkenskaper 1709–1738). DA/FFA. Samma personer donerade 1728 även ljusstakar till altaret.
- 34 Föglö kyrkoherde Anders Backman d.ä. (1689–1757) avled medan projektet pågick, och Anders Backman d.y. (1729–1811) som utnämnts till medhjälpare för åren 1754–58 var inte heller han längre i tjänst så slutförandet av projektet föll på den framlidne kyrkoherdens andra son, Saltviks tf. kyrkoherde Daniel Backman (1732–1784). Ylioppilasmatrikkel <http://ylioppilasmatrikkel.helsinki.fi> (20.8.2020).
- 35 Kyrkostämmans protokoll 15.8.1756, 20.2.1757, 15.10.1758, 24.6.1759. DA/FFA.
- 36 Kyrkostämmans protokoll 29.7.1759, 1.8.1759, 26.8.1759; Kyrkans konton 1755, 1756, 1759. DA / FFA; Föglö kyrka. Finska formminnesföreningens I konsthistoriska expedition 1871. Föglö. MV/TOP. Projektets kostnader steg ytterligare pga de 200 daler som betalats till kyrkoherdens änka Hedvig Backman för inkvartering av målaren.
- 37 Inventeringen 1826 (ytterligare poster), Kyrkostämmans protokoll 11.3.1838 §4, 27.5.1838, 18.11.1838 §, 23.6.1839 §3. DA/FFA.
- 38 Inventeringen 1836. DA/FFA; Alberius-Forsman, Gudrun – en julklapp till Föglö. Nya Åland 24.2.2004.
- 39 Räkenskaperna 1814–1815. DA/FFA; Fattigstockar var en viktig inkomstkälla för församlingen och de kunde placeras även annanstans än i kyrkan. Detta kan åtminstone härledas från länsprosten Boëtius Murenius inspektionsrapporter från 1600-talet. Se Murenius 1905–1908.
- 40 Kyrkostämmans protokoll 15.8.1756. DA/FFA; Inventeringen 1836. DA/FFA.
- 41 Om Bergmans verksamhet, se Dahlström 1942; Hanka 1997, BILAGA 1; Hanka 2001. Onlinematerial.
- 42 Weigel 1712, bild 36.
- 43 Ålands kulturhistoriska museum, Åland 28.3.1928 no 25, 2; Gåva till Ålands Kulturhistoriska museum. Västra Finland 31.1.1928 no 12, 3; C.A. Nordmans inventeringsrapport 19 augusti 1929 (med senare tillägg daterar donationen till 1934). Föglö. MV/TOP. Man kan bara spekulera om Nattvardens tidigare skeden. Fritiofs farfar, Johan Erik Liewendahl (1814–1880), var försäljningsman, dvs försäljare av stämplat papper (charta sigillata), så man kan väl föreställa sig att kunderna i avsaknad av kontanter erbjöd andra värdeföremål som betalning, till exempel gamla målningar. En möjlighet är att Bergmans Nattvard tidigare ägts av Fritiofs farfars bror, tullvaktmästaren Karl Adrian Liewendahl

- (1827–1874). Han gifte sig i mars 1859 med Anna Henrika Lindström (1836–1897), en piga från prästgårdens hemman, så man kan tänka sig att en målning räddad från en kyrka på väg att rivas kunde ha varit en vigselgåva åt ett bröllopspar. Giftna 1 mars 1859, Begravda 1897. Föglö. SSTS/HISKI.
- 44 Palamarz 2004, 229. Tavlans ram kan identifieras på högra sidan i bilden 222.
- 45 Hanka 2005, 85, 99.
- 46 Konstintresse i Åbo förr och nu. II. Åbo Tidning 15.3.1888, nr 73.
- 47 Räkenskaperna 1824–1825. Sottunga/DA. En annan oklarhet som gäller Föglö kyrka är en kopia av en faktura för målningsarbete som bevaras i Museiverkets arkiv från 3 april 1836. Fakturan som är signerad i Föglö verkar gälla reparation av diverse målningar. Det är frågan om en kopia av en originalfaktura som kommit med donationer från godsägare Carlstedt från Sääksmäki 1876. Kopisten har tolkat platsbeteckningen felaktigt, för det kan inte vara frågan om Föglö. Föglö MV/TOP; Fornminnesföreningens möte, HBL 12.10.1876 nr 237, 1.
- 48 Karlström 1986, 163–172.
- 49 Kyrkostämmans protokoll 6.6.1858 §3. DA/FFA.
- 50 Hintze 1926, 124–126. Ekman kände Chiewitz redan från sin studietid vid Stockholms Konsthögskola på 1820-talet. De vistades också samtidigt i Paris 1840. Ekman målade då ett porträtt av sin vän (Helsingfors stadsmuseum). Vänskapen blev allt förtroiligare efter att Chiewitz flyttat till Finland 1851. Till de gemensamma drömmarna hörde också inrättandet av en konstakademi.
- 51 Hintze 1926, 130.
- 52 Kyrkostämmans protokoll 5.9.1868 § 3. DA/FFA.
- 53 Hanka 2003, 106–112.
- 54 Kyrkostämmans protokoll 1.7.1860. DA/FFA.
- 55 Föglö kyrka. Finska forminnesföreningens I konsthistoriska expedition 1871. Föglö. MV/TOP.
- 56 Hanka 2003, 108; Hinze 1926, 171.
- 57 Hinze 1926, 273.
- 58 Mäkinen ja Gripenrog 2012, 107–108; Valanki 1977, 26–27.
- 59 Inventering 27.3.1863, 16.8.1870, 20.2.1883 DA / FFA.
- 60 Nervander 1983 (1872), 71.
- 61 Kyrkostämmans protokoll 23.6.1865 § 3. DA/FFA.
- 62 Kyrkostämmans protokoll 10 november 1861 §3. DA/FFA.
- 63 Dreijer 1950, 33.
- 64 Colliander 1910, Föglö.
- 65 Valanki 1977, 26; Börjesson 2004, 11. Föglöbor som bosatt sig i Amerika deltog via C.E. Carson från Chicago i anskaffningen med en summa av 500 mark. Västra Finland 24.6.1924 no 73, 3.
- 66 Alberius-Forsman, Gudrun – en julklapp till Föglö. Nya Åland 24.2.2004
- 67 Dhima 2008, 19–22.
- 68 Ringbom 2010, 77.
- 69 Arseni 1995, 108–110.
- 70 Se Malmisalo 2005.

- ⁷¹ Världskänd Jesustavla på Föglös stora fest. Åland (Ålandstidningen) 2 juli 1991; Benita Laanti-Helander, Sallman gjorde även kungaporträtt. Nya Åland 4.7.1991; Lenita Luoma, Ålandsättlingens Kristusbild spridd i 600 miljoner exemplar. Åland (Ålandstidningen) 10.7.1991.
- ⁷² Morgan 1998, 240. Originalmålningen är nu belägen i Warner Sallman Collection, Anderson University, Indiana.
- ⁷³ Målarens dröm. EOS: tidskrift för barn och Barnens vänner nr 3. 1854, bildbilaga, 22–23.
- ⁷⁴ Populär Kristusbild. Ålandsposten Frimärken, nr 2: 2009, 22 (<https://www.yumpu.com/sv/document/view/20371254/nummer-2-2009-posten-aland>); Sallman Painting Featured in Aland Islands Stamp, Find Your Stamp's Value 13.1.2010 (<https://findyourstampsvalue.com/news/sallman-painting-featured-in-aland-islands-stamp>) (20.8.2020):

Bibliografi och litteratur

Arkiv

Genealogiska Samfundet i Finland, Helsingfors <hiski.genealogia.fi>

Historieböcker (GSF/HISKI). <hiski.genealogia.fi>

Föglö.

Död och begraven 1722–1950

Museiverket, Helsingfors (MV)

Topografiska arkivet (TOP)

Kyrkoinventarier och berättelser

Nationalmuseum (NM)

Samlingskatalog

Riksarkivet, Helsingfors. Digitala arkiv <<http://digi.narc.fi>> (DA)

Föglö församlings arkiv (FFA)

Inventarier 1812–1883, 1826–1864

Kyrkostämmans protokoll 1756–1812, 1812–1847, 1849–1883

Prostvisitationsprotokoll 1709–1836

Räkenskaper 1709–1838, 1739–1840

Sottunga församlings arkiv

Räkenskaper 1793–1836

Ålands museum (ÅM), Mariehamn

Samlingskatalog

Litteratur

Alberius-Korsman, Kiki 2004. Gudrun – En julklapp till Föglö. *Nya Åland*, 24.2.2994, 12.

Arseni piispa 1995. *Ikonikirja. Historiaa, teologiaa ja tekniikkaa*. Helsinki: Otava.

Bertell, Erik 1992. Föglö kyrkas namnhelgon sannolikt Sancta Brigida, irländsk abbedissa av kunglig börd. *Åländsk Odling* (52), 99–104. Mariehamn: Ålands folkminnesförbund.

Börjesson, Jan H. 2004. *Orglar på Åland. Inventering av det åländska orgelbeståndet. Mariehamn: Ålands landskapsregering, Ålands prosteri och Åländska orgelbeståndet*.

Colliander, O. I. 1910. *Suomen Kirkon Paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan*. Ensimmäinen osa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 8. Helsinki: Otava.

Dahlgrén, Rudolf 1950. *Kyrkoherdar i Föglö*. Föglö: En hembygdsbok utarbetad i andedning av sockens 700-årsfest den 29 Juli 1950, 35–44.

Dhima, Sari 2008. *Tila tilassa: Liturgian ja tilan dialogi alttarin äärellä*. Väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.

Drejier, Matts 1950. Föglö Kyrka. *Föglö: En hembygdsbok utarbetad i andedning av sockens 700-årsfest den 29 Juli 1950*, 25–33.

Drejier, Matts 1967. Medeltidskyrkan i Föglö. *Åländsk Odling* (28), 3–31. Mariehamn: Ålands folkminnesförbund.

Drejier, Matts 1982. Sancta Maria Magdalena i Föglö. *Sanct Olof* (37), 53–59. Årsbok för de åländska församlingarna 1982. Mariehamn.

Drejier, Stig 1988. Relik-krucifixet från Föglö Sta Maria Magdalena Kyrka. *Sanct Olof* (42), 19–32. Årsbok för de åländska församlingarna 1988. Mariehamn.

Ekrem, Carola 2008. De åländska kyrkorna och turismen. *Tradition och turism på Åland. Att använda kulturarvet*, 53–78. Red. Yrsa Lundqvist. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (711). Meddelanden från Folkkultursarkivet (21). Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Eos: Tidskrift För Barn Och Barnens Vänner 1854.

Find Your Stamp´s Value 13.1.2010 (<https://findyourstampvalue.com/news/sallman-painting-featured-in-aland-islands-stamp>) (20.8.2020).

Hanka, Heikki 2001. *Bergman, Jonas (1724–1810)*. Kansallisbiografia. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2501/>.

Hanka, Heikki 1997. *Kirkkomaalauksen traditio ja muutos 1720–1880 : Carl Fredrik Blom murrosajan maalarina*. Jyväskylä Studies in the Arts 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hanka, Heikki 2003. Protestantismi ja vapaa Italia : E. W. Ekmanin poliittis-uskonnolliset allegoriat. *Volare : Intohimona kuvataide. Juhlakirja Jukka Ervamaalle*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 26, s. 102–113. Toim. Anne Aurasmaa. Helsinki: Taidehistorian Seura.

Hanka, Heikki 2005. Kannuksen alttaritauluarvoitus : Lisätietoja C. F. Kuhlmanin, J. E. Lindhin ja G. W. Finnbergin maalaribiografoihin. *Rajoilla : Pekka Rönkkö 50*, *Ars Nordica* 15, 83–102. Toim. Marja-Liisa Rönkkö. Jyväskylä: Minerva

Hiekkanen, Markus 2003. *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Helsinki: Otava.

Hiekkanen, Markus 2005. Pitkä reformaatio : Katolisista luterilaisiin alttarikoristeisiin 1550–1870. *Kirkko – taide – viestintä. Markku Heikkilän juhlakirja*, 171–188. Toim. Sari Dhima. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 197. Helsinki: SKHS.

Hiekkanen, Markus 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1117. Helsinki: SKS.

Hiekkanen, Markus 2020. *Finlands medeltida stenkyrkor*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Hintze, Bertel 1926. *Robert Wilhelm Ekman 1808–1873. En konsthistorisk studie*. Helsingfors: Schildt.

Hufvudstadsbladet 1876.

Immonen, Visa 2005. Artifacts, Iconology, and the Visual Process: Liturgical Objects in Finland and Beyond, c.1350–1550. *Material Religion: The Journal of Objects, Art and Belief* 7 (2): 195–219.

Immonen, Visa 2009. *Golden Moments: Artefacts of Precious Metals as Products of Luxury Consumption in Finland c. 1200–1600: II Catalogue*. *Archeologia Medii Aevi Finlandiae* XVI. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

- Karlström, Gisela 1986. Föglö kyrkas ombyggnad 1859-61. *Sanct Olof* (40), 163–172. Årsbok för de åländska församlingarna 1986. Mariehamn.
- Laanti-Helander, Benita 1991. *Sallman gjorde även kungaporträtt*. Nya Åland 4.7.1991.
- Lundbom, Jack R. 1999. *Master Painter : Warner E. Sallman*. Macon, GA: Mercer University Press.
- Luoma, Lenita 1991. Ålandsättingens *Kristusbild spridd i 600 miljoner exemplar*. Åland (Ålandstidningen) 10.7.1991.
- Mäkinen, Kalevi & Gripenborg, Helmuth 2001. En Orgelklenod i Sottunga. *Sanct Olof* (55), 107–112. Åländsk årsbok för kyrka och kultur. Föreningen Sact Olof r.f.: Mariehamn.
- Malmisalo, Juha 2005. *In Pursuit of the Genuine Christian Image : Erland Forsberg as a Lutheran Producer of Icons in the Fields of Culture and Religion*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Mikola, Jorma 2015. *Alttarilta alttarille : Alttaritaulumaalaus Suomessa autonomia-ajan loppupuolella*. Jyväskylä Studies in Humanities 251. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Morgan, David 1998. *Visual Piety. A History and Theory of Popular Religious Images*. Berkeley: University of California Press.
- Morgan, David 2010. *Recognizing Jesus: Visuality and the Study of Religion*. Conference: Innovative Methods in the Study of Religion Conference, At London https://www.researchgate.net/publication/324091388_Recognizing_Jesus_Visuality_and_the_Study_of_Religion (20.8.2020).
- Murenius, Boëtius 1905–1908. *Boëtius Murenius' Acta Visitatoria 1663–1666*. Toim. Kaarlo Österbladh. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 6, 1–4. Helsinki: SKHS.
- Nervander, Emil 1872. *Sommarresor i Finland: på Åland och i Åbo-trakten*. Helsingfors.
- Nervander, Emil 1983. *Sommarresor på Åland. Åländska Klassiker*. [Mariehamn]: Ålands litteraturförening.
- Nervander, Emil & Hiekkänen, Markus & Valkeapää, Leena 2010. *Kesämatkoja Suomessa : Ahvenanmaalla ja Turun seudulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1263. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palamarz, Piotr 2004. *Kastelholms slott : Från medeltida borg till byggnadsminne*. [Mariehamn]: Ålands landskapsstyrelse, museibyran.
- Prothero, Stephen R. 2003. *American Jesus : How the Son of God Became a National Icon*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Portable Antiquities Scheme Database <http://finds.org.uk/database> (20.8.2020).
- Ramsdahl, Carl 1950. *Föglö i Krig Och Örlig*. Föglö: En Hembygdsbok. Utarbetad i Andledning Av Sockens 700-Årsfest Den 29 Juli 1950.
- Ringbom, Åsa 2010. *Åländska Kyrkor Berättar : [Nytt Ljus på Medeltida Konst, Arkitektur Och Historia]*. [Mariehamn]: Ålands museum.
- Ringbom, Åsa 2012. Maria Magdalena på Åland – Legend Och Spridning. *Sanct Olof* (67), 124–141. Åländsk årsbok för kyrka och kultur. Föreningen Sact Olof r.f.: Mariehamn.
- Robbins, Nina 2016. *Poisto museokokoelmasta: Museologinen arvokeskustelu kokoelmanhallinnan määrittäjänä*. Jyväskylä Studies in Humanities 283. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Salminen, Timo 1999. Suomen kirkonkellojen ja niiden valajat 1200–1500 -luvuilla. *Tekniikan Waiheita* 4/99, 5–21. Helsinki: Tekniikan Historian Seura ry.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kulttuuriperintöstrategia vuoteen 2024*. <https://evl.fi/plus/yhteiskunta-ja-kirkko/kulttuuriperinto/kulttuuriperintostrategia>.
- Suomen Ortodoksisen kirkkokunnan kiinteistöryhmän raportti 2019*. https://ort.fi/sites/default/files/2019-08/Kiinteist%C3%B6ryhm%C3%A4n%20raportti_0.pdf (20.8.2020).

Valanki, Erkki 1977. *Suomen urut ja niiden rakentajat 1500-luvulta vuoteen 1970*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 102. Helsinki: SKHS.

Valkeapää, Leena 2008. Suomen muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset tutkimusretket Suomessa 1871–1902. *Tahiti* 1/2018, 5–27. Helsinki. Taidehistorian Seura <https://doi.org/10.23995/tht.69289> (20.8.2020).

Valkeapää, Leena 2020. *Saman taiteen lapset: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset tutkimusretket 1871–1902*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 124. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Västra Finland 1924, 1928.

Weckström, M. 1852. *Geografiskt-statistiskt lexikon öfver Finland 1851*. Åland. Helsingfors.

Weigel, Christoph. ja Hansiz, Paul ja Faber, Samuel... 1708/1712. *Historiae Celebriores Novi Testamenti Iconibus Reparaesentatae Et Ad Excitandas Bonas Meditationes Selectis Epigram[m] Atibus Exornatae Historiae Celebriores Novi Testamenti Iconibus Reparaesentatae Et Ad Excitandas Bonas Meditationes Selectis Epigram[m] Atibus Exornatae 10 Historiae Celebriores Novi Testamenti Iconibus Reparaesentatae Et Ad Excitandas Bonas Meditationes Selectis Epigram[m] Atibus Exornatae*. Nürnberg: Weigel.

Ylioppilasmatrikkeli. <http://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi> (20.8.2020).

Åbo Tidning 1888.

Åland (Ålandstidningen) 1928, 1991.

NYT JA PERINNE

Aikakerrostumia Kansantieto-lehden kyselyvastauksissa piirrosten näkökulmasta tarkasteltuna

Käsittelen artikkelissa kansanperinteen aikakerrostumia Kansantieto-lehden kyselyvastauksissa ja tutkimuskysymyksenä on, millaisia ovat perinneilmiöiden ja niiden kuvailun nyt-hetket piirrosten kautta tarkasteluna. Tutkimus havainnollistaa, kuinka piirrosten avulla esitetty, aikaan liittyvä tieto voi olla moniulotteista, analyttistäkin. Niinpä artikkeli tuo kriittisen – ja piirrosnäkökulman myötä omin-takeisen näkökulman keskusteluihin menneestä nykyisyydessä.

Tarkastelen artikkelissa nyt-hetkien kytkeytymistä menneeseen ja tulevaan erilaisissa perinteen (*folklore*) kuvauksissa. Tavoitteenani on selvittää, millaisia nyt-hetkiä perinnekuvauksissa esiintyy erityisesti piirrosten näkökulmasta tarkasteluna ja mitä nämä piirrokset kertovat perinnettä kuvailevien ihmisten käsityksistä ajasta. Esimerkiksi Knuutila¹ on todennut, että ”[k]ysymys ei aina olekaan siitä, ovatko paikallisuuksien kuvaukset autenttisia menneisyytenä, menneisyyden ääninä, vaan ne ovat sitä ennen kaikkea alituudessa nyt-hetkessä ja tässä ajassa.” Tässä alituinen ja ohittamaton nyt-hetki aiheuttaa jännitteisyyttä paikallisuuden kuvaamiseen.

Artikkelissani olen kääntänyt tämän ajatuksen perinteen ja sen tutkimisen nykyhetkien pohtimiseen. Tarkastelen perinnettä moniulotteisena ilmiönä, johon sisältyy niin henkinen, materiaallinen kuin tapakulttuuri². Niinpä tutkimisen kohteena ovat yhtä hyvin muistiinpanot kölleistä tai kansanlauluista, kuin monipolviset kansatieteelliset tai paikallishistorialliset kuvauksetkin. Taustalla on näkemys siitä, että perinne on käytäntöön perustuvaa tietoa³. Lähestyn näin myös keskusteluja perinteen ja tiedon suhteesta⁴ sekä ajan kerrostumisesta perinnetieteiden kehityksessä⁵. Olen kiinnostunut aikakäsityksistä siitä rajatusta tulokulmasta, miten aikakäsitykset ilmenevät aineistossa perinteen visuaalisen kuvailun yhteydessä. Tätä kautta tutkimus sivuaa *etnokronografista* tutkimusotetta, jossa tarkastellaan, miten aikaa käsitetään eri kulttuureissa⁶. Käsittelen myöhemmin artikkelissa myös Koselleckin⁷ aja-

tuksia historiallisesta ajasta siltä kannalta, miten mennyt ja tuleva suhteutuvat nyt-hetkiin. Korostamani piirrosnäkökulman taustalla taas ovat havainnot siitä, että perinneaineistoissa, niin henkisen kuin materiaalisen perinteen osalla, esiintyy mitä erilaisempia piirroksia⁸, sekä toisaalta siitä, miten monipuolisesti piirroksista keskustellaan antropologian ja etnografisten kenttätöiden näkökulmista.⁹

Tutkimusaineistona on kuvauksia erilaisista perinteenmuodoista. Taustalla on *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran* (SKS) vuodesta 1936 alkaen julkaiseman, pääosin folkloristi Martti Haavion toimittaman *Kansantieto*-lehden erilaisia perinteenmuotoja koskevia kyselyjä, erityisesti niihin lähetettyjä vastauksia. *Kansantieto*-lehden keruut asettuvat suomalaisen perinteenkeruun jatkumolle SKS:n toimintana. Vielä 1800-luvun puolella folklorea ja muita perinneilmiötä keräsivät lähinnä tutkijakerääjät. Vasta 1930-luvulla SKS alkoi kerätä systemaattisemmin perinnettä laajemmilta kansanjoukoilta.¹⁰ Huomionarvoista on, että *Kansantieto*-lehden keruut rinnastuivat aikanaan Kansallismuseon materiaalisen ja rakennetun perinnön keruuseen. Yksi motiivi *Kansantieto*-lehden keruille oli näet tuottaa SKS:n arkistoon Kansallismuseon esinekokoelmia vastaava kokoelma ”kirjoittamatonta kirjallisuutta”. Haavion mukaan tarkoitus oli myös, että ”[t]utkijat, jotka selvittelevät muinaisuuttamme, [. . .] voivat siitä arkistosta löytää vastauksia moniin kysymyksiin. He voivat sen avuin ikään kuin jälleen rakentaa elämän ja olot kaukaisinakin vuosisatoina.”¹¹ Aikakerrostumien pohtimiselle on tällaisen aineiston suhteen sikäli hyvät lähtökohdat, että keruukyselyiden taustalla ei ollut tarkkoja piirtämisohejuksia. Lisäksi ihmiset, ”harrastajakerääjät” vastasivat kyselyihin kukin tavallaan: toiset vuolaammin, toiset vähäsanaisemmin¹². Toiset vastaajista piirsivät vastaustensa yhteyteen ja toiset eivät. Rajaudun vain niihin kyselyvastauksiin, joissa on mukana piirros muodossa tai toisessa, joten tutkimusaineiston lähtökohtana on 63 vastausta. Olen rajannut aineistoa myös maantieteellisesti niin, että käsittelemäni aineistot ovat peräisin Etelä-, Pohjois- ja Raja-Karjalasta sekä Karjalan kannakselta. Lisäksi olen lajitellut aineistoa sen mukaan, keskitytäänkö kuvauksessa menneeseen aikaan, nykyhetkeen vai tulevaan.

Tukeudun analyysissä valikoivasti *multimodaalisen tutkimuksen* käsitteistöön. Menetelmää voidaan käyttää erityyppisten esitysten (teksti, kuvat, liikkuva kuva jne.) tarkasteluun. Sen avulla voidaan vastata kysymyksiin muun muassa siitä, miten multimodaalisten esitysten tekijät puhuttelevat yleisöään tai mistä tekstien ja kuvien kokonaisuudet (sommitelmat) koostuvat.¹³ Tässä artikkelissa keskeistä on piirrosten ja tekstien yhdistelmien analysointi, se, miten nämä kaksi moodia suhteutuvat toisiinsa. Kressin ja van Leeuwenin¹⁴ hahmotteleman lähestymistavan voi ajatella kuuluvan *kriittisen diskurssiana-*

lyysin piiriin tai pitää sitä sen visuaalisena muotona. Kriittisessä diskurssi-analyysissä tekstien ohella pyritään ottamaan huomioon tekstien tuottamisen reunaehdot, valtarakenteita ja ideologioita kytkentöjä¹⁵. Multimodaalisissa analyysissä tällainen reunaehdot tarkastelu ulotetaan esimerkiksi kuviin, tässä piirrosten tarkasteluun. Niinpä tekstien ja piirrosten yhdistelmien analyysin yksi tarkoitus on valottaa mahdollisia esityksiin liittyviä laajempia kytköksiä.¹⁶ Tätä kautta tutkimukseni sivuaa perinnettä ja perinnetieteiden oppihistoriaa kriittisesti tarkastelevia keskusteluja muun muassa kansallisen ja folkloristiikan sekä museoiden suhteista Suomessa¹⁷.

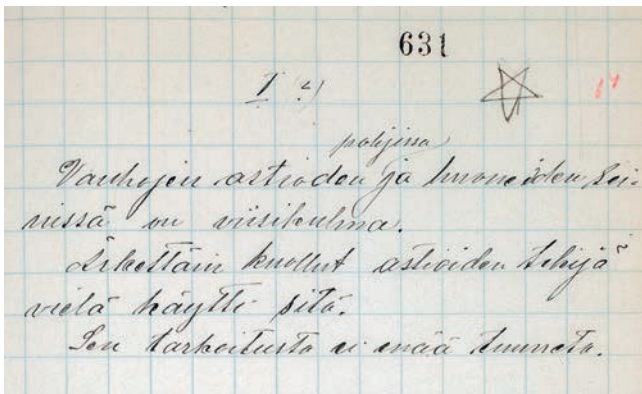
Kansainvälisesti kriittisille perinnekeskusteluille löytyy kaukupohjaa esimerkiksi kysymyksistä siitä, ketkä ovat osallisia perinteen tai kulttuuriperinnön määrittelyihin¹⁸. Tämän artikkelin fokus kriittiseen tiedonintressiin on kuitenkin rajatumpi. Ymmärrän multimodaalisen tutkimuksen kytkennän kriittiseen diskurssi-analyysin niin, että multimodaalisin keinoin on mahdollista tutkia yksityiskohtaisesti visuaalisten kielten paikallista variaatiota¹⁹. Paikallinen variaatio ei viittaa keruuvastausten piirrosten tyyllisten erojen alueelliseen kartoitukseen. Se liittyy pikemminkin piirrosten käyttöön aineistossa ja siihen, että piirroksien kautta voidaan yletä johonkin epämuodolliseen tässä yhteydessä. Kriittinen ulottuvuus ilmenee siis siinä, että tarkastelen ihmisten vapaamuotoisesti piirroksin välittämää tietoa ideologisesti kansallisesti latautuneessa ja kirjallisesti painottuneessa kyselykeruukontekstissa. En ajattele piirtämistä välttämättä vastarintana, mutten myöskään oleta piirroksille perinteenkeruun tai sen tutkimuksen taustoihin palautuvia erityisiä tarkoituksia.

Mennyt, nyt-hetki ja tuleva kyselyvastauksien teksteissä

Kyselyvastauksissa suuntaudutaan menneestä muistiinpanohetkeen ja tulevaan erilaisilla tavoilla. Otan aluksi muutamia esimerkkejä havainnollistaakseni yleisesti aineiston aikaulottuvuuksia. Tämän jälkeen käsittelen aikakerrostumia tarkemmin piirrosten ja multimodaalisen analyysin näkökulmasta. Olen valinnut esimerkit tähän sen perusteella, että ne havainnollistaisivat erilaisia aikakerrostumia, joten olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle kyselyvastauksia, joissa ajan ilmaukset liittyvät lähinnä kertomuksen aikamuotoon. Tällainen on esimerkiksi kuvaus lorusta, missä kirkkomatkalla poiketaan eri paikkoihin: ”Huruhuru humm(a)lla kirkkoon, poikkeen sieltä tätilään [. . .]”²⁰. (Tässä kunkin rivin alkuun piirretty piirros kuvittaa rivillä loruillun kirkkomatkan pysähdyskohteen.) Sen sijaan olen tutkinut tarkemmin vastauksia, joissa aikaan liittyvät ilmaukset ovat selvemmin havaittavissa. Kyse-

lyvastauksissa menneen ja nyt-hetken suhde tulee selkeästi esiin esimerkiksi silloin, kun kirjoittaja kertoo näkemyksensä siitä, että kuvattu perinne on unohtunut muistiinpanohetkellä. Näin seuraavassa taikoja ja enteitä käsittelevässä vastauksessa: Kuvan 1 vastauksen kirjoittaja kertoo taikamerkeistä, erityisesti ”viiskulmasta” eli viisisakaraisesta tähtikuviosta seuraavasti: ”Vanhojen astioiden pohjissa ja huoneiden seinissä on viisikulma. Äskettäin kuollut astioiden tekijä vielä käytti sitä. Sen tarkoitusta ei enää tunneta.” Piirros esittää taikaan liittyvää kuviota. Nyt-hetki tulee esiin siten, että tällaisia tähtikuvioita on voitu vielä kirjoitushetkellä havaita, vaikka kuvioiden merkitykset edustavat jo mennyttä aikaa.

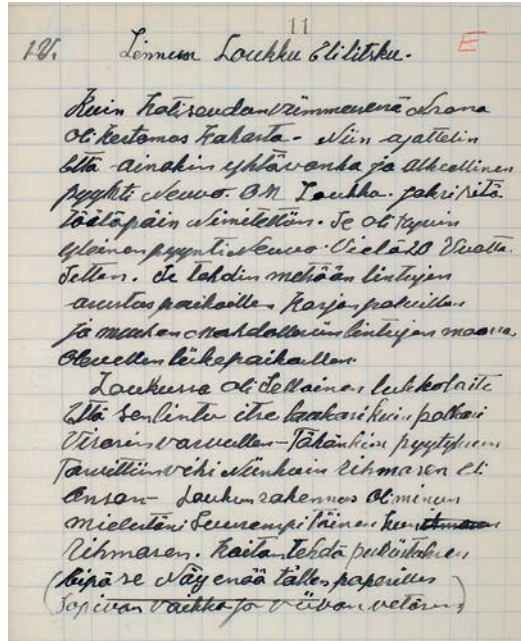
Tietystikään kaikissa aineiston vastauksissa perinne ei ole kadonnut tai katoamisillaan. Menneen ja nyt-hetken suhde voi näyttäytyä myös katkeamattomana, jolloin perinne elää ja se tunnetaan edelleen kertomahetkellä. Eräs vastaaja kertoo, miten hevosen potemaa ähkyä parannettiin ennen vanhaan. Hän mainitsee myös, että tällaista parantamista harjoitetaan yhä²¹. Tekstissä selostetaan parantamista seikkaperäisesti ja piirros esittää siinä käytettyä harjaa. Näin piirros suhteutuu parantamisen nyt-hetkeen yleisesti. Toki perinnekuvaukset voivat olla ajallisesti edellä käsiteltyä monikerroksellisempia. Esimerkiksi monisivuiset paikallishistorialliset kuvaukset sisältävät usein aikakerrostumia. Tekstissä, joka kertoo Hämeen ja Savon rajaseudulle sijoittuvan paikkakunnan historiasta, vastaaja kirjoittaa myös, kuinka erään paikkakunnalla sijainneen myllyn sijainti aiheutti ongelmia naapurustossa ja kuinka tämän seurauksena mylly lopulta siirrettiin toiseen paikkaan. Ajan kerrostuneisuus tulee esiin, kun kertojan mukaan siirretyn myllyn paikalle oli kasvanut kuusi, joka oli kaadettu 1910-luvulla. Kaatamisen yhteydessä rungosta oli laskettu 220 vuosirengasta, mistä kertoja päättelee, että mylly oli ollut sillä paikalla noin 250 vuotta sitten. Aikakerrostumien moninaisuus on seurausta siitä, että kertoja pohtii myllyyn liittyvien tapahtumien ajoittamista. Tekstin

Kuva 1. Kuvaus astioiden kuviosta. SKS KRA. Seppänen, Olga KT 232:631. 1939. Kuvien rajaukset ja mahdolliset tietojen sumenukset tekijän.

yhteydessä oleva piirros on tällä kertaa kartta, joka esittää myllyä ympäröineen alueen vesistöineen.²²

Yllä olevat katkelmat havainnollistavat yleisesti joitakin esimerkkejä siitä, kuinka vastaajat voivat käsitellä mennyttä aikaa eri perinteenmuotoja selvittelevissä kyselyvastauksissa. Seuraavaksi valotan sitä, kuinka kertomushetken nyt-hetki painottuu kyselyvastauksissa silloin, kun se liittyy jotenkin piirtämiseen, piirroshetkeen. Nyt-hetki tulee esiin vaikkapa silloin, jos kirjoittaja pohtii piirtämisessä ilmenneitä haasteita. Eräässä kyselyvastauksessa kirjoittaja kuvailee pukua ja huivia. Piirros sijaitsee tekstin yhteydessä, oikeassa reunassa, ja se esittää huivia sidottuna henkilön päähän. Tähän piirroksen viitaten vastaaja pohtii muistinvaraisen kuvauksen laatimista ja sen ongelmallisuutta seuraavasti: "[. . .] ehkä edellä[olevan] kuvan tapaan, sillä tarkkaa kuvaa, tai mallia en onnistunut saamaan"²³. Nyt-hetki ilmenee tässä kuvauksen tuottamisen tasolla, kun vastaaja palaa tekstissä ”edellä” olevaan piirroksen. Piirrosten tarkkuus on saattanut askarruttaa vastaajia hieman toisellakin tavalla: seuraavassa esimerkissä kerrotaan erikoisemmasta perinteenmuodosta, lastenpelotuksista, siitä, millä tavoin lapsia on peloteltu ja säilytetty kummitusjutuun. Vastaaja on piirtänyt tekstin oheen kartan pelottelun esiintymisalueesta. Tekstissä kirjoittaja pohtii kartan täsmällisyyttä ja eritoten tämä tuo esiin kuvuksen nyt-hetken: ”Alueen karttaa on vaikea saada täsmällistä, sillä samantapaisia saattaa ilmestyä ympäri Suomea siellä täällä”²⁴. Kuvan 2 esimerkissä kirjoittaja taas käsittelee eri aihetta: metsästyskulttuuria, ansapyyntitapoja. Hän kuvailee piirtämisen nyt-hetkeä ikään kuin piirtämisen lomassa sivun alareunassa: ”Loukun rakennus oli minun mielestäni suurempi kuin rihmasen. Koitan tehdä piirustuksen (eipä se näy enää tällen paperillen sopivan, vaikka jo viivan vetä(i-sin)).” Tässä tekstin aikamuoto viittaa nyt-hetkeen, samoin kuin sivun alareunassa oleva viiva. Piirtämisen nyt-hetki

Kuva 2. Piirroksen alku sivun alareunassa. SKS KRA. Härkönen, Olavi KT 145:11. 1936.

Kuva 3. Piirros kädestä katsomisesta. SKS KRA. Kuutti, Eino KT 129:7. 1936.

ilmenee toisinaan myös pelkistyneemmin, vain kuvalliselta kannalta, ilman edellisen kaltaista tekstissä olevaa pohdintaa. Kyselyvastauksissa voi olla näkyvissä esimerkiksi piirroksen eri versioita, kuten erään kehtolaulusta kertovan tekstin alla olevat yliviivattu ja yliviivaamaton versio kehtoa keinuttavaa hahmoa esittävää piirroksista²⁵.

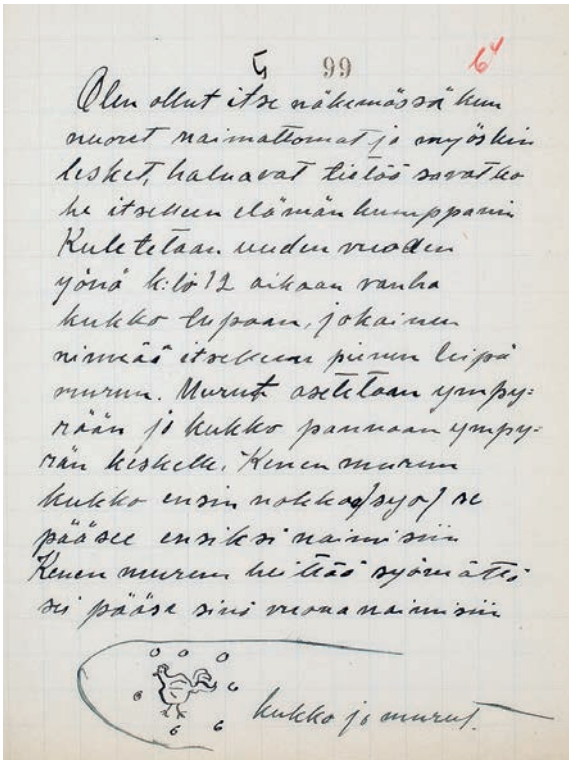
Seuraavat esimerkit havainnollistavat sitä, miten kertomushetken nyt-hetkestä suuntaudutaan tulevaan esimerkiksi enteiden näkemisen tai niiden lukemisen kuvailun yhteydessä. Enteethän perinteenmuotona kurottavat tulevaan, tietoon tulevista tapahtumista tai onnesta. Tällainen menneen ja tulevan liitto kiteytyy jo seuraavassa otsikossa: ”Mitä vanhat tietävät kädestä katsomisesta” (Kuva 3). Mennyt aika on ”vanhojen tietoa” ja tulevaan liittyvä tieto ”kädestä katsomista”. Tekstissä ilmaisut, kuten ”tuhlari”, ”elämän tarpeet”, ”rakastettu” ja ”huolia” havainnollistavat kädestä katsomisen tulevaan suuntautuvaa otetta. Tieto tulevasta liittyy siis varautumiseen ja tiedon hankkimiseen. Kuvan 4 esimerkissä tällainen tulevaan varautumisen tieto kytketään kysymykseen elämänkumppanin löytymisestä: ”Olen ollut itse näkemässä, kun nuoret naimattomat ja myöskin lesket, haluavat tietää, saavatko he itselleen elämänkumppanin. Kuletetaan uuden vuoden yönä k:lo 12 aikaan vanha kukko tupaan [. . .]”. (Kuva 4.) Ideana on, että se henkilö pääsee ensimmäisenä naimisiin, jonka leivänmurusen kukko nokkii. Piirros esittää kukon tepastelemassa leivänmurujen luona ja teksti kertoo silminnäkiäjätodistuksen (nyt-hetki) enteen lukemisesta. Tulevaan aikaan liittyy myös teksti, jossa vastaaja tuo esiin varautumisen sellaisia tilanteita varten, että joku urkkisi tietoja nukkuvalta henkilöltä: ”Varautuminen tapahtuu siten, että kävelemällä tekee viisikannan ja sitä tehdessään sanoo: Tässä on pyhäpaikka ja tässä on pyhähenki pyssynäni”²⁶. Piirros konkretisoi tekstissä kerrotun varautumisen (nyt-hetken) esittämällä viisisakaraista tähtikuviota, joka tehdään kävelemällä tähtikuvio sängyn ympärille. Kuvio on nyt siis aivan toisessa asiayhteydessä kuin edellä astia-esimerkin osalla²⁷.

Aikakerrostumat piirrosten näkökulmasta tarkasteluna

Seuraavassa sovellan multimodaalisen tutkimuksen käsitteistöä valikoivasti. Olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle esimerkiksi piirrosten esittävyteen (”modality”) (piirroksen pelkistyneisyys suhteessa ”paljaan silmän” naturalistiseen todellisuuden havaitsemiseen), piirrosten rajaamiseen (”framing”) tai värien käyttöön liittyviä kysymyksiä²⁸. Tämä siksi, että aineistossa piirrookset ovat pääsääntöisesti mustavalkoisia pelkistettyjä viivapiirroksia. Enkä syvenny esimerkiksi piirroksissa esitettyihin toimijoihin (”participants”), koska tältä kannalta huomio kohdistuu enemmän kuvausten sosiaaliseen puoleen kuin aikaulottuvuuteen²⁹. Keskeisenä analyysin kohteena sen sijaan tässä ovat piirroksien ja tekstien *kytkennät* (”connectedness”)³⁰. Aineistossa piirrosten ja tekstien *kytkennät* ovat usein selkeitä, sillä piirrookset sijaitsevat pääsääntöisesti joko tekstien seassa tai niiden välittömässä läheisyydessä. Esimerkiksi astioiden tekemistä käsittelevässä vastauksessa tähtikuvio sijaitsee aivan tekstin yläpuolella. Pitemmissä kyselyvastauksissa, kuten paikallishistoriallisessa selostuksessa myllystä, muun muassa piirroksen yhteydessä olevat selitetekstit (kuten paikannimet) kytkyvät piirroksen ja tekstin toisiinsa. Toisinaan piirrosten ja tekstien *kytkentä* jää avoimeksi, kuten yllä kehtolaulun kuvauksen

yhteydessä, jossa vastaaja ei avaa sitä, mihin piirroksen versiot oikeastaan liittyvät tai miksi kaksi versiota on piirretty tekstin yhteyteen.

Toinen analyttinen tehtävä on selvittää tekstien ja piirrosten muodostamien kokonaisuuksien informaatioarvoa (”information value”). Tätä kautta analysoin sivujen sommitelmien osiin la-

Kuva 4. Kuvaus enteiden luke-
 misesta. SKS KRA. Pajarinen, Sa-
 lomo KT 153:99. 1937.

dattua tiedollista painoarvoa³¹. Lukusuunnan ollessa vasemmalta oikealle kyselyvastaussivujen yläosaan sijoitettujen elementtien painoarvo voidaan ajatella *ideaalina* tai *yleistettynä* ("Ideal"). Vastaavasti sommitelman alaosaan sijoitettuja elementtejä voidaan pitää *täsmäntävinä* tai *konkretisoivina* asioina ("Real").³² Edellä astiaesimerkissä tähtikuviopiirros (Ideal) on eräänlainen visuaalinen otsikko kuvaukselle (myös siksi, ettei sivulla ole tekstiotsikkoa), kun teksti (Real) konkretisoi kuvion käyttökohdetta. Hevosenhoitoon liittyvässä esimerkissä taas piirros harjasta (Real) tekstin alla konkretisoi tekstissä (Ideal) yleisesti kuvattua parantamistoimenpidettä. Kädestäennustamista käsittelevässä esimerkissä vastaaja selittää tekstissä (Ideal) käden kuvioita suhteessa elämäntilanteeseen sekä onneen ja vaurastumiseen liittyviin ideaaleihin teemoihin. Nämä teemat hän kytkee piirroksen (Real) kirjainsymboleihin, joten piirroksen ja tekstin suhde on erityisen kiinteä. Mylykertomuksen informaatioarvon kannalta keskeistä sen sijaan on, että kuvateksti (Real) kartan alla konkretisoi kartassa (Ideal) esitetyn alueellisen kehityksen tapahtumille. Loukkua käsittelevässä esimerkissä voi analyysin perusteella olettaa, että kirjoittaja olisi halunnut sijoittaa piirroksen (Real) heti tekstin (Ideal) yhteyteen, mutta koska se ei mahtunut sivulle, piirros päättyi omalle sivulleen. Kehtolauluesimerkissä keskeistä on, että teksti (Ideal) esittää kehtolaulun sellaisenaan, ilman selityksiä, kun taas piirroksiset (Real) esittävät ehkä laulamistilannetta.

Olen eritellyt multimodaalisen analyysin käsitteistöön tukeutuen myös kyselyvastausten sommitelmien vasemmalle sijoitettuja elementtejä tuttuina tai *annettuina* ("Given") suhteessa oikealle sijoitettuihin *uutta tietoa tuoviin* ("New") elementteihin³³. Huiviesimerkissä teksti on sekä yleistetty (Ideal) että annettu (Given) elementti, otaksuma huivin sitomisen tavasta, kun taas piirros tuo tässä uutta tietoa (New) suhteessa tekstiin konkretisoimalla (Real) yhden mahdollinen ratkaisun sitomiselle. Lastenpelotteluesimerkissä piirroksen kartan alue on annettua ja ideaalia tietoa (Given/Ideal) suhteessa tekstiin. Eli teksti (New/Real) tarjoaa uutta tietoa siitä, että kyse on erityisesti pelottelualueista. Loukkuesimerkissä piirroksen ideana on havainnollistaa loukkua ja sen työläämpää rakennetta suhteessa lanka-ansaan, "rihmaseen." Multimodaalisen analyysin mukaan sommitelman keskelle ("Centre") sijoitetut elementit edustavat "tiedon ydintä" ("the nucleus of the information"), kuten tässä loukkua ja sen osia, kun taas reunoille ("Margin") sijoitetut elementit ilmentävät keskukseen nähden alisteisia ("subservient") asioita, jotka tässä ovat loukun osien nimityksiä³⁴. Analyysin perusteella voi todeta, että kyseessä on tekninen kuvaus loukusta, jossa nyt-hetki tulee esiin piirroksen sijoittelun pohtimisen kautta.

Kiinnitän analyysissä huomiota myös esitysten vuorovaikutteisuuteen, esimerkiksi siihen, mihin asemaan lukija asemoituu piirrosten kautta. Tätä

kautta karttapiirroksia voi ajatella *topografisina* (”*topografical*”) *analyttisinä prosesseina* (”*analytical process*”)³⁵. Karttapiirroksen analyttinen näkökulma muodostuu esimerkiksi siitä, että kartan kuvakulma suuntautuu ylhäältä alaspäin (”*top-down angle*”)³⁶. Myllyä käsittelevässä esimerkissä kartta on topografinen piirros vesistöjen ja myllyn suhteesta paikkakunnalla. Aikakerrostumat näyttäytyvät tekstissä historiallisesti peräkkäisinä ajanjaksoja, mutta kartan rajaamassa alueellisessa nyt-hetkessä. Lastenpelotteluesimerkissä on kartta Pohjois-Karjalan läänin alueesta. Sen analyttistä otetta korostavat kuvakulma ylhäältä päin sekä pistein merkityt pelottelualueet. Analyysi tuo tässä esiin, että kertojilla on ollut perinnetiedon lisäksi maantieteellisesti kattavaa tietoa – sekä taito karttaesityksen piirtämiseen. Myös kädestä katsomista käsittelevän esimerkin piirros on topografinen esitys, koska se esittää käden viivat siten kuin niiden voisi ajatella olevan luonnossa. Tähän viittaa piirroksen muoto sekä piirroksen luonnollinen koko. Koska piirros on mitä todennäköisimmin tehty käden reunoja seuraten, toimii se mallina kädestä katsomiselle. Näin se tuo esiin kädestä katsomisen nyt-hetken. Kuvaustapa henkii siis monitasoisesta läsnäolosta: kädestä katsomisen ja käden piirtämisen hetkistä. Vaikuttaa lisäksi siltä, että piirros esittää samanaikaisesti sekä kämmen- että selkäpuolen, sillä vaikka piirroksessa on kämmenviivoja, sormenpäissä olevat viivat voisi tulkita kynsiksi. Toki tämä on vain yksi mahdollinen tulkinta piirroksiin liittyvän ajattelun ja nyt-hetkien käytäntöjen kekseliäisyydestä.

Piirrokset voivat ilmentää vuorovaikutteisuutta silloinkin, kun esimerkiksi piirroksessa oleva kasvokuva on esitetty suoraan edestäpäin (”*frontal angle*”). Esimerkiksi huivin sitomiseen liittyvässä esimerkissä tällainen kuvakulma vahvistaa kuvan puhuttelevuutta eli osallisuutta vuorovaikutukseen kuvan ja katsojan välillä.³⁷ Aineistossa on muitakin vastaavia esimerkkejä, kuten selostuksessa peilin edessä tehtävästä taiaista. Vastaaja kertoo, miten tulevan puolison voi nähdä katsomalla keskiyöllä kahden kynttilän välissä olevaa peiliä³⁸. Tässäkin piirroksen kuvakulma on kohtisuoraan peilin edestä, joten lukija asetetaan taian tekijän asemaan. Piirros on subjektiivinen (”*subjective image*”) siinä mielessä, että se tarjoaa rajatun näkökulman tapahtumaan, ilman viitteitä ympäristöstä³⁹.

Johtopäätökset

Tulokset kertovat aluksi siitä, miten kyselyvastauksissa mennyt aika ilmenee perinteen katoamisen, säilymisen tai monikerroksisuuden kautta, miten piirrosten nyt-hetket näyttäytyvät piirroksiin liittyvien haasteiden tai vaikkapa kuvauksen tarkkuuden pohtimisen myötä ja miten tulevaisuuteen suuntau-

dutaan usein enteiden kautta tai muuten tulevaan varautumisena. Tarkempi multimodaalinen analyysi osoittaa kuitenkin, että vaikka piirrosten ja tekstien kytkeä on usein selvä, kaikissa tapauksissa ei ole näin. Toisin sanoen piirrosten suhteet teksteihin vaihtelevat. Myös kuvausten aikakerrostumat näyttävät piirrosten kautta moniulotteisempina kuin tekstien perusteella voisi ennakoita. Etenkin kyselyvastausten informaatioarvon tarkastelu osoittaa, miten piirrokset konkretisoivat kuvattuihin aiheisiin liittyviä esineitä, kuvia, tarvikkeita tai tilanteita. Nyt-hetket tulevat esiin pikemminkin konkreettisten asioiden kannalta kuin abstrakteihin määreisiin, menneisyyteen tai tulevaisuuteen kytkeytyneinä. Piirrosten nyt-hetket ovat siis välittyneitä.

Analyysin jälkipuolella käsittelen kyselyvastausten vuorovaikutteisuuksia ja puhuttelevuutta etenkin vastausten analyttisen ja henkilökohtaisen otteen vaihtelun kautta. Verrattuna esimerkiksi karttapiirrosten ylhäältä alas suuntautuvaan, etäännyttävään kuvakulmaan, jälkimmäisissä esimerkeissä korostuu subjektiivinen puhuttelevuus – henkilökohtainen nyt-hetki, jonka kussakin kyselyvastauksessa tavoittaa vain piirroksen kautta. Nyt-hetkeen suuntautuvat viittaukset ja piirrosten versiot kertovat muistiinpanohetkistä esimerkiksi sen, etteivät vastaajat ole haaskanneet paperia tai että he ovat kokeneet tekemänsä perinnekuvausten pohtimisen muistiinpanemisen arvoisena asiana. Nämä ovat kiinnostavia tuloksia siksi, etteivät *Kansantieto*-lehden kyselyt sisältäneet tarkempia piirustusohjeita, ja myös siksi, että vanhemmat perinedokumentit vain harvoin sisältävät piirtämiseen liittyviä taustatietoja. Piirrosten analyysi voikin osaltaan auttaa tuomaan esiin kyselyvastauksiin liittyviä taustatietoja. Piirrokset eivät tietenkään ole mikään kontekstualisoinnin runsaudensarvi. Analyysi yllä kytkeytyy kuitenkin myös kriittiseen tiedonintressiin, etenkin piirrosten analyttisyyden ja henkilökohtaisen puhuttelevuuden vaihteluun liittyvien tulosten osalta. Tämä vaihteluhan osoittaa, miten perinteessä ja sen kuvauksissa ollaan valintojen edessä; miten perinteen mennyt, nyt-hetki ja tulevaisuus ovat valintojen tulosta.

Suhteutettuna Koselleckin⁴⁰ historian-filosofiseen pohdintaan historiallisen ajan metahistoriallisista kategorioista, huomionarvoista tässä on ajatus tulevaisuuteen kohdistuvien odotusten (*”expectation”*) ja menneeseen liittyvän kokemuksen (*”experience”*) kietoutumisesta nyt-hetkeen. Kokemuksen ja odotusten näkökulmat toistuvat selvästi aineistossakin. Olennaisinta Koselleckin käsitteellistyksessä kuitenkin on, että niin kokemuksiin kuin odotuksiinkin liittyy rationaalisia elementtejä sekä nyt-hetkisyyttä (*”present-centeredness”*), mutta myös se, ettei nyt-hetken suhde menneeseen ja tulevaan ole välttämättä symmetrinen⁴¹. Tämä on kiinnostava ajatus tulosten kannalta, koska ne kertovat siitä, että perinteenkuvaaminen piirrosten kautta lähestytynä sisältää erilaisia nyt-hetkiä, että se on ajallisesti moniulotteista ja paikoin

otteeltaan analyyttistä (rationaalisuus). Myöskään nyt-hetken suhde menneeseen ja tulevaan ei näyttäyty symmetrisenä yllä käsitellyissä perinnekuvaussissa.

Kuten alussa toin esiin, kriittisen tutkimusotteen (esimerkiksi diskurssi-analyysin) kautta voi lähestyä sitä, millaisia valtaan tai ideologioihin liittyviä prosesseja kulttuuriset rakennusprojektit voivat sisältää. Tärkeää on tarkastella myös sitä, millaisia valintoja ja epäsymmetrisyyksiä näiden projektien taustalla ja niiden ohella tuotetuissa aineistoissa on. Tätä kautta korostuu esimerkiksi perinteen ”metakulttuurisuus”, jossa Kirshenblatt-Gimblettin⁴² mukaan keskeistä ovat erilaiset aikaorientaatiot ja ihmisten näkeminen aktiivisina oman perinteensä suhteen. Tämän tutkimuksen tuloksiin suhteutettuna se tarkoittaa, että moniulotteisena ja analyyttisenakin näyttäytyvä perinne ei noin vain antaudu tulevaisuuden ‘rakennusaineeksi’, etenkin sen yksinkertaistaviin pyrkimyksiin. Jos piirtämisen välttämättä haluaa tässä nähdä vastarintana, se on ehkä vastarintaa yksioikoisuutta kohtaan, luovuuden ilmaus siis. Moniäänisyyksistä toki keskustellaan jatkuvasti eri kannoilta perinteentutkimuksessa ja lähialoilla esimerkiksi *Kalevalan* kulttuurihistorian⁴³ tai Suomen maakuvan rakentamisen⁴⁴ vaihtoehtoja pohdiskeltaessa. Tämän artikkelin fokus on perinteentutkimuksellinen, mutta ote peilautuu myös kansatieteen tai museologian suuntaan, laajemmallekin. Piirrosnäkökulman vahvuus tulevaisuuden rakentamista sivuaviin keskusteluihin voisi taas olla siinä, että piirroksilla on tarjottavanaan immateriaalisuutta ja materiaalisuutta poikkileikkaava ja temaattisesti kattava tarttumapinta perinteeseen, ihmisten aktiivisesti tuottamana ja tekemisen tilassa. Lisäksi sen kautta voi herätellä mitä erilaisia yleisöjä eri tavoin ja applikaatioin – kirjoituksin, taitein, näyttelyin.

SAMMANDRAG

Nu och tradition: Tidsmässiga skikt i svarsbrev till tidningen för folkminnesforskning Kansantieto utifrån teckningar

Artikeln behandlar tidsmässighet och kulturtradition ur ett folkloristiskt perspektiv. Därtill utgörs en central synvinkel av en mångformig visuell orientering genom teckningar av folklore. Syftet med den här forskningen är att undersöka ”närvarande stund” inom folklore och hur man kan beskriva immateriell och materiell folklor på ett annorlunda sätt än med ord. De viktigaste frågorna är hurdana stunder av nuet som förekommer i samband med folkloristisk framställning och hur teckningarna kan bidra till traditionell kunskap om tidsmässighet? Forskningsmaterialet i den här artikeln baserar sig på svarsbrev till enkäter om folklore som ordnats av Finska Litteratursällskapet (Suomalaisen Kirjallisuuden

Seura, SKS) i tidningen *Kansantieto* från och med 1936 (här fram till 1961). Analysen av förhållandet mellan texter och teckningar bygger på multimodal analys. Forskningsrönen talar för olika sätt att använda teckningar: de kan hänvisa till andra tidsmässiga skikt än i åtföljande texter. Följaktligen kommer det fram en mångsidig, till och med analytisk orientering, både i folklore i sig och i beskrivningen av densamma. Med andra ord kan man säga att forskningsrönen utmanar tendensen att se på traditioner med en förenklad attityd. Den här artikeln tillhandahåller en kritisk, och genom granskningen av teckningar, originell kontribution till flera diskussioner om uppsamlingen och användningen av folklore.

ABSTRACT

Now and Tradition: Temporal Layers in the Folkloristic Kansantieto Questionnaire Responses from the Perspective of Drawings

Temporality and folklore are approached in this article from the viewpoints of folklore studies and the use of drawings. The objective is to ponder "present moments" within folklore and to examine how (intangible and material) folklore is describable by means of drawings. The research questions are: What types of present moments occur within descriptions of folklore, and how does the viewpoint of drawings contribute to folklore's knowledge of temporality? The research material is based on a set of folkloristic surveys (questionnaires) conducted by the Finnish Literature Society (SKS) and the Kansantieto periodical from 1936 onwards (here until 1961). The relationships between the drawings and the texts are analysed using a multimodal approach. The results illustrate a variety of ways of using the drawings. For instance, the drawings can refer to different temporal aspects when compared with their accompanying texts. Accordingly, because of these layers of temporality, both cultural traditions themselves and descriptions of them appear ambiguous and can only be analytic in part. It follows that the results challenge tendencies to consider cultural traditions in an oversimplified and straightforward manner. Hence, the article provides a critical and innovative contribution to a variety of discussions about the collection and utilization of folklore by introducing the viewpoint of drawings.

Viitteet

- 1 2006, s. 8.
- 2 ks. Virtanen ja DuBois 2000, s. 16.
- 3 Bronner 2017, s. 46.
- 4 Kuutma 2009, s. 8; Knuutila 2014.
- 5 Jaago 2010, s. 373.
- 6 Kamppinen 2000, s. 9.
- 7 2004, s. 3.
- 8 ks. Korolainen 2017. Tämä tutkimus on tehty tutkimusta ja taidetta yhdistävässä *Kadonnut kinnas ja muita tarinoita: rajojen ja liikkumisen kokemukset sekä uudet naapuruudet* -hankkeessa (Koneen säätiö, 1.8.2018–31.7.2020). Työhön on liittynyt omaa piirtämistä

täni ja sarjakuvan tekemistä ja tutkimukseen liittyvä sarjakuva julkaistiin hiljattain (ks. Korolainen 2020). Hankkeen erilaisiin aineistoihin, osin artikkelissakin käsiteltyihin perustuen on toteutettu näyttely *Kadonnut kinnas ja muita tarinoita* Pohjois-Karjalan museo Hilmassa (6.2.–2.8.[31.5.]2020).

- 9 ks. Ingold 2007; Taussig 2011.
- 10 <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/keruutoiminta#.XtjM9edS82y>. Luettu 4.6.2020. Ks. Mikkola 2009, s. 22–33; 65–72.
- 11 1936, s. 1.
- 12 Mikkola 2009, s. 23; 120–126.
- 13 Ks. Kress 2010; Jewitt 2009; Kress ja van Leeuwen 2006.
- 14 2006, s. 14–15.
- 15 Chouliaraki 2008, s. 17–19; Chouliaraki ja Fairclough 1999.
- 16 Kress ja van Leeuwen 2006, s. 14–15; ks. Nikula 2013; Jewitt 2009, s. 16–21.
- 17 ks. Pöysä 2018; Anttonen 2012; Fewster 2006; Bendix 2002; jälkimmäisestä ks. Vilkuna 2018.
- 18 ks. Noyes 2015; Oring 2006. Perinnettä laajempia, mutta aihepiiriin liittyviä keskusteluja käydään myös kulttuuriperinnön kannalta (ks. Kuutma 2018; Kirchenblatt-Gimblett 2004).
- 19 Kress ja van Leeuwen 2006, s. 4.
- 20 SKS KRA. Karjalainen, Kauko KT 73:131. 1937. SKS:n arkiston käytännön mukaisesti viitteessä on aineiston kerääjän tai luovuttajan nimi (ei välttämättä kertoja) ja vuosiluku on aineiston arkistoon luovuttamisen ajankohta. Tekstikatkelmia on toimitettu osin kevyesti luettavuuden parantamiseksi.
- 21 SKS KRA. Leppänen, August KT 75:69. 1937.
- 22 SKS KRA. Viinikainen, Kalle KT 85:40. 1938.
- 23 SKS KRA. Koppanen, Lahja KT 252:39. 1947.
- 24 SKS KRA. Tanskanen, Pekka KT 161:11. 1938.
- 25 SKS KRA. Hämäläinen, Martti KT 123:80. 1936.
- 26 SKS KRA. Hakkarainen, Samuel KT 107:23. 1937.
- 27 ks. Haltsonen 1937. Viisikantaisen kuvion avulla voidaan parantaa myös ihosairauksia ”täintarhasia” (SKS KRA. Tanskanen, Reino KT 161:46. 1936).
- 28 *Esittävydestä* ks. Kress ja van Leeuwen 2006, s. 154–174; *kuvaa ympyröivät viivat kehystämisenä* ks. mts. 203–204; *väreistä* ks. mts. 161.
- 29 mts. 47–48.
- 30 mts. 204; 210.
- 31 Kress ja van Leeuwen 2006, s. 177.
- 32 Mts. 186–187. Käsitteiden Ideal, Real, New ja Given jne. kirjoitusasu seuraa Kressin ja van Leeuwenin (2006) esimerkkiä.
- 33 Kress ja van Leeuwen 2006, s. 181.
- 34 mts. 196.
- 35 Kress ja van Leeuwen 2006, s. 88; 98–99.
- 36 mts. 144.
- 37 Kress ja van Leeuwen 2006, s. 89; 145.
- 38 SKS KRA. Tiilikainen, Maikki KT 120:30. 1936.

- ³⁹ Kress ja van Leeuwen 2006, s. 130.
⁴⁰ 2004, s. 255–275.
⁴¹ mts. 259; ks. s. 273.
⁴² 2004, s. 58–59.
⁴³ ks. Knuuttila et al 2008.
⁴⁴ ks. Hiltunen et al 2017, s. 298.

Lähteet

Arkisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkisto, Helsinki.

Perinteen ja nykykulttuurin arkistoaineistot (KRA).

Kansantieto-lehden kyselyt (KT) (1936–1961).

Verkkolähteet

<https://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/keruutoiminta#.XtjM9edS82y>. Luettu 4.6.2020.

Kirjallisuus

Anttonen, Pertti 2012. Oral Traditions and the Making of the Finnish Nation. *Folklore and Nationalism in Europe During the Long Nineteenth Century*, s. 325–350. Toim. Timothy Baycroft ja David Hopkin. Leiden, Boston.

Bendix, Regina 2002. The Uses of Disciplinary History. *Radical History Review* Vol. 84, s. 110–114. <https://doi.org/10.1215/01636545-2002-84-110>. Luettu 19.2.2020.

Bronner, Simon J. 2017. *Folklore: the Basics*. Routledge, London.

Chouliaraki, Lilie 2008. Discourse Analysis. *The SAGE Handbook of Cultural Analysis*, s. 674–696. Toim. Tony Bennett ja John Frow. SAGE Publications Ltd, London. <https://doi.org/10.4135/9781848608443>. Luettu 19.5.2020.

Chouliaraki, Lilie ja Fairclough, Norman 1999. *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Critical Discourse Analysis Series. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Fewster, Derek 2006. *Visions of Past Glory: Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica Historica 11. SKS, Helsinki.

Haavio, Martti 1936. *Kansantieto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston kyselylehti*. Toim. Martti Haavio. SKS, Helsinki.

Haltsonen, Sulo 1937. Suomalaisista taikamerkeistä. Kansatieteellinen tutkielma. *Kansatieteellinen Arkisto II*, s. 1–109. Toim. T. I. Itkonen ja Kustaa Vilkkuna. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Hiltunen, Kaisa ja Saresma, Tuija ja Sääskilähti, Nina ja Vallius, Antti 2017. Brändätty maa. *Suomi 19:llä vuosisadalla, Maabrändiraportti ja This is Finland* kansakunnan näyteikkunoina. *Näkyväksi sepitetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin*, s. 282–301. Toim. Mari Mäkiranta, Ulla Piela ja Eija Timonen. Kalevalaseuran vuosikirja 96. SKS, Helsinki.

Ingold, Tim 2007. *Lines: a Brief History*. Routledge, London.

- Jaago, Tiiu 2010. Event Time and Interpretation Time: Analysis of the Interaction of Times. (Report). *Trames* Vol. 14 Nro. 4, s. 367–382. <https://doi.org/10.3176/tr.2010.4.05>. Luettu 2.3.2020.
- Jewitt, Carey 2009. An Introduction to Multimodality. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*, s. 14–27. Toim. Carey Jewitt. Routledge, London.
- Kamppinen, Matti 2000. *Ajat muuttuvat. Esseitä ajasta, riskeistä ja tieteellisestä maailmankuvasta*. Tietolipas 165. SKS, Helsinki.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 2004. Intangible Heritage as Metacultural Production. *Museum International* Vol. 56 Nro. 1–2, s. 52–65. <https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00458.x>. Luettu 14.3.2020.
- Knuuttila, Seppo 2014. Some Epistemic Problems with a Vernacular Worldview. *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*, s. 369–381. Toim. Marion Bowman ja Ulo Valk. Routledge, London.
- Knuuttila, Seppo 2006. Paikan moneus. *Paikka: Eletty, kuvitelu, kerrottu*, s. 7–11. Toim. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela. Kalevalaseuran vuosikirja 85. SKS, Helsinki.
- Knuuttila, Seppo ja Laaksonen, Pekka ja Piela, Ulla 2008. Alkusanat. *Kalevalan kulttuurihistoria*, s. vii–xi. Toim. Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1179. SKS, Helsinki.
- Korolainen, Kari 2020. *Marjatta ja Ilman Kinna*. Kirjokansi, Joensuu.
- Korolainen, Kari 2017. The Handwork of Folkloristic-Ethnological Knowledge: The Viewpoint of Samuli Paulaharju's Drawings. *Ethnologia Fennica* Vol. 44, s. 35–51. <https://doi.org/10.23991/ef.v44i0.59693>. Luettu 12.3.2020.
- Koselleck, Reinhart 2004. *Futures Past: on the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press, New York.
- Kress, Gunther 2010. *Multimodality: a Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. Routledge, London.
- Kress, Gunther ja van Leeuwen, Theo 2006. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. Routledge, London.
- Kuutma, Kristin 2018. Afterword. The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage: Identification, Ownership and Representation. *Politics of Scale: New Directions in Critical Heritage Studies*, s. 156–170. Toim. Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas ja Yujie Zhu. Berghahn Books, New York.
- Kuutma, Kristin 2009. Cultural Heritage: An Introduction to Entanglements of Knowledge, Politics and Property. *Journal of Ethnology and Folkloristics* Vol. 3 Nro. 2, s. 5–12. <https://www.jef.ee/index.php/journal/article/view/9>. Luettu 11.3.2020.
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251. SKS, Helsinki.
- Nikula, Silja 2013. From a Tourist's Conception to a Graphic Image a Case Study in Practice-based Research. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* Vol. 106, s. 1251–1258. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.140>. Luettu 5.12.2019.
- Noyes, Dorothy 2015. From Cultural Forms to Policy Objects: Comparison in Scholarship and Policy. *Journal of Folklore Research: An International Journal of Folklore and Ethnomusicology* Vol. 52 Nro. 2–3, s. 299–313. <https://doi.org/10.2979/jfolkrese.52.2-3.299>. Luettu 13.6.2020.
- Oring, Elliott 2006. Missing Theory. *Western Folklore* Vol. 65 Nro. 4, s. 455–465.
- Pöysä, Jyrki 2018. Nationalism(s) and Finnish Folklore Studies – a Narrative View. *Cultural Nationalism in a Finnish-Hungarian Historical Context*, s. 97–118. Toim. Gábor Gyáni ja Anssi Halmesvirta. Institute of History of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

Taussig, Michael 2011. *I Swear I Saw This. Drawings in Fieldwork Notebooks, Namely My Own*. The University of Chicago Press, Chicago.

Vilkuna, Janne 2018. Finnish Museums and the Finnish Antiquarian Society in the Service of the Nation 1828–1917. *Cultural Nationalism in a Finnish-Hungarian Historical Context*, s. 133–145. Toim. Gábor Gyáni ja Anssi Halmesvirta. Institute of History of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

Virtanen, Leea ja DuBois, Thomas 2000. *Finnish Folklore*. Studia Fennica Folkloristica 9. SKS, Helsinki in Association with the University of Washington Press, Seattle.

”KYLLÄ TUON SAIS JO POLTTAA KUN ON TUOMMONEN RÄHJÄNÄ.”

Kulttuuriperinnön rakentumisen ja tutkimuksen kerrostumia Pohjois-Savossa

Pohjoissavolainen arkeologinen kulttuuriperintö on muodostunut, ja muodostuu, kulttuuriperintöprosesseissa, joissa toimijoina ovat tutkijoiden lisäksi paikalliset ihmiset. Tutkimuksen kerrostumat ovat rakentaneet virallista näkemystä kulttuuriperinnöstä jo vuosisatojen ajan. Tuona aikana kansanvalistuksesta on siirrytty kohti kansalaistiedettä ja kansallisromanttisista muinaismuistoista kohti moniäänistä kulttuuriperintöä.

Johdanto

Vuonna 1887 iisalmelaisyntyinen opettajaopiskelija Alli (Alina Augusta) Nissinen (Kuva 1) kierteli Iisalmen kihlakuntaa Suomen Muinaismuistoyhdistyksen stipendiaattina. Lapinlahden Savonnevalla hänelle esiteltiin paikallista nähtävyyttä: aittaa, joka oli tarinoiden mukaan toiminut viljavarastona isonvihan aikaan. Kuten otsikon lause osoittaa, kaikki paikalliset eivät arvostaneet tällaista kulttuuriperintöä.¹

Suomen Muinaismuistoyhdistys (SMY) perustettiin vuonna 1870. Se oli Suomen ensimmäinen järjestäytynyt organisaatio, joka otti tehtäväkseen muinaistutkimuksen edistämisen. SMY:n edustamiin tieteenaloihin kuuluivat arkeologia, kansatiede, taidehistoria ja kulttuurihistoria, ja yhdistyksen stipendiaatit ja retkikunnat kokosivat monipuolisesti arkeologisia ja historiallisia esineitä, tietoja muinaisjäännöksistä ja kansatieteellistä aineistoa. Niin ikään dokumentoitiin kirkkorakennuksia ja kirkollista taidetta – muistiin merkittiin siis tietoa kaikesta, mitä nykyään kutsutaan kulttuuriperinnöksi.² SMY:n taidehistoriallisia retkikuntia tutkinut Leena Valkeapää pitää niitä kulttuurihistoriallisesti merkittävinä ja tärkeänä perustutkimuksena mm. Suomen keskiaikaisista kirkoista.³ Samalla tavoin muinaisjäännösretkien kertomukset ovat tärkeä osa suomalaisen arkeologian historiaa.

Kuva 1. Alli Nissinen (1866–1926) vuonna 1907. Nissinen oli opettaja, kirjailija, kääntäjä, runoilija, kansanedustaja ja feministi. Hän toimi nuorsuomalaisen puolueen kansanedustajana 1907–1909, sekä mm. Suomenkielisen Marttaliiton puheenjohtajana ja Marttayhdistyksen ja Naisasialiitto Unionin varapuheenjohtajana. Lähde: Martat.fi. Kuva: Oy Launis Ab / Wikimedia Commons.

Kuten Savonnevan aitta, kulttuuriperintö herättää keskustelua. Se voi olla eri tasoilla merkittäväksi koettua, tuhansia vuosia vanhaa tai jotain uutta, positiivista tai negatiivista; melkein mitä vain säilyttämisen ja muistamisen arvoiseksi katsottua.⁴ Kulttuuriperinnön tutkija Laurajane Smithin⁵ mukaan kulttuuriperintö jaetaan aineelliseen ja aineettomaan,

vaikka oikeastaan se on kokonaan jälkimmäistä. Se koostuu merkityksistä, joita ihmiset yhteisössään antavat kulttuuriperintönä pidetyille ilmiöille: ilman niitä Stonehenge typistyy ”kivikasaksi”⁶. Kulttuuriperintöä käsittelevässä keskustelussa nostetaan usein esiin muinaisjäännösten ja niitä ympäröivän ja selittävän yhteisön välinen suhde⁷. Muinaisjäännös on kulttuuriperintöä sen ympärillä tapahtuvien nykyhetken kulttuuristen prosessien takia, kuten muistamisen, unohtamisen ja keskustelun⁸. *Muinaismuiston ja kulttuuriperinnön* välillä on selvä käsitehistoriallinen jatkuvuus: Kulttuuriperintö-termi korvasi muinaismuiston 1950-luvulla alkaneessa muutoksessa ja omaksui suuren osan sen merkitysisällöstä, tosin laajentuen määrittelystä kansallisesta menneisyydestä kohti vähemmistöjä ja arjen kulttuuriperintöä.⁹

Myös kulttuuriperinnön tutkimus itsessään, kuten tämä artikkeli ja sen kuvaamat kenttätyöt, on osa *kulttuuriperintöprosessia*, joka Anna Sivulan mukaan on menneisyyttä historioivaa, jatkuvassa muutoksessa olevaa toimintaa: osa menneisyyden jäljistä valitaan ”menneisyyden käsittämistä palveleviksi esimerkeiksi ja todisteiksi”¹⁰. Kulttuuriperintö on osa paikallisidentiteettiä, ja joskus paikallinen yhteisö ja ulkopuolinen tutkija saattavat olla eri mieltä keskeisimmästä kulttuuriperinnöstä¹¹. Nissisen kertomuksessa kulttuuriperinnön rakentuminen ja käsitteellistäminen tapahtuu paikalliseen väestöön kohdistuvana kansanvalistustyönä. Nykyisin kulttuuriperintöön liittyvien

Kuva 2. Kartta Kuopion läänistä vuodelta 1833.

prosessien ihanteena pidetään pikemminkin keskustelua kuin yksisuuntaista valistusta, mutta todellisuudessa vanhat ajatusmallit elävät yhä. Tasapainottele näiden näkökulmien välillä näkyy esimerkiksi keskustelussa yleisökaivauksista ja metallinetsinharrastuksesta¹².

Tutkimuksen varhaisimmat kerrostumat

Vuonna 1775 julkaistiin Turun akatemiassa Johannes Bilmarkin ohjauksessa Sigfrid Henrik Porthanin maisterin arvosanaa varten laadittu väitöskirja *Descriptio paroeciae Cuopio*¹³. Kaukaisimmassa menneisyydessä Pohjois-Savon alueen kerrotaan olleen myyttisten jättiläisten, ”Metelin kansan”, asuttamaa, vaikka Porthan suhtautuukin perimätietoon epäilyksellä. Varsinaisia muinaisjäännöksiä tai löytöjä hän ei mainitse, lukuun ottamatta ”Metelin väen” jäljiksi oletettuja ja heidän mukaansa nimettyjä paikkoja, kuten Maaningan Metelinkallion varhaismetallikautisen röykkiöalueen¹⁴. Porthan mainitsee myös historiallisen ajan kohteita, kuten Kuopion Pisanvuoren

mahdollisen vanhan valtakunnanrajan ja Tavinsalmen kuninkaankartanon, mutta varoo ottamasta kantaa liian epämääräisiksi kokemiinsa tietoihin.¹⁵ Verrattuna joihinkin lähialueita koskeviin tutkimuksiin¹⁶, Porthanin katsaus on arkeologiselta kannalta hyvin suppea ja nojaa suurelta osin Leppävuiran kirkkoherran Johan (Hans) David Alopaeuksen vuonna 1761 Kuninkaalliselle Kansliakollegiolle Tukholmaan lähettämään selostukseen¹⁷.

Ensimmäinen tieto löydöistä alueelta on vuodelta 1840, jolloin (tuolloin Kuopion, nykyisen Siilinjärven) Kasurilan Mattilasta on toimitettu kaksi hopeapikaria ja ruokalusikka yliopiston kokoelmiin Helsinkiin. Yliopiston kokoelman kivikautisten esineiden luettelossa vuodelta 1863 mainitaan vain tarkemmin määrittelemätön kiviesine sekä taltta Iisalmelta, ja lisäksi Kuopion lyseossa säilytettävä kiviesine¹⁸. Vuoden 1874 kohdalla Museoviraston arkeologisten esinekokoelmien pääluettelossa Muinaiskalupäiväkirjassa¹⁹ mainitaan Kuopion Haminalahdesta muutamaa vuotta aikaisemmin löydetty viikinkiaikaiset esineet. Vuosisadan lopulla alueelta keräsi muinaisesineitä kokoelmiinsa myös vuonna 1883 perustettu Kuopion Isänmaallinen Seura (KIS).

Vuonna 1878 SMY lähetti H. E. Wegeliuksen tutkimaan Kuopion kihlakuntaa. Wegeliuksenkin katsauksen arkeologinen anti jää vähäiseksi: Porthanin tapaan hän kertoo perimätiedon jättiläisistä ja mainitsee tunnettuina löytöinä edellä mainitut esineet ja kiinteinä muinaisjäänöksinä ”Hiiden rautiot” ja muut ajoitukseltaan tuntemattomat kivikasat²⁰. Maaningan Myhkyrin ja Ruuskalan saarissa olevia röykkiöitä kerrotaan ”herrojen lehtorien Rudbäckin ja Gustaf Schmidtin” tutkineen²¹.

Alli Nissinen Iisalmen kihlakunnassa 1887

Siellä luonnonhelmassa unohtaa kaikki epämukavuudet ja löytää juuri hauskuutta siellä, missä ”puusta katsoen” luulisi epämukavuutta ja ikävää tapaavansa. Siellä kyllä palkitsee matkan vaivat omituinen tunne, jonka kansan keskellä olo vaikuttaa.²²

Nissisen innoituksena toimi ihailu ”kansan suoraa ja vaatimatonta elämää ja sen muinaisuuden tietämistä” kohtaan. ”Muinaisuuden tietämisen” voidaan myös tulkita tarkoittavan sitä, että tietoisuus menneisyyden perinnöstä on niin voimakas ja itsestään selvä osa paikallista identiteettiä, että se on tiedostamatonta, sisäsyntyistä ”tietämistä”. Nissisen kertomuksessa muinaisuuden tietäminen yhdistyy luonnonmaisemaan, jonka osa kulttuuriperintö on (Kuva 3). Nissinen olisi halunnut lukea muinaismuistoksi esimerkiksi Nilsiän

Kuva 3. ”Siintävät selät välkkyvät jo kaukaa metsän rantamaa tai viljeltyjä rinteitä kulkevan kateseljan silmiin ja valtavat joet jakavat tasankoja kauniiksi niemimaimiksi ja lohkovat saaria seutujen ihanuutta täydentämään, ja siellä täällä metsän sulo siimeksessä loiskii lammin kevyt laine, jota harvoin vielä venhe halkaisee.” Iisalmen Haapajärveä kuvattuna romahtaneen jyrkän rantapenkereen päältä syksyllä 2019. Tekstilainaus: Nissinen 1887, 12. Kuva: L. Kunnas-Pusa.

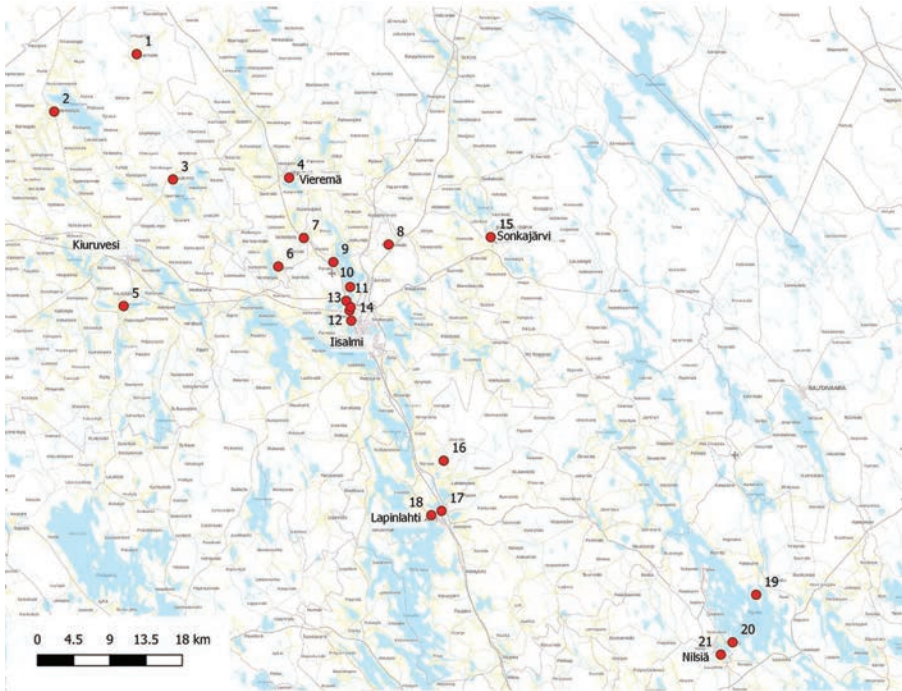
kirkolla Paavo Ruotsalaisen haudan lähetyvillä kasvaneen suuren koivun.²³ Hän ihailee alueen vesistöjen kauneutta, mutta toisaalta maaston soisuus ja soiden ylittämisen vaikeudet ovat ainoa liikkumiseen liittyvä ongelma, jonka Nissinen erikseen mainitsee. Soiden yli kulki kapeita pitkospuita, ja Nissisellä oli turvanaan vain ”koivuinen sompasauva”. Jotkut paikalliset olivat pelänneet hänen uppoavan ”suopurnuun”²⁴.

Nissinen kartoittaa asutushistoriaa tarinoiden kautta. Iisalmen Haapajärven lappalaisveljeksistä kertova ”wanhin asutustarina” pyrkii selittämään paikannimiä, joissa esiintyy sana ”lappi”.²⁵ Sukutarinat taas sisältävät sekä hupaisia anekdootteja että pyrkimystä todellisten historiallisten tapahtumien rekonstruointiin. Esimerkiksi Iisalmen seudulla tunnetusta Pöksyläisen suvusta kerrotaan, että he olivat alun perin Kärkkäisiä, mutta eräs suvun jäsen sai uuden nimen erityisen kauniista ”säämyskäisistä polvipöksyistään”. Perimätiedon kattama historia alueella ei kuitenkaan ulotu juuri 1700-lukua pidemmälle: Poikkeuksellisesti yhden suvun kantaisän kerrotaan paenneen Savoan ”kauan ennen isoa vihaa Wiipurista”²⁶. Tarinan todenmukaisuus on epäiltävää, mutta se osoittaa perimätietona kerrotun historian ulottuneen paikallisten mielissä 1500-luvun lopulle, sillä päähenkilön kerrottiin olleen piispa Juustenin poika.

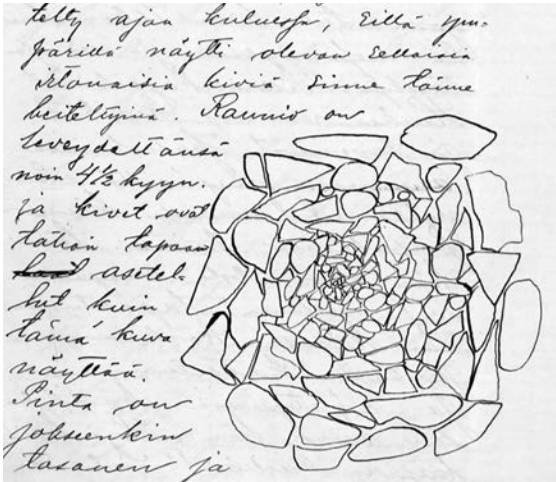
Nissisen reittiä on vaikea päätellä kertomuksen avulla, sillä se ei tunnu etenevän kronologisessa järjestyksessä, eikä kaikkia vierailtuja paikkoja toden-

näköisesti mainita (Kuva 4). Lisäksi monet tarinat on merkitty muistiin ilman tietoa niiden keräyspaikasta. Nissisen tutkimusalueeseen kuului Iisalmen kihlakunta, joka sisälsi nykyisten Iisalmen, Kiuruveden, Vieremän, Lapinlahden, Sonkajärven (ent. Rutakko) ja Nilsian (nykyisin osa Kuopiota) alueet.

Kiuruvedellä ihmiset kertoivat Nissiselle kiviesineistä, joita heillä oli ollut ennen kuin joku kiertelevä mies oli kerännyt pois ja kertonut vievänsä ”Helsingin herroille”. ”Ukonkynsiä” kerrottiin olleen taloissa runsaastikin, löytyneen pelloilta, mutta kaikki olivat tietysti kadonneet tai lasten leluina.²⁷ Usein kiviesineistä sanottiin, että ”Mihin lie joutuneet, olisitpa tullut muutamia vuosia aiemmin”. Nissinen kuitenkin sai Kiuruvedeltä mm. Abel Fromin löytämän kivisen nuijan, jossa oli viivakoristelua ja reikä²⁸. ”Käärmeiden kääräkiviä” olisi ollut tarjolla enemmän kuin Nissinen viitsi kerätä²⁹. Ainoana

Kuva 4. Paikkoja, joissa Nissinen vieraili retkensä aikana. **Kiuruvesi:** Lapinsalo (1), Remeskylä (2), Luupuvesi (3), Hautajärven Kyllönniemen röykkiö (5). **Vieremä:** Kirkonkylä (4), Valkeiskylä (7). **Iisalmi:** Haajainen (Haajaiskylä) (6), Ryhälänmäki (8), linranta (9), Lapinniemi (10), Linna (11), Koljonvirran taistelupaikat ja muistomerkit (12–13), Kustaa Aadolfin kirkko ja hautausmaa, Kirkkosalmen alue (14). **Sonkajärvi:** Sonkajärven ja Vääräjärven välinen kannas (15). **Lapinlahti:** Savonneva (16), Linnansalmen ranta (17), Lapinlahden kirkko (18). **Nilsia:** Syvärin Saunaniemi (19), Leväniemen ranta (20), kirkko ja hautausmaa (21). Tiedot koottu Nissisen kertomuksesta ja Muinaiskalupäiväkirjasta. Kartta: T. Knuutinen.

Kuva 5. Nissisen piirros Kyllön-
niemen rökkiöstä.

varsinaisena muinaisjään-
 nökseenä Kiuruvedeltä
 mainitaan Hautajärven
 Kyllönniemellä ollut la-
 pinraunio, josta on myös
 piirros (Kuva 5). Nissinen
 kertoo sen keskellä ol-
 leen palaneita kiviä ja sen

muodon muistuttaneen enemmän tasaista latomusta kuin rökkiötä, mistä
 syystä hän tulkitsi sen kodanpohjaan kuuluneeksi tulisijaksi³⁰.

Myös ainoat Lapinlahdelta mainitut muinaisjäännökset ovat rökkiöitä.
 Lapinlahdelta löytyneet kiviesineet kerrotaan lähetetyn KIS:ille; erityisesti nii-
 tä oli löytynyt vuonna 1880 valmistuneen kirkon hautausmaalta. Nissinen ku-
 vailee laajalti kirkkoa, joka on vielä nykyäänkin maisemassa varsin huomiota
 herättävä rakennus, sekä vanhasta kirkkorakennuksesta varastoon siirrettyjä
 esineitä ja kirkon maalauksia³¹.

Nilsiän löydöt olivat luonnonhistoriallisia: Syvärin Leväniemeltä kerrot-
 tiin löydetyn mahdollisesti mammutin hammas, joka oli lähetetty Helsinkiin,
 sekä isosta hampaasta lohjenneelta näyttänyt luunkappale, jonka kauppias
 Kronqvist aikoi lähettää KIS:ille.³² Iisalmen ja Sonkajärven alueelta erinäisiä
 rökkiöitä kerrottiin löytyneen monista paikoista. Nissinen pohtii, johtuvatko
 ”Hiitten kiukaiden” ja ”Lapin uunien” nimitykset siihen, että niistä on otettu
 kiviä käytettäväksi kiukaissa ja uuneissa³³. Nykyisen Sonkajärven keskustan
 kohdalla Nissinen havaitsi lapinraunioiden lisäksi suorassa linjassa olevia
 kuopanteita, joiden hän tulkitsi liittyvän seudulla tuolloin yleiseen suden-
 pyyntiin. Kuopat ovat saattaneet olla myös vanhempia pyyntikuoppia, joiden
 on aina toisinaan katsottu esiintyvän lapinraunioiden läheisyydessä. Myös
 hyvin yleinen suomalainen tarinaperinne kallioissa havaituista ihmisten ja
 eläinten jäljistä, joiden kerrotaan syntyneen silloin ”kun kivet olivat pehmeitä
 kuin taikina”, oli voimissaan Iisalnessa.³⁴

Kiviesineitä enemmän iisalmelaisia kiehtoivat tarinat sotien aikana piilo-
 tetuista aarteista, joiden luo juhannusyönä palavat aarrevalkeat johdattavat.
 Valkeiskylästä (Vieremällä) oli löytynytkin vuonna 1882 Kustaa Vaasan ja
 Juhana III:n rahoja sisältänyt kätkö. Koljonvirran taisteluun liittyy Iisalmes-

sa paljon kansanperinnettä. Nissisen isälläkin, maanviljelijä Paavo Nissisellä, kerrottiin olevan ”wanhan-ajan miekka, jossa on vaskinen kahva ja johon on kuvattu 3 kruunua”, josta hän ei suostunut luopumaan.³⁵

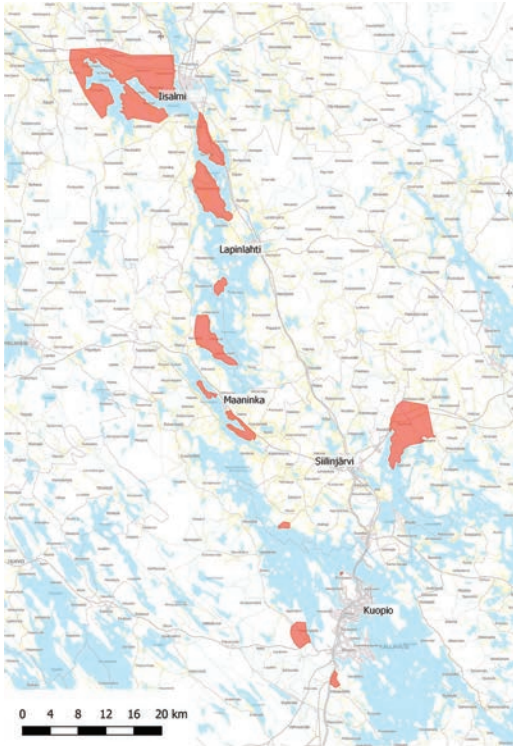
Nissinen kuvailee runsaasti paikallisten ihmisten suhtautumista. Heti aluksi ei kannattanut ottaa puheeksi muinaisjäännöksiä, vaan ”kun sitten keran saa tuvan väen puheisiin niin vähitellen tietoja vuotaa”³⁶. Kertomuksensa perusteella Nissiseen ei suuntautunut hänen sukupuolensa takia muuta kuin uteliaisuutta, mikä ilmeni mm. kysymyksinä Nissisen siviilisäädystä. Eräs talon emäntä luuli lyhyttukkaista Nissistä ”tukan ostajaksi”.³⁷ Satunnaisesti ilmennyt epäluulo kohdistui häneen enemmänkin koulutettuna iisalmelaisena, joka oli muuttanut pois kotiseudultaan ja toimi ulkopuolisen tarkkailijan ja kansanvalistajan roolissa. Nissisen muista aikansa ”muinaistutkijoista” poikennut sukupuoli saattoi jopa pehmentää hänen sosio-ekonomisen asemansa luomaa eroa paikallisiin.

Tutkimuksen kerrostumia Nissisen jälkeen

Vuonna 1894 Iisalmen Haapajärvestä (Kuva 3) löytyi rautamalmin noston yhteydessä Suomessa erittäin harvinainen esine: varhaismetallikautinen pronsimiekka³⁸. Samana vuonna H. J. Heikel tarkasti kivikautisen taltan löytöpaikan Vennäinjärvellä (nykyisin Sonkajärvellä) ja keräsi talteen kolme samalta pellolta löytynyttä kiviesinettä. Paikka vaikutti Heikelin mielestä mielenkiintoiselta kivikautiselta kohteelta, mutta paikalla 1898 vierailut Hjalmar Appलगren ei löytänyt mitään asutukseen viittaavaa. Lähellä sijainneen Hiekkapakan torpan mailta löytyi mm. saviastianpaloja, piikärki ja taltta³⁹.

Arkeologiset tutkimukset Pohjois-Savon alueella lisääntyivät vähitellen 1900-luvun aikana⁴⁰. Tutkimuksissa on karkeasti eroteltavissa kolme vaihetta:

- 1) n. 1890–1960 kaivaustutkimuksia tehtiin usein mielenkiintoisten irtolöytöjen löytöpaikoilla. Systemaattisia tutkimuksia ei tehty edes suurten rakennushankkeiden yhteydessä, esimerkiksi kun vuosina 1902–1904 Savon rataa jatkettiin Kuopiosta Iisalmen kautta Kajaniin.⁴¹
- 2) 1970-luvulla useimmissa kunnissa tehtiin ensimmäiset inventoinnit, joissa löydettiin uusia kohteita.
- 3) 1990–2010-luvuilla lisääntynyt maankäytön paine ja rakennushankkeet ovat aiheuttaneet uuden arkeologisen tutkimuksen aallon kaava-inventointien ja koekaivausten muodossa. Tutkimuskaivaukset sitä vastoin ovat lähes kokonaan lakanneet.

Kuva 6. Kartta vuoden 2019 inventointireiteistä. Kartta: T. Knuutinen.

Kallaveden muinaisrannoilla -projekti käynnistyi alun perin vuonna 2017, jolloin kirjoittajat saivat Pohjois-Savon maakuntarahastolta apurahan tutkimushistorian ja tunnettujen kohteiden tietojen kartoitukseen. Vuonna 2019 tehtiin kaksi noin viikon mittaista inventointia tutkimushistorian ja vesistömallien perusteella valituille alueille. Nissisen retken reittien kanssa polkumme kohtasivat lähinnä

Iisalmessa, sillä muut tutkimusalueemme sijaitsivat Kuopion ympäristössä, minne Nissisen alue taas ei ulottunut (Kuva 6).

Suurimpana erona Nissisen kuvaileman maiseman ja vuoden 2019 inventointiympäristön välillä on varmasti maaseudun autioitumisesta ja peltojen viljelyn lopettamisesta seurannut yleinen metsittyminen ja heinittyminen. Näiden seikkojen aiheuttamista hankaluuksista löytyy tosin viitteitä jo esimerkiksi Lauri Pohjakallion 1970-luvulla laatimista inventointikertomuksista, joissa useiden tarkastettujen kohteiden yhteydessä mainitaan peltojen olevan kesannolla, minkä vuoksi tarkempia havaintoja ei voitu tehdä.⁴² Myös rannat ovat nykyään huomattavasti vaikeakulkuisempia ja peitteisempiä kuin Nissisen aikaan, koska vanhoilla rantaniityillä ei enää laidunneta. Maaseudun asutus on nykyään voimakkaasti keskittynyttä, ja sen ulkopuolella on lähinnä kesämökkejä. Nissisen aikaan väestö eli hajallaan pirteissä ja taloissa, kylmäistä asutusta oli sen sijaan hankalampi löytää.

Vuoden 2019 inventoinneissa liikuttiin lähinnä pihapiirien ulkopuolella ja metsäisissä maastoissa, pääasiassa siksi, että kesannolla olleille pelloille ei kannattanut mennä. Paikallisiin asukkaisiin törmättiin maastossa harvoin, mutta käytyjen keskustelujen perusteella ihmiset olivat hyvin kiinnostuneita

arkeologiasta. Monilla oli tietoa esimerkiksi pihapiirin lähistöllä olevista vanhemmista rakennusten perustuksista, mutta tietoisuus tunnetuista muinaisjäännekohteista oli vähäisempää. Omaan kotiseutuun kohdistuvaan arkeologiseen tutkimukseen suhtauduttiin kuitenkin positiivisesti, ja keskustelujen päätteeksi todettiin usein, että on mukavaa, kun joku on kiinnostunut alueen historiasta⁴³.

Kansanvalistus, kansalaistiede ja kulttuuriperintö

Nissisen ajan kansanvalistuksellisen ajattelun ja nykyisen osallistavan kulttuuriperintötyön ja kansalaistieteen välillä voidaan nähdä sekä yhtäläisyyksiä että eroja. Nissisen mukaan muinaisjäänösten löytymisen edellytyksenä on kansan opettaminen etsimään niitä⁴⁴. Koulutettujen asiantuntijoiden vastuulla ei siis ole opetella liikkumaan maastossa ja tunnistamaan muinaisjäännekohteita, vaan luontotuntemukseltaan ylivertaisten paikallisten ihmisten: ”Äkkiä mailla kulkevan on mahdoton kaikkia kohtia katsella ja ahoja astuskella, jollei vaan hänelle paikkoja ennen löydettyä osoiteta”⁴⁵. Vaikka SMY:n stipendiaattien keruuretkiä on usein pidetty ensimmäisinä arkeologisina inventointeina, tutkimusprosessi poikkesi nykyisestä. Muinaisjäänösten systemaattinen kartointi ja varsinkin uusien kohteiden etsiminen arkistoselvitysten, topografian ja vesistömallinnuksen perusteella tuli osaksi arkeologista tutkimusta laajemmin vasta 1960-luvulta lähtien.

Nissisen ajan muinaisjäännevalistus kohdistettiin maaseudun väestöön, joka liikkui elinkeinonsa vuoksi paljon luonnossa. Nykyään suurin osa muinaisesineitä löytävistä ei-arkeologeista on metallinetsinharrastajia. Keskustelussa harrastajien, arkeologien ja kulttuuriperinnön välisestä suhteesta voidaan nähdä kaikuja 1800–1900-lukujen vaihteen muinaisjäännevalistuksesta. Arkeologien suhtautuminen metallinetsijöihin painottuu huoleen muinaisjäänösten tuhoutumisesta liian innokkuuden tai piittaamattomuuden takia, toisaalta asianmukaisesta yhteistyöstä on hyviä kokemuksia. Metallinetsijät taas toivovat enemmän mahdollisuuksia päästä auttamaan tutkimusprojekteissa⁴⁶.

Paikallisesti merkittävä kulttuuriperintö on usein arkista, joskus jopa näkymätöntä, mutta sillä on suuri merkitys yksilöiden ja yhteisöjen identiteetille.⁴⁷ Nissisen ajan pohjoissavolaiset tuntuivat arvottavan paikallisia ilmiöitä kuvaavat tarinat kaikkein korkeimmalle. Nissinen harmittelee sitä, että ihmiset kertoivat paljon mieluummin tarinoita, sananlaskuja ja loitsuja kuin tietoja muinaisjäännekohteista: ”kansalle oli kovin outoa kiinteitten muinaisjäänösten kyseleminen”⁴⁸. Muinaisjäännekohteisiin ei ollut muodostunut paikallisten

mielissä samanlaista tunnesidettä kuin esimerkiksi tarinoiden henkilöihin ja heihin liittyviin paikkoihin. Jälkimmäisten suhteen paikallinen yhteisö oli *itse* ollut toimijana ja valinnut, mitkä menneisyyden jäljet muuttuvat osaksi kulttuuriperintöä ja identiteettiä.

Vaikka Savonnevan aitta lukeutuukin paikallisidentiteettiin kuuluvaan kulttuuriperintöön, se olisi siitä huolimatta joutanut kyläläisen mielestä polttaa, ja syynä mainittiin sen ulkomuoto ”rähjänänä”. Olisiko rakennus sitten ollut mieluisampi kauniimpana, vai liittyikö negatiivinen arvotus sen yhteyteen isoonvihaan eräänlaisena ”synkkänä kulttuuriperintönä”? Tuskin, sillä Nissisen kohtaamat paikalliset eivät muutenkaan arvostaneet vanhoja rakennuksia, ja yleisestikin rakennusperintö nähtiin pitkään käyttötavarana eikä säilyttämisen ja suojelun arvoisena⁴⁹.

Menneisyyden muistojen arvotuksessa onkin tapahtunut 132 vuoden aikana muutos, joka ehkä ilmentää nykyisen muuttuneen maaseudun katkosta omaan menneisyyteensä. 1800-luvun lopun maaseudulla aineetonta kulttuuriperintöä arvostettiin ja paikallisidentiteettiä rakennettiin tarinoilla menneisyydestä, mutta aineellisen kulttuuriperinnön arvostus sitoutui sen hyödyllisyyteen: Kiviesineitä pidettiin tallessa oletettujen taikavoimiensa takia, mutta löydetty metalliesineet yleensä sulatettiin tai myytiin metallin arvosta, vanhat rakennukset purettiin ja rakennusmateriaalit kierrätettiin. Vuoden 2019 inventoinnissa kohdatut pohjoissavolaiset eivät enää osanneet kertoa loitsuja ja sukutarinoita. Sen sijaan heidän ympäristöstään löytyvät menneisyyden materiaaliset jäänteet, kuten vanhat rakennusten perustat, olivat muuttuneet arvoituksellisiksi ja kiinnostaviksi.

SAMMANDRAG

”Den där gamla fula saken borde brännas” – Kulturarvskonstruktion i Norra Savolax

I flera århundraden har kulturarvet i Norra Savolax skapats och styrts genom kulturarvsprocesser, som engagerat både forskare och lokalbor. Olika aktörer kan ofta ha motstridiga åsikter angående vad som är kulturarv och värt att bevaras. I denna artikel behandlas dessa processer huvudsakligen utgående från den redogörelse som Finska Fornminnesföreningens stipendiat Alli Nissinen år 1887 utarbetade kring fornlämningarna i Idensalmi härad. Nissinens expedition jämförs med en arkeologisk inventering gjord på samma område 132 år senare. Under åren emellan har nationalromantiken och folkbildningen ersatts med ideal som bygger på medborgarvetenskap och ett mångstämmigt kulturarv.

ABSTRACT

“That Ugly Old Thing Should Be Burnt” – Constructing and Re-searching Cultural Heritage in Northern Savo

For centuries, archaeological and cultural heritage in Northern Savo has been constructed and managed by researchers and local communities alike. Different agents often have contradictory views regarding what constitutes as cultural heritage. This article outlines these processes through an account of archaeological and ethnographic phenomena in Iisalmi parish, written in 1887 by Alli Nissinen, who had received an scholarship from the Finnish Antiquarian Society for the purpose. An archaeological survey was conducted in the same area 132 years later. Over that time, national romanticism and top-down public education have been gradually replaced by ideals of citizen science and multivocal, diverse cultural heritage.

Viitteet

- 1 Nissinen 1887, 43–46, 51.
- 2 Esim. Salminen 2003, 34–35; Talvio 2016, 14–82; Valkeapää 2018, 5. Aiemmin muinaisesineitä oli saatu lahjoituksina Turun akatemian (sittenmin Keisarillisen Aleksanterin yliopiston, nykyisen Helsingin yliopiston) kokoelmiin.
- 3 Valkeapää 2018, 21; ks. myös Valkeapää 2020.
- 4 Kulttuuriperinnön määrittelystä ja käsitteestä esim. Bohman 2003; Tuomi-Nikula et al. 2013; Sivula 2010; 2013; Enqvist 2016. Kulttuuriperinnön ja kulttuuriperintöprosessien lisäksi voidaan puhua myös historiakulttuurista, joka sisältää kaiken menneisyydestä esitettyjen mielikuvien käytön ja tuottamisen, myös akateemisen tutkimuksen ulkopuolisen (Sivula 2013, 162–163, ks. myös Aronsson 2004; Salmi 2001).
- 5 Smith 2006. Suomessakin esim. C. A. Gottlund kuvaili 1830-luvulla ”vanhoinjäännöksiä” sekä materiaalisella että aineettomalla tasolla, ks. Enqvist 2016, 125–126.
- 6 Smith 2006, 3.
- 7 Ks. esim. Solli et al. 2013.
- 8 Smith 2006, 3, 83.
- 9 Sivula 2010, 22–23. Muinaisjäännöksiin liittyvän käsitteistön kehityksestä ks. myös Enqvist 2016.
- 10 Sivula 2010, 22, 33.
- 11 Sivula 2010, 28–29.
- 12 Esim. Häkälä ja Sorvali 2017; Modarress ja Hakamäki 2019; Moilanen et al. 2019.
- 13 Porthan 1775. Usein 1700-luvun opinnäytteet olivat ohjaavan professorin kirjoittamia (ks. Vallinkoski 1967–1969 II, 93–94). Respondentti oli kuitenkin yleensä itse laatinut tämännäyttyypiset tutkimukset ja kuvasi niissä omaa kotiseutuaan. Näin myös Porthan, joka seurasi isäänsä Kuopion kappalaisen virkaan vuonna 1783.
- 14 Porthan 1775, 13–14.
- 15 Porthan 1775, 15–16.
- 16 Esim. Kalm/Castrén 1754.

- 17 Julkaistu osittain sanomalehdessä *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* 16.9.1771.
- 18 Holmberg 1863, 23–25.
- 19 Muinaiskalupäiväkirjan nykyinen ylläpitäjä on Museovirasto, mutta luettelon tiedot ulottuvat vuoteen 1829, jolloin yliopisto siirrettiin Turusta Helsinkiin ja sen kokoelman kerääminen aloitettiin uudestaan.
- 20 Wegelius 1878, 114, 124–125, 129–130, 134–135.
- 21 Gustaf Mauritz Schmidt (1792–1864) toimi lääkärinä Kuopiossa ja asui vaimonsa kotitalalla Halolassa Maaningalla. Toinen mainittu henkilö on todennäköisesti Erik Rudbeck (1830–1867), iisalmelainen opettaja, kansanrunouden kerääjä ja toimittaja (<https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/mtt/esittely/toimipaikat/maaninka/historiaa>; <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/>. Luettu 1.3.2020.)
- 22 Nissinen 1887, 2–3.
- 23 Nissinen 1887, 59. Koivun alla kerrottiin olevan haudattuna joko Nilsiäns ensimmäinen haudankaivaja tai Syväriin hukuneet rakastavaiset.
- 24 Nissinen 1887, 5.
- 25 Nissinen 1887, 18–20, 25–26.
- 26 Nissinen 1887, 23–24, 28.
- 27 Nissinen 1887, 39–41. Kiviesineiden keräilystä vrt. esim. Kunnas-Pusa 2016.
- 28 KM 2540. Nissinen 1887, 40–41.
- 29 Käärmeiden kärjäkivet olivat kansanuskossa taikavoimaisina pidettyjä sileitä ja pyöreitä luonnonkiviä tai toisinaan kivikautisia reiällisiä kiviesineitä, ks. esim. Huurre 2003, 168–169. Nissisen keräämistä esineistä sanotaan Muinaiskalupäiväkirjassa, että ”pieni kivinen värttinän pyörä” on käärmeen kärjäkivi, joita ”löytyy järvien rannoilta usein, niitä on kai käytetty kalanpyydysten painoina”.
- 30 Nissinen 1887, 29–32.
- 31 Pohjois-Savoon, Kainuuseen ja Ouluun suuntautui SMY:n taidehistoriallisen retkikunnan tutkimusmatka vuonna 1899 (Valkeapää 2018, 14–15).
- 32 Nissinen 1887, 54.
- 33 Nissinen 1887, 72, 76.
- 34 Nissinen 1887, 77–78.
- 35 Nissinen 1887, 90–92, 97–98.
- 36 Nissinen 1887, 2–4.
- 37 Nissinen 1887, 6–8.
- 38 KM 3017: 2. Rissanen 1927, 43; Lehtosalo-Hilander 1987, 125.
- 39 Heikel 1894; Appelgren 1899; 1908, 14–16.
- 40 Ks. Edgren 1963; Rinne 1947; Pohjakallio 1974; Lehtosalo-Hilander 1987.
- 41 Siilinjärven Pöjljällä sekä rautatie että valtatie 5 kulkevat käytännössä suoraan muinaisjäännösalueen läpi.
- 42 Pohjakallio 1975.
- 43 Vrt. projektin Facebook-sivulle 25.8.2019 jätetty kommentti: ”Hienoa että historiaa löytyy näin läheltä”. <https://www.facebook.com/muinaissavo/>. Luettu 13.3.2020.
- 44 Nissinen 1887, 30.
- 45 Nissinen 1887, 10.
- 46 Immonen ja Kinnunen 2020.

- 47 Tuomi-Nikula et al. 2013, 15–16.
 48 Nissinen 1887, 9.
 49 Jokilehto 1999.

Lähteet

Arkistot

- Appelgren, Hjalmar 1899. *Iisalmi Wennäinjärvi Hietapakka, kivikautisen asuinpaikan tarkastus*. Käsikirjoitus. Museoviraston arkisto.
- Heikel, H. J. 1894. *Iisalmi Vennäinjärvi, kivikautisen asuinpaikan tarkastus*. Käsikirjoitus. Museoviraston arkisto.
- Nissinen, Alli 1887. *Muinaisjäännöksiä Iisalmen kihlakunnassa*. Käsikirjoitus. Museoviraston arkisto.
- Pohjakallio, Lauri 1975. *Siilinjärven esihistoriallisten kohteiden inventointi 1975*. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto.

Verkkolähteet

- Halolan tilan ja tutkimusaseman historiaa. Luonnonvarakeskus Luke. <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/mtt/esittely/toimipaikat/maaninka/historiaa>. Luettu 1.3.2020.
- Kallaveden muinaisrannoilla* -projektin Facebook-sivut. <https://www.facebook.com/muinais-savo/>. Luettu 13.3.2020.
- Martat.fi. Marttaliiton puheenjohtajat: Alli Nissinen. <https://www.martat.fi/martat/marttape-rinne/henkilot/marttaliiton-puheenjohtajat/alli-nissinen/>. Luettu 13.3.2020.
- Muinaiskalupäiväkirja. Museoviraston arkisto. Kulttuuriperinnön palveluikkuna. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/kmloyto/read/asp/r_default.aspx. Luettu 20.2.2020.
- Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, Helsingin yliopisto. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>. Luettu 1.3.2020.

Kirjallisuus

- Appelgren-Kivalo, Hjalmar 1908. Kivikauden tutkimuksia. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XXIV, 1–42.
- Aronsson, Peter 2004. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund.
- Bohman, Stefan 2003. Vad är museivetenskap och vad är kulturarv. *Museer och kulturarv. En museivetenskaplig antologi*. Toim. Lennart Palmqvist ja Stefan Bohman. Carlssons, Stockholm.
- Edgren, Torsten 1963. Jysmä i Idensalmi. En boplatz med asbestkeramik och kamkeramik. *Finskt Museum* 1963, 13–37.
- Enqvist, Johanna 2016. *Suojellut muistot. Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Holmberg, H. J. 1863. Förteckning och Afbildningar af Finska Fornlemningar. I. Stenåldern. II. Bronsåldern. *Bidrag till Finlands Naturkänedom, Etnografi och Statistik* 9. Helsingfors.
- Huurre, Matti 2003. Viipurin läänin kivikausi. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia* 1, 151–244. Toim. Matti Saarnisto. Karjalan Kirjapaino Oy, Lappeenranta.

- Häkälä, Piritta ja Sorvali, Eetu 2017. Metallia näkyvissä, ja sitten minä vähän innostuin. *Muinaistutkija* 1/2017, 36–41.
- Immonen, Visa ja Kinnunen, Joonas 2020. Kulttuurinen kestävyys 2010-luvun metallinilmainsinharrastuksessa. *Muinaistutkija* 2/2020, 2–25.
- Kalm, Pehr/Castrén, Eric 1754. *Historisk och oeconomisk beskrifning öfwer Cajanaborgslän*. Jacob Merckell, Åbo.
- Kunnas-Pusa, Liisa 2016. Tärvellyt ja kaaputetut – Kivikautiset irtolöydöt Jaakkiman pitäjässä ja kivikauden esineiden keräily 1800–1900-lukujen vaihteessa. *Muinaistutkija* 4/2016, 2–17.
- Jokilehto, Jukka 1999. *A History of Architectural Conservation*. Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1987. Esihistorian vuosituhannet Savon alueella. *Savon historia 1. Esihistorian vuosituhannet ja keskiaika*, 11–264. Kustannuskiila, Kuopio.
- Modarress, Mirette ja Hakamäki, Ville 2019. Metallinilmainsinharrastus: kriittisiä näkökulmia ja tutkimuksellista yhteistyötä. *Muinaistutkija* 2/2019, 2–12.
- Moilanen, Ulla ja Jokela, Janna ja Siltainsuu, Jenni ja Aalto, Ilari ja Koivisto, Andreas ja Viljanmaa, Sami ja Näränen, Jari 2019. Yleisökaivauksen suunnittelun ja toteutuksen hyvät käytännöt. *Muinaistutkija* 3/2019, 2–17.
- Pohjakallio, Lauri 1974. *Pohjois-Savon esihistoriallisten kohteiden arkistoinventointi*. Pohjois-Savon seutukaavaliitto, Kuopio.
- Porthan, Sigfrid Henrik 1775/1982. *Descriptio paroeciae Cuopio – Kuvaus Kuopion pitäjistä*. Näköispainos. Suom. Nils G. Hublin. Kuopion kaupungin 200-vuotisjuhlien valmistelutoimikunta, Kuopio.
- Rinne, Juhani 1947. Esihistoria muinaislöytöjen valossa. *Savon historia*, 1 osa. *Esihistoria ja keskiaika*, 1–38. Toim. M. Ruuth, L. Harmaja, I. Salomies, K. Teräsvuori ja H. Waris. Kuopio.
- Rissanen, Santeri 1927. *Iisalmen entisen pitäjän historia*. Kuopio.
- Salmi, Hannu 2001. Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot. *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177, 134–149. Toim. Jorma Kalela ja Ilari Lindroos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salminen, Timo 2003. *Suomen tieteelliset voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 110. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Sivula, Anna 2010. Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia. *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Historia mirabilis 6, 21–39. Toim. Pertti Grönholm ja Anna Sivula. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku.
- Sivula, Anna 2013. Puuvillatehtaasta muistin paikaksi. Teollisen kulttuuriperintöprosessin jäljillä. *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243, 161–191. Toim. Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. Routledge, London and New York.
- Solli, Brit ja Burström, Mats ja Domanska, Ewa ja Edgeworth, Matt ja González-Ruibal, Alfredo ja Holtorf, Cornelius ja Lucas, Gavin ja Oestigaard, Terje ja Smith, Laurajane ja Witmore, Christopher 2011. Some Reflections on Heritage and Archaeology in the Anthropocene. *Norwegian Archaeological Review* Vol. 44 Nro 1, 40–88. DOI: 10.1080/00293652.2011.572677.
- Talvio, Tuukka 2016. *Suomen kansallismuseo. Ikkuna menneeseen ja tulevaan*. Museoviraston julkaisuja 7. Museovirasto, Helsinki.
- Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* 16.9.1771. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/484190?page=1>

Tuomi-Nikula, Outi ja Haanpää, Riina ja Kivilaakso, Aura 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243, 12–27. Toim. Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Valkeapää, Leena 2018. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset tutkimusretket Suomessa 1871–1902. *Tahiti* Vol. 8 Nro 1, 5–27. DOI: <https://doi.org/10.23995/tht.69289>.

Valkeapää, Leena 2020. *Saman taiteen lapset – Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset tutkimusretket 1871–1902*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 124. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Vallinkoski, Jorma 1962–1969. *Turun akatemian väitöskirjat I–II*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 30. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Wegelius, H. E. 1878. Muinaisjäänöksiä Kuopion kihlakunnassa. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* III, 109–143.

KANSANPUVUSTA KULTTUURIPERINNÖKSI

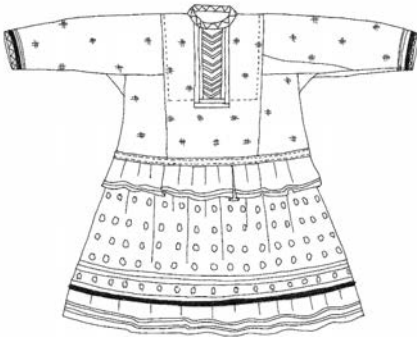
Kulttuuriantropologi Daniel Miller totesi, että ympärillämme olevia esineitä ei aina havaita tai ne hyväksytään sellaisinaan kiinnittämättä huomiota niihin. Se kulttuuri, jossa olemme kasvaneet, muokkaa käsityksemme esinemaailmasta.¹ Missä vaiheessa kiinnitetään huomiota pukeutumiseen? Mitä vähemmistökansan puku edustaa nyt monikulttuurisella alueella vähemmistökansan parissa? Onko vähemmistökansan puvusta museoesineeksi ja siten osaksi kulttuuriperintöä ja identiteettiä? Onko itsestänselvyys, että kansanpuvulla on symbolista merkitystä? Miten kansanpuvusta tulee kulttuuriperintöprosessin osa?

Johdanto

Tarkasteluni kohteena on kotikutoisesta tai ostokankaasta ommeltu mekko, jonka omaleimaisena piirteenä on nauhakoristeinen helmarimpsu. Malliltaan mekko saattaisi olla vaikkapa GinaTricot'n tai Indiskan myyntiluettelossa². Mekko on museoesine, mutta samaan aikaan se on myös käytössä Bahtybajevon (mariksi Kužnurin) marilaisessa kylässä Baškortostanissa, Venäjällä. Kyse on siis Jean Baudrillardin määritelmän mukaan marginaaliesineestä, joka museokokoelmissa edustaa symbolisesti menneisyyttä tai etnisyyttä ja samaan aikaan se on funktionaalisesti käytössä³.

Onko nyrkkisääntö, että kansanpukuihin kiinnitetään huomiota vasta kun niiden aika on ohi?

Kansanpukujen suosio ja samalla niiden dokumentointi ja tutkimus ajoituivat kansallisromantiikan aikaan, jolloin vaikuttivat filosofi Johan Gottfried von Herderin ja Georg Wilhelm Friedrich Hegelin ajatukset ihmiskunnasta. Kulttuurinationalismin mukaan kansojen luonne ilmeni kielestä, kirjallisuudesta ja myös ulkonaisista symboleista. Pukeutuminen on yksilöllistä ja samalla yhteisöllistä toimintaa. Suomalaiskansallisiin rientoihin tarvittiin identiteettiä kuvastavia asuja, ja sellaiseksi tuli Jääsken puku.⁴ Kansanrunouden kerääjä H. A. Reinholm hankki äyrämöispuvun vuonna 1849, ja vuotta myöhemmin Emelie Winter lahjoitti kaksi Jääsken pukuun puettua pukunukkea Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Puku ja nuket olivat sittemmin jatku-

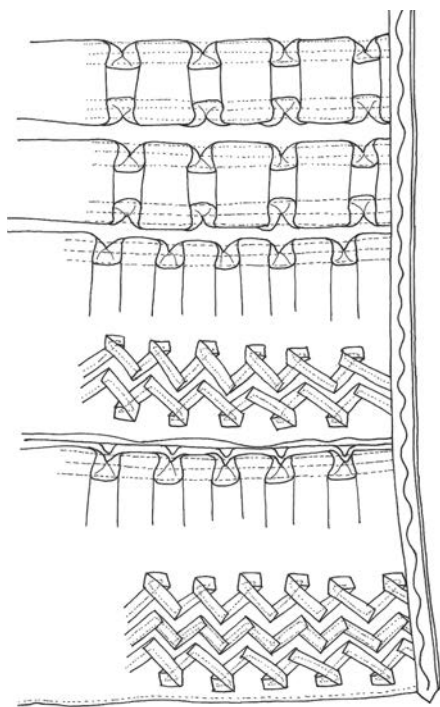

Kuva 1. Itämarilaisen mekon kaava. Piirros Anja Punamäki.

vasti esillä Kansallismuseon näyttelyssä.⁵ Kansanpukuja museoitiin Helsingin yliopiston osakuntien keruun myötä, jonka tuloksena esiteltiin pukunukkeja ensimmäisessä teollisuusnäyttelyssä Kaivopuistossa vuonna 1876 ja myös Helsingin ylioppilasosakuntien kansatieteellisessä museossa vuodesta 1877 lähtien.⁶ Kansanpukujen siirtäminen museoon merkitsi arvonnousua; talonpoikaispuvusta tuli aatteellista suuntautumista, kansallisuutta esittelevä esine, symboli.

Aika oli otollinen. Suomessa kansallisen identiteetin rakentamisprosessi myötäili pukeutumista ja kansanpukujen mallin mukaan

tehtiin kansallispukuja. Kansanpukuilla on tarkoitettu säädynmukaista pukeutumista⁷ ja talonpoikaisväestön perinteistä vaatetusta⁸. Kansanpuvut on usein nähty muotipukujen vastakohtana. Puku korostaa yhteenkuuluvuutta. Muodin filosofiasta kirjoittaessaan Georg Simmel totesi, että muotipuvulla on kaksi tehtävää; liittää jäsenensä tiettyyn ryhmään ja samalla sulkea muut sen ulkopuolelle.⁹ Pierre Bourdieun mukaan voidaan pukeutumisella tietoisesti erottua ja hahmottaa eri habitusten eroja. Nyt aika on toinen. Herää kysymys, onko kansanpukuja enää ja mitä merkityksiä niihin on ladattu? Euroopan unionin monikansallisella alueella ja myös muualla maailmassa käytetään edelleen kansanomaisia pukuja. Näin esimerkiksi Albaniassa, Kreikassa, Makedoniassa, Bosniassa ja Serbiassa, Unkarissa sekä Romaniassa.¹⁰ Kreikan monikansallisen alueen pukuja tutkinut Linda Welters ja Nigerian vähemmistökansojen tutkijat Joanne B. Eicher ja Barbara Sumberg lähestyvät pukuja vähemmistön käsitteen kannalta. Heidän mielestään kyse on etnisistä puvuista, jotka korostavat yhteenkuuluvuutta ja samalla viittaavat yhteiseen normikäytäntöön. Etnisenä erityispiirteenä pidetään ensisijaisesti ryhmää yhdistävää kollektiivimuistia.¹¹ Stewart Hall pitää etnistä identiteettiä joustavana käsitteenä. Sen perustava elementti on me-henki, mutta sitä ei ole sidottu lukkoon

Kuva 2. Itämarilaisen naisen mekon nauhojen koristeellinen kiinnitystapa. Piirros Anja Punamäki.

lyötyihin, pysyviin ja muuttumattomiin vastakohtiin.¹² Määritelmää voidaan soveltaa myös Venäjän monikansallisen alueen vähemmistöihin. Sosiologi Seppo Lallukan mielestä on kyse kolmenlaisesta identiteetistä. Henkilökohtainen identiteetti on sidoksissa minuuteen ja perheeseen. Etninen sosiaalinen identiteetti määrittelee ryhmää ulkopuolisen näkökulmasta. Etninen kollektiivinen identiteetti edustaa voimakasta me-henkeä, yhteenkuuluvuutta paikallisena ryhmänä.¹³ Eri puolilla suomalais-ugrilaista kieli- aluetta kansanpuvut kuuluivat niin

arkeen kuin juhlaan aina 1980-luvulle asti. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen niistä on tullut paikallisen identiteetin rakennuskiviä.

Esineet, kuten puvut, eivät edusta kansaa, mutta osoittavat, keitä pukujen käyttäjät ovat.¹⁴ Miten pukeutumisesta tulee arvostettu osa kulttuuria ja miten siitä rakennetaan kulttuuriperintöä? Miten tietoisesti tuotettu kulttuuriperintö tukee kansallista identiteettiä? Onko naisella erityinen rooli kulttuurisen merkityksen tuottamisessa?

Kirjoitukseni kohteena on yksi paikallinen, itämarilainen kansanpuku ja sen tie osaksi marilaista kulttuuriperintöä. Keskeinen pohdinnan aihe on kulttuuriperintöprosessi, jossa kerääjällä ja samalla museon perustajalla on keskeinen rooli. Kulttuuriperinnöllä tarkoitan sekä aineelliseen että aineettomaan kulttuuriin liittyvää ilmiötä, joka on siirtynyt sukupolvelta toiselle ja altistunut yhteisön normeille. Kulttuuriperintö koostuu erityisesti esille nostetuista, valikoiduista, arvostettavista ja positiivisista kulttuuripiirteistä eli kysymys on arvoista ja arvovalinnoista. Kulttuuriperinnön vaalijat saattavat olla yksittäisiä kansalaisia, mutta myös kansalaisjärjestöjä, rahastoja ja muistiorganisaatioita. Unescon julistuksessa kulttuurien välisestä vuorovaikutuksesta (1966) todettiin, että jokaisella kansalla on oikeus kehittää omaa kulttuuriaan.¹⁵ Kulttuuriperinnön arvovalintoihin kuuluu siksi identiteetin käsite.

Voidaan puhua kansallisesta muistista ja itsekäsityksestä, tahdosta nähdä oma elämä osana sen kansan historiaa, johon on syntynyt. Puku on tehty käytettäväksi. Funktionaalisen tarkoituksen lisäksi puku on kommunikaatioväline ja myös käyttäjän ryhmän symboli. Miten puku on valittu säilyttämisen arvoiseksi ja koko yhteisöä kuvattavan symbolin kohteeksi?

Olen tehnyt kenttätyötä useina vuosina itämarien parissa. Tässä kohteena on Bahtybajevon kylä, jossa on nyt 880 asukasta. Kylä on kansallisuudeltaan ja kieleltään marilainen. Osana laajempaa kansanpukujen muutosprosessia käsittelevää kansatieteellistä tutkimusta olen tehnyt mainitussa kylässä havaintoja ja haastatteluja vuosina 1987, 1991, 2009 ja 2019.¹⁶

Euroopan puolella Venäjällä, Uralin juurella Baškortostanissa asuu mareja, joita kutsutaan itäisen sijaintinsa takia itämareiksi. Vuoden 2010 väestönlaskennan mukaan heitä oli 103 658¹⁷. Ympäristö on monikansallinen ja monikulttuurinen, alueella asuu baškiirien ja tataarien lisäksi marilaisia, mordvalaisia, udmurttilaisia ja tšuvasseja. Neuvostoliitossa vähemmistökansojen kulttuuria hyväksyttiin kontrolloidusti. Stalinin oppien mukaisesti puhuttiin ”kansallisesta ja sisällöltään sosialistisesta kulttuurista”. 1960-luvulta lähtien yleistyivät meta-etninen identiteetti ’Neuvostoliiton kansa’ (*sovetski narod*).¹⁸ 1990-luvulla kansalaisuudesta ja kansallisuudesta tuli akuutti kysymys. Venäjän kieltä ja kulttuuria suosiva kulttuuripolitiikka korostui ja väheksyi muiden kansallisuuksien kulttuurista pääoma.¹⁹ Nyt post-sosialistisena aikana eri ryhmien välillä on selkeä. Valtaväestönä ovat Venäjän federaation hallintojoon mukaan venäläiset, Baškortostanissa baškiirit ja tataarit. Vuodesta 2018 valtaväestön kielet ovat opetuskieliä, kun taas vähemmistökansojen kieliä voi opiskella ainoastaan vapaaehtoisena aineena. Baškortostanissa marit ovat etnistä vähemmistöä. He puhuvat vähintään kahta kieltä, äidinkielen lisäksi venäjää ja kolmantena koulusta opittuna paikallista kieltä eli baškiiria. He

Kuva 3. Nuori opettaja on siirtynyt Birskin Novokultsybajevon kylästä. Kuva Ildikó Lehtinen 1987. Museovirasto.

Kuva 4. Nuori tyttö morsiuspuvussa, joka on kuulunut hänen äidinäidilleen. Kuva Ildikó Lehtinen 1987. Museovirasto.

ovat monikansallisen ympäristön kasvatteja. Voidaan kyseenalaistaa Victorija Čeginskasin tavoin näiden vähemmistökansojen etninen identiteetti ja samalla kulttuuriperintö, vaikka kulttuuriperintötutkija Čeginskasin kiinnostuksen kohteena oli Länsi-Euroopassa asuvia monikulttuurisia perheitä.²⁰

Itämarien kollektiivimuistintautustalla on yhteiseksi koettu historia. Heidän esivanhempansa lähtivät 1600-luvulta alkaen pakokäännytystä ja verotaakkaa pakoon Volgan mutkasta Belajajoen ja sen sivujokien varsille nykyisen Baškortostanin pohjoisille seuduille. Islaminvaltaisessa ympäristössä itämareja on yhdistänyt ja yhdistää edelleen luonnonuskonto.²¹ Tsaarinaikaisella Venäjällä elanto saatiin maataloudesta, metsätyksestä ja kalastuksesta. Kansatieteen tutkijat Klavdija Kozlova ja Gennadi Sepejev korostivat tutkimuksissaan, että itämarien aineellinen kulttuuri on aina 1800-luvun loppuun saakka ollut samanlaista kuin lähtömaan niittymarien kulttuuri.²² Itämarien historia on osa Neuvostoliiton historiaa. Suunnitelmataloutta edellyttävän kollektivisaation uhreiksi joutui itämarilaisia isäntiä. Stalinin vainon aikana pidätettiin ja teloitettiin itämarilaisia kulttuurivaikuttajia, mm. kirjailija Janyš Jalkain. Suuri osa miehistä osallistui toiseen maailmansotaan puna-armeijan sotilaina. Naiset kotirintamalla joutuivat pakko-töihin joko turvesoille tai metsäteollisuuden palvelukseen.

Itämarilainen puku kenttämuistiinpanojen mukaan 1987–2019

”En odottanut vieraita”. Lokakuussa 1987

Marilainen Bajguldinon (mariksi Eltekin) kylä sijaitsee kuvankauniin ja kalarikkaan Kazykulin järven rannalla. Lokakuisena päivänä 1987 vettä sa-

telee. Käymme Pobeda-kolhoosin puheenjohtajan puheilla ja sieltä informantteja tapaamaan. Oikea paikka, totean, kun kadulla vilahtaa marinaisen värikäs hame. Poikkeamme lähitaloon. Mies ihmettelee: ”En odottanut tänään vieraita.” Vaimolla on maripuku, kulunut, arkinen. Saapuu 30-vuotias miniä, opettajatar. Hänellä on yllään kuviollinen mekko, marilainen esiliina ja toppatakki. Miniä nostaa morsiusarkusta pukuja, on lila, vihreä, sininen ja valkoinen. Valkoinen kirjontakoristeinen mekko oli hääpukuna, itse on Birskin piirikunnasta kotoisin. Häissä oli päässä rahakoristeinen *takija*-lakki, kaulassa rahakoriste *soga* ja korvissa leuanaluskoru. Korut oli saatu lainaksi häihin. Puvut hän ompeli kesäisin opiskelijana, nyt ei enää ompele, ei ole aikaa. Muistelee, että isoäidillä oli pujotuskuviollisesta kankaasta ommeltu mekko, nyt ei kukaan pidä sellaista. Pukuja on noin 10, uusimmat nauhakoristeisia.²³

Rahakoruja. Juhannuksena 1991

Juhannuspäivä 23.6.1991. Kuumaa on, pölyistä. Auto pysähtyy Bahtybajevon kylän rajalla, josta kantautuu laulua. Linja-autosta purkautuu iloluontoinen väki. He ovat Kaltasyn piirikunnasta Babajevosta ja tulivat hakemaan morsianta Bahtybajevosta. Naureskelevat, hymy on herkässä, ilmapalloja on ripustettu koristeeksi. Naiset asettuvat kuvattavaksi ja kuiskaavat, että miehillä on viinaa!

Iso kylä, menemme koulun rehtorin luo, joka lupaa auttaa. Poikkeamme vanhuksen (s. 1911) kotona. Hän näyttää korujaan, leuanaluskorussa on kolikoita aina vuodesta 1843 lähtien. Hän on pitänyt korua ainoastaan nuorena. Viimeiset kolikot on vuodelta 1913. Rouvalla oli myös rintakoriste *on*

Kuva 5. Itämarilaisia naisia vuonna 1981. Reprokuva. Tekijän hallussa.

soga ja rahakoristeinen *takija*-lakki, joista hän oli luopunut rahan tarpeessa. Niissä oli hopeisia rahakolikoita. Hän näyttää punaruudullista mekkoa, jossa tikkauskoristelua. Toisen mekon yläosa on valkoista ja alaosa raidallista ostokangasta. Tästä tulee hänen kuolinpukunsa. Hänellä on kaksi raidallisesta kotikutoisesta kankaasta ommeltua takkia, joista toinen on käytetty ja toinen uudenveroinen. Seuraavaksi poikkeamme rehtorin äidin luo, joka juuri palasi katsomasta hääväkeä. Punaiseen kirjontakoristeiseen pukuun pukeutunut Marija näyttää isoäidiltä perityn vaimon päähineen, *äkäj*, joka on kulunut, tikkauksin ja rahoin koristeltu. Naapurin tyttö, joka on kesävieraana mummolassa, tuo viestin, että mummo haluaa näyttää *takija*-lakkinsa. Lakki on vuonna 1923 syntyneen isoäidin tekemä. Suurin osa kolikoista on lyöty 1800-luvun puolella.

Saadaan tietää, että toinen rouva haluaa näyttää *takija*-lakkinsa. Tässä puolet rahoista on vanhoja, puolet uusia ja neuvostovallan aikaisia. Lopulta rehtorin kutsusta lähdemme kouluun, jossa on pieni museo. Pari vanhaa mekkoa, harvinaisen pitkä valkoinen morsiuustakki ja muutamia kutomalla koristeltuja pyyhkeitä.²⁴

Murroksessa. Elokuussa 2009

Elokuinen päivä 2009. Pysähdymme Bahtybajevon kylään. Katu on autio. Purossa nuori farkkupukuinen nainen on pesemässä pyykkiä. ”Älä ota kuvaa! En ole tänään kuvauksellinen.” Lopulta kuitenkin suostuu kuvaan. Kysellään

Kuva 6. Hääväki morsiamen noutomatkalla Bahtybajevon rajalla. Sulhanen oli Babajevosta ja morsian Bahtybajevosta. Kuva Ildikó Lehtinen 1991. Museovirasto.

informantista kaupan myyjältä. Kerrotaan pari nimeä, ja kun puhutaan papista, mariksi *mulla* tai *onajeng*, meille neuvotaan talo, joka sijaitsee samalla kadulla. [-] Emäntä kertoo, että hänen miehensä ei ole mulla marilaisten luontouskovaitten mielessä, vaan hän on kääntynyt luterilaiseksi, ja heidän perheessään kaikki lapset noudattavat kristinuskoa.

Rouva tuo ja näyttää *takija*-lakin sekä *soga*-rinta-

Kuva 7. Muodikas juhlapuku ja morsiuskoristeet, takija-lakki sekä rintakoru on sogä. Kuva Ildikó Leh-tinen 2009. Museovirasto.

meni silloin naimisiin, ja hän teki tulevalle miniälleen lakin muistista. Emännällä äidiltä peritty takija morsiuspähineenä. Tätä oli usein lainattu muille eikä palautettu lopulta eli se jäi sille tielleen. Juhlissa pukeudutaan marilaisit-tain. Uudenvuoden *šoryk-jol* -juhlissa puetaan päälle vanhat nauhakoristeiset vaatteet, kun ei viitsitä sotkea muodikkaita kukkakoristeisia mekkoja.²⁵

korun. Molemmat olivat lai-nassa viikko sitten häissä ja nyt palautettu. Mies teki ra-hajäljennökset alumiinista, hän ompeli helmet. Rouva ompeli rahakoristeisen lakin noin 15 vuotta sitten. Poika

”Museo oli minun unelmani”. Kesäkuussa 2019

Matka jatkuu, nyt astutaan Miškinon rajojen ulkopuolelle, Birskin piirikun-taan kuuluva Bahtybajevo on tähtäimessä. Auto kaartaa kylän viimeisen talon eteen, jossa lapsia leikkimässä. Portti avautuu ja Natalja astuu ulos. Pihalle on katettu hieno teepöytä, on samovaari, hunajaa, leipää, piirakoita, blinejä, salaattia.

Natalja innostuneena kertoo hankkeestaan. Museo on perustettu vuosi sit-ten pääasiallisesti nuoren pariskunnan uurastuksen tuloksena. Taloudellista apua on saatu paikkakuntalaisilta. Kylässä asuu pari taiteilijaa, kuvanveistäjiä. Lapsille ja muille halukkaille järjestetään työpajoja ja muuta taidetoimintaa. Kylä on saatu eläväksi, ja vuonna 2018 Nataljan lobbaamisen tuloksena kylä sijoittui Baškirian kylien välisessä kauneuskilpailussa toiseksi. Se oli suuri kunnia, poikkeuksellista julkisuutta. Kylä ja Natalja ylittivät uutiskynnyksen ja olivat esillä laajasti Baškiriassa 2018. Ensimmäisen palkinnon sai odotetusti baškiirilainen kylä.

Museossa puvut ovat hienoja. On Nataljan äidin ja isoäidin peruja. On valkoisia, ruudullisia ja raidallisia, mutta pujotuskuvioin koristeltuja ei ole.

Kuva 8. Natalja näyttää häissä ja uhri-juhliissa pidettyjä mekkoja. Kuva Ildikó Lehtinen 2019. Tekijän hallussa.

Sen sijaan on hyviä pyyheliinoja, suurin osa punapöimintää. Raidalliset kankaat on isoäidin (s. 1925) kutomia sodan aikana, hän oli kolhoosissa töissä, teki pelto-töitä. Metsätöissä viisi vuotta, ei kuitenkaan joutunut turvesoille.

Porstuasta Natalja hakee ison nytyin täynnä vaatteita. Siinä on ruudullisia ja raidallisia mekkoja, takkeja, ja ne on tarkoitettu kokeiltavaksi ja valokuvattavaksi. Näyttelypuvut ovat museoesineitä, niihin ei kosketa. Avataan vielä arkku, jossa on lisää vaatteita ja tekstiilejä.²⁶

Perinne voimavarana. Tilanteiden tulkintaa

Mitä omat havaintoni paljastavat? Kertovatko ne mitään uutta itämareista, heidän pukeutumisestaan ja heidän identiteetistään? Pukeutuminen on yhteisöllistä. Puvun käyttäjät ja valmistajat ovat yhteisön jäseniä. Itämarilaisilla naisilla oli yksilöllisen perinteidensä ohella marilaisia perinteitä, mutta myös neuvostoliittolainen ja post-sosialistinen alati muuttuva kollektiivinen perinne.

Kun syksyllä 1987 kiertelin marilaiskyliä, ilmassa oli poliittista ja taloudellista epävarmuutta. Glasnost ja perestroika vaikuttivat suunnitelmatalouteen, mutta kukaan kylässä ei tiennyt millä tavalla se tulee vaikuttamaan nimenomaan heidän arkeensa. Näytti siltä, että epävarmuus palaa takaisin, vaikka juuri oli saavutettu kyläläisten mukaan sopiva elintaso. Elämä oli alkanut vakiintua vasta 1960-luvulta lähtien, jolloin kolhoosissa alettiin maksaa palkkaa rahana.²⁷ Vuonna 1960 syttyi ”Iljitšin lamppu” seitsenluokkaisessa koulussa, ja neljän vuoden kuluttua koko kylä sähköistettiin.²⁸ Ostettavaa ei paljon ollut, sillä Neuvostoliiton tekstiiliteollisuus ei täyttänyt ostajien tarvetta edes kaupunkioissa.²⁹ 1950-luvulla kangaspuissa kudottuja kankaita ja niistä

ommeltuja pukuja oli yleisessä käytössä. Katukuvan silmäily paljasti, että naiset pukeutuivat marilaisittain. Tätä ilmaisua he itsekin käyttivät eivätkä liittäneet siihen mitään symbolimerkitystä. Se oli tuohon aikaan kotikutoisesta tai ostokankaasta ommeltu suora mekko, jonka helmassa oli useita erivärisistä kangaspaloista koottuja ja nauhalla reunustettuja rimpsuja. Sateisina päivinä röyhelöt vilahtivat pitkien takkien alta vedenhakijoiden, kaupassa kävijöiden ja työmatkalaisten pitkän takin alta. Kotioloissa mekko ja esiliina olivat arkea. Huoneeseen astuttuani katseeni kiinnittyi ovensuussa riippuviin esiliinoihin, mekkoihin ja takkeihin. Puvuista oli helppo kysellä, koska niitä oli esillä joka paikassa.

Pukeutumisen tutkijana minua askarrutti kysymys, mitä puku merkitsee kantajalleen. Saman ajatuksen toisti myös Daniel Miller.³⁰ Omaa pukeutumista sanottiin marilaiseksi, ja siinä erotettiin eri aikatasoja. Äidinäidin eli ennen 1950-lukua ommeltuja mekkoja kutsuttiin kudontatekniikan mukaan pujo-tuskuviollisiksi (*nöltymö tuvyr*). Ruudullisia ja raidallisia mekkoja nimitettiin värikkäiden puuvillalankojen mukaan (*keze tuvyr*). Kriteerinä, joka vaikutti käyttöpuvun valintaan, ei ollutkaan enää kangas tai kudontatekniikka, vaan muoti. Kukkakuvioiden ommellut värikkäät mekot olivat muodikkaita (*modo tšijaš, modo potšem tšijaš*). Naiset tiedostivat, että naapurikyliässä baškiireilla tai venäläisillä ei ole vastaavaa, he puketuivat venäläisittäin (*rusla tšijaš*). Muotipuku ei siis tarkoittanut kaupunkilaisten viimeistä muotia, vaan nimenomaan paikallista viimeistä muotia. Naistenlehtien, televisioesiintyjien, mutta myös yleensä kaupunkilaisten puvuista käytettiin ilmaisua ”kaupunkilaisittain pukeutuminen”.

Kesällä 1991 maassa oli jälleen vaikeita poliittisia vallanvaihtoon liittyviä ongelmia. Ilmapiiri oli avoin, matkustaminen helppoa ja taustalla vaikutti marilaisuuden uustulkinta. Neuvostoliiton romahdettua marit näyttivät uudestaan heränneiltä. Itämareilla liikehdintä alkoi jo maaliskuussa 1987, jolloin demokratian tuulia haistanut nuoriso järjesti festivaalin Neftekamskissa. Ufan kaupunkiin perustettiin Marilainen kerho 1988, josta tuli sittemmin Marilainen seura (1991) ja lopulta kansalaisjärjestö *Mari ušem* (1994).³¹ Marraskuussa 1991 ilmestyi Baškortostanin ensimmäinen marinkielinen aikakauslehti *Tšolman* ”Kama-joki”.³² Näytti siltä, että vähemmistökansoille avautuisi mahdollisuus päättää omasta tulevaisuudestaan.

Miten orastava kansallistunne näyttäytyi Bahtybajevossa? Häitä vietettiin kuten ennenkin laulujen, tanssin ja pukuloiston merkeissä. Pukuja näkyi entiseen tapaan niin katukuvassa kuin kotioloissa. Uutta oli naisten ja nimenomaan nuorten naisten pukuinto. He käyttivät värikkäitä mekkoja, ja lisäksi useat heistä ompelivat niitä myös tilauksesta. Syitä oli kaksi. Nuoret halusivat pukeutua marilaisittain. He korostivat marilaisuutta, mutta pikemminkin

Kuva 9. Nataljan äidinäidin kutomia pukukankaita, kez vyner. Kuva Ildikó Lehtinen 2019. Tekijän hallussa.

paikallisuutta. ”Nämä ovat itämarilaisia pukuja, Marin tasavallassa on toisin”, muistettiin lisätä. Ero kuvastui jälleen kielenkäytössä. Omaa pukua pidettiin

marilaisena, emämaan marien pukua taas ”kansallisena” (*nacionalnyj vurgem*). Pukuja ommeltiin myös käytännöllisistä syistä. Häissä morsian joutui nimittäin lahjoittamaan uusille sukulaisilleen mekkoja. Morsiamet tyytyivät usein hankkimaan lahjamekot tilaamalla, ja nämä päätyivätkin monesti lahjan saajan arkkuun eikä käyttöön. Lahjamekot eivät välttämättä vastanneet lahjan saajan kokoa, niiden merkitys on ollut pikemminkin symbolinen. Voidaanko tässä nähdä identiteetin vahvistumisen merkkejä?³³

Kesällä 2009 kylä näyttäytyi taloudellisesti hyvinvoivana. Neuvostovallan aikainen suunnitelmatalouteen kytketty valtiontila lakkautettiin. Toimeentulon lähteeksi oli tullut öljyteollisuus. Yhteydet maailmaan olivat avautuneet. Internet-yhteys oli saatu kouluun jo vuonna 2007 ja koulun opetusohjelmassa painotettiin viestintää ja informatiikkaa sekä käytännöllisenä aineena mehiläistenhoitoa. Matkat läheiseen Birskin kaupunkiin ovat tulleet arkisiksi. Yhteys Birskiin vaikutti myös uskonnolliseen elämään. Inkerin evankelis-luterilaisen kirkon Uralin rovastikuntaan perustettiin Birskin seurakunta vuonna 2003.³⁴ Kylässä ainakin seitsemän perhettä oli kastettu seurakunnan jäseniksi. Hyvinvointi heijastui rakennuksiin. Puusepät panostivat perinteisiin marilaisiin ikkunakoristeisiin, ja lisäksi oli alettu rakentaa marilaisia soittimia.³⁵ Katukuva oli muuttunut. Farkut ja T-paidat, edestä napitettavat kotitakit ja legginsit olivat yleistyneet. Maripuvut olivat siirtyneet ainoastaan vuotuis- ja perhejuhliin. Mekkojen sijasta keskeiseksi olivat tulleet tapajuhliin liittyvät korut.

Kesäkuussa 2019 kylän ulkoinen kuva näyttäytyi edelleen vauraana. Lapsia parveili kadulla, kukkia kukki puutarhoissa ja myös katujen varsilla. Nyt ei enää näkynyt ollenkaan marilaisia pukuja, vaan niin nuoret kuin iäkkäät naiset pukeutuivat housuihin, ostomekkoihin ja villapuseroihin. Kylästä tuli koko Baškortostanissa tunnettu ”julkkis”.³⁶

Yhteisön arvokkaaksi kokema perinne

Tarkastellaan Bahtybajevon museon perustamista. Museon määritelmän mukaan museot tallentavat yhteisönsä arvokkaaksi kokemaa perinnettä ja kulttuuria jälkipolville, vaalivat arvoja ja vahvistavat identiteettiä. Kyse on lisäksi taustayhteisöstä ja sen yksilöiden identiteetistä, ja myös kokoelman laadusta osana elävää kulttuuriperintöä.

Mistä perinteestä puhutaan tässä tapauksessa? Kylässä oli jo ainakin 2000-luvulla toiminut puukäsityöläisiä, jotka vaalivat paikallista perinnettä ja korostivat samalla luonnon merkitystä. Heidän valmistamansa karvileikkauksin koristellut ikkunapuitteet koristavat asuintalojen julkisivuja. Soitinrakentajan rakentamia rumpuja soitetaan häissä, niin kuin häätävät vaativat. Nykytermein molemmat kädentaitajat edustavat elävää kulttuuriperintöä.

Myös museonhoitaja Natalja Mišenkinan kiinnostuksen keskiössä on ollut paikallinen käsityötaito. Nuoresta asti hän on ommellut ja kirjaillut paikalliseen tyyliin. Mišenkina valmistui opettajaksi Birsikin opettajaopistosta 1993 aineinaan ranskan kieli ja kirjallisuus sekä pedagogiikka. Opintojaan hän jatkoi 2016, ja valmistui täydentävien oppiaineiden opettajaksi.³⁷ Tässä ominaisuudessa hän alkoi vetää koulussa kirjontakerhoa ja sittemmin opettaa täydentävänä aineena tekstiilikäsityötä.

Nataljalle kirjontakoristelu edustaa elävää perintöä. Kuitenkin häntä kiinnosti myös menneisyys, josta kirjontakoristelu versoaa. Menneisyydessä valmistettujen esineiden arvostuksesta tuli ajatus niiden vaalimisesta seuraaville sukupolville, ja näin hän tuli miettineeksi museota. Omien sanojensa mukaan ”mummot antoivat ennen vanhaan kutomiaan liinoja ja pukuja, koska uskoivat minuun. Sain kokoon aikamoisen aineiston, ja näin syntyi ajatus museon perustamisesta. Mieheni kannusti minua, ja yhdessä teimme matkoja sukulaisten luo ja saimme lisää esineitä.”³⁸ Pukuja ja niihin sisältyvää käsityötaitoa Mišenkina on pitänyt säilyttämisen arvoisena. Käyttöpukujen statuksessa tapahtui näin ollen muutos. Ylpeydetunne ja arvostus olivat yksilötason vaikeuttamina, ja yhteisön hyväksymänä kohteesta eli puvusta tuli osa kulttuuriperintöä.³⁹ Kulttuuriperinnön tutkijat Outi Tuomi-Nikula ja Anna Sivula ovat todenneet, että kulttuuriperintö ei lankea yhteisöjen omaisuudeksi annettuna eikä itsestään.⁴⁰ Mišenkina itse ei käsitteistänyt museoprosessia kulttuuriperinnön luomiseksi, vaan hän korosti perinteisen taidon säilyttämistä ja sen uudelleen käyttöä.

Onko yhteisönä pelkästään Natalja ja hänen perheensä? Olisiko se riittävä? Aloitteentekijänä ja visionäärinä kyllä. Museoajatuksen kypsyessä vuonna 2017 järjestettiin kylässä marilaisen kansantanssin juhla (*Šij kandyra* ”Hopeanauha”). Paikallishallinto oli tuolloin pyytänyt Nataljaa asettamaan näytteille

esineitä. Näyttely oli menestys. Mummojen mekoista tuli edustusesineitä, ja kävijät näyttivät ylpeinä ”tuo on meiltä” ja ”tuo on meidän anopin tekemä”.⁴¹

Yhteisönä on marilainen Bahtybajevon kylä, aloitteentekijänä Natalja, taustatukena hänen perheensä ja ystäväpiirinsä koulun opettajat ja oppilaat mukaan luettuna. Vahvistus tuli paikalliselta taholta eli hallinnolta. Museon nimi *Marikansan etnografinen museo* kertoo myös tarpeesta korostaa identiteettiä. Venäjällä harrastajamuseon status oikeuttaa myös kunnan tai valtion taholta saatavaan tukeen. Tässä tapauksessa Birskin historiallinen museo oli avustava taho.

Identiteetti

Nykyisessä post-sosialistisessa ja globaalissa maailmassa on Stewart Hallin mielestä kulttuuri-identiteettejä, jotka ovat siirtymätilassa kahden position välillä. Muuttoliikkeiden ansiosta on syntynyt uusia identiteettejä, joita ei välttämättä yhdistä yhtenäisen kulttuuri, vaan valtakulttuurin asenne.⁴² Ylirajaisuutta tutkinut etnologi Helena Ruotsala on todennut, että saamelaiden keskuudessa on useita, jotka eivät edusta yhtä identiteettiä, vaan elävät ikään kuin ryhmien välimaastossa. Rajoittavana tekijänä on saamelaisuuden määritelmä, jonka kriteerejä ei välttämättä täytetä. Ruotsala kutsuu näitä ihmisiä ”väliihmisiksi”, joiden identiteetti määräytyy tilanteen mukaan.⁴³ Victorija Čegins-

kas toteaa, että yksilöt, joilla on monikulttuurinen tausta, ylittävät kansallisia rajoja.⁴⁴ Hänen haastattelemansa monikulttuurisissa perheissä kasvaneet henkilöt eivät perustaneet juuristaan tai tarpeesta kuulua johonkin tiettyyn ryhmää. Haastateltavilla oli selkeästi monikulttuurinen identiteetti, ja juuri siksi he eivät halua kiinnittyä tiettyyn identiteettiin.⁴⁵

Kuva 10. Helmastaan koristeellisia mekoja. Kuva Ildikó Lehtinen 2019. Tekijän hallussa.

Neuvostoliiton hajottua etninen nationalismi paikoin vahvistui, näin myös itämarien parissa. Se kuitenkin tyrehtyi nopeasti. Taustalla saattoi vaikuttaa kollektiivimuisto Stalinin vainon itämarilaisista uhreista.⁴⁶ Liikkeellä ei ollut itämarilaiseen arkeen ulottuvaa vaikutusta eikä se johtanut instituutioiden, esimerkiksi museoiden, perustamiseen. Itämarilaiset, myös Bahtybajevon asukkaat, tiedostavat marilaiset juurensa, mutta samaan aikaan he tiedostavat kuuluvansa Venäjän federaatioon ja Internetin kautta globaalimaailmaan. Heidän identiteettinsä on usean minä-position välillä. Itämarien tapauksessa monikulttuurisuus on historiallinen tosiasia, jonka kanssa on opittu elämään historian eri vaiheissa. Käsiyötaito edustaa sukupolvilta toisille jatkuvaa perinnettä. Mummojen tekstiileihin ja elävään kulttuuriperintöön tukeutuva identiteetti on vaaratonta. Siihen on helppo samastua. Näin on varsinkin nyt, kun elävä kulttuuriperintö on saanut arvostusta yllättävästi valtaväestöltä. Bahtybajevon itämarilaisten mielessä ei kangasta emämaahan kohdistuva kaipuu, vaan heidän identiteettinsä lähteenä on paikallisuus. Käsiyötaitoon perustuva me-henki vahvistaa ryhmää, kuitenkin vetämättä dramaattista rajaa muihin kansoihin.

Mekkoihin liittyy marilaista estetiikkaa, mutta myös tunteita. Nataljan lähtökohtana on ollut äidin morsiusmekko vuodelta 1953. Maahanmuuttajien esineitä tutkineet Maja Povrzanović-Frykman ja Michael Humbracht totesivat odotetusti, että myös uudessa kontekstissa kotoa tuodut esineet muistuttavat yhteisöstä ja samalla juurista. Kiinnostavana he pitivät sitä, miten muistoa herättävät esineet liittyvät tavalla tai toisella kehoon.⁴⁷ Arjen esineitä tutkinut Judy Attfield on päätenyt samaan tulokseen. Tekstiileissä, ja puvuissa eritoten, yhdistyy kehon kautta yksilöllisyys yhteisöllisyyteen.⁴⁸ Nataljan valitsema esineryhmä, puvut, kertoo sekä estetiikasta, tunnesiteistä että konkreettisesti intiimistä maailmasta eli kehosta. Keho on yksityinen, mutta se mukautuu yhteisön sanelempiin normeihin. Puvut puhuttelevat kaikkia, niin myös marilaiskylän naisia ja miehiä. Ne herättävät tunteita, ja jopa nuorten kohdalla halun kokeilla pukuja ja siten samastua menneeseen. Kenties tästäkin syystä Nataljan valitsema käsityö soveltui kulttuuriperinnön kohteeksi.

Museon toiminta

Miten kulttuuriperintöprosessissa onnistuttiin? Kylässähän toimi kaksikin tunnettua käsityöläistä. Kuitenkin toiminnan taustalla vaikutti nuori nainen, jonka intohimo oli perustaa museo, ja näin hän on tehnytkin. Bahtybajevossa 9.6.2018 avattu kansatieteellinen museo on Venäjällä käytetyn ryhmittelyn mukaan yhteisöllinen eli harrastajamuseo.⁴⁹ Vuonna 1996 säädetyt Venäjän

federaation museolain määritelmän mukaan harrastajamuseo on yhteisön aloitteesta perustettu museo, joka ei kuulu Valtion rahoituksen piiriin. Harrastajamuseot tallentavat yhteisön paikallista historiaa, kulttuuriympäristöä, yhteisön kannalta keskeisiä vaikuttajia, historiallisen muistin paikkoja ja myös yhteisön yrityshistoriaa. Taustavaikuttajana on paikallinen yhteisö, joten harrastajamuseot ovat useimmiten luonteeltaan kotiseutumuseoita.⁵⁰

Nataljan toiminnan taustalla vaikutti arvostus omaa kulttuuria kohtaan. Hän ei halunnut kuitenkaan kerätä ”kaikenlaisia” esineitä, vaan tallentamiskohteeksi tuli selkeästi rajattu ryhmä: käsityötaidosta kertovat esineet. Museoiden keräystapoja on useita. Susan M. Pearcen luokituksen mukaan systemaattinen esinekeruu liittyy lähinnä julkisiin museoihin, joiden tehtävän on kertoa yleisesti menneestä tai tietystä ilmiöstä.⁵¹ Etnologi Elina Salminen vertaili Susan M. Pearcen abstraktiseen keräilyyn liittyvää ajatusmallia Juhani Kostetin ja Solveig Sjöberg-Pietarisen tarjoamiin esinetallennusmalleihin. Kostet viittaa esineisiin liittyvän nostalgiaan, Sjöberg-Pietarinen representatioon.⁵² Keruutoiminnan näkökulmasta Bahtybajevon museo edustaa menneisyyttä ja alkuperäisyyttä, kuitenkin ankkuroituneena nykypäivään ja siten myös tulevaan. Menneisyys rajoittuu lähimenneisyyteen kattaen kahden sukupolven esineitä.

Suomalaista museokenttää kuvaillessaan Elina Salminen tekee eron julkisten ja yksityisten museoiden välillä. Tämän mukaan Marin kansan etnografinen museo on yksityismuseo, jonka keräilyn kohteena ”on ollut keräilijää ja museoijaa itseään kiinnostunut elämänalue tai ilmiö”⁵³. Tässä tapauksessa kohde, käsityötaitoon perustuva esinekokoelma, on selkeästi rajattu, ja sitä voisi kutsua Salmisen mukaan erikoismuseoksi.

Harrastajamuseoiden vahvuutena on intomielinen aloitteentekijä, mikä voi koitua myös vaaraksi.⁵⁴ Keruu, hankinta, näytteille pano ja opastus ovat yhden ihmisen, tässä tapauksessa Nataljan harteilla. Jostain on tingittävä. Natalja tunnustaa, että hän ei ole ehtinyt pitää kirjaa hankkimistaan esineistä, joten tiedot niistä on tois-
taiseksi vain hänen muistinsa varassa. Natalja kokee

Kuva 11. Marin kansan etnografisen museon pukuja Birskin historiallisen museon näyttelyssä. Kuvakaappaus Birskin historiallinen museo.

museon keskeiseksi tehtäväksi opastuksen ja tiedon siirtämisen toisille. Hän on pitänyt ja pitää edelleen kursseja koululaisille ja lisäksi opastuksia kunnan virallisille vieraille. Museo oli tärkein käyntikohde Venäjän taideliiton järjestämän kansainvälisen taideleirin ARTheART osanottajien vierailulla kylässä kesäkuussa 2019.⁵⁵

Salminen totesi, että yksityiset museonomistajat tietävät paljon esineistä ja niitä käyttäneistä ihmisistä. He ovat osa museotaan, ja se on piirre, joka erottaa yksityismuseoita ja ammattimaisesti hoidettuja museoita toisistaan.⁵⁶ Ydinkokoelma on saatu Nataljan sukulaisilta, ja niistä riittää tarinoita ja muistoja. Suvun muisti vahvistaa kylän kollektiivimuistia, ja samalla myös marilaisten identiteettiä. ”Nyt minut usein pysäytetään kadulla. Natalja, haluatko mummon mekkoja / pyyhkeitä? En voi muuta, kuin vastata myöntävästi. Näin on kertynyt aika lailla mekkoja, joista tiedän ainoastaan käyttäjän, mutta en muita tarinoita. Nämä mekot ovat minun käyttökokoelmaani.”⁵⁷

Museo järjestää näyttelyitä ja muuta yleisötoimintaa. Opastukseen kuuluu pieni teetarjoilu. Museon maine on kiirinyt laajalle. Birskin historiallisessa museossa avattiin 6.10.2019 marien kulttuurista kertova näyttely ”Marin kansan hopeatie – Šij korno”, johon esineitä lainattiin Bahtybajevon museon kokoelmista.⁵⁸ Johtuuko suosio pelkästään julkisuuskuvasta? Esitelläänkö marilaista kulttuuria Baškortostanin museoissa? Paikkaako Bahtybajevon museo esinetyhjiön? Ufassa Arkeologian ja etnografian museossa on vaatimaton, 117 esineen marilainen kokoelma.⁵⁹ Marilaisen kielentutkijan Valerian Vasiljevin museo Susady-Ebalakissa⁶⁰ ja kirjailija Janyš Jalkainin museo Tšurajevossa⁶¹ ovat henkilömuseoita ja keskittyvät henkilökuvaan. Kaltasyssa vuonna 2001 avattu kotiseutumuseo⁶² esittelee paikallisen luonnon lisäksi tasavertaisesti marilaista, baškiirilaisista ja venäläistä tupaa.

Onko Nataljan unelma osunut oikeaan aikaan? Kansanpukuja käytetään, niitä muunnellaan ja uusinnetaan, ja lisäksi on niitä, jotka vielä muistelevat äidin tai äidinäidin pukeutumista. Samastuminen ja kokemusperäisyys ovat museon valttia. Puvut ovat lähimenneisyyden perinteistä kulttuuria, mutta ne ovat myös osa tätä hetkeä ja jopa tulevaisuuttakin.

Harrastajamuseon perustaminen edellyttää määritelmän mukaan intoa, motivaatiota ja myös sitkeää ja usein aikaa vievää työtä. Näin on myös Nataljan kohdalla. Hänhän valmistumisestaan lähtien valmentautui ansiotyön ohella vapaaehtoistoimintaan, jonka tehtävänä oli käsityökulttuurin ja nimenomaan marilaisen käsityökulttuurin arvostus. Kolmen lapsen äiti on yhdistänyt ansio- ja vapaaehtoistyön.

Naiset ovat useimmiten perinteentaitajia ja lisäksi perinteenvaijajia.⁶³ Itämarilaisessa perheessä naisella on ollut päätösvaltaa.⁶⁴ Sodan aikana kotirintamalla naisista tuli perheen elättäjiä. Post-sosialistisena aikana naisen

rooli on vahvistunut. Kasvattajana nainen huolehtii perheessä niin kielen kuin kulttuurinkin jatkumosta eli siirtämisestä seuraavalle sukupolvelle. Opettajana Natalja tavoittaa laajan verkoston, koululaisia, heidän vanhempiaan ja lisäksi hallinnon taholta saapuvia vieraita ja hallintoviranomaisia. Into on toimeenpaneva voima, mutta ei kuitenkaan riitä yksin. Tarvittiin rohkeutta ja sitkeyttä. Kun Natalja sai tietää Baškortostanin kauneimman kylän Internet-kilpailusta, hän ryhtyi toimeen ja alkoi mainostaa museota ja marilaista kulttuuria niin laajalti kuin mahdollista.

Mekko

Vaikka itse museon perustaja pitää äidin morsiusmekkoa keskeisenä museoesineenä, kävijöille se on yksi mekko muiden joukossa. Museokävijä lumoutuu ensi silmäyksellä mekkojen väriloistosta. Baškiirilaiset, tataarilaiset, tšuvassilaiset, venäläiset ja ulkomaiset kävijät ihastelevat käsityötä, kirjontaitoa, ja heitä puhuttelee kansanpukuisen museonjohtajan aitous. Paikalliset naiset mieltyvät näkemäänsä, koska he ikään kuin samastuvat näytteillä oleviin mekkoihin. Näyttely innostaa lahjoittamaan lisää esineitä. ”On hauska näyttää, että äidin mekko on museossa.” Nuoret marilaiset tytöt häkeltävät pukujen väriloistosta, ja haluavat kokeilla ”eksoottisia” mekkoja. Kotona mummon arkku on kiinni, ja vaikka siinä olisi samoja mekkoja, se on eri asia. Kotona mekot ovat arkisia esineitä, museossa osaa kulttuuriperintöä. Nuorten asenteita värittää muilta tullut arvostus. On eri asia pukeutua valtaväestön, venäläisten ja baškiirien hyväksymään asuun, kuin kotona mummon mekkoon. Museossa puvun status on korkea, kotioloissa se oli saattanut kohdata pilkkaa ja syrjintää. Omaksi koetusta perinteestä on tullut Bahtybajevon paikallinen perinne. Marinaisen mekosta on tullut Jääsken puvun veroinen paikallisen identiteetin symboli.

SAMMANDRAG

Från folkdräkt till kulturarv

I denna artikel analyseras folkdräktens betydelse och förändring från vardagsplagg till ett symboliskt värde inom kulturarvet i östra Mari, som ligger i Republiken Basjkortostan i det postsovjjetiska Ryssland. Materialet baserar sig på fältarbete som utfördes under perioden 1987–2019. En lärare kom att ha en aktiv och anmärkningsvärd roll för dräktens traditionsbildning. Den unga kvinnan uppmuntrade invånarna till att tillverka textilhantverk enligt traditionella metoder. Hon började aktivt att samla in folkdräkter och uppmärksam-

made de nationella värdena på Mariområdet. Efter att ha samlat in material och ordnat ett antal utställningar grundade kvinnan med stöd av den lokala administrationen också mariernas etnografiska museum. På museet har folkdräkten fått en ny roll och status; den representerar mariernas lokala identitet. Som en ung besökare uttalat sig: "Hemma så var mormors traditionella dräkt något gammalmodigt, men i museets samlingar så blev den en visuell representation av det mariska kulturarvet."

ABSTRACT

Ethnic dress: from everyday dress into symbol of cultural heritage

The article analyses the process by which everyday dress was transformed into symbolic value as a part of the cultural heritage of the Eastern Mari, located in the Republic of Baškortostan in Post-Soviet Russia. The material is based on fieldwork during the period 1987–2019. A Mari teacher played active and remarkable role in this tradition-formation process. The young teacher encouraged the inhabitants to produce handicrafts by traditional forms. She began actively to collect Mari dresses, and paid attention to the Mari national values. Collecting material and organizing some exhibitions, the teacher founded an ethnographic museum with the support of the local administration. The Mari everyday dresses are displayed at the museum in a new role and new position; they represent the local Mari identity. In the opinion of one young visitor. "At home, the gran's traditional dress meant something "old-fashioned", but in the museum collection it became the visible part of the Mari cultural heritage."

Viitteet

- 1 Miller 1998, 3.
- 2 Hinta-sirkus. Forum 11.3.-15.3.2020, 19: Indiska.
- 3 Baudrillard 1968, 103-105.
- 4 Haltsonen 1957, 131; Sihvo 1984, Fewster 2008, 212-214.
- 5 Sihvo 1984, 92, 94.
- 6 Kaukonen 1974, 185-196; Sihvo 1977, 58.
- 7 Sihvo 2005, 7.
- 8 Kaukonen 1985, 11.
- 9 Simmel 1986, 27. Pierre Bourdieun teoria habitusten välisistä eroista sisältää saman ajatuksen. Bourdieu 1984, 202.
- 10 Welters 1999.
- 11 Welters 1995, 53-54; B. Eicher ja Sumberg 1995, 299, 301-302; Miller 2010, 13-31.
- 12 Hall 1999, 19.
- 13 Lallukka 1990, 30.
- 14 Miller 2010, 13, 23.

- 15 Venäjä on ratifoinut Unescon yleissopimuksen 12.10.1988. Unesco.
- 16 Tulokset julkaistu Lehtinen 1993, 1994, 1999, 2000, 2017.
- 17 Sadikov 2015, 95.
- 18 Bassin ja Kelly 2012, 4.
- 19 Lassila 2015, 193.
- 20 Čeginskas 2013, 107.
- 21 Fryer 2001, 25–27; Lallukka 2003, 339–340.
- 22 Kozlova 1958, 110–122; Sepejev 1975.
- 23 Kenttäpäiväkirja 11.10.1987.
- 24 Kenttäpäiväkirja 23.6.1991.
- 25 Kenttäpäiväkirja 13.8.2009.
- 26 Kenttäpäiväkirja 21.6.2019. Museon perustaja Natalja Mišenkina esiintyy tässä oikealla nimellään, johon on saatu häneltä lupa. Tekstissä käytetään pelkkää etunimeä hänen omasta toivomuksestaan.
- 27 Rybalka 2002, 45–46.
- 28 Andrijanov 2000–2018.
- 29 Žuravljev ja Gronov 2013, 113.
- 30 Tarlo 1996, 8; Miller 2010, 13.
- 31 Lallukka 2003, 286–292; Sadikov 2015, 208.
- 32 Gubajev 2001.
- 33 Oman puvun arvostus näkyi siinä, että kesällä 1990 Miškinon kyläläiset lahjoittivat marilaisen puvun kirjailija Leena Laulajaiselle, joka oli M. A. Castrénin seuran puheenjohtajana matkalla itämarikyliässä.
- 34 Kokkolan suomalaisen seurakunnan uutiset 12.4.2012.
- 35 Mastera Baškirii. Jefrem Kalimjanov. Yandex/Dzen 18.11.2018; Masterskaja umeltsev.
- 36 Taustalla vaikuttivat Baškortostanin paikallinen televisiokanava, nuoret kansanedustajat ja kunnallisen opetuksen valiokunta. BST. Smotri itogi konkursa Samoje krasivoje selo Respubliki Baškortostana.; Konkurs ”Samoje krasivoje selo Baškortostana”. Birskej r-n, s. Bahtybajev. Youtube; Munitsipalnoje portaly. Birskej rajon. Selo Bahtybajev zanjalo II-je mesto v konkurse ”Samoje krasivoje selo Respubliki Baškortostana.
- 37 Sähköpostikirje 20.1.2020.
- 38 Sähköpostikirje 22.1.2020.
- 39 Tuomi-Nikula et al. 2013, 20.
- 40 Sivula 2013, 163; Tuomi-Nikula et al. 2013, 20.
- 41 Haastattelu 21.6.2019; Sähköpostikirje 20.1.2020.
- 42 Hall 1999, 69, 71.
- 43 Ruotsala 2002, 382.
- 44 Čeginskas 2013, 111.
- 45 Čeginskas 2013, 111–112.
- 46 Esimerkiksi 14.–16.7.1938 pidettiin ja ampumalla teloitettiin 37 itämarilaista. Lallukka 2003, 194.
- 47 Povzranović-Frykman ja Humbracht 2013, 49, 63.
- 48 Attfield 2000, 123.

- 49 Kolintšenko 17.7.2018; GTRK Baškortostan, Gubajev 9.6.2018.
- 50 Obštšestvnyje muzei.
- 51 Pearce 1992, 81.
- 52 Salminen 2011, 60-61.
- 53 Salminen 2011, 63.
- 54 Obštšestvnyje muzei.
- 55 Frolova 16.7.2019.
- 56 Salminen 2011, 165, 167.
- 57 Sähköpostikirje 22.1.2020.
- 58 Otkrytije vystavki. Serebrjanyj put naroda mari Ši korno.
Muzej arheologii i etnografii IEI UFITs RAN, Fondy.
- 59 Dom-muzej V.V. Vasiljeva.
- 61 Muzej Janyša Jakaina.
- 62 Kaltasinskij rajonnyj istoriko-krajevedtšeskij muzej; myös Sadikov 2015, 110.
- 63 Johnson 1998, 224; Woodward 2001, 132; Miller 2010, 14-15. Tarlo painottaa, että naiset ovat pukeutumisessaan konservatiivisia. Tarlo 2010, 320-322.
- 64 Kozlova 1998, 121.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Kenttäpäiväkirjat vuosilta 1987, 1991, 2009 ja 2019. Tekijän hallussa.

Sähköpostikirjeenvaihto Natalja Mišenkinan kanssa 20.2.2020, 22.2.2020. Tekijän hallussa.

Painettu kirjallisuus

Attfield, Judy 2000. *Wild Things. The Material Culture of Everyday Life*. Oxford, Berg.

Bassin, Mark ja Kelly, Catriona 2012. Introduction: national subjects. Mark Bassin ja Catriona Kelly (toim.). *Soviet and Post-Soviet Identities*, s. 3-16. Cambridge, University Press.

Baudrillard, Jean 1968. *Le système des objets*. Paris, Gallimard.

Bourdieu, Pierre 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Translation by Richard Nice. London, Routledge.

Čeginskas, Victorija 2013. Mitä kulttuuriperintö merkitsee monikulttuurisessa ympäristössä kasvaneelle? Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.). *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243, s. 106-130. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Eicher, Joanne B. ja Sumberg, Barbara 1995. World Fashion, Ethnic and National Dress. Joanne B. Eicher (toim.). *Dress and Ethnicity. Change Across Space and Time*, s. 295-306. Oxford, Berg Publishers.

Fewster, Derek 2008. Kalevala ja muinaisuuden politisoituminen. Ulla Piela, Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen (toim.). *Kalevalan kulttuurihistoria*, s. 190-205. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Fryer, Paul 2001. Revival, invention or re-invention of traditions? The Mari diaspora. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 89, s. 21-32. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Hall, Stewart 1999. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere, Vastapaino.
- Haltsonen, Sulo 1957. Matias Akienderin kansanpukututkielma. *Kotiseutu* 6/1957, s. 129-134.
- Johnson, Mark 1998. At home to abroad: inalienable wealth, personal consumption and the formulation of femininity in the southern Philippines. Daniel Miller (toim.). *Material cultures; why some things matter*, s. 215-238. London, University College London.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1974. Muuan satavuotismuisto ylioppilaiden kulttuuripolitiikan ja museotoiminnan alalta. *Kalevalaseuran vuosikirja* 54, s. 185-196. Helsinki, Kalevalaseura.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo, WSOY.
- Kozlova, K. I. 1958. Vostotšnyje marijtsy. *Trudy* XI. Istorija, arheologija, etnografija, s. 110-122. Joškar-Ola, MarNII.
- Lallukka, Seppo 2003. *From Fugitive Peasants to Diaspora. The Eastern Mari in Tsarist and Federal Russia*. Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia 328. Helsinki, The Finnish Academy of Science and Letters.
- Lassila, Jussi 2015. Neuvostoliitosta nationalismiin kirjoon. *Venäjän palatseissa ja kaduilla*. Toimittaneet Markku Kivinen ja Leena Vähäkylä, s. 187-196. Helsinki, Gaudeamus Helsinki University Press.
- Lehtinen, Ildikó 1993. ”Marina kuolla”: kuolinpuvun merkityksestä itämareilla. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia* 215, s. 219-236. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtinen, Ildikó 1994. *Tscheremissischer Schmuck. Ethnographische Untersuchung*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Kansatieteellisiä julkaisuja 14. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtinen, Ildikó 1999. *Marien mekot. Volgansuomalaisten kansanpukujen muutoksista*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Kansatieteellisiä julkaisuja 16. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtinen, Ildikó 2000. Chest and Cupboard: A Case of Identity in a Mari Village. *Ethnologia Fennica. Finnish Studies in Ethnology*. Vol. 28, s. 33-46. Jyväskylä.
- Lehtinen, Ildikó 2017. Traditionsnaja odežda, ot povsednevnosti do prazdniku. *Traditsii i innovatsii. Sovremennoje kulturnoje nasledije vostotšnyh marijtsev. Etnografitšeskiye otšerki*. s. 67-97. Joškar-Ola, Suomen Kulttuurirahasto ja MarNII ja Natsionalnyj Muzej RME.
- Miller, Daniel 1998. Why some things matter. Daniel Miller (toim.). *Material cultures: why some things matter*, s. 3-19. London, University College London.
- Miller, Daniel 2010. *Stuff*. Cambridge, Polity Press.
- Pearce, Susan M. 1992. *Museums, Objects and Collections. A Cultural Study*. Leicester and London, Leicester University.
- Povrzanović-Frykman, Maja ja Humbracht, Michael 2013. Making Palpable Connections Objects in Migrants’ Transnational Lives. *Ethnologia Scandinavica*, Vol. 43, s. 47-67. Lund, Lund University.
- Ruotsala, Helena 2002. *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa 1930-1995*. Kansatieteellinen Arkisto 49. Helsinki, Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Rybalka, V. I. 2002. *Marijskaja derevnja (1945-1965 gg.). Materialnoje položenije kolhoznogo krestjanstva i kulturno-prosvetitelnaja rabota*. Joškar-Ola, MPIK.
- Salminen, Elina 2011. *Monta kuvaa menneisyydestä. Etnologinen tutkimus museokokoelmien yksityisyydestä ja julkisuudesta*. Jyväskylä Studies in Humanities 149. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Sepejev, G. A. 1975. *Vostotšnyje marijtsy. Istoriko-etnografitšeskoje issledovanije materialnoj kultury (seredina XIX – natšalo XX vv.)*. Joškar-Ola, Marijskoje knižnoje izdanije.

- Sihvo, Pirkko 1977. Kansallismuseon kansatieteellisten kokoelmien syntyvaiheita. *Ethnologia Fennica* 1977/7, s. 47–61. Helsinki, Seurasaari Foundation.
- Sihvo, Pirkko 1984. Jääskén puku. *Suomen Museo* 91, s. 87–110. Helsinki.
- Sihvo, Pirkko 2005. Pukeutuminen ja ylellisyys. Ildikó Lehtinen ja Pirkko Sihvo. *Rahwaan puku. Näkökumia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin. / Folk Costume. An Overview of Folk Costume Collection of the National Museum of Finland*, s. 7–10. Helsinki, Museovirasto.
- Simmel, Georg 1986. *Muodin filosofia*. Suomentanut Antti Alanen. Helsinki.
- Sivula, Anna 2013. Puuvillatehtaasta muistin paikaksi. Teollisen kulttuuriperintöprosessin jäljillä. *Mitä on kulttuuriperintö?* Toimittaneet Outi Tuomi-Nikula, Riitta Haanpää ja Aura Kivilaakso. Tietolipas 243, s. 161–190. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarlo, Emma 2010. *Clothing Matters. Dress and Identity in India*. London, Hurst ja Company.
- Tuomi-Nikula, Outi ja Haanpää, Riitta ja Kivilaakso, Aura 2013. Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. *Mitä on kulttuuriperintö?* Toimittaneet Outi Tuomi-Nikula, Riitta Haanpää ja Aura Kivilaakso. Tietolipas 243, s. 12–30. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Welters, Linda 1999. Introduction: Folk Dress, Supernatural Beliefs, and the Body. Linda Welters (toim.). *Folk Dress in Europe and Anatolia. Beliefs about Protection and Fertility*, s. 1–13. Oxford, Berg.
- Woodward, Ian 2001. Domestic Objects and the Taste Epiphany. A Resource for Consumption Methodology. *Journal of Material Culture* 6(2), 115–136. UK, Sage Publications.
- Žuravljov Sergej ja Gronov, Jukka 2013. *Moda po planu: istorija mody i modelirovanija odeždy v SSSR, 1917–1991*. Moskva, Institut rossijskoi istorii RAN.

Verkkojulkaisut

- Andrijanov, Sergej. Zdes vydajut putevki v žizn. Vatandash. Monthly scientific-popular and socio-political journal of the Executive Committee of the Bashkir World Congress, the Cabinet of Ministers of the Republic of Bashkortostan. <http://vatandash.ru/index.php?article=1622>. Luettu 22.3.2020.
- Muzej Arheologii i etnografii Instituta etnologičeskikh issledovanij im. R. G. Kuzejeva. Fondy. <http://www.ikuzeev.ru/node/274>. Luettu 22.3.2020.
- BST. Smotri itogi konkursa Samoje krasivoje selo Respubliki Baškortostana. https://old.bash.news/bst/konkurs/best_of_the_best_selo. Luettu 22.3.2020.
- Dom-Muzej V. V. Vasiljeva. Istoriko-krajevedtškij muzej gorodskogo poselenija gorod Janaul. <http://yanaulmuseum.bash.muzkult.ru/struktur/?mobile=0>. Luettu 22.3.2020.
- Frolova, Olga 16.7.2019. Vetšernjaja Ufa. <http://vechufa.ru/culture/14791-artheart-serdce-iskusstva-i-iskusstvo-ot-serdca.html>. Luettu 22.3.2020.
- Gubajev, Igor Ivanevič 2001. Istorija sozdanija gazety ”Tšolman”. Tšolman. Respublikanskaja obštšestvenno-političeskaja gazeta na marijskom jazyke. <https://cholman.rbsmi.ru/articles/gazet-nergen/istoriya-sozdaniya-gazety-cholman/>. Luettu 22.3.2020.
- Gubajev, I. 9.6.2018. Izi muzej – kugu paša. Tšolman. Respublikanskaja obštšestvenno-političeskaja gazeta na marijskom jazyke. https://cholman.rbsmi.ru/articles/mer-ilysh/izi-muzey-kugu-pasha/?sphrase_id=792116. Luettu 22.3.2020.
- Istorija biblioteki sela Bahtybajevo. <http://birsklib.com/history/8.pdf>. Luettu 22.3.2020.
- Kaltasinskij rajonnyj istoriko-krajevedtškij muzej. <http://museum-kalt.ru/>. Luettu 21.3.2020.
- Kokkolan suomalaisen seurakunnan uutiset 12.4.2012. <https://www.kokkolansuomalainenseurakunta.fi/uutiset/892/>. Luettu 22.3.2020.

- Kolintšenko, Aleksandr 17.7.2018. Gosteleradiokompanija ”Baškortostan”. <https://gtrk.tv/novosti/93463-bashkirii-otkrylsya-etnograficheskiy-muзей-mariyskoy-kultury-byta/>. Luettu 22.3.2020.
- Konkurs ”Samoje krasivoje selo Respubliki Baškortostana” Birskij r-n, s. Bahtybajevo. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=cXL9vY09euE>. Luettu 22.3.2020.
- Master Baškirii. Jefrem Kalimjanov. <https://zen.yandex.ru/media/id/5a38cfba256d5ca1f6803635/mastera-bashkirii-efrem-kalimianov-5be9d9043a546e00aa31d7b7>. Luettu 22.3.2020.
- Masterskaja umeltsev. Kutlusatov Mihail Pavlovitš. <https://zen.yandex.ru/media/id/5a38cfba256d5ca1f6803635/mastera-bashkirii-efrem-kalimianov-5be9d9043a546e00aa31d7b7>. Luettu 22.3.2020.
- Munitsipalnyj rajon, Birskij rajon. Selo Bahtybajevo zanjalo II-e mesto v konkurse Samoje krasivoje selo Respubliki Baškortostana. <https://birsk.bashkortostan.ru/presscenter/news/141377/>. Luettu 22.3.2020.
- Muzej Janyša Jalkaina. MBOU Marijskaja gimnazija im. Janyša Jalkaina s. Tšurajevo. <http://www.churaevo-gimnasium.ru/muзей-yanysha-yalkayna>. Luettu 21.3.2020.
- Obštšestvennyje muzei. Rossijskaja muzejnaja entsiklopedija. http://www.museum.ru/rme/sci_soc.asp/. Luettu 22.3.2020.
- Otkrytije vystavki Serebrjanyj put naroda mari – Šij korno. Birskij istoritšeskij muzej. <http://birskmuseum.ru/otkrytie-vystavki-serebryanyj-put-naroda-mari-shij-korno/>. Luettu 22.3.2020.
- Sadikov, R. R. 2015. Vostotšnyje marijtsy: stanovlenije i razvitije natsionalno-kulturnogo dviženija. F. G. Galijeva (toim.). *Etnokulturnyje protsessy na Južnom Urale v XX-natšale XXI v.* Spb, Svojo izdatelstvo. <http://www.metodich.ru/28062/28062.pdf>. Luettu 22.3.2020.
- Unesco. The Convention. The States Parties. Russian Federation. <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ru>. Luettu 27.4.2020.

OMA MAISEMA

Keskisuomalaisten valokuvausharrastajien kuvat lähiympäristön kuvittajina 1800- ja 1900-luvun vaihteessa

Keskisuomalaiset valokuvausharrastajat kuvasivat maakuntansa maisemia ja kohteita 1910-luvun alussa alueen luonnonkauneutta ja elinoloja esittelevän kuvateoksen julkaisemiseksi. Keski-Suomi kuvissa -teosta varten koottu kuva-aineisto keruusuunnitelmiseen ja kulttuurihistoriallisine kytköksineen avaa näkökulmia valokuvien käyttöön ja kuvalliseen kulttuuriin paikallistasolla. Kirjahanke kuvastaa sitä, miten valokuvien ja kuvajulkaisuun liittyvän keruusuunnitelman teemojen kautta hahmotettiin ja rakennettiin alueellista käsitystä kulttuurista ja ympäristöstä sekä Keski-Suomen alueen asukkaista ja kansasta.

Keski-Suomi kuvissa

Kuten tunnettua, on jo pari vuotta ollut vireillä suurenmoinen hanke: saada aikaan kuvajulkaisu, joka antaisi mahdollisimman tarkan kuvan Keski-Suomen entisyydestä ja nykyisyydestä joka suhteessa, sen historiallisista merkellisyyksistä, maataloudellisista kehitysosoista, teollisuudesta, sivistysosoista j.n.e. Tätä varten ovat Keski-Suomen Maanviljelysseura ja Suomen Matkailijayhdistyksen Jyväskylän haaraosasto ryhtyneet yhteistoimintaan valiten kumpikin viisi jäsentä teosta puuhaavaan toimikuntaan.¹

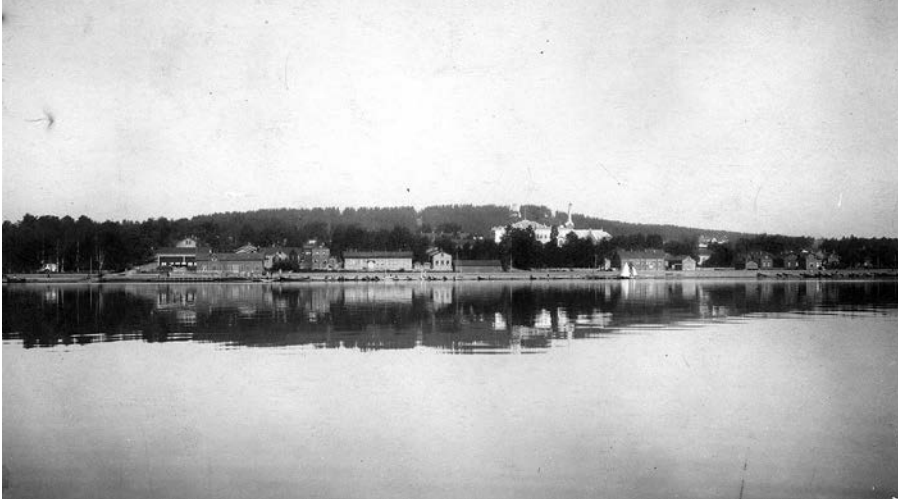
Kirjahankeen toimikunta julkaisi keruusuunnitelmansa painettuna lehtisenä sekä sanomalehti Keski-Suomessa alkuvuonna 1911.² Keskisuomalaisten valokuvien keruuhanketta kuvateoksen laatimista varten oli suunniteltu jo parin vuoden ajan.³ Keski-Suomen maanviljelysseuran ja Suomen Matkailijayhdistyksen Jyväskylän haaraosaston yhteistyö kuvateoksen aikaansaamiseksi kuvastaa 1900-luvun alun paikallista toimintaympäristöä, missä kulttuuriset ja matkailulliset edistyspyrkimykset rakentuivat agraaritaloudelle pohjautuvan, teollistuvan yhteisön muiden tavoitteiden osana. Keski-Suomen maanviljelys-

seura oli perustettu vuonna 1893. Uusia viljelymenetelmiä, maatalouskoneita, kasvilajeja ja karjanjalostusta kehitettiin neuvonnan ja maatalousnäyttelyiden avulla. Maatalouden edellytysten parantamisen lisäksi seura oli aktiivisesti mukana monissa kotiseudun tutkimushankkeissa ja kansanvalistustoiminnassa.⁴ Keski-suomalaisuuden edistämisen asialla oli myös Suomen Matkailijyhdistyksen Jyväskylän haaraosasto. Se oli aloittanut toimintansa vuonna 1896 ja työskenteli keski-suomalaisten matkailunähtävyyksien tunnetuksi tekemisen puolesta muun muassa julkaisemalla matkaopastekstejä, reittikuvauksia ja käynnistämällä hankkeita näkötorjien rakentamiseksi keskeisille maisemapaikoille.⁵

Artikkelissani tutkin, miten kirjahanke ja sen suunnitelmallisen aiheiltauksen pohjalta koottu ja luokiteltu kuva-aineisto toimivat aikakautensa aatteiden sekä matkailullisten ja kulttuurillisten tavoitteiden visuaalisena ilmauksena. Selvitän myös sitä, kuinka kirjan kuva-aiheet – valokuvausharrastajien ottamat maisemakuvat, miljööt, rakennukset ja kansatieteelliset kohteet sekä niihin liittyvät tekstiselosteet – toteuttivat isänmaallisen kansankuvauksen ja kansallisten pyrkimysten mallia paikallistasolla.⁶

Kirjahankkeen keruut tuottivat noin 600 kuvan kokonaisuuden valokuva-vedoksia, joihin sisältyy 1800- ja 1900-luvun vaihteessa otettuja valokuvia eri puolilta Jyväskylää ja Keski-Suomea. Artikkelini pohjautuu hankkeessa koottuun valokuva- ja arkistoaineistoon.⁷ ”Keski-Suomi kuvissa” -nimellä tunnetun kokoelman syntyhistoria on tallentunut melko hyvin: kokoelman kuvien kuvaajat, kuvauspaikat ja kuvan ottamisen ajankohta ovat suureksi osaksi tiedossa. Valitettavan usein museoiden tai arkistojen uumeniin päätyneen valokuvakokoelman kohdalla nämä kontekstitiedot kuvista puuttuvat osin tai kokonaan.⁸ Lisäksi Keski-Suomi kuvissa -hankkeesta säilyneet keruulistaukset ja kirjatoimikunnan pöytäkirjat taustoittavat laajemmin kirjasuunnitelman tavoitteita. Keski-Suomi kuvissa -kokoelman kuva-aineisto on julkaistu verkkoselailuun Finna-palvelussa.⁹

Artikkelini teoreettinen tausta pohjautuu kulttuurihistorian kokonaisvaltaiseen tutkimusotteeseen sekä kansallisuusaatetta ja maisemakuvastoa käsittelevään tutkimukseen. Erityiseen merkitykseen Keski-Suomi kuvissa -kokoelman kuvista nousevat maisemakuvat, jotka artikkelissa yhdistyvät valokuvausharrastajien tulkintojen kautta osaksi laajempaa kansallista maisemakuvastoa, jota valokuvat rakensivat maalaustaiteen rinnalla. Maisemavalokuvat ovat olleet osa maisemakuvaston tutkimusta, kuvat on huomioitu osana kansallisromantiikan taidemaalareiden tuotantoa ja myös yksittäiset valokuvaajat ovat olleet tutkimuksen kohteena.¹⁰ Keski-Suomi kuvissa -kokoelmaan kuuluvista kuvista noin 380 on luokiteltavissa aiheensa puolesta maisemakuviksi. Näissä kuvissa on luonnonnäkymiä sekä erilaisiksi kulttuurimaisemiksi

Kuva 1. Näkymä Jyväsjärveltä kohti kaupunkia. Kuva: tuntematon / Keski-Suomen museo, K0003/0367.

tulkittavia näkymiä, joihin sisältyy yksittäisiä elementtejä, kuten rakennuksia, teitä, siltoja, aidanteita tai muita rakenteita, mutta joissa yksittäiset kuvan osat eivät nouse hallitsevaan asemaan. Maisemakuviissa kuvan merkityksen voi nähdä rakentuvan kuvan kokonaisuuden ja sille eri yhteyksissä annettujen tulkintojen kautta.¹¹

Keskisuomalaisilta valokuvausharrastajilta kerätyt valokuvat olivat kirjahankeksen keskeinen toteutustapa, ja valokuvien rooli kytkee myös artikkelin tutkimusnäkökulman osaksi valokuvahistoriallista kuvatutkimusta. Valokuvat olivat kulttuurisia representaatioita ja vaikutteiden ilmentäjiä, jotka kirjahankkeessa pyrittiin toteuttamaan keruulistan mukaisista teemoista ja paikoista. Kansallisuusaate loi valokuville aikakauteen, sen kehitykseen ja tavoitteisiin kytkeytyvän, isänmaata kuvittavan funktion, jota keskisuomalaisten kirjahanke osaltaan ilmensi.¹²

Vetoamus maakunnan valokuvaajille

Jyväskylä oppilaitoksineen, kirjapainoineen ja kauppoineen toimi keskisuomalaisen yhdistyselämän ja virikkeiden keskuksena 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Vaikuttajat eri yhdistyksissä olivat noin 3 000 asukkaan pikkukaupungissa Jyväskylän seminaarin ja oppikoulujen sivistyneistöstä tai kaupungin porvaristosta rekrytoituneita. Yhteiskunnallisten ja kulttuuristen edistysaskelien saavuttamisessa koulutetuilla ja usein vaikutteita ulkomailta hankkineilla

henkilöillä oli tärkeä välittäjän rooli kotipaikallaan. Paikallistasolla samat henkilöt vaikuttivat useissa yhdistyksissä, ja toisaalta sivistyspyrkimykset kulkivat yli sukupolvien. Kirjatoimikunnan kymmenen edustajan joukossa oli muun muassa maanviljelysseuran kunniajäsen, Jyväskylän kupeessa sijainnutta Nisulan kartanoa isännöinyt Aatos Schildt (1864–1939), joka piirilääkäri ja kulttuurivaikuttaja W. S. Schildtin poikana kuului paikalliseen kulttuurisukuun.¹³ Kirjahankkeessa Schildtien vaikutusvalta näkyi muun muassa teoksen kuluksen rahoittamisessa.

Myös Jyväskylän seminaarin käsitöiden, piirustuksen ja maantiedon lehtorina toimineen Yrjö Blomstedtin (1871–1912) tarmo ulottui laajalle: arkkitehtinakin tunnettu Blomstedt kuului lukuisiin yhdistyksiin sekä suunnitteli kaupunkiin rakennuksia.¹⁴ Blomstedtillä oli kokemusta kirjojen julkaisemisesta. Seminaarin käsityöopetukseen liittyvien julkaisujen lisäksi vuonna 1901 oli ilmestynyt hänen ja arkkitehti Viktor Sucksdorffin (1866–1952) Karjalan matkan aineistoon pohjautuva kuvitettu teos ”Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja keskisestä Venäjän Karjalasta”.¹⁵ Blomstedt edisti myös kotikaupungissaan kansankulttuuriin ja suomalaiseen kansanperinteeseen liittyvien rakennusten, esineiden ja koristemuotojen tutkimusta ja keräämistä. Niemelän torppa Konginkankaalta toimitettiin hänen ansiostaan Seurasaaren ulkomuseoon.

Blomstedt oli myös valokuvaustaitoinen. Hänen tutkimusmatkoillaan otettuihin kuvien sisältyy mm. Museoviraston kansatieteelliseen kokoelmaan. Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan jäsenistä valokuvausta harrastivat myös lehtori G. A. Stoore (1864–1915), kasööri Ville Lönn (1871–1949) ja pankinprokuristi Onni Fredrikson (1885–1953).¹⁶ Toimikuntaan kuuluneista myös metsänhoitaja Oskar Timgrenillä (1862–1927) oli läheinen suhde valokuvaukseen, sillä hänen vaimonsa oli maisemakuvaajana tunnetuksi tullut valokuvaaja Vivi Richter (1868–1960). Valokuvaus harrastuksena oli yleistynyt 1880-luvun jälkeen kuivalevytekniikan myötä. Ensimmäisinä kameraan tarttuivat usein juuri sivistyneistöön kuuluneet miehet, mutta myös naisia toimi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa ammattivalokuvaajina.¹⁷

Yrjö Blomstedt oli jo vuonna 1906 esitellyt Keski-Suomen maanviljelysseuralle ajatuksen Keski-Suomen maatalouden kulttuurioloja kuvaavan kuvateoksen laatimisesta Jyväskylän kaupungin valtuuston Schildtin venykerahaston avulla. Ajatus kiteytyi lopullisesti vuonna 1910, kun Blomstedt toi esille kirjahankkeen yhteydet Jyväskylään suunnitteilla olleen kesäyliopiston perustamiskysymykseen ja tähän kytkeytyvään Suomalaisen Tiedeakatemian jäsenten vierailuun kaupungissa.¹⁸ Blomstedtin suunnitelmaan liittyi Keski-Suomen edistystä ja maisemallista kauneutta esittelevän valokuvanäyttelyn järjestäminen Jyväskylän Kunnallistalossa Tiedeakatemian vierailun yhteydessä.¹⁹ Näyttelyä varten oli sanomalehtikeruun kautta pyydetty lähettämään

valokuvia eri puolilta Keski-Suomea. Julkista valokuvien keruuta ei tiettävästi aiemmin ollut järjestetty Keski-Suomen alueella. Valokuvissa oli myös kyse melko uudesta kuvamuodosta, jonka käyttömahdollisuudet eri aloilla olivat vasta muotoutumassa. Esimerkiksi vuonna 1892 Suomen Matkailijayhdistyksen paikallisille haaraosastoille, asiamiehille ja jäsenille oli välitetty toive, että maan eri osista koottaisiin valokuvia matkustajien käyttöön. Lisäksi vedottiin, että ammatti- ja amatöörikuvaajien ottamia kuvia saataisiin pahville liimattaviksi ja eri paikkakunnilla myytäväiksi.²⁰

Toinen uusi käyttöyhteys oli valokuvaan pohjautuva näyttelytoiminta, joka oli virinnyt osana maan ensimmäisen valokuvausharrastajien yhdistyksen, vuonna 1889 perustetun Amatörfotografklubben i Helsingforsin, toimintaa.²¹ Tyyliään ja sommittelultaan valokuvanäyttelyt jäljittelivät taidenäyttelyitä. Tekniset keinot valokuvien suurentamiseen lasinegatiiveista tai vedoksista olivat 1800- ja 1900-luvun vaihteessa jo kehittyneet: kuvia voitiin vedostaa pahvipohjille sekä kehystää tauluiksi. Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjoista ei käy ilmi, valmistettiin kuvista näyttelyä varten uusia vedoksia. Keruuvaiheessa kuvien ja lasilevyjen minimikoko oli kuitenkin määritelty 9 x 12 senttimetriin.²² Yksi keruuseen osallistuneista oli taidemaalari Jonas Heiska (1873–1937), joka monen muun 1800 ja 1900-luvun alun taidemaalarin tavoin käytti valokuvausta apuna maalaustensa aiheiden tallentamisessa²³:

Valokuvanäyttelyä varten lähetän tässä muutamia ottamiani kuvapahasia – 8 isompaa ja 7 pienempää – osaksi jäljennöksiä keski-suomalaisaiheista tauluistani. Useimmat ovat ammattiteknillisesti sangen vaatimattomia amatöörin tuotteita, mutta aiheenvalinnaltaan luulen niiden paremmin pitävän puoliaan – ainakin joukon jatkoksi kelvannevat. Oravisaari 30.4.1911 Jonas Heiska

Keskisuomalaisten kuvaajien tuotannon valokuvanäyttely avautui Jyväskylän Kunnallistalon salissa 6. päivänä toukokuuta vuonna 1911. Suomalaisen Tiedeakatemian vierailun lisäksi juhlallisuuksiin kytkeytyi myös piirilääkäri W. S. Schildtin 100-vuotisjuhla.²⁴ Näyttelyssä valokuvat oli ryhmitelty Kunnallistalon saliin kuvaajittain. Suurimmat kokonaisuudet olivat peräisin maanviljelysneuvos Aatos Schildtiltä, valokuvaaja Vivi Richteriltä ja lehtori G. A. Stoorelta. Näyttelyn alkupuolella oli tapahtuman teemaa korostan ja paikallisen suurmiesihanteen toteutuksena esillä Jyväskylän keskustassa sijainneen W. S. Schildtin kodin interiööreistä otettuja valokuvia²⁵, keskisuomalaisten teollisuuslaitosten kuvia sekä maanviljelykseen liittyviä kuvia. Muun Suomen tavoin myös jyväsyläläisyleisön suurin mielenkiinto

Kuva 2. Tukkeja jäällä Saarijärvellä.
Kuva: Vivi Richter / Keski-Suomen museo, K0003/0357.

kohdistui näyttelykuvien maisemasommitelmiin. Vedostetut ja pohjustetut maisemavalokuvat olivat tulleet 1890-luvun alkupuolella osaksi ammattivalokuvaa-

jien tarjoamia myyntituotteita.²⁶ Erityiseen suosioon oli noussut helsinkiläisen K. E. Ståhlbergin valokuvaamon kuvasarja ”Suomen maisemia” vuodelta 1892. Ståhlberg oli palkannut avukseen myös ulkopuolisia kuvaajia, joista tunnetuin oli I. K. Inha (1865–1930). Yksi Ståhlbergin kuvaajista oli myös näyttelyyn osallistunut Vivi Richter, jonka maisemasarjassa julkaistuun tuotantoon sisältyi myös keskisuomalaisia näkymiä.²⁷ Näyttelyssä sanomalehti Keski-Suomen näyttelyarvioitsijan huomio olikin kiinnittynyt Richterin maakunnan metsäteollisuutta ja uudenlaista metsätalouden prosessia esitteleviin kuviin.²⁸ Keruusuunnitelmassa metsä-teema oli mukana kansan elinkeinojen osuudessa sekä alkuperäisenä, lähinnä kotitalouteen ja -teollisuuteen liittyvänä elinkeinona (”metsänpity”) että kehittyneempänä metsätalouden elinkeinona tukkityön näkökulmasta.

Keski-Suomi kuvissa -keräykseen liittyvän näyttelyn yhtenä tavoitteena oli teoksessa käytettävien kuvien kokonaisuuden hahmottaminen ja parhaiden kuvien valitseminen teokseen. Kuvaajille korostettiin, että myös heikommat kuvat kannatti toimittaa toimikunnalle, koska maakunnan kokonaisuuksia haluttiin kartoittaa systemaattisesti myös puutteiden havaitsemiseksi. Näyttelyn jälkeen kuvakeräystä päätettiin jatkaa, ja toimikunta laati paikkakuntakohtaisen listauksen kokonaisuutta täydentävien aihepiirien kuvaamiseksi. Kysely osoitettiin valokuvausharrastajille kullakin alueella.

Keski-Suomen luonnonkauneudet ja kansanelämän omituisuudet

Historiaan ja kansallisuusaatteeseen pohjautuva kansakunnan rakentaminen ilmentyi 1800- ja 1900-luvun vaihteen kirjallisuudessa, kuvataiteessa, arkkitehtuurissa ja musiikissa. Oman kansallisen tyylin etsiminen ammensi elinvoimaansa menneisyydestä, ja suomalaisten kertomusta rakennettiin myös

historian, muinaistieteen ja kansatieteen avulla. Menneisyyden löydökset kudottiin yhteen uuden taideteollisuuden kanssa.²⁹ Myös valokuvasta alettiin hyödyntää kansallisessa projektissa 1800-luvun lopussa. Erityisesti maantieteilijät, kansatieteilijät ja muut tutkimusmatkajat huomasivat nopeasti kehittyvän valokuvaustekniikan mahdollisuudet paitsi ympäristön ja kohteiden tallentamisessa myös kotimaan koko kuvan tuottamisessa.³⁰

Kansallisen identiteetin ja kertomuksen rakentaminen tarvitsi konkreettisia todistuskappaleita eri aineistoista, joita historiallis-evolutionistiseen tutkimustaan pohjautuvasti alettiin koota systemaattisilla keruilla.³¹ Keruuhjelmia oli Jyväskylässäkin laadittu kansallisromanttisten tutkimusretkien vanavedessä muun muassa seminaarin yhteyteen perustetun kansatieteellisen museon kokoelmia varten. Keruut eivät kuitenkaan rajoittuneet vain tieteen-tekoon, vaan niitä toteutettiin myös yhdistysten kautta: Keski-Suomen maanviljelysseura oli vuonna 1896 päättänyt ruveta keräämään vanhanaikaisia maataloustyökaluja myöhemmin perustettavaa ”muinaismuistokokoelmaa” varten.³² Esineitä oli otettu vastaan asukkailta Saarijärvellä järjestetyn maatalousnäyttelyn yhteydessä.³³ Oppilaiden ja opettajien omatoimiset keruut olivat myös monien koulujen kokoelmien synnyn taustalla.³⁴

Keski-Suomi kuvissa -hankkeen keruu noudatti maantieteellis-kansatieteellisen keruun mallia valokuvien kautta toteutettuna. Toimikunnan laatima keruusuunnitelma koostui seitsemästä aihealueesta: I) Maisemia, II) Kansa, III) Kansan elinkeinot, IV) Liike ja kulkuneuvot, V) Kauppa, VI) Sivistysolot ja VII) Kansan rakennuksia. Valokuvien lisäksi talteen haluttiin saada lyhyitä kuvauksia kohteista.³⁵ Maisemakuvaston luomisen ohella keruuhjelmaan sisältyi ajatus Keski-Suomen elinolojen muutoksesta ja edistyksestä. Jo ensimmäisen keruuvuoden aikana toimikunnalle lähetettiin 190 valokuvaa, jotka se luokitteli keruusuunnitelmansa mukaan. Yhteisellä ”kuvien lukemisella” arviointiin niiden laatua ja soveltuvuutta teoksen sisältöön. Kuvien lähettäneiden valokuvausharrastajien saatekirjeistä heijastuu amatöörikuvaajille ominainen vaatimattomuus omia otoksia kohtaan:

Kun sanomalehdessä on ollut kehoituksia että lähetettäisiin sinne valokuvia uutta kirjateosta varten ”Keski-Suomi sanoissa ja kuvissa”. Niin lähetän nämä myötäseuraavat postikorttivalokuvat jotka sattui minulla olemaan. Ikävä kyllä kun ei sattunut olemaan minulla otettuina isoimmille levyille ja kauniimmilta seuduilta, joita kyllä paikkakunnallamme olisi varaa valitakin. Eikä tätä aikaa vuodesta voi uusiakaan sitä varten ottaa. Lähetän nämä kuitenkin paremman puutteessa sinne arvosteltavaksi, että olisiko niistä yhtään tuohon tarkoitukseen kelvollista. Pyydän

sitten hyväntahtoisesti palauttamaan nuo valokuvat osoitteella:
Sumiainen. Kunnioittaen E. W. Rossi.³⁶

Keruuilmoituksessa oli listattu varsin yksityiskohtaisesti eri paikkakuntien kuvauskohteet, joista toimikunta toivoi kuvia saavansa. Paikalliset kuvaajat saattoivat kuitenkin myös itse nostaa esille muita kohteita, joita pitivät kuvaimisen arvoisina:

Mukana seuraa ottamiani valokuvia ja levyjä Haapamäeltä ja Viitasaarelta. Ehkäpä levyjen joukossa on sellaisiakin, joista haluatte kuvan paperille. Itse en joutanut enää valmistamaan. Jotkut levyistä ovat liian vähän valotettuja, mutta joista kyllä ammattimies vahvistamalla saa hyviäkin, ainakin muutamista. Huomautan samalla, että olen vaan ”itseoppinut”, valokuvausosalalla koulua käymätön, joten työ ei tule vielä sellaista kuin opinkäyneillä ammattimiehillä. Ehkä olisi ollut hyvä ottaa kuva jostakin talosta esim. Murtomäen talosta. Ja sitte olisi täällä eräs vanha kivinavetta, josta olisi kannattanut ottaa kuva, mutta ei en ollut nyt tilaisuudessa. Toiste voisin sen kyllä tehdä. Pyydän saada sitten kaikki kuvat ja levyt takaisin. Kunnioittaen
--- ---kallio.³⁷

Yksittäisten valokuvausharrastajien merkitys heijastuu kuva-aineiston alueellisessa jakautumisessa: suurin osa kuvien aiheista sijoittuu Jyväskylään (67), Pihtiputaalle (69) ja Saarijärvelle (65). Varsin runsaasti kuvia saatiin käyttöön myös Keuruulta (19), Korpilahdelta (26), Sumiaisista (20), Suolahti-Äänekoskelta (20) ja Viitasaarelta (37). Erillisen kategoriansa muodostavat Päijänteen alueella otetut valokuvat, joihin sisältyy myös Kuhmoisten ja Sysmän alue. Alueellisen kattavuuden lisäksi keruusuunnitelmassa oli huomioitu eri maisematyyppit Päijänteen saaristoisista järvimaisemista sisämaan metsäisiin ja kumpareisiin maisemiin. Kosket

Kuva 3. Maisema Muuramen Riihivuoresta Päijänteelle. Kuva: G. A. Stoore / Keski-Suomen museo, K0003/0370.

Kuva 4. Maisema Korpilahdelta. Kuva: G. A. Stoores / Keski-Suomen museo, K0003/0417.

ja jokivarret muodostivat oman maisemaosuutensa.

Kuvien kokonaisuudessa nousee huomattavaksi innokkaana valokuvausharrastajana tunnetun Jyväskylän Lyseon lehtorin G. A. Stoores osuus.³⁸ Jyväskylän Lyseon voimistelun lehtorina työskennellyt Stoores oli vuonna 1899 rakennuttanut huvilan Sysmän Suopeltoon osaksi Iolan kartanon maille muodostunutta huvilayhteisöä. Päijänteen vilkkaiden vesireittien varrella sijainnut Suopelto oli myös otollista matkailualueita. Seudun matkailun edistämiseksi perustettiin vuonna 1912 Päijätsalon osuuskunta, joka hankki omistukseensa Päijätsalon alueen ympäristöineen. Päijätsalon vuorelle oli jo vuonna 1899 rakennettu näkötorni.³⁹ Purjehdusta harrastaneen Stoores kuvauskohteita keruussa olivat Luhangan, Kuhmoisten ja Sysmän saaristot, Korpilahden vesistöt sekä Päijänteen suuret ulapat Tehinselkä ja Ristinselkä. Näiden lisäksi Stoores kuvasi eteläisen Päijänteen erikoisuuksia, kuten poikkeavia luonnonmuotoja ja kummeleita. Jylhien järvimaisemien vastapainoksi hänen kuvissaan on intiimimpiä otoksia huvilan kotirannasta laitureineen, uimahuoneineen ja rannan purjevereineen.⁴⁰

Stoores ottamat kuvat edustavat maisemakuvauksen kahta tyyppillistä muotoa: ylhäältä päin (vuorelta tai näkötornistä) otettua järvimaisemaa sekä sommittelultaan jaottuneempaa rantamaisemaa. Etenkin ylhäältä kuvattu kaukomaisema toisti vahvasti kansallisesti väritynyttä maisemakuvastoa.⁴¹ Keski-Suomen alueella Pohjois-Karjalan Kolin maisemia saattoi palauttaa mieleen Päijätsalon ohella mm. Jyväskylän pitäjässä Haapakosken Kanavuorella, Jyväskylän kupeessa Roninmäellä tai Viitasaaren Savivuorella. Nämä kaikki kaukomaiseman pisteet olivat myös matkailijayhdistysten näkötornihankkeiden kohteina.⁴² Korkealta otetuissa maisemavalokuvissa pääkohteena oli yleensä järvien ja metsien pilkkoma luonnonmaisema, mutta kuviin saattoi sisältyä fokuksina myös kulttuurikohteita, kuten veneitä tai peltoalueita.

Huvilarannassaan ottamissaan kuvissa Stoores noudattaa selvimmin varhaiselle maisemavalokuvaukselle annettuja ohjeita, joissa sommittelun tuli toistaa maisemamaalauksen perinteitä esimerkiksi kuva-alan jakamisessa. Kuvan alareunaan tuli jäädä noin neljäsosan verran rantaa näkyviin. Kuvaan oli myös mahdollista sijoittaa täytekohteita, kuten ihmisiä tai rakenteita, jot-

Kuva 5. Lehtisuon talo Pihtiputaalla vuonna 1909. Kuva: Nestor Saastamoinen / Keski-Suomen museo, K0003/0124.

ka eivät kuitenkaan saaneet erottua liian hallitsevina.⁴³ Keski-Suomi kuvissa -kokoelman kuvien kokonaisuudessa tällaiset eri elementtejä hyödyntävät lähimaisemat olivat valokuvausharrastajien otoksille tunnusomainen maisemakuvan muoto.

Pihtiputaalla otetun kuvaston laajuutta Keski-Suomi kuvissa -kokonaisuudessa selittää paikkakunnan kahden valokuvausharrastajan aktiivisuus. Gummeruksen (Pihkala) pappissuvussa kuvausta harrasti kirkkoherra Alexander Gummerus (1845–1915) yhdessä poikiensa Jaakon ja Laurin kanssa.⁴⁴ Aktiivisin Pihtiputaan kuvaaja oli kuitenkin maanviljelijä Nestor Saastamoinen, joka lähetti teosta varten liki 50 Pihtiputaan Rönnyen kylällä vuosina 1909–1911 ottamaansa valokuvaa. Kuvien sijaintipaikat ovat hyvin tunnistettavissa ja – toisin kuin valtaosa kuvaajista – Saastamoinen on varustanut kuvansa tarkalla kuvauspäivämäärällä. Kuvaajaprofililtaan Rönnyen talon isäntänä toiminut Saastamoinen muistuttaa myöhempiä kyläkuvaajia, jotka kuvasivat monipuolisesti elinympäristöään ja lähestyivät kohteitaan kansanomaisesti.⁴⁵ Saastamoisen kuvissa onkin Pihtiputaan kirkonkylän, Saanin ja Rönnyen alueiden maisemien lisäksi rakennuskuvia sekä työkuvia ja kansantyyppejä.⁴⁶ Toimikunnan keruuohjelmassa Pihtiputaan kohteista oli erikseen mainittu vain Pihtiputaan harjun (Niemenharju) luonnonkaunis alue, mutta Saastamoinen toteutti kuvausohjelmaa varsin laajasti. Maisemakuvissa hänen kuvansa liittyivät kyläyhteisön toiminnalliseen lähiympäristöön – maatalouden ja pienteollisuuden (sahat, myllyt) tuotantomaisemiin – idyllisiä korpikuvauksia vahvemmin.⁴⁷

Pohjoisen Keski-Suomen kuvastoa keruussa täydensivät kivijärveläisen Eevert Lyytisen ottamat kuvat. Myös hänen kuvissaan on kyläkuvaajille tunnusomaisia ryhmäkuvia muun muassa rippikoululaisista, hääpareista tai perheistä. Joukossa on myös harmonisia maisemasomitteluja Kivijärven yli

peilautuvasta kirkonkylästä kivikkorantoineen.⁴⁸ Keruuohjelmassa mainitut ”hymyilevät sisäjärvimaisemat” toistuvat kirjahankkeessa kootuissa kuvissa eri paikkakunnilla useina variaatioina. Tyypillisimmillään keskisuomalainen asuttu maisema oli peltojen ja järvien jaottamana näkymä, jossa asutus sijoitui rinteille.

Kulttuurimaiseman piirteet ilmentyivät etenkin kirkonkylästä otetuissa maisemakuvissa. Saarijärvi tunnettiin kansallisrunoilija J. L. Runebergin nuoruusvuosien asuinsijana ja Maamme-kirjassa kansan sinnikkyyttä symboloineen Saarijärven Paavo -runon esikuvana. Kirjakeruun kuvien kohteina Saarijärvellä olivat kirkon silhuetti hallitsevana kyläkuva, sillat ja niemekkeet. Vivi Richterin lisäksi paikkakunnalta kuvia olivat lähettäneet kirjaa varten Artur Faltin ja Kansan valokuvaaja Keskinen.⁴⁹ Kyläkuva hallinneet rakennukset (kirkko, pappila ja kansakoulu) sekä sillat olivat aiheina myös sumiainlaisten valokuvausharrastaja Evert Rossin lähettämässä kuvissa. Paikkakunnan sivistysolojen kehitystä kuvastaneet kansakoulurakennukset, pappilat, kirkot ja seurantalot leimasivat myös Viitasaarelta otettuja kuvia.⁵⁰

Matkailu ja maakunnan edistys

Höyrylaivaliikenteen kasvu ja rautatieyhteyksien rakentaminen yhdisti Suomen eri osia yhä tiiviimmin toisiinsa, ja kulkuyhteyksien parantuminen

Kuva 6. Kivijärven kirkonkylä. Kuva: Evert Lyytinen / Keski-Suomen museo, K0003/0160.

vaikutti usein merkittävästi paikkakuntien kehitykseen. Rautatieyhteyden avautuminen Jyväskylään vuonna 1897 liitti pikkukaupungin osaksi modernisoituvaa, teollistuvaa Suomea, joka oli myös matkailijoiden valloitettavissa. Rautatiehanke oli vauhdittanut myös matkailijayhdistyksen haaraosaston perustamista Jyväskylään.⁵¹ Höyrylaivojen ja junien aikataulut olivat keskeinen osa Suomen Matkailijayhdistyksen matkustajille suunnattuja matkaoppaita, mutta niihin alettiin pian sisällyttää myös reittiohjeita ja tietoja eri paikkakuntien nähtävyyksistä ja palveluista.⁵² Matkailijayhdistyksen Jyväskylän haaraosasto alkoi välittömästi perustamisensa jälkeen suunnitella alueen nähtävyyksiä esittelevää matkaopasta. Se ilmestyi vuonna 1899 osana Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirjaa Hannes Wegeliuksen kirjoittamana.⁵³

Rautatietä pidettiin paikkakunnan edistyksen symbolina, ja myös Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan keruusuunnitelmassa kuvauskohteina oli huomioitu rautatiet, niihin liittyvät rakennelmat (sillat, pengerrykset) ja rautatieasemat.⁵⁴ Rautatiet toivat asemapaikkakunnille myös uudenlaista väestöä, ja usein esimerkiksi asemapäälliköt kohosivat merkittävään asemaan yhteisössään. Valokuvien keruuseen osallistunut Suolahden asemapäällikkö Rudolf Ahonius (1865–1933) lähetti toimikunnalle kuvia muun muassa Suolahden saha-alueelta, satamasta sekä Keiteleen järvimaisemista.

Tämän ohessa saan kunnioittaen lähettää muutamia valokuvia, ja toivon että eivät liian myöhään vaikka tulevat pari päivää määrääjän jälkeen. Kopiot eivät ole onnistuneita ja ajan vähyyden ja tarveaineiden puutteen takia en ole voinut saada uusia aikaan. Jos niistä joku olisi tarkoitukseenne kelpaava, laitan niistä uusia kopioita ja jos tarpeellista on, annan itse valokuvalevyn käytettäväksi. Jos vielä myöhempään tarvittaisiin kuvia, niin koettaisin kevään ajalla hankkia täältäpäin sen laisista paikoista, joilla olisi matkailia liikkeen suhteen merkitystä. Niin kuin esim. Suolahden nuorisoseuran talosta, näköalasta sieltä, Keiteleen laivoista ja laivareiteistä, Äänekoskesta ym. Kunnioituksella Rudolf Ahonius, Suolahti 2.5.1911.⁵⁵

Ahoniuksen kontaktit aikakauden taiteilijoihin houkuttivat Keski-Suomeen muun muassa Akseli Gallen-Kallelan ja kirjailija Juhani Ahon, joka piti Viitasaaren Huopanankoskea kalastuspaikkanaan usean vuoden ajan.⁵⁶ Kalastukseen soveltuvat koskialueet olivatkin Keski-Suomen tärkeimpiä matkailukohteita.⁵⁷

Yhteiskunnan modernisoitumista kuvastavat ”edistyksen merkit” – kuten rautatiet, teollisuuslaitokset ja pienteollisuuden rakennukset – sekä Jyväsky-

Kuva 7. Äänekosken rautatieasema. Kuva: tuntematon / Keski-Suomen museo, K0003/0108.

län Seminaarin, Jyväskylän Lyseon ja Suolahteen vuonna 1912 valmistuneen Keski-Suomen kansanopiston kaltaiset sivistysrakennukset toivat Keski-Suomi kuvissa -teoksen sisältöön perinteistä kansankuvausta ja ihannoitua, topeliaanista maisemakuvausta uudistavan tavoitteen, jonka esikuvat olivat uudessa matkakirjallisuudessa.⁵⁸ Historiallisia kohteita oli Keski-Suomen alueella vain vähän lukuun ottamatta Suomen sodan aikaisia taistelupaikkoja Karstulassa, joten maakunnan vahvuudet pohjautuivat juuri vesistöisiin maisemiin, suomenkielisen kulttuurin nousua symboloiviin oppilaitoksiin ja uuteen teollisuuteen.

Keski-Suomi kuvissa -teoksen selkein innoittaja oli valokuvaaja, kirjailija I. K. Inhan valokuviiin pohjautuva julkaisu *Finland i Bilder – Suomi kuvissa* (1895–1896). Myös Inhan toinen maisemateos *Suomi kuvissa* (1909) oli jo ilmestynyt Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan aloitettua työnsä.⁵⁹ I. K. Inhan tuotanto käynnisti uudenlaisen valokuvailmaisun käytännön julkaisuissa. Hänen kuviaan on myöhemmässä tutkimuksessa tulkittu etenkin aiempaa monisyisemmän luontosuhteen ilmaisijana.⁶⁰ Kirjoituksessaan ”Valokuvaus matkoilla” Inha suhtautui kannustavasti myös amatöörivalokuvaajien panokseen.⁶¹ Inhan vaikutus Keski-Suomi kuvissa -hankkeeseen oli niin konkreettinen, että toimikunta oli päättänyt tiedustella Inhaa teoksen kirjoittajaksi.⁶² Yrjö Blomstedtille laatimassaan kirjevastauksessa kirjailija kuitenkin kieltäytyi tehtävästä vedoten lähinnä heikkoon tuntemukseensa Keski-Suomen alueesta. Inha piti myös teoksen tavoitteita haasteellisena ja suositteli kirjan painatuksen siirtämistä joko historialliseen ja kansatieteelliseen tekstiin tai kuvateoksen laatimisen uskomista ammattitaiteilijalle.⁶³

Keski-Suomi kuvissa -teoksen alue ja aihepiiri olikin kiistämättä laaja. Myös kuvien luokittelu ja arviointi osoittautui ennakoitua työllistäväm-

mäksi. Kuvat oli käynyt läpi Yrjö Blomstedtin, Oskar Timgrenin ja G. A. Stooren muodostama suppeampi toimikunta. Sihteerinä toimineen Stooren tehtäväksi oli annettu myös listauksen laatiminen kuvista. Inhan kieltäytyttyä teoksen toimitustehtävästä Stoore oli myös lupautunut ottamaan teosta varten täydentäviä valokuvia, näistä osan talviaikaan.⁶⁴ Oskar Timgren ja Yrjö Blomstedt työstivät samaan aikaan Jyväskylän Matkailijayhdistyksen kuvajulkaisua, jonka tavoitteena oli päivittää vuonna 1899 ilmestyneen Keski-Suomen matkaoppaan tietoja. Vuonna 1912 ilmestynyt *Jyväskylän ja sen ympäristön kuvitettu matkaopas* pohjautui suurelta osin Keski-Suomi kuvissa -julkaisuun kerättyyn aineistoon. Samana vuonna ilmestyi myös *Vii-tasaaren ja sen lähipitäjien kuvitettu matkaopas*. Jyväskylän haaraosaston julkaisemat kuvitetut oppaat olivat ensimmäisiä paikalliseen ympäristöön ja maisemakohteisiin pohjautuvia julkaisuja, jotka toistivat sisällössä valtakunnallisten kuvateosten mallia.

Keski-Suomi kuvissa -hankkeen tavoitteet seurasivat kansallisia sivistyspyrkimyksiä ja esikuvia, joiden aatepohja kytkeytyi kiinteästi paikallisyhteisöön, sen kehittämiseen ja alueen asukkaiden valistamiseen. Jyväskylän suomenkielisten oppilaitosten kannattelemana tälle oli kaupungissa hyvät edellytykset. Kirjan julkaisusuunnitelmaan kuului, että teosta voisi käyttää kansakouluissa maantieteellisenä opetusvälineenä ja kirjaa hankittaisiin myös sisävesiliikenteen laivoihin, kestikievareihin ja hotelleihin matkailijoiden käyttöön.⁶⁵ Kirjahanke koki kuitenkin yllättävän takaiskun Yrjö Blomstedtin äkillisen kuoleman takia joulukuussa 1912.⁶⁶ Teoksen muokkaaminen julkaisuksi hidastui merkittävästi taitavan kirjoittajan puuttuessa. Kuva-aineisto täydentyi kuitenkin yhä vuosina 1913 ja 1914. Pöytäkirjoista käy ilmi, että muun muassa G. A. Stooren kuvaustyön ansiosta kokoon oli saatu yhteensä 300 julkaistavaksi kaavailtua kuvaa. Kirjasta oli myös pyydetty painotarjous jyväskyläläiseltä K. J. Gummeruksen kirjapainolta, mutta tarjousta pidettiin kalliina. Noin 180 sivun laajuiseen kirjaan oli suunniteltu suomenkielisen osuuden lisäksi myös lyhyitä selityksiä ruotsiksi, saksaksi ja englanniksi.⁶⁷ Pitkäksi venynyt kirjahanke kuivui lopulta kokoon jo toisen keskeisen puuhamiehen, G. A. Stooren, kuoleman takia tammikuussa 1915.⁶⁸ Toimikunnan työn hiljennettyä kuvakokoelma jäi sen jäsenten haltuun ja luovutettiin vuonna 1936 muutama vuosi aiemmin perustettuun Keski-Suomen museoon. Kuva-aineistoon oli yhdistetty myös Jyväskylän ja sen ympäristön matkaoppaassa käytetyt kuvat.

Kaikkiaan Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan keruuhjelma näyttää toteutuneen varsin hyvin. Maisemakuvia oli saatu eri puolilta maakuntaa kattavasti. Perinteisistä elinkeinoista eniten kuvia liittyi maanviljelyn ja karjanhoidon lisäksi kalastukseen. Sen sijaan metsästykseseen liittyviä kuvia saatiin

kokoon vähemmän, mihin vaikuttivat myös haastavat kuvaolosuhteet. Keski-Suomen teollisuudesta esille tulivat mm. Jämsänkosken ja Suolahden tehtaat, mutta myös pienempiä teollisuusyrityksiä kuvattiin: naula- ja tervatehtaita, meijereitä, sahoja ja myllyjä. Kansantyyppien kuvaaminen sen sijaan jäi vähäiseksi: runebergiläisen sisämaan kansa jääkin valokuvissa vielä maisemiensa varjoon ja käsitys kansasta pitkälti sivistyneistön idealistiseksi kuvaksi.

SAMMANDRAG

Det egna landskapet –

Mellersta Finlands fotoamatörers fotografier illustrerar
närmogivningen vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet

Artikeln behandlar ett bokprojekt utfört av fotoamatörer i Mellersta Finland i början av 1900-talet. Syftet med projektet Keski-Suomi kuvissa (Mellersta Finland i bild) var att ge ut ett illustrerat verk över landskapets naturskönhet och levnadsförhållanden. Denna artikel bygger på omkring 600 råkopior som samlats in för bokprojektet. I materialet ingår fotografier som tagits runtom i Jyväskylä och Mellersta Finland vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet. Forskningens perspektiv är kulturhistoriskt och hänför sig till fothistoriens utvecklingsprocesser. Mellersta Finlands fotoamatörers bildmaterial granskas som en del av de nationella bildsamlingarna och med en särskild betoning på landskapsforskning. Fokuset ligger på hur amatörfotograferna tolkade samtida modeller, målsättningar och värdegrunder för landskapsfotografering, och hur de med hjälp av sina fotografier skapade en uppfattning om sin livsmiljö och dess särdrag. I artikeln behandlas också fotoamatörernas typiska fotograferingsmetoder under torrplåtsteknikens tid. Via bildframställningen skapade bokprojektet Mellersta Finland i bild en ideologisk och idealisk uppfattning om regionen och samhället. Artikeln förevisar även hur viktig turismen var för regionens utveckling och för att främja invånarnas levnadsförhållanden och bildningssträvanden.

ABSTRACT

Our Landscape – Photos by Amateur Photographers
Portraying Central Finland at the Turn of the
Nineteenth and Twentieth Centuries

This article addresses a book project by amateur photographers in Central Finland at the early twentieth century. The purpose of the 'Central Finland in photos' project was to publish a book of photographs that portrayed the region's natural beauty and living conditions. The research material for this article is a collection of about 600 prints gathered as part of the project, including photographs from different parts of Jyväskylä and Central Finland taken at the turn of the century. The research approach is cultural-historical and

linked to the development of the history of photography. The photos produced by local amateurs are examined as parts of Finland's national imagery and, in particular, through an approach based on landscape research. The focus is upon how these photographers interpreted contemporary models, the aims and values of landscape photography and how they built an idea of their environment and its features based on their photos. Amateur photographers' typical methods in the era of dry-plate technique are also presented. Through its imagery, the 'Central Finland in photos' book project concretely created an ideological and ideal image of the region and community. The article also demonstrates the significance of tourism for regional development efforts and for improving people's living conditions and educational aims.

Viitteet

- 1 Keski-Suomen museo (KSM), Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan asiakirjat (a125:8): painettu ilmoitus vuodelta 1911.
- 2 Liite 1.
- 3 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16): 14.3.1910; Sanomalehti Keski-Suomi 9.1.1911 <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1253880?term=-kuwatjaterm=kuwajaterm=KESKI-SUOMI&page=2>. Luettu 13.3.2020.
- 4 Pohjonen 1948: 24–25, 84, 88.
- 5 Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja: Jyväskylän haaraosaston vuosikertomus 1896: 52–55.
- 6 Anderson 1991: 9–12; Häyrynen 2005: 29-31; Hirn 1992: 362.
- 7 KSM, Keski-Suomi kuvissa -kokoelman (K3) luettelointitiedot, pääkirjat ja kertomukset toimintavuosilta 1932–1936.
- 8 Provenienssiperiaatteen merkityksestä valokuvakokoelmien tutkimusarvolle ks. Isomursu 2011: 55–56.
- 9 Kokoelman kuvat löytyvät Finnasta esimerkiksi haulla ”Keski-Suomen museo 0003”: <https://www.finna.fi/Search/Results?lookfor=Keski-Suomen+museo+0003%3A&type=AllFields&limit=20>. Luettu 13.3.2020.
- 10 Ks. esim. Häyrynen 2005; Häyrynen 2017; Lukkarinen, V. ja Waenerberg, A. 2004; Eskola 1999; Lintonen 2006.
- 11 Maisemavalokuvien tutkimukseen on sovellettu maalaustaiteessa valitsevaa maisemäkäsitteitä, jossa maisema on ymmärretty luonnon rajaamaksi tilaksi, joka voidaan havaita aistein kokonaisuutena. Maisemat voidaan havaita välittömästi tai kuvallisesti ja kirjallisesti esitettyinä ilmentyminä, jotka rakentuvat nykytilanteesta käsin tulkituina. Eskola 1999: 101–103.
- 12 Valokuvauksen kansallisen projektin ajallisuudesta ks. Hirn 1992, 362.
- 13 Piirilääkäri W. S. Schildt (1822–1893) oli päätyönsä ohella tehnyt merkittävän uran sanomalehtimiehenä ja pankkimiehenä sekä osallistunut Jyväskylän Seminaarin ja Jyväskylän Lyseon perustamiseen ja kehittänyt suomen kieltä.
- 14 Voutilainen 1996: 92–98; Stolt 1996: 14–15, 36–37
- 15 Voutilainen 1996, 91–92.
- 16 Kaikkien kolmen kuvaajan aineistoa kuuluu Keski-Suomen museon kokoelmiin.

- 17 Saraste 2004: 51–54. Naisvalokuvaajien ura jäi tosin usein lyhyeksi avioitumisen takia. Näin näkyy käyneen myös Vivi Richterille. Yksi tunnetuimmista naiskuvaajista tutkimusaikakaudella oli etenkin Helsinkiä kuvannut Signe Brander. Suomen valokuvataiteen museon Kuka kuvasi -verkkotietokanta. <http://kukakuvasi.valokuvataiteenmuseumo.fi/#valokuvaaja/1533>. Luettu 29.4.2016 .
- 18 Pohjonen 1984: 84–86; KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16): 14.3.1910.
- 19 Vuonna 1899 kirkkotorin laidalle valmistunut, arkkitehti Karl Viktor Reiniuksen (1862–1936) suunnittelema Kunnallistalo oli kaupungin edustavin rakennus, jonka käyttö oli alkuvuosina hallintotoimintoja laajempi. Kunnallistalo (myöh. Jyväskylän kaupungintalo) toimi Jyväskylän kulttuurilämän keskuksena: talon salissa järjestettiin julkisia tapahtumia, kuten konsertteja ja näyttelyitä eri teemoista, ja rakennuksessa toimi myös kaupunginkirjasto sekä eri yhdistyksiä. Lindell 2010: 25–28. Viitattu 29.4.2016.
- 20 Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1892, 128; Hirn 1977: 61–68.
- 21 Yhdistys järjesti ensimmäisen valokuvanäyttelyn Wreden palatsin salissa vuonna 1892. Laajempi sekä ammattilaisten että harrastajien valokuvia esitellyt näyttely pidettiin Ateenumissa vuonna 1903. *AFK 1889–1989, Amatörfotografklubben i Helsingfors*: Kerhon historiaa. Luettu 29.4.2016: <http://www.afk.fi/arkivet/historiaa/>; Saraste 2004: 54.
- 22 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16), 14.3.1910.
- 23 Ks. Porkka 1999: 43–61.
- 24 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat 14.3.1910; Puranen 2012: 16–18. Lindell 2010: 25–28. http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/64828_Kaupungintalo_screen_spreads.pdf. Luettu 29.4.2016.
- 25 W. S. Schildtin koti-interiöörin kuvat on lahjoitettu Keski-Suomen museoon osana G. A. Stoores kokoelmaa (K26). Schildtin interiöörin kuvat on otettu ammattilaiskäytössä olleille 18 x 24 cm:n lasilevyille. Kuvaajana tuskin oli Stoores, joka kuvasi pääasiassa 13 x 17 ja 9 x 12 cm:n lasinegatiiveille. Sen sijaan Stoores on mahdollisesti toiminut negatiivien vedostajana. KSM, K26, kokoelmatiedot.
- 26 Hirn 1977: 60–61.
- 27 Richterin kuvaamia aiheita olivat mm. Virtain Torisevanjärvi, Ruoveden Helvetinkolu, Keuruun kirkkoranta, Kanavuori Vaajakoskella, Majakosken silta, Jokelan pappila Palokassa ja Jyväskylän seminaari.
- 28 Keski-Suomi 6.5.1911. Richterin tuotantoa tutkinut Sanna Saarto liittyy tukkityön vaiheita kuvaavien metsätyökuvien merkityksen haluun korostaa metsätalouden tuomaa vaurautta kansalle. Kuvat julkaistiin aikanaan aikakauskirja Tapiossa. Saarto 2004: 57–59.
- 29 Smeds 1996: 159, 163–66, 172–178.
- 30 Hirn 1977: 59; Eskola 1999, 103.
- 31 Valokuvausta oli alettu hyödyntää paikallisidentiteetin kuvauksessa etenkin Iso-Britanniassa, missä 1800- ja 1900-luvun lopulla toteutettiin laajoja, kyselyihin pohjautuvia kuvaushankkeita. Edwards 2012: 126–135.
- 32 Suomalaisen valokuvauksen historiaa koskevassa tutkimuksessa on tuotu usein esiin myös valokuvauksen, keräilyn ja niihin kytkeytyneen museoajatuksen yhteyksiä. Esim. Eskola 1999, 106; Palin 1999, Voutilainen 1996: 92–98.
- 33 Pohjonen 1984: 84.
- 34 Esimerkiksi vuonna 1858 perustetun Jyväskylän Lyseon kokoelmiin kuuluu runsaasti maan ensimmäisen suomenkielisen oppikoulun opettajien ja oppilaiden keräämiä ko-

- koelmakokonaisuuksia etenkin luonnontieteellisissä näytteissä. Kasvinäytteiden systemaattinen keruu oli pakollisena osana kouluopetusta jo 1880-luvulla. KA, Jyväskylän lyseon arkisto: Jyväskylän Lyseon toimintakertomukset 1880–1920.
- 35 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat 1910, (a16), painettu keruusuunnitelma (a125:8); Keski-Suomi 12.6.1910, Keski-Suomi 29.4.1911. Ks. Liite 1.
- 36 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan asiakirjat: E.W. Rossin kirje toimikunnalle 25.4.1911.
- 37 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan asiakirjat (a125:8), päivämätön kirje toimikunnalle. Kirjeen lähettäjä oli mitä todennäköisimmin Viitasaaren kirkkoherra Karl Edvard Hagelbergin poika, nimensä Raekallioksi suomentanut asemapäällikkö Ivar Hagelberg-Raekallio.
- 38 Stoores kuvaustoiminnasta ks. Mäkinen 2018.
- 39 Josef-Hämäläinen 2003: 26–37, 58.
- 40 Stoores ottamia kuvia Sysmästä myytiin myös postikortteina ja julkaistiin matkakirjallisuudessa. Jyväskylän ja ympäristön kuvitettu matkaopas 1912: 76–77.
- 41 Lukkarinen 2004: 82–83.
- 42 Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirjat 1892–1915.
- 43 Lintonen 2006: 22–24.
- 44 Keskisuomalaisiin Gummerus-suvun vaikuttajiin kuului myös Alexander Gummeruksen veli, jyväskyläläinen lehtori ja kirjapainon omistaja Kaarle Jaakko Gummerus (1840–1898).
- 45 Sinisalo 1994: 32–33; Sinisalo 1995: 63.
- 46 KSM, Keski-Suomi kuvissa -kokoelma (K3).
- 47 Muun muassa Kati Lintonen on tutkimuksissaan tuonut esiin kansallisaatteen ihannoitun maisemakäsityksen osin ristiriitaisia kytköksiä kansanomaiseen luontosuhteeseen.
- 48 KSM, Keski-Suomi kuvissa -kokoelma (K3).
- 49 Suomen valokuvataiteen museon Kuka kuvasi -tietokanta: <http://kukakuvasi.valokuva-taiteenmuseo.fi/#valokuvaaja/1421>. Luettu 30.4.2019; KSM, Keski-Suomi kuvissa -kokoelma (K3).
- 50 KSM, Keski-Suomi kuvissa -kokoelma (K3).
- 51 Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1897, keskustoimikunnan kokous, 6.
- 52 Varpio 1997: 14, 197.
- 53 Kirjan suunnitteluvaiheessa oli todettu: ”Pieni kuva siellä täällä olisi epäilemättä omiaan lisäämässä kirjan arvoa ja käytännöllisyyttä.” Näin tapahtuikin, sillä julkaisun sivuja kuvitti 11 valokuvaa, joista suurin osa oli Päijänne-näkymiä eteläisen Keski-Suomen alueelta. Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1897, Jyväskylän haaraosaston vuosikertomus, 34; Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1899, Keski-Suomi, 40–94.
- 54 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan asiakirjat (a16): ”Keski-Suomi kuvissa”, painettu keruusuunnitelma 1911.
- 55 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan asiakirjat (a16): Rudolf Ahoniuksen kirje toimikunnalle 2.5.1911.
- 56 Fredrikson 1994: 144–150.
- 57 Markkanen 1987: 151.
- 58 Häyrinen 2005: 75–77.

- 59 Lintonen 2006: 32. Inhan merkkiteoksiin kuuluivat myös valokuvien kuvitetut *Karjalan kuvia* (1893) ja *Karjalan laulumailta* (1911). Suomen maisemia -teoksen kuvitettu painos ilmestyi vuonna 1925.
- 60 Ks. Lintonen 2011; myös Lintonen 2006.
- 61 Inha 1896: 17.
- 62 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16): 31.1.1912.
- 63 KA, Yrjö Blomstedtin arkisto, Saapuneet kirjeet: I. K. Inhan kirje Blomstedtille 3.2.1912.
- 64 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16): 7.10.1911, 31.1.1912, 2.4.1912.
- 65 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16): 14.3.1910.
- 66 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16): 2.4.1912, 24.10.1912, 27.12.1913, 9.1.1914, 6.3.1914, 23.3.1914.
- 67 KSM, Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan pöytäkirjat (a16): 27.12.1913, 9.1.1914, 6.3.1914, 23.3.1914. Valokuvien painattaminen teoksiin oli aikakaudella vielä teknisesti haastavaa ja kallista eikä painojälki aina ollut tyydyttävää. Ks. Hirn 1977, 68–70, 80–82.
- 68 Mäkinen 2018: <http://www.ennenjanyt.net/2018/12/lehtorin-muotokuva-g-a-stooren-valokuvat-omaelamakerrallisuuden-tulkkina/>. Luettu 13.3.2020.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Jyväskylä (KA)

Jyväskylän lyseon arkisto: Jyväskylän Lyseon toimintakertomukset 1880–1920.

Yrjö Blomstedtin arkisto: Saapuneet kirjeet

Keski-Suomen museo (KSM)

Keski-Suomi kuvissa -toimikunnan asiakirjat (a125:8): Pöytäkirjat, kirjeenvaihto, keruulistaukset, valokuvaluettelot

Keski-Suomi kuvissa -kokoelman (K3) ja kokoelman K26 luettelointitiedot.

Kirjallisuus ja painetut lähteet

Anderson, Benedict 1991: *Imagined Communities: Reflections On the Origin and Spread of Nationalism*. Rev. and ext. ed., 2nd ed. London, Verso.

Edwards, Elisabeth 2011: *The Camera as Historian. Amateur Photographers and Historical Imagination, 1885–1918*. Duke University Press. Durham ja London.

Eskola, Taneli 1999: Maisema jossain Suomessa. *Valoa. Otteita suomalaisen valokuvan historiaan 1839–1999*, s. 100–123. Toim. Jukka Kukkonen ja Tuomo-Juhani Vuorenmaa. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki.

Fredrikson, Erkki 1994: Vara-Karjala keskellä Suomea. *Maailmannavan elämää. Keski-Suomen merkitys suomenkielisen kansallisen kulttuurin ja taiteen muodostumisessa 1880–1917*, s. 123–174. Toim. Marketta Mäkinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Hirn, Sven 1977: *Ateljeesta luontoon. Valokuvaus ja valokuvaajat Suomessa 1871–1900*. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Helsinki.

- Hirn, Sven 1992: Isänmaan ilme. Victor Barsokevitsch-seura. *Valokuvan taide: Suomalainen valokuva 1842–1992*, s. 365–367. Toim. J. Kukkonen, T. Vuorenmaa ja J. Hinkka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hirn, Sven ja Markkanen, Erkki (toim.) 1987: *Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia*. Matkailun edistämiskeskus, Suomen matkailuliitto, Jyväskylä.
- Häyrynen, Maunu 2005: *Kuvitettu maa. Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 834. Helsinki
- Häyrynen, Maunu 2017: Kansallinen maisemakuvasto ja maisemantutkimuksen paradigmanmuutos: Miten tutkia maisemakuvaston performatiivisuutta? *Näkyväksi Sepitetty Maa: Näkökulmia Suomen Visualisointiin*, s. 230–245. Toim. Mari Mäkiranta et al. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Inha, I. K. 1896: Valokuvaus matkoilla. *Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja 1896*.
- Isomursu, Anne 2011: *Kuvansa Kullakin: Valokuva-arkiston Hallinnan Kysymyksiä*. Helsinki, Suomen valokuvataiteen museo.
- Josef-Hämäläinen, Eve 2003: *Päijätsalon osuuskunta. Päijätsalon matkailijapuistosta Päijänteen kansallispuistoksi 1912–2002*, 2. uudistettu painos. Gummerus, Saarijärvi.
- Jyväskylän ja sen ympäristön matkaopas*. Toim. Suomen Matkailijayhdistyksen Jyväskylän haaraosasto. Jyväskylä, 1912. Näköispainos julkaistu Erkki Fredriksonin toimittamana vuonna 1995.
- Lindell, Leena 2010: *Jyväskylän kaupungintalo. Rakennushistoriallinen selvitys*. Keski-Suomen museo, Jyväskylä. http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/64828_Kaupungintalo_screen_spreads.pdf.
- Lintonen, Kati 2006: *Hymyilevät rannat. I. K. Inhan (1865–1930) luonnon hurmaus ja melankolia*. Suomen valokuvataiteen museon julkaisu 20. Maahenki, Keuruu.
- Lintonen, Kati 2011: *Valokuvallistettu luonto. I. K. Inhan tuotanto luonnon merkityksellistäjänä*. Helsingin yliopisto, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Helsinki.
- Lukkarinen, Ville 2004: Kansallisen maiseman vertauskuvallisuus ja ympäristön tila. *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*, s. 20–91. Toim. Ville Lukkarinen ja Annika Waenerberg. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 965. Taidekoti Kirpilän julkaisuja 3. Helsinki:
- Markkanen, Erkki 1987: Harvojen harrastuksesta kansan huviksi 1887–1987. *Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia*, s. 148–375. Toim. Sven Hirn ja Erkki Markkanen. Matkailun edistämiskeskus, Suomen matkailuliitto, Jyväskylä.
- Mäkinen, Virpi 2018: Lehtorin muotokuva – G. A. Stoores valokuvat omaelämäkerrallisuuden tulkkinä. *Ennen ja nyt* 12/2018. <http://www.ennenjanyt.net/2018/12/lehtorin-muotokuva-g-a-stooreen-valokuvat-omaelamakerrallisuuden-tulkkinä/>
- Palin, Tutta 1999: Henkilökuva arkiston ja kuvataiteen leikkauspisteessä. *Valoa. Otteita suomalaisen valokuvan historiaan 1839–1999*. Toim. Jukka Kukkonen ja Tuomo-Juhani Vuorenmaa. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki.
- Pohjonen, Mauno 1984: *Keski-Suomen maanviljelysseuran 50-vuotiskertomus (1893–1943)*. Jyväskylä.
- Porkka, Pirjo 1999: Mystisen realismin lähteillä. Kultakauden kuvataiteilijat ja valokuva. *Varjosta. Tutkielmia suomalaisen valokuvan historiasta*, s. 42–65. Toim. Jukka Kukkonen ja Tuomo-Juhani Vuorenmaa. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki.
- Puranen, Matti 2012: Kesäyliopiston varhaisvaiheet 1912–1939. *Kesäsemesteristä se alkoi. Jyväskylän kesäyliopisto 1912–2012*, s. 13–26. Toim. Heli Valtonen ja Olli Matikainen. Jyväskylän kesäyliopisto, Jyväskylä

Saraste, Leena 2004: *Valo, muoto vai elämä. Kameraseurat kohti modernia 1950-luvulla*. Kuvista sanoin 7. Suomen valokuvataiteen museon julkaisuja 18. Helsinki.

Sinisalo, Hannu 1994: *Kolme artikkelia valokuvasta*. Tampereen yliopisto, kansanperinteenlaitos, julkaisuja 18. Tampere.

Sinisalo, Hannu 1995: Kyläkuvaajien otokset kulttuurin kuvastajina. *Kuva, teksti ja kulttuurinen näkeminen*, s. 62–89. Toim. A. Tuomisto ja H. Uusikylä, H. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Smeds, Kerstin 1996: *Helsingfors-Paris: Finlands Utveckling Till Nation På Världsutställningarna 1851–1900*. Svenska litteratursällskapet i Finland : Finska historiska samfundet, Helsingfors.

Stolt, Eeva 1996: Luonto oppia lujempi. Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina. *Työ miehen kunnia. Arkkitehti Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina*, s. 5–83. Toim. Pirjo Vuorinen. Jyväskylän yliopiston museon julkaisuja 6. Jyväskylä.

Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirjat, 1892–1915.

Varpio, Yrjö 1997: *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 681. Helsinki.

Viitasaaren ja sen lähipitäjien kuvitettu matkaopas 1912: Suomen Matkailijayhdistys, Viitasaaren jäsenet.

Voutilainen, Heli-Maija 1996: Museoon kapineet kansan ja maan. Museotyön alkutaival Jyväskylän seminaarissa. *Työ miehen kunnia. Arkkitehti Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina*, s. 84–112. Toim. Pirjo Vuorinen. Jyväskylän yliopiston museon julkaisuja 6. Jyväskylä.

Wegelius, Hannes 1899: *Keski-Suomi: matkaopas*. Suomen Matkailijayhdistyksen vuosikirja, Jyväskylän haaraosasto.

Painamattomat lähteet

Saarto, Sanna 2004: *Toden ja tulkinnan rajoilla. Vivi Richterin valokuvia Keski-Suomesta*. Turun yliopisto. Taidehistorian laitos. Pro gradu -tutkielma 18.5.2004.

Verkkolähteet ja tietokannat

AFK 1889–1989, *Amatörfotografklubben i Helsingfors*: Kerhon historiaa. <http://www.afk.fi/arkivet/historiaa/>

Finna-palvelu. Kansalliskirjasto. www.finna.fi

Historiallinen sanomalehtikirjasto: Keski-Suomi -lehti. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?formats=NEWSPAPER>

Kuka kuvasi -tietokanta. Suomen valokuvataiteen museo. <http://kukakuvasi.valokuvataiteen-museo.fi/>

”JUVAN RISTI” – VASKEEN VALETTUA PAIKALLISKULTTUURIA

Partalan kuninkaankartanon aluetta Juvalla on tutkittu arkeologisesti ensimmäisen kerran vuosina 2015–2017 toteutetussa hankkeessa. Tutkimukset tuottivat runsaan löytöaineiston, jonka merkittävimpiä yksittäisiä löytöjä oli rautakauden loppuun ajoittuva, Juvan ristiksi nimetty ristiriipus. Esineen löytyminen pidensi kartanoalueen tiedettyä historiaa parilla vuosisadalla, mutta sen löytyminen toi myös aivan uutta tietoa Juvan asuttamisesta. Ristiriipus on muun löytöaineiston ohella monimerkityksinen, sillä se haastaa tarkastelemaan vakiintuneita käsityksiä perifeerisenä pidetyn alueen asutushistoriasta uudesta näkökulmasta. Sillä on myös roolinsa paikallisuutta luovassa prosessissa, jossa paikalliskulttuuria tuotetaan ja ylläpidetään.

Kesällä 2016 pieni joukko keltaisiin huomioliiveihin sonnustautuneita arkeologeja Turun yliopistosta kulkee metallinilmäsimien kanssa Juvan kirkonkylän tuntumassa Partalan historiallisen kartanoalueen pellolla. Ollaan Etelä-Savossa. Aurinko paistaa, hiekkaisella harjanteella tuulenpyörteet nostavat kuivaa maa-ainesta pölynä ilmaan. Aluetta on tieteellisesti prospektoitu jo useita päiviä ja joitain historialliselle ajalle ajoittuvia löytöjä on tullut vastaan. Tutkimukset on tarkoitettu lopettamaan tältä erää ja ne keskitetään viimeisiksi tunteiksi kartanoon johtavan vanhan koivukujan viereiselle alalle. Laitteen antama äänisignaali vahvistuu, esiin otetaan lapiot ja pinpointteri, kuten on tehty jo useita kymmeniä kertoja saman päivän aikana, ja äänisignaalin antajaa ryhdytään kaivamaan esiin.

Pian tutkijan kämmenellä lepää pieni, ehjä esine. Koru. Ristiriipus. Muut tutkijat hälytetään paikalle, löytöpaikan lähiympäristöä ryhdytään käymään järjestelmällisesti läpi. Aurinko paistaa, suuta kuivaa. Toinen äänisignaali. Esine, koristeellinen puukonkahva, vahvistaa, että Juvan asutushistoriaa tullaan kirjoittamaan uudelleen. (Kuva 1.)

Kuva 1. Partalasta löydyntynyt rautakauden lopulle ajoittuva ristiriipus (TYA 927:1). Taustalla Partalan nykyinen päärakennus. Kuva Pekko Heimola.

Artikkelin teemat ja tavoitteet

Artikkelin alkuun on kuvattu ristiriipuksen löytyminen hankkeen aikaisissa arkeologissa tutkimuksissa. Riipus on ristin muotoinen, kooltaan noin 42 x 35 millimetriä ja vain pari millimetriä paksu.¹ Esineen suhteellinen metallipitoisuus on mitattu, ja pronssin lisäksi seoksessa on myös hopeaa.² Riipuksen pinnassa oleva nauhapunoskoristelu ja pisaramaiset kuviot ovat osittaisesta kuluneisuudesta johtuen vaikeasti tulkittavia, mutta niissä voi havaita sekä läntisiä että itäisiä vaikutteita. Vertailuaineistosta ei ole löytynyt yksityiskohdiltaan vastaavia riipuksia, joten kyseessä voi olla paikallinen valmiste, johon on yhdistetty elementtejä muista koruista.³ Riipuksen koko ja muoto viittaavat lähinnä ristiretkiaikaisiin, 1100–1200-luvuille ajoittuviin riipuksiin, ja näiden löytyminen on usein yhdistetty kristinuskon leviämiseen alueelle.⁴ Samalle ajanjaksolle ajoitettavia ristiriipuksia tunnetaan Suomesta joitakin kymmeniä, näitä Savosta vain muutama.⁵ Lähimmät Partalan löytöä hieman muistuttavat riipukset ovat löytyneet Mikkelin Tuukkalasta ja Visulahdesta.⁶ Riipuksesta tekeekin huomionarvoisen sen ainutlaatuisuus ja löytyminen alueelta, jolta ei juurikaan ole aiempia rautakautisia löytöjä. Paikallisella tasolla riipuksen arvoa on lisännyt löydöksen ajallinen yhteensattuma paikkakunnan juhluvuoden kanssa. Ristiriipus löytyi kuin tilauksesta ulkoista ilmettä

kaipaavan paikallisen merkkivuoden symboliksi. Näin ristiriipuksesta, *Juvan rististä*, tuli vuonna 2017 koko Juvan tunnus, sillä sen pohjalta toteutettiin 575-juhlavuottaan viettävän Juvan kunnan ja seurakunnan logot. Tunnukset ovat edelleen käytössä hieman muokatussa asussa. Riipuksesta teetettiin juhluvuodeksi myös koruna käytettävä jäljennös sekä hopeisena että pronssisena versiona. (Kuva 2.)

Juvan risti ja sen löytymiseen johtaneet tutkimukset ovat pääosassa myös tässä artikkelissa. Niiden merkityksiä tarkastellaan sekä arkeologian että historian tutkimuksen näkökulmasta ja myös alueellisesti, paikallisella tasolla. Peilattaessa hankkeiden tutkimustuloksia Savon alueen asuttamisesta muodostettua kuvaa vasten paljastuu, että kokonaiskuvaa on rakennettu vain harvojen tutkimusten ja irtolöytöjen varaan. Savo ja sen asutushistoria onkin jäänyt menneisyyttä tarkastelevassa kontekstissa niin kutsutuksi harmaaksi alueeksi, kun sen sijaan esimerkiksi lounaisen Suomen historia ja esihistoria ovat hyvinkin tutkittuja. Verrattuna Varsinais-Suomeen, historiallisten maakuntien ydinalueeseen⁷ on Savo usein määritelty periferiaksi, syrjäseuduksi. Määritelmät on sementoitu historian kirjoitukseen evolutionismin hengessä 1900-luvun alkupuolella ja istuvat edelleen tiukassa. Niitä ovat pitäneet yllä niin kulttuurien leviämisteoriat kuin modernisaatioprosessia tarkastelevat innovaatioteoriat, joissa tutkijan katse kulkee uudistusten kanssa samaan suuntaan: väkirikkaiden alueiden herrasväeltä kohti harvaan asutun maaseudun rahvasta.⁸

Kysymystä Savon perifeerisestä luonteesta lähestytään artikkelissa dekonstruktion tapaan. Dekonstruktio on esimerkki jälkistrukturalistisesta käsitteiden ja itsestään selvinä pidettyjen olettamusten avaamisesta ja kyseenalaistamisesta.⁹ Esimerkkinä dekonstruktion käyttämisestä paikallishistorioiden ja maakuntahistorioiden uudelleenluennassa on Pirjo Markkolan, Hanna Snellmanin ja Ann-Catrin Östmanin toimittama *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu* (2014). Artikkelikokoelma

Kuva 2. Riipuksesta teetetty muinaiskoru ja Juvan kunnan tunnus vuonna 2017. Kuva Juvan kunta.

tekee ymmärrettäväksi tapoja, joilla alueita ja paikallisia ominaispiirteitä on historiankirjoituksessa käsitteellistetty.

Sille, miksi käsitteet pysyvät sitkeästi tutkimusten sivuilla, löytyy myös kulttuurista taustaa. Kulttuuriin sisäänrakennetut tavat luokitella, jäsentää ja jaotella saavat asiat ja ilmiöt näyttäytymään vastapareinaan tai vastakohtinaan ja lataavat neutraalillekin kohteelle positiivisia tai negatiivisia arvoja.¹⁰ Nykytutkimus yrittää purkaa tätä kulttuurista kuormaa eli itsestään selvinä pidettyjä vastakohtaisuuksia, joista yhtenä esimerkkinä on kehitys pysähtyneisyyden vastaparina. Kehitys ja päämäärätietoinen liike eteenpäin nähdään modernissa maailmassa positiivisessa, liikkumattomuus ja pysähtyneisyys negatiivisessa valossa.¹¹ Tämä näkyy myös historian tutkimusorientaation suosimina kehityskaarina, jotka johtavat suoraviivaisesti primitiivisestä alkuhämärästä ja jämähtäneisyyden tilasta kehityksen huippuun eli nykytilanteeseen, historian sivujuonteiden kustannuksella. Tähän on kiinnittänyt huomiota muun muassa folkloristi Seppo Knuutila artikkelissaan *Paluu nykyisyyteen* (1989). Kehitys, muutos ja liike näkyvät myös kulttuurintutkimusta hallitsevassa keskustelussa, jossa monipaikkaisuus, ylijajaisuus ja liikkeessä olevat identiteetit dominoivat kysymyksenasettelua.¹² Dekonstruktion ja kriittisen luennan tarkoitus ei ole tässä artikkelissa osoittaa sormella konventionaalisen historiankirjoituksen epäkohtia, vaan avata silmiä vaihtoehtoisille tavoille hahmottaa menneisyyttä kangistumatta käsitteellisiin vastakohtaisuuksiin.

Partalan kuninkaankartanon tutkimushankkeet

Partalan kartano Männynmäen kylällä

Partalan kartano sijaitsee Männynmäen harjanteella, Juvan nykyisen kirkonkylän itäpuolella. Sijainti vanhan valtatie, Hämeenlinnaa ja Olavinlinnaa yhdistäneen Suuren Savontien varrella on määritellyt tilan varhaista historiaa ja yksi syy siihen, että Partala toimi 1400–1500-luvuilla nimismiehen tilana ja kuninkaankartanona.¹³ Partala oli nimismiehen tilana todennäköisesti jo vuonna 1442 Juvan seurakuntaa perustettaessa. Juva on yksi harvoista keskiaikaisista seurakunnista, jonka perustamisajankohta tunnetaan ja se tapahtui tuona vuonna Pyhän Henrikin kuolinpäivän aattona 19. tammikuuta. Perustamisasiakirjassa yhtenä Juvaa edustaneena miehenä mainitaan nimismies Juho Partanen,¹⁴ mahdollisesti juuri tämän tilan Partasia. Tällä asiakirjalla Juvan kappeli erotettiin omaksi seurakunnakseen Savilahden vuonna 1329 perustetusta kirkkopitäjästä. Juvan seurakunta oli varsin laaja ja myöhemmin siitä erotettiin useita uusia seurakuntia, ensimmäisten joukossa Säämin-

ki, johon Olavinlinna oli rakennettu, sekä Kuopion kirkkopitäjä.¹⁵ Muistona menneestä suuruuden ajasta Juvaa nimitetään toisinaan edelleen *emäpittäjäksi*.

Partalan kartano jatkoi nimismiehen tilana 1500-luvun loppuun lyhyttä kuninkaankartanokautta (1556–1561) lukuun ottamatta. Kuninkaankartano muodostettiin varsin kovakouraisesti viiden talonpojan maista, joista neljä kuului Partasen sukuun. Viides, joka joutui kuninkaankartanon tieltä väistymään, oli lainlukija ja nimismies Jesper Sigfridsson, hänkin avioliiton kautta sidoksissa Partasen sukuun.¹⁶ Kuninkaankartanojärjestelmä oli Kustaa Vaasan aikaansaannos ja siinä yhdistyivät useat hänen hallintoa, valtion taloutta ja sotilaallista varustautumista koskevat uudistuksensa lempiharrastuksen eli maanviljelyn kanssa yhdeksi kokonaisuudeksi. Kartanot olivat paikallishallinnon keskuksia, ja kartanoiden johdossa ollut vouti oli paitsi voutikuntansa päämies, myös vastuussa veronkannosta alueellaan. Kartanot myös tuottivat elintarvikkeita armeijan tarpeisiin. Kuninkaankartanojärjestelmä toteutettiin koko valtakunnan alueella, mutta vietiin pisimmälle Suomessa. Ruotsin puolella kartanoita oli 65 ja Suomessa 44. Savon maakunnassa jokainen kuudesta hallintopitäjästä sai kuninkaankartanon.¹⁷

Kuninkaankartanoiden talous ja niissä harjoitetut elinkeinot tunnetaan hyvin, ja syy siihenkin on Kustaa Vaasan toimeenpanemassa uudistuksessa. 1530–1540-luvuilla uudistettiin veronkantoon liittyvä kirjanpito: tilien systemaattinen kerääminen ja säilyttäminen. Voudit velvoitettiin toimittamaan voutikuntansa tilit Tukholman laskukamariin vuosittain tarkastettavaksi, ja verotilien lisäksi vouti piti kirjaa kartanon taloudesta. Voudintilien eli vanhemman tilikirjasarjan myötä Suomen voidaan sanoa siirtyneen historialliseen aikaan.¹⁸

Ruotsin suurvaltakaudella (1617–1721) Partalaa koskevat asiakirjalähteet ovat kuninkaankartanokautta niukempia. Partala toimi tuolloin ratsutilana ja Partaset ratsumiehen varustajina 1600-luvun loppupuolelle. Muutaman omistajanvaihdoksen jälkeen tila siirtyi vuonna 1704 Poppiusten pappis- ja virkamiessuvulle, ja oli heidän hallussaan vuoteen 1890 saakka.¹⁹ Poppiusten aikaan osui kartanokulttuurin intensiivivaihe, jonka savolaista kartanokulttuuria tutkinut Anna-Maria Åström ajoittaa vuosien 1790–1850 väliin.²⁰ Männynmäen kylällä oli suorastaan kartanokulttuurin keskittymä, sillä harjanteella oli kaksi kartanoa, Partala ja Tirrola sekä kaksi kappalaisen pappilaa, Ryhälä ja Huttula. Lähellä oli vielä kirkkoherran Isopappila, jonka pojan, Carl Axel Gottlundin²¹ päiväkirjojen sivuille tallentui myös Männynmäen säätyläisten elämää 1800-luvun alussa.²² Seurustelu oli kiinteä osa kartanokulttuuria ja kanssakäyminen tiivistä juuri lähinaapureiden kesken, mutta sosiaalinen verkosto ulottui naapuripitäjiin saakka.²³ Savolainen kartanokulttuuri oli ohuen

Kuva 3. Ilmakuva Männynmäen alueesta keväällä 2019. Partala on kuvassa keskellä peltoja ympäröimänä. Etualalla mutkittelee vanha tielinja. 1950-luvulla valmistunut pikatie, nykyinen valtatie 14 kulkee kuvan poikki. Kuva Juha Ruohonen.

aatelin, sotilas- ja siviilivirkamiehistön ja papiston muodostaman ruotsinkielisen vähemmistön kulttuuria ja sen synty oli sidoksissa Ruotsin ruotujakoiseen armeijaan. 1800-luvun kuluessa siviilivirkamiesten osuus kartanon omistajina kasvoi upseeriston vähetessä.²⁴ Vähitellen kartanoiden omistamisesta tuli säätyläissuvuille taloudellinen taakka, ja niitä myytiin varakkaille talonpojille ja kauppiaille, myös Partalan tapauksessa. Vuosina 1890–1919 Partalan kartano oli maakauppiaan omistuksessa, ja vuodesta 1919 eteenpäin omistaja on ollut Juvan kunta. Vuoteen 1970 saakka Partala oli kunnan maatila, ja vuosina 1985–2006 Partalassa toimi luonnonmukaisen maatalouden tutkimuskeskus.²⁵ Nykyisiä toimijoita alueella ovat ravintola- ja majoituspalvelut, taidegalleria, Juvan tryffelikeskus, kesäteatteri ja paikallismuseot.

Vuosisatainen viljely ja asutus ovat muokanneet Männynmäen harjanteesta avoimen maanviljelysmaiseman, jossa vanhat kantatilat näkyvät edelleen tilusten sijoittumisena. Dramaattisimmat muutokset maisemaan toi 1950-luvun lopussa valmistunut pikatie Juvalta Savonlinnaan, sillä se suoristi vanhan valtatie mutkat ja puhkoi harjanteen. Moderni aika näkyy maisemassa taajama-asutuksena ja teollisuusrakentamisena, mutta edelleen Partalan ympärillä olevat peltolohkot, noin 20 hehtaaria luomuviljeltyä alaa, ovat aktiiviviljelyksessä. Partalan miljöötä voidaankin pitää yhtenä parhaiten säilyneistä sisämaan historiallisista kuninkaankartanoalueista. (Kuva 3.)

Hankkeet

Partalan vaiheista ovat 1500-luvun osalta kirjoittaneet esimerkiksi Liisa Poppius (*Juvan historiaan* 1957) ja Kauko Pirinen (*Savon historiaan*, osa II:1 1982).²⁶ Molemmat ovat koonneet tietoja asiakirjalähteistä, joita Partalan osalta on käytettävissä varsinaisesti 1500-luvulta lähtien. Ennen hankkeiden alkua kartanon historiallista aikaa varhaisemmasta menneisyydestä ei ollut viitteitä, eikä alueella ollut tehty arkeologisia tutkimuksia, vaikka kyseessä on historiallinen kuninkaankartanoalue. Ympäristöä ei ollut suojeltu esimerkiksi kaavamerkinnöin tai muinaisjäännöksenä. Hankkeiden alkaessa kunnassa olikin suunniteltu oikaisevaa tielinjaa Partalaan lisäämään tilan saavutettavuutta matkailun näkökulmasta, ja tämä linjaus olisi vedetty keskeisen peltoalueen läpi.

Ajatus Partalan menneisyyden tutkimisesta sai alkunsa vuonna 2014 kahden tutkijan, arkeologi Juha Ruohosen ja kansatieteilijä Kirsi Vertaisen aloitteesta Juvan kunnan tukiessa ajatusta. Partalan tilan historiaa tehtiin tutuksi kolmessa eri hankkeessa vuosien 2015–2019 aikana. Ensimmäinen hanke oli vuosina 2015–2017 EU:n Leader-rahoituksella toteutettu yleishyödyllinen kehittämishanke *Partalan viisi vuosisataa*. Sen aikana käytiin läpi Partalaa sivuavat arkistolähteet ja lähdekirjallisuus ja tuotettiin arkeologian ja kansatieteen menetelmin myös aivan uutta, ajallisesti ja laadullisesti kirjallisia dokumentteja täydentävää materiaalia. Tämän hankkeen keskeiset tulokset koottiin julkaisuksi seuraavassa, niin ikään Leader-rahoitteisessa hankkeessa *Partalan vuosisadat kirjaksi*. Kirja *Juvan Partala* julkistettiin joulukuussa 2019 ja on myös yksi tämän artikkelin lähteistä.

Tutkimuksellisesti täydentävää materiaalia saatiin Suomen Kulttuurirahaston Mullankaivajat-apurahalla vuonna 2019 toteutetusta *Juuret syvällä Juvan kylissä* -hankkeesta. Mullankaivajat-hankkeen perusajatuksen mukaisesti koululaisille ja lukiolaisille tarjottiin tilaisuus osallistua arkeologiseen tutkimukseen lähialueellaan, tarkoituksena lisätä oppilaiden kiinnostusta tieteellisiin menetelmiin, oman maakunnan menneisyyteen sekä historiaan yleensä. Kevään koululaistyöskentely tapahtui pääasiassa Partalan alueella, ja osaa hankkeen tuloksista ehdittiin hyödyntää edellä mainitussa julkaisussa.

Hankkeiden motiivit

Ensimmäisen hankkeen tarkoituksena oli päivittää kuvaa kartanon alueesta sen asuttamisen alkuvaiheista nykypäivään asti. Tieteellisen mielenkiinnon lisäksi hankkeilla oli käytännön toimintaa palvelevia tavoitteita. Hankeha-

kemukseen kirjattiin tarve saada faktoihin perustuvaa tietoa tilan historiasta kunnallisen päätöksenteon pohjaksi Partalan tulevaa käyttöä varten. Tässä artikkelissa keskitytään hankkeen arkeologisiin tutkimuksiin, joiden tavoitteena oli kartoittaa alueen historiallista maankäyttöä sekä tutkia paikan ihmistoimintaa maasta löytyvän materiaalisen jäämistön perusteella.²⁷ Kuninkaankartanoajasta kertovien havaintojen ohella huomiota haluttiin kiinnittää myös 1500-lukua nuorempaan löytöaineistoon, sillä yksityiskohtaiset asiakirjalähteet vähenevät huomattavasti kartanon toiminnan loppumiseen vuonna 1561. Koska historiallisen ajan savolaisia asuinpaikkoja on aiemmin tutkittu hyvin vähän, oli hypoteettisena ajatuksena saavuttaa Partalasta myös kuninkaankartanovaihetta vanhempi asutusvaihe – jopa rautakaudelle ajoittuvien esineiden muodossa. Alueen aiempi tutkimattomuus lisäsi myös painetta arkeologisten tutkimusten aloittamiselle. 2010-luvulla räjähdysmäisesti lisääntynyt metallinilmaisinharrastajien kasvu koettiin uhkatekijänä helposti lähestyttävässä kohteessa valtatie varrella. Alue saattaisi kiinnostaa alan toimijoita, mikä lisäisi riskiä, että löytöaineistoa jäisi tieteellisesti tallentamatta.

Partalan kuninkaankartanon arkeologiset tutkimukset

Tutkimukset

Vuonna 2015 arkeologisia tutkimuksia tehtiin Partalassa kahteen otteeseen, sekä keväällä että syksyllä. Toukokuussa päärakennuksen länsipuolista peltoaluetta koekuopitettiin ja prospektoitiin metallinilmaisimilla noin viikon ajan. Jo tuolloin huomattiin, että alueen löytöaineisto oli harvinaisen monipuolinen. Lokakuussa saman peltoalueen tutkimista jatkettiin noin viikon kestäneen kenttätyöjakson ajan. Seuraavana vuonna saman peltoalueen tutkimuksia jatkettiin kahden viikon ajan heinäkuussa peltoalueen ollessa pyynnöstä mulloksella, jolloin myös pintapoiminta oli mahdollista. Kattavimmin saatiin tutkittua päärakennuksen pohjois- ja länsipuolella sijaitseva, Savontiehen ja kartanolle johtavaan koivukujaan rajoittunut peltoalue. Toisena alueena tutkittiin pihapiirin itä- ja koillispuolella olevaa peltoaluetta koivukujan toisella puolella. Tätä aluetta ei ehditty käydä läpi kokonaisuudessaan. Tutkimuksissa voitiin kuitenkin osoittaa, että pelloilla on kyntökerroksen alla runsaasti säilyneitä kulttuurikerroksia, mahdollisesti jopa kuninkaankartanoon liittyviä kiinteitä rakenteita.²⁸

Vuonna 2017 Partalassa toteutettiin kahdelle heinäkuuiselle viikolle ajoittunut arkeologinen kaivaus. Pääasialliseksi kaivauspaikaksi valittiin alue pelloilta päärakennuksen vierestä, josta kaksi vuotta aiemmin oli pienestä koekuopas-

Kuva 4. Partalan pellolle päärakennuksen läheisyyteen avattua kaivausaluetta (n:o 1) tutkittiin kesällä 2017. Kuva Juha Ruuhonen.

ta kyntökerroksen alta saatu esiin kiveystä ja pitkälle maatuneiden hirsien jäännöksiä. Tutkimuksilla haluttiin selvittää rakenteen tarkempi luonne ja sen ajoitus. Kaivausalueelle avattiin noin 25 neliön kokoinen tasokaivausalue, josta ensimmäiseksi poistettiin sekoittunut kyntökerros lapioilla. Tämän alta paljastuivat ensimmäiset rakenteet: alueen poikki kulkeva yhtenäinen kapea kiveys sekä siihen rajoittuva, muodoltaan lähes neliömäinen sekoittuneen maan alue. Näiden ympärillä oli koskematon vaaleanruskea hietamaa. Syvemmälle kerroksittain kaivettaessa neliömäisen rakenteen reunoilta tuli esille hirsien jäännöksiä. Näillä oli tuettu maahan kaivetun, noin metrin syvyyteen ulottuneen kuopparakenteen reunoja. Rakenne oli viimeisessä vaiheessa täytetty rakennusjätteellä ja roskalla, kuten tiilillä, lasinkappaleilla, kivillä ja maalilla.²⁹ Aineiston tutkimukset ovat tätä kirjoittaessa vielä kesken, mutta kyse lienee asuinhuoneen tai ulkorakennuksen alapuolelle, lattiakerroksen alle, kaivetusta pienestä kellarista tai todennäköisemmin *latriinin* eli ulkoahuussin pohjasta. Kaivausalueen pohjakerros hirsisine jäännöksineen ulottuu ajalli-

sesti 1500–1600-luvuille, mahdollisesti jo kuninkaankartanon aikaan, sillä radiohiiliajoituksen avulla rakenteessa käytetty puu on ajoitettavissa vuosien 1520–1600 väliin.³⁰ Tätä tukevat myös kaivauksissa löytyneet 1500-luvun esinetyypit ja 1600-luvun rahat, ainoa tiettyihin vuosiin ajoitettava esineryhmä. Löytöhetkellä oli yhtenäisessä pinossa 11 kuningatar Kristiinan (hallitsijana 1632–1654) ja Kaarle XI:n (hallitsijana 1660–1697) valtakausilla lyötettyä yhden ja kahden äyrin hopearahaa, joista vanhin oli lyöty vuonna 1633 ja nuorin vuonna 1667.³¹ Rahojen pitkä käyttöikä huomioiden vuosiluvut eivät välttämättä kerro, milloin ne ovat maahan joutuneet, mutta tässä tapauksessa muu löytöaineisto ja analyysit tukevat ajoitusta. Käytön loputtua kuoppa on joka tapauksessa täytetty, ja 1700-luvulla tai 1800-luvun aikana sen läpi on tehty kivetty salaoja.³² (Kuva 4.)

Mullankaivajat-hankkeen aikana Partalassa tehtiin tutkimuksia touko-kuussa 2019 kirkonkylän koululaisten avustamana. Lähes kaikki kirkonkylän alakoululaiset sekä osa lukiolaisista jatkoivat peltoalueiden kesken jäänyttä pintapöimintää ja prospektointia pihapiirin itä- ja koillispuolella olevalla peltoalueella. Löytöjen joukossa oli runsaasti aiempaa aineistoa täydentävää materiaalia.³³

Löytöaineistot

Vaikka arkeologisin menetelmin tarkasti tutkitut alueet olivat pinta-alaltaan suhteellisen vähäisiä, on niiden kautta saatu edustava otos maan sisällä säilyneistä kerroksista. Rakenteet ja esineistö kertovat pääosin kartanon arkielämästä, mutta samalla ne välittävät uutta tietoa rakennusten sijainnista ja Partalassa käytetyistä 1500- ja 1600-lukujen tuontitavaroista. Näitä ovat muun muassa lasiesineiden sirpaleet, joiden joukosta on tähän mennessä tunnistettu ainakin passglasin ja optisesti koristeltujen lasiastioiden palasia.³⁴ Lasiasiat ovat peräisin nykyisen Saksan alueelta, kuten peltoalueelta löytyneet Westerwaldin tyyppin kivisavikeramiikan sirpaleetkin, jotka ajoittuvat lähinnä 1600-luvulle.³⁵ Itämeren eteläosista on peräisin myös niin kutsuttu kukkohana, joka ajoittuneeseen keskiajan loppuun tai uuden ajan alkuun. Kyseessä on pronssinen tynnyrin hanan tappi, jonka kääntökahvaa koristaa kanalintu.³⁶ Partalasta löytyneet muutamat ruukku- eli pottikaakelin palaset edustavat puolestaan varhaisinta kaakeliuunityyppiä Suomessa, ja ne saattavat ajoittua 1500-luvulle liittyen kuninkaankartanoiden yhdenmukaiseen rakentamiskulttuuriin.³⁷ Edellä kuvattuja esineitä on aiemmin löytynyt muun muassa Turun kaupunkialueelta, eteläisen Suomen ja Hämeen kartanoista sekä vauraista talonpoikaistaloista.³⁸ Näiden esineiden löytyminen Savosta on erittäin

Kuva 5. Pellolta metallinilmainsprospektoinnin yhteydessä vuonna 2019 löytynyt pronssinen kukkohanan katkelma. Kuva Juha Ruohonen. Kuvan muokkaus Petri P. Pentikäinen.

harvinaista, ja talonpoikainen konteksti huomioiden esineryhmiä voidaan Juvalla pitää esimerkkeinä kapean yläluokan aineellisesta kulttuurista. (Kuva 5.)

Hankkeiden aikaisten löytöjen lukumäärä voidaan laskea useissa sadoissa kappaleissa. Edellä mainittujen esineryhmien ohella liitupiipun kappaleet, lyijyplombit, napit, soljet, helat, sormustimet, kolikot, tiilimurska, pullo- ja ikkunalasi, uunikaakeli, luut, rautanaulat sekä muut taokset ja fajanssin, posliinin ja punasavikeramiikan kappaleet tarjoavat kattavan läpileikkauksen savolaisen kartanon esi-neellisestä kulttuurista 1500-luvun puolivälistä 1800-luvulle asti. Lisäämällä luetteloon 1900-luvun pullonkorkit, lääkepullot ja astiankappaleet päästään löytöaineistossa lähelle nykypäivää.³⁹ Mielenkiintoista on, ettei aineistossa ole yhtään varmuudella keskiajalle ajoittuvaa esinettä. Sen sijaan samalta pelto-alueelta löytyneet, esihistorialliseen aikaan ajoitettavat esineet, kuten Juvan ristiksi nimetty ristiriipus ja sen lähietäisyydeltä löytynyt akantuskoristeinen puukonkahva ovat saaneet paljon painoarvoa löytöaineistossa. Molemmat esineet ajoittuvat ristiretkiaikaan, siis lähinnä 1200-luvulle tai 1300-luvun alkuvuosikymmeniin. Samalle aikakaudelle saattavat ajoittua myös pienten pronssiesineiden katkelmat ja kuparipellin ja sulaneen pronssin kappaleet.⁴⁰ Tämä esineryhmä vie Partalan asuttamisen alkujuuret vuosisatoja kuninkaan-kartanovaihetta varhempaan aikaan, sillä todennäköisesti ne ovat peräisin alueella sijainneesta laajemmasta muinaisjäännöksestä, kuten asuinpaikasta, ruumishaudasta tai kalmistosta.

Arkeologisen tutkimuksen historia Juvalla

Muinaistutkimuksen alku

Arkeologista tutkimusta on Juvalla varsinaisesti tehty vasta 1900-luvulla. Kiinnostus alueen muinaisuutta kohtaan heräsi kuitenkin jo 1800-luvun alussa, ja Partalalla oli pieni sivuosa juvalaisen muinaistutkimuksen saadessa alkunsa. Abraham Poppius⁴¹, runoilijapastori, Juvan ensimmäinen kappalai-

nen ja Partalan poika oli naapurin, Carl Axel Gottlundin kanssa ensimmäisiä, jotka keräsivät kansanrunoja talteen kotipaikkakunnallaan 1800-luvun toisella kymmenellä. Myös muinaistutkimuksen alku oli näiden miesten harteilla. 1800-luvun puolivälissä Poppius kuulutti Juvan kirkon saarnastuolista ja lukukinkereillä oman pitäjänsä ”muinaisjäännöksiä ja kummallisia kapineita”⁴² ystävänsä Gottlundin pyynnöstä. Tulokset jäivät laihoiksi, ja lukuun ottamatta kivikaudelle ajoittuvaa kourutaltan puolikasta Juvalta ei juuri muuta löytynyt. Taltta lähetettiin vuonna 1860 Helsinkiin, metsistä löytyneiden kiviläjien alkuperä jäi arvoitukseksi, ja kallio- ja kivipiirroksia Poppius arveli maanmitta-
reiden tekosiksi.⁴³ (Kuva 6.)

Gottlund asui tuolloin Helsingissä ja teki muinaistutkimusta senaatilta saamallaan apurahalla vuosina 1859–1860.⁴⁴ Tuohon aikaan kansallisromanttiset virtaukset olivat jo jalostumassa tietoisuudeksi omasta menneisyydestä ja sen historiasta, kun ne 1800-luvun alussa olivat olleet vasta kiteytymässä aatteiksi yhteisestä kansakunnasta.⁴⁵ Gottlundin vuoden mittainen apuraha antikvaarisia matkoja ja tutkimuksia varten oli eräs ensimmäisistä askeleista muinaistieteellisen kartoituksen tiellä. Pian tämän jälkeen Suomen muinaisuus ja historia nousivat yleisen tieteellisen ja taiteellisen mielenkiinnon kohteiksi saaden manifestaationsa Suomen Muinaismuistoyhdistyksen perustamisessa vuonna 1870.⁴⁶

Yksi Muinaismuistoyhdistyksen toimialoista oli kihlakuntakohtaisesti suoritettu kiinteiden esihistoriallisten ja historiallisten muinaisjäännösten inventointi. Tämä 1900-luvun alussa päättynyt inventointi toteutui valitettavan huonosti itäisessä Suomessa.⁴⁷ Juvan kihlakunnan alueella muinaisjään-

Kuva 6. Poppiuksen ja Gottlundin aikaan Männynmäellä oli kartanokulttuurin keskittymä. Vuoden 1749 pitäjänkartassa keskellä ovat kirkko ja kirkkoherran pappila. Oikealla Männynmäellä Suuren Savontien varrella ovat Tirrolan kartano, Ryhälän pappila ja Partala. Huttulan pappila jää kartan oikean reunan ulkopuolelle. Ote kartasta Boström ja Hoof 1749.

nöksiä oli tuolloin kartoittamassa stipendiaattina opettaja Jesiel Serenius. Sereniuksenkin henkilökohtainen historia linkittyi Partalan kartanoon, sillä hänen syntyessään vuonna 1873 pitäjällä juuri aloittanut kansakoulu toimi kaksi vuotta Partalan kartanossa Jesielin isän, Anders Malakias Sereniuksen toimiessa koulun opettajana.⁴⁸ Serenius laati vuonna 1902 retkistään muistiinpanot, mutta ei omien sanojensa mukaan saanut suurempaa matkakertomusta aikaan. Tähän tulokseen tuli myös muistion kommentteillaan kuitannut valtionarkeologi J. R. Aspelin, ja kihlakunnankertomus jäi julkaisematta. Sereniuksen raportin Savo oli *köyhä muinaislöydöistä maamme läntisiin, eteläisiin ja itäisiin osiin verrattuna* ja tämä koski sekä kiinteitä että irtaimia muinaisjäännöksiä.⁴⁹

Myöhempi tutkimus

Juvan, entisen emäpitäjän alue näyttäytyy näiden esimerkkien valossa 1800-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosina suorastaan tyhjänä muinaisjäännösten suhteen. Pitäjästä talletettiin vain muutamia maanviljelijöiden pelloiltaan löytämiä kiviesineitä. Etelä-Savon laajimmat ja eniten huomiota saaneet muinaistieteelliset tutkimukset tehtiin Mikkelin Tuukkalassa vuonna 1886 paljastuneessa ristiretkiaikaisessa kalmistossa. Tutkimuksia johti edellä mainittu J. R. Aspelin.⁵⁰ Tuukkala oli ensimmäinen Mikkelin useista tutkituista rautakautisista kalmistoista, joita ovat myös Kyyhkylä, Moisio ja Visulahti.

Myös 1900-luvun ensimmäiset vuosikymmenet olivat Juvan alueella arkeologisen tutkimuksen kannalta hiljaisia. Hiljaisuuden rikkoi arkeologi Esko Sarasmo, jolle Savon maakuntahistorian toimituskunta oli vuonna 1938 myöntänyt stipendin. Hänen tehtävänään oli kerätä tietoja, etsiä ja mahdollisuuksien mukaan myös tutkia Mikkelin ja Juvan rautakautisia kalmistoja sekä muita löytöpaikkoja.⁵¹ Tutkimustensa yhteydessä Sarasmo teki tarkastusmatkan Juvan Remojärven Kappelinpellolle, jota pidettiin vanhana kirkon ja hautausmaan paikkana. Paikalta hän kaivoikin muutamasta kohtaa esiin ihmisluita, arkun nauvoja ja lahoa puuta ilmeisesti ruumisarkuista. Samaa kohdetta tutkittiin kaivauksin vuosina 1972 ja 1973 Savonlinnan kesäyliopiston aloitteesta arkeologi Matti Huurteen johdolla. Varsinaiset kaivaustutkimukset jäivät tuloksineen molempina kesinä kuitenkin varsin pienimuotoisiksi.⁵² Sittemmin kohdetta on vuosina 2007–2008 tutkinut arkeologi Juha Ruohonen Turun yliopiston arkeologian oppiaineesta.⁵³

Vuosina 1984 ja 1985 Juvalla tehtiin koko kunnan käsittävä muinaisjäännösinventointi ja perusinventointi, joka tehtiin uudestaan vuonna 1994. Näiden tutkimusten ansiosta Juvan esihistoriakuva onkin perustunut pitkälti lähinnä

vesistöjen lähellä sijaitseviin kivi- ja varhaismetallikautisiin asuinpaikkoihin sekä muutamiin kalliomaalauskohteisiin. Myös löytöaineisto koostuu erityisesti kyseisille periodeille sijoittuvasta esineistöstä ja esineiden fragmenteista. Historiallisen ajan kohteiden osalta erityistä huomiota on kiinnitetty alueen sotahistoriallisiin muistoihin, kuten Kustaa III:n sodan ja ensimmäisen maailmansodan aikaisiin puolustusvarustuksiin.⁵⁴

Muinaisjäänöksiä on inventoitu, tarkastettu ja kartoitettu useilla kohteilla, mutta laajempia arkeologisia kaivaustutkimuksia on tehty ennen 2000-lukua vain edellä mainitulla Remojärven Kappelinpellolla. Juvalta on myös löydetty muutamia yksittäisiä, rautakauden loppupuolelle ajoittuvia esineitä. Kirkonkylästä on saatu talteen viikinkiaikainen, noin vuoteen 1000 ajoittuva nastakoristeinen soikea kupurasolki. Suurniemestä on puolestaan löytynyt ristiretkiaikainen, noin 1100-luvulle ajoittuva, akantuskoristeinen soikea kupurasolki. Tällaiset soljet ovat rautakauden lopulla kuuluneet vaatteiden kiinnittiminä naisten juhla-asuun. Sellaiseen on kenties kuulunut myös pronssinen, itäistä alkuperää oleva riipuskoru, jollaisen kappaleita on löytynyt Hännilästä.⁵⁵ Näitä irtolöytöjä on pidetty lähinnä eränkävijöiden hukkaamina yksittäisinä esineinä taikka osoituksena pyyntielinkeinolla eläneen alkuperäisväestön ja Mikkelin seudun maata viljelevien uudisasukkaiden välisestä vuorovaikutuksesta.⁵⁶

Vaikka täydentäviä kaava-alueiden selvityksiä on sittemmin tehty, toimivat 1980- ja 1990-luvulla toteutetut muinajäänösinventoinnit pohjana Juvan esi- ja varhaishistoriakuvulle. Perus- ja kaavainventointien pintapuolisista tutkimusmenetelmistä johtuen Partalan kaltaiset kohteet jäävät – ja ovat jääneet – poikkeuksetta huomioimatta, sillä ne ovat haasteellisia havaita, tutkia ja tulkita. Vuosisatoja viljellyllä peltoalueella ihmistoiminnasta kertovat löydöt ovat levinneet ympäristöönsä, ja mikäli aluetta tutkitaan kuorimalla kyntökerrokset pois, saatetaan hävittää koko löytöaineisto, sillä ruokamullan alla ei välttämättä ole kiinteitä rakenteita.⁵⁷ Laajoja tutkimushankkeita ei Juvan kunnan alueella ole ennen 2000-lukua järjestetty, vaikka kyse on historiallisten dokumenttien, kuten maakirjojen ja maantarkastusluetteloiden⁵⁸ valossa taa- jaan asutetusta keskiaikaisesta pitäjästä. Systemaattinen perustutkimus puuttuu rautakauden lopulle ja keskiaikaan ajoittuvilla asuinpaikoilla oikeastaan koko Savon alueelta, joten myöskään tietoja tälle ajanjaksolle ajoitettavista kohteista ei ole juuri saatavilla.⁵⁹

Tutkimattomuuden painolasti

Edellä kuvattu arkeologinen tutkimushistoria, jota voitaisiin kutsua jopa tutkimattomuushistoriaksi, on luonut mielikuvaa Etelä-Savosta hiljaisena

alueena, jossa rautakaudella oli asutusta lähinnä vain Mikkelissä. Markus Hiekkänen puhuu jopa asutustaskusta, joka on syntynyt Mikkelin ympärille. Tätä hän perustelee sillä, että muualta Savosta on löytynyt vain eräretkeilyyn viittaavia yksittäisiä irtolöytöjä samaan aikaan, kun Mikkelistä on tullut esille useita kiinteään asutukseen viittaavia kalmistoja. Syyn Hiekkänen arvelee olevan maaperässä, joka Mikkelin ympäristössä soveltui varhaiseen maanviljelykseen.⁶⁰ Usein toistettu teoria on myös se, että rautakaudella Savon alueella liikkui vain saamelaisia, joiden orgaanisesta aineksesta, kuten puusta, luusta ja nahasta valmistamat tarvekalut eivät ole säilyneet.⁶¹ Syyt voivat kuitenkin olla myös toisaalla, kuten Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander toteaa. Mikkelin alueella on maankäyttö ollut runsaampaa kuin esimerkiksi Juvalla tai muissa pienissä maaseutukunnissa. Kaupunkirakentaminen ja infrastruktuuri ovat luoneet painetta erilaisiin tutkimuksiin, kuten inventointeihin ja pelastuskaivauksiin.⁶² Sekin on mahdollista, että varhainen asutus on kalmistoinen voinut jäädä kokonaan nykyasutuksen alle.⁶³ Onkin aiheellista kysyä, onko syynä löytöjen vähyteen todella asutuksen puuttuminen vai tutkimuksen puuttuminen?⁶⁴

Samaa voi kysyä myös muutamien muiden maakuntien kohdalla. Sirpa Leskinen ja Petro Pesonen toteavat *Vantaan esihistoriassaan*, että vaikka Suomen keski- ja myöhäisrautakausi (400–1300 jaa.) tunnetaan tarkimmin Länsi-Suomen, Hämeen, Pohjanmaan ja Karjalan rautakautisten kalmistolöytöjen kautta, se ei tarkoita muun Suomen olleen asumattomaa erämaata.⁶⁵ Perinteisesti vakiintuneen asutuksen mittarina on pidetty kalmistolöytöjä, kun taas niiden puuttuminen on tarkoittanut myös asutuksen puuttumista. Tällä perusteella esimerkiksi Etelä-Pohjanmaata, Satakuntaa, Keski- ja Itä-Uutta- maata, Kymenlaakson rannikoita ja Lounaissaaristoa on pidetty myöhäisrautakaudella asumattomana alueena.⁶⁶ Käsitys kalmistolöytöjen ehdottomuudesta pysyvän asutuksen todisteena on kuitenkin hiljalleen muuttumassa. Viimeaikaisten uusien muinaisjäännöslöytöjen ja siitepölyanalyysien myötä ollaan hyväksymässä ajatus, että kiinteää asutusta on voinut olla myös kalmistollisten keskusalueiden ulkopuolella.⁶⁷

Niukaksi jäänyt tutkimushistoria on pitänyt yllä oletuksien varaan rakentunutta asutuskuvaa niin Savossa kuin muuallakin keskusalueiden ulkopuolella, ja vakiintuneita käsityksiä tarpeeksi usein toistettaessa niitä on alettu pitää totena. Etelä-Savossa, missä tyhjän ja historiattoman alueen mielikuva on ruokkinut itse itseään, mitään ei ole etsitty, kun mitään ei ole oletettu löytyvän. Tästä syystä monta potentiaalista kohdetta on Juvallakin voinut jäädä tutkimatta tai inventoimatta, kuten mahdollisesti jo keskiajalla asuttu Ryhälän pappilan tonttima, joka jäi Partalan ohi vedetyn pikatien alle 1950-luvun lopulla.⁶⁸

Alueellisesta periferiasta tutkimuksen periferiaan

”Rantamaan kulttuurikeskuksista on edistyneempi viljelys levinnyt jälkijättöisille sisämaan seuduille.”⁶⁹

Otsikko on lainaus Väinö Voionmaan *Suomen kulttuurihistoriaan* laatimasta luvusta, jossa käsitellään Suomen historian maantieteellistä pohjaa. Kirjan painovuosi 1933 näkyy evolutionistisena otteena vertailtaessa sisämaan maataloutta rannikolla harjoitettuun viljelyyn, ja sama asetelma toistuu myös muilla elämän osa-alueilla. Jakolinjat on näin asetettu tutkimusorientaationa jo varhain. Tieteellisen mielenkiinnon puutetta Savoä kohtaan voi osittain selittää juuri Savon maantieteellinen sijainti rannikon maakuntiin tai Hämeen nähdessä. Savo nähtiin, jos ei nyt aivan jälkijättöisenä, niin ainakin harvaan asuttuna syrjäseutuna ja takamaana, jossa oltiin kaukana päätöksenteosta, vallankäytöstä ja kaupankäynnistä. Varsinkin historian yleisesityksissä, joissa historiaa tarkastellaan instituutioiden näkökulmasta, Savoä on kuvattu tällaiseksi reuna-alueeksi poliittisin, taloudellisin tai kulttuurisin perustein.

Esimerkiksi historioitsija Petri Karonen pitää 1600-luvun eli suurvalta-ajan Savoä periferiana, mikä johtui maantieteellisestä sijainnista, kehittymättömästä infrastruktuurista ja taloudellisista aspekteista. Etäisyys hallinnolliseen keskukseen Tukholmaan oli suuri ja tiestö heikko, eikä itäsuomalainen kaskenpolttaja ja tervantuottaja pärjännyt talouden vertailussa, joka perustui karjavarallisuuteen ja kylvöaloihin.⁷⁰ Myös Mia Kuha, joka tarkastelee seurakuntaelämän kuvauksia Savon paikallishistorioissa, määrittelee Savon periferiseksi maakunnaksi ja syrjäseuduksi kuitenkin täsmenämättä, mihin Savoä verrataan.⁷¹ Yleensä periferian vastakohtaparina on keskusalue, jollaisena voidaan 1800-luvun alkupuolelle asti pitää lounaista Suomeä ympäristöineen.⁷² Alueelle keskittyi jo varhain sekä hengellisen että maallisen hallinnon korkeimmat instituutiot ja sen tiiviit kontaktit Itämeren ympäräsalueille mahdollistivat kansainvälisen kaupankäynnin. Läntisessä Suomessa olivat myös asukkaat, sillä 1500-luvulla puolet Suomen taloista sijaitsi Varsinais-Suomesä, Satakunnassa ja Hämeessä.⁷³

Jo Henrik Gabriel Porthan jakoi Suomen kahteen alueeseen, rannikkoon ja sisämaahan, meren ja järven Suomeen.⁷⁴ Väinö Voionmaa nimitti rannikkoa jokimaaksi ja sisämaata järviylängöksi.⁷⁵ Kansatieteilijä Ilmar Talve jakoi puolestaan Suomen läntiseen peltoviljelyalueeseen ja itäiseen kaskikulttuurin alueeseen.⁷⁶ Tällaiset vastakohtaparit ovat olleet käsitteinä käytössä jo niin pitkään, että niitä pidetään helposti itsestään selvinä totuuksina. Koska vastakohtakseen asetettujen käsitteiden positiiviseksi mielletty pari tulee usein ensin,⁷⁷ käsittepareista *rannikko-sisämaa* tai *läntinen-itäinen* näkee heti,

Kuva 7. Savoia ja Käkisalmen lääniä esittävään 1600-luvun maakuntakarttaan on merkitty vain muutamia paikkakuntia. Kartat ovat sittemmin tarkentuneet, mutta Savon asuttamisen kuva on edelleen epäselvä. Ote kartasta Savolax et Kexholm, tirées de divers mémoires, par le Sr Sanson geographe ordinaire du Roy (1669).

kumpaan pareista liitetään positiivisia ja kumpaan negatiivisia konnotaatioita. Dikotomia näiden kahden Suomen, rikkaan ja läntisen, köyhän ja itäisen välillä on siis olemassa ainakin mielikuvien tasolla. Keskusalue, kuten lounainen Suomi nähdään yleensä myönteisessä valossa: se on kehityksen kannalta dynaaminen, uusiutuva ja innovatiivinen alue. Periferiaan liitetyt mielikuvat ovat puolestaan negatiivisia: kehitys on pysähdyksissä tai se tapahtuu viiveellä. Uutuudet omaksutaan välikäsien kautta, mikäli taloudellisten resurssien tai kontaktien puute ei estä niitä kokonaan. Varhaisemmissa paikallishistorioissa rintamaiden ja periferian välisellä erolla selitettiin jopa se, miksi toisilla paikkakunnilla noituus oli yleisempää kuin toisilla. Kaupungeissa ja rannikkoseudulla henkinen kehitys oli pidemmällä ja noituudesta luovuttiin varhemmin, kun taas reuna-alueilla Itä- ja Pohjois-Suomessa elettiin pidempään harhaluulojen vallassa.⁷⁸ Jako keskusalueeseen ja periferiaan on aina jakanut alueet voittajiin ja häviäjiin. (Kuva 7.)

Tämän päivän tutkimus pyrkii irti vanhoista asetelmista ja asenteellisuuksista. Dekonstruktion avulla kyseenalaistetaan itsestään selvyyskinä pidettyjä oletuksia tai luonnollisina pidettyjä vastakohtia.⁷⁹ Kulttuureja tulisi tar-

kastella sekä alueellisesti että ajallisesti niiden omista lähtökohdista käsin, mutta silti mielikuvat, todelliset tai kuvitellut, voivat ohjata tutkimuskohteen valintaa tiedostamattomastikin ”voittajien leiriin”. Tutkimuksen kärki suuntautuu niihin ilmiöihin ja alueisiin, joilla on merkitystä myöhemmän kehityksen kannalta eli niihin kehityskaariin, jotka ovat lineaarisesti johtaneet menneisyydestä nykyisenlaiseen todellisuuteen.⁸⁰ Seppo Knuutilan mukaan lopputuloksesta käsin on palkitsevampaa kirjoittaa vallitsevien instituutioiden muodostumisesta kuin toteutumatta jääneiden kehitysstrategioiden tai tappioiden historiasta.⁸¹ Nykyhetkestä menneisyyteen katsoessa nähdään jo, mihin suuntaan historian kehitys kulki, mitä vaiheita siihen sisältyi, ketkä veivät kehitystä eteenpäin ja mikä on lopputulos. Tällainen ajattelu suosii Suomessa tutkimusta, jonka painopiste pysyy historiallisesti ”painavalla” läntisellä ja eteläisellä keskusalueella, kuten Turun ja Helsingin ympäristöissä. Syrjäisempien seutujen valikoituminen tutkimuskohteeksi on vaatinut tutkijalta enemmän henkilökohtaista kiinnostusta aluetta kohtaan. Esimerkiksi paikallis-, pitäjän- ja maakuntahistorioiden kirjoittamisesta ovat paljolti vastanneet tutkijat, jotka ovat syntyperältään tutkimaltaan alueelta kotoisin, kuten Kustaa H. J. Vilkuna on huomoinut. Savon historia -kirjasarjaa ovat esimerkiksi kirjoittaneet savolainen Kauko Pirinen ja Pohjois-Karjalasta kotoisin oleva Veijo Saloheimo.⁸²

Savon rautakautinen asutuskuva muutoksessa

Seppo Knuutila on todennut, että kaikki tutkimus, täydennykset ja vanhoihin tulkintoihin liittyvät uudet oivallukset jäävät marginaalisiksi, elleivät ne pysty vaikuttamaan vallitsevien tulkintojen ja yleistyksien perusteisiin.⁸³ Partalan uudet löydöt haastavat oletuksiin perustuvaa asutuskuvaa vain siinä tapauksessa, että niiden tuottaman tiedon valossa tarkastellaan myös varhaisempaa löytöaineistoa uudesta näkökulmasta. Uudessa kontekstissa irtolöytöinä pidetyt kupurasoljet voidaankin nähdä yhtä lailla viittauksina pysyvään asutukseen ja hautalöytöihin, kuten Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander totesi enteellisesti jo vuonna 1988: *Monelta paikkakunnalta, jolta nyt tunnetaan vain irtolöytöjä, tulee varmaan ennen pitkää esiin kalmistoja, ehkä asuinpaikkojakin. Ennen kaikkea Sulkava, Juva, Savonlinna, Kerimäki ja Punkaharju ovat alueita, joilta näitä voi odottaa. Kolmen viimeksi mainitun seuduilta saadut varhaisen viljelyn merkit edellyttäisivät jo keskisen rautakauden väestöä, kun taas Juvalta saattaisi tulla vastaan Tuukkalan tai Visulahden kaltainen kalmisto.*⁸⁴

On siis hyvin mahdollista, että Männynmäen lisäksi myös monet muut savolaiset kylät ovat jo rautakautista perua. Varhaisimmat asiakirjatiedot pai-

Kuva 8. Partalasta löytynyt puukon akantuskoristeinen pronssisikahva. Esine ajoittuu ristiretkiäikaan. Kuva Juha Ruohonen.

kallisesta asutuksesta ovat pääosin vasta 1500-luvun puolivälistä, mutta niiden perusteella maanviljelykseen perustunut asutus oli Etelä-Savossa paikoi-

tellen hyvinkin tiheää, ja kaikki myöhemmin esiintyvät kantakylät tuolloin jo perustettu. Intensiivisellä perustutkimuksella alueen asutushistoriakuvaa voitaisiin suurella todennäköisyydellä viedä useita vuosisatoja asiakirjalähteitä varhaisemmaksi ja samalla luopua ajatuksesta, että Savon ainoa rautakautinen asutuskeskus oli Mikkelissä.

Yllättäviä tutkimustuloksia on hankkeissa saatu myös 1500–1600-lukujen löytöaineistojen osalta. Ne osoittavat, että sisämaan kartanon elämää voi materiaalisella tasolla hyvin verrata elämään eteläisen Suomen kartanoissa tai kaupungeissa. Vaurautta Partalassa selittää sen toiminta kuninkaankartanona ja voutikunnan keskuksena, mutta aineellinen rikkaus jatkui kartanon lopettamisen jälkeenkin. Tutkimuksissa löytynyt suurvalta-ajalle ajoittuva manereurooppalainen maalöytöaineisto osoittaa, että kartanon kauppayhteydet jatkuivat tiiviinä rannikon keskuksiin – ja mahdollisesti edemmäksikin. Savolaiskartanon kulttuuriset kontekstit ulottuivat siis Keski-Eurooppaan saakka, vaikka se sijaitsikin Karosen luonnehdinnan mukaan taloudellisessa, poliittisessä ja kulttuurisessa periferiassa.

Vallan ja hallinnon näkökulma historian tutkimuksessa voikin tuottaa todellisuudesta yksinkertaistettuja malleja, jotka kätkevät taakseen rinnakkaisia toimeentulon muotoja ja selviytymisstrategioita. Kulttuuri ja historia ovat enemmän kuin pelkkä lopputulos. Siksi myös ristiriitaisilla totuuksilla ja valtavirrasta poikkeavilla muodoilla on merkitystä, sillä ilman niitä historiankirjoitus antaa menneisyydestä yksipuolisen kuvan kehityksenä, joka kulkee suoraviivaisesti kohti nykyhetkeä. Juvan ristiä voi pitää osoituksena, että myös historian sivujuonteilla ja ”syrjäytettyjen tutkimusalueiden näkyväksi tekemisellä”⁸⁵ on legitimizeettinsä sekä historian, että arkeologian tutkimuksen kentällä. Parhaimmillaan ne voivat toimia dekonstruktion tapaan: avata tutkimukselle uusia tulokulmia, ravistella vakiintuneina pidettyjä käsityksiä ja tulkintoja, täydentää yleisesityksiä ja täyttää arkeologisten aineistojen aukkoja. (Kuva 8.)

1500 Juvan ristiä – ristiriipus paikallisuutta luovassa prosessissa

Tutkimusten paikallisia vaikutuksia

Partalan tutkimushankkeet täyttivät asetetut tavoitteet, ja myös esitetyt hypoteesit voitiin näyttää toteen. Tutkimuksilla on ollut tiedon tuottamisen lisäksi myös paikallisen tason vaikutuksia. Kuten Marko Marila tuoreessa väitöskirjassaan toteaa, arkeologisten tutkimuksien avulla ei vain löydetä menneisyyttä, vaan tutkimukset myös luovat tutkimuskohdettaan erilaisten toimijoiden muodostamassa tapahtumassa. Keskeinen kysymys onkin, mitkä ovat tutkimustoiminnan käytännölliset ja todelliset vaikutukset.⁸⁶ Partalassa vaikutusten kokonaiskuvan hahmottaminen on vielä liian varhaista ja vasta tulevaisuus näyttää, oliko tutkimuksilla merkitystä Partalaa koskevassa päätöksenteossa, otettiin ne osaksi tilan tuotteistamista tai otettiin tutkimustieto huomioon vanhojen kylätonttien tai kulkureittien kaavoituksessa. Ainakin alueen maisemaan hankkeet ovat jo jättäneet jälkensä. Partalan historiallinen arvo on riippuvainen alueen säilymisestä, ja sille on nyt hyvät mahdollisuudet. Tutkimustulokset osoittivat Juvan ristin löytöalueen Partalassa niin merkittäväksi, että alue luokiteltiin Museoviraston puolelta kiinteäksi muinaisjäännekseksi.⁸⁷ Rakentaminen ei ole siis tällä hetkellä alueen säilymisen pahin uhka.

Hankkeilla on ollut myös sosiaalisia vaikutuksia. Partalan kartano on ollut paitsi tutkimusten kohde, myös osana prosessia, jonka aikana uutta tietoa alueen menneisyydestä on tuotettu. Tällä on merkitystä erityisesti kuntalaisten ja asukkaiden positiosta käsin. Ensimmäiseen hankkeeseen jo kustannussyistä sisäänkirjoitettu talkootyö antoi tutkimuksille yhteisöllisen, osallistavan luonteen. Hankkeiden aikana erilaisiin tutkimus-, yleisö- ja esitelmätilaisuuksiin osallistui useita kymmeniä paikallisia kotiseutunsa

Kuva 9. Koululaiset pintapöimimässä Partalan peltoja keväällä 2019.
Kuva Juha Ruuhonen.

menneisyydestä kiinnostuneita henkilöitä sekä metallinilmaisinharrastajia ja vapaaehtoisia etsijöitä. Laajimmin yleisö pääsi kosketuksiin todellisen tutkimustyön kanssa vuoden 2017 kaivauksilla, sillä ne toteutettiin harrastajille avoimena tapahtumana. Kaivausviikkojen aikana järjestettiin myös yleisöpäivä, jolloin kenellä tahansa oli mahdollisuus kaivaa Partalan puutarhassa hetki menneisyyttä esiin. Mullankaivajat-hankkeessa puolestaan pintapoi- mintaa teki Partalassa yhteensä noin 250 lasta ja nuorta. (Kuva 9.)

Tutkimukset ovat sysänneet liikkeelle prosessin, jossa paikallisuutta mää- ritellään ja luodaan uudelleen. Partalan kenttätutkimuksia, pintapoi- mintoja ja yleisökaivauksia voidaan pitää kollektiivisina ja ihmisiä yhdistävinä tapahtu- mina, joissa kuntalaiset ovat yhdessä tuottaneet tietoa osallistumalla Partalan menneisyyden esiin kaivamiseen. Olemalla mukana prosessissa osallistujat ja koululaiset ovat olleet tekemässä paikallista historiaa ja luoneet konkreettista ja henkilökohtaista suhdetta tutkimuskohteeseen. Arkeologiset tutkimukset ovat luoneet Partalaa kohteena ja aika näyttää, millaiseksi kohteeksi tulevai- suuden Partala profiloituu.

Juvan rististä paikallisen identiteetin rakennuspuiksi

Positiivinen vire Partalan ympärille ei ole syntynyt pelkästään tutkimushank- keiden myötävaikutuksella. Todennäköisesti myönteiset mielikuvat kumpua- vat Juvan ristin aikaansaamasta näkyvyydestä ja julkisuudesta paikkakunnal- la. Alkuperäisestä muinaislöydöstä teetetty jäljennös Juvan 575 -juhluvuodeksi on ollut myynnissä vuodesta 2017 saakka. Korua on myyty tähän mennessä 1 500 kappaletta, mikä on suuri määrä reilun 6 000 asukkaan⁸⁸ kunnassa. Kaik- ki ostajat eivät luonnollisesti ole juvalaisia, mutta karkeasti voidaan sanoa, että Juvan nimikkokorua kantaa noin neljäsosa kuntalaisista kaulassaan. Keskus- teluissa useiden korunostajien kanssa on käynyt ilmi, että heitä on erityises- ti viehättänyt korun ainutlaatuisuus ja sen mahdollinen paikallisuus. Näin motiivi korun ostamiselle löytyisi sen edustamasta yhteisestä, paikallisesta menneisyydestä. Kansatieteilijä Matti Räsänen on todennut, että kiinnostus omaan kulttuuriin nousee keskiöön aina silloin, kun kansakunnan identiteettiä tai paikallista identiteettiä ja kulttuuria uhkaa jokin. Kriisireaktion voi syn- nyttää esimerkiksi ylikansallisen kulttuurin uhka tai maaltamuutto. Alueelli- sen identiteetin rakennuspuiksi käy oman alueen kansankulttuuri tai historia, joista voi muokata myös matkailuteollisuutta palvelevan konseptin.⁸⁹ Katriina Petrisalo puolestaan toteaa, että muutoksen aiheuttama epävarmuus lisää ha- lukkuutta turvautua menneisyyteen, jolloin menneisyydestä tulee apuväline muutoksesta selviytymisessä.⁹⁰ Näin ajateltuna identiteetin voidaan edelleen

katsoa rakentuvan myös yhteisen alueellisen ja paikallisen ytimen, muuttumattoman ja jaetun kulttuurin ympärille, vaikka tällainen paikkaan sidottu identiteetin määritelmä on saanut nykytutkimuksessa väistyä.⁹¹

Juvan ristiksi nimetyn riipuksen tuotteistaminen käy esimerkiksi Räsäsen kuvaamasta prosessista, jossa omaa, paikallista kulttuuria edustava esine nousee paikallisen identiteetin vertauskuvaksi. Ristiriipuksen matka pelloilta paljon käytetyksi tuotteeksi on syventänyt paikallisten ihmisten tietoisuutta omasta ympäristöstä ja kulttuurisista juurista. Riipus on saanut painoarvoa historiallisesta kontekstista, josta se kuitenkin poikkeaa tarpeeksi tarjotakseen ostajalle vahvan alueellista ja paikallista omaleimaisuutta korostavan merkityksensä. Myytyjä kappalemääriä voi selittää Räsäsen hahmotelma yhteisöä kohtaavista uhkista, sillä hänen vuonna 1989 mainitsemansa maaltamuutto on edelleen ajankohtainen ongelma kunnalle, jossa alkutuotannolla on suuri rooli.⁹² Alueellinen eriytyminen on seurausta 1990-luvun alusta jatkuneesta kehityksestä, mutta ilmiön juuret ovat syvemmällä yhteiskunnan rakenteissa, poliittisissa ja taloudellisissa valinnoissa.⁹³ Vaikka vastakkainasetteluja yrittäisi välttää, dikotomia keskusalueen ja periferian välillä, nyt maaseudun ja kaupungin väliseksi jännitteeksi tiivistyneenä, on olemassa. Kartoille piirretään voittavia ja häviäviä alueita väestön valuessa maaseutukunnista kohti kasvukeskuksia. Asutuksen painopiste on 2000-luvun Suomessa hakeutunut takaisin niille väkirikkaille alueille, joilta se lähti levittäytymään 1500-luvulla, ja maan etelä- ja lounaisosiin on jälleen keskittynyt yli puolet maan väestöstä.⁹⁴ Juva on muiden Etelä-Savon kuntien ohella ollut luovuttava osapuoli: asukasmäärä on Juvalla pudonnut 1950-luvun lopun reilusta 12 000 asukkaasta puoleen.

Väestökato on uhka paitsi kunnan taloudelle, myös Partalan kulttuurimaiseman säilymiselle. Maataloutta voi pitää edelleen yhtenä Partalan tilan tärkeimmistä käyttömuodoista. Se on keskeinen elementti myös maiseman säilymisessä, sillä viljelty maisema on avoin ja hoidettu. Maanviljely on myös maankäyttömuoto, joka mahdollistaa alueen säilymisen tulevaisuudessakin tutkimusta varten. Juvan ristin löytyminen Partalan pelloilta on avannut silmiä alueen näkymättömäksi jääville arvoille ja tuonut syvyyttä sekä ajallista perspektiiviä katsomiskokemukseen. Kuten maantieteilijä Petri J. Raivo sanoo, maisemaan liittyvät mielikuvat sitoutuvat voimakkaasti historiaan, perinteeseen ja menneeseen aikaan. Tieto, tunne tai käsitys historiallisista kerroksista ja yhä nähtävistä menneen ajan jäljistä on oleellinen osa maiseman lumoa.⁹⁵ Kysymys maiseman säilymisestä liittyy mitä suurimmassa määrin maatalouden kannattavuuden heikentymiseen, sillä vain avoin Männynmäen kulttuurimaisema kykenee tarjoamaan katsojalle Raivon korostamaa vuoropuhelua menneen ja tulevan välillä. Kyse on sekä maiseman, mutta laajemmin myös yhden elämänmuodon ja kulttuurin kohtalosta.

Kuva 10. Tulevaisuus näyttää, millaiseksi kohteeksi Partalan kartano profiloituu. Kunnan logoksi taipunut ristiriipus on jo osa kunnan imagoa. Kuva Johanna Gruner/Juvan kunta.

Jako voittajiin ja häviäjiin leimaa aluekehityskeskustelua, mutta muuttoaallostaa huolimatta Juvalla asuu edelleen yli 6 000 ihmistä, eikä osalla ole aikomustakaan lähteä paikkakunnalta. Monelle kotiseutuun sidoksissa oleva historia ja juuret ovat oman identiteetin kasvualusta, vaikka nämä ovatkin väistyviä teemoja nykyhetkeä hallitsevan muutosorientoituneen tutkimuksen kentällä. Siksi ”suureen maaltapaon kertomukseen” tulee mahtua muutoksen lisäksi myös väistyvät tai pysyvät ilmiöt, sillä tässäkin prosessissa on useita rinnakkaisia selviytymismalleja ja vastavirtaan kulkemista. Paikallisuutta symboloiva Juvan risti ja sen syvälle menneisyyteen ulottuvat merkitykset voivat jonkun kohdalla olla se syy jäädä siinä vaiheessa, kun valintaa tulevasta asuinpaikkakunnasta tehdään. Historia kuuluu kaikille. Heille, jotka lähtivät ja heille, jotka jäivät. (Kuva 10.)

SAMMANDRAG

”Korset från Jockas” – lokalkultur gjuten i brons

År 2016 påträffade man vid arkeologiska forskning på kungsgården Partalas åkrar ett hängsmycke föreställande ett kors från korstågstiden. Fyndet, liksom även övriga föremål från 1200- eller 1300-talet, förlängde gårdsområdets kända historia med ett par århundraden, och kompletterade samtidigt på ett betydande sätt den bild man haft av bebyggelsen i Jockas under senare delen av järnåldern. Hängsmycket, som man kallar ”korset från Jockas”, kan betecknas som ett av de mest betydande fynden inom det av EU finansierade och under åren 2015–2017 genomförda projektet. Hängsmycket har ända sedan det hittades utgjort en viktig del av lokalkänslan. Då Jockas kommun år 2017 firade jubileumsåret 575 infördes det som en del av kommunens och församlingens logor. Inför jubileet tillverkade man också en replika, ett fornsmycke.

I artikeln granskas korset både som ett arkeologiskt fynd och som källmaterial i ett bredare sammanhang. Hängsmycket och andra fynd från järnåldern ifrågasätter den bild vi haft av bebyggelsen i Savolax, som baserar sig på en rätt begränsad forskning. Den cent-

rala frågan i artikeln är varför Savolax i forntidshistoriskt perspektiv förblivit en gråzon och varför området fortsättningsvis definieras som en periferi. Vi närmar oss frågan genom en slags dekonstruktion, där uppmärksamhet fästs vid utvecklingskurvor, kulturella begrepp och antaganden som betraktats som självklara.

Den knappa arkeologiska forskningen har närt en uppfattning om Södra Savolax som ett historielöst område. Bilden av förhistorien och fornhistorien i t.ex. Jockas grundar sig på en huvudsakligen under 1980- och 1990-talen gjord grundinventering. Saknaden av vetenskapligt intresse kan delvis förklaras geografiskt, då Savolax har framstått som en gles befolkad och avlägset belägen perifer zon, med negativa associationer.

”Korset från Jockas” exemplifierar hur en fördomsfri inriktning på arkeologins gråa och innehållsfattiga områden kan producera överraskande resultat. Då tomrum i det arkeologiska materialet fylls ut är man tvungen att granska etablerade uppfattningar ur ett nytt perspektiv. Forskningsprojekt och ny kunskap har även haft stor betydelse på lokal nivå. Det har förstärkt den lokala självkännedomen och identiteten.

ABSTRACT

“The Cross of Juva” – Local Culture Casted in Brass

In 2016, archaeologists revealed a unique pendant in the form of a cross from the former royal manor Partala in the municipality of Juva. The cross and some other of the finds have been dated to the Crusade period, thus extending the history of Partala farm a couple of centuries. It has also increased the knowledge of a permanently settled area during the late iron age in the Juva and the southern Savo region. The pendant, named “The Cross of Juva”, can be considered one of the most significant finds during this 2015–17 EU-funded project. It also has become, since its discovery a part of the local culture. It ended up becoming part of the parish and municipality’s logos and it was also commercialised as a replica.

This article examines the cross as both an archaeological find and as a piece of source material. The discovery of the pendant and other iron age artifacts challenges the image of the start of the permanent settlement in the Savo region, which has been based only on a few different studies. The questions of this article are, why is this so, and why the Savo region is still such a grey area in the context of archaeological research, and why is the Savo region still being defined as the middle of nowhere. The question is broached by deconstructing and paying attention to the traditions in the writings of history and the established cultural concepts.

There have only been a few archaeological excavations in the Juva area before the Partala -project. The lack of research has created the image that the Savo region is a quiet archaeological area. For example, the prehistoric and early historical picture of Juva is based on only a few archaeological inventories that were made in the 1980s and 90s. Lack of interest to research the Savo region can be partly explained by its geography. The Savo region still has the perception of being a very sparsely populated and remote area on the periphery far away from the centre of population in southern Finland. The Cross of Juva can be used as an example of how open-minded orientation of archaeological research can produce surprising results. It might help explain the archaeological material and to challenge and re-examine the established concepts. The Cross of Juva and the research project have also had local level impacts. They have been a part of a process of creating a local self-knowledge and identity.

Viitteet

- 1 TYA 927:1. Ruohonen 2017b, 27–29.
- 2 Ruohonen 2017b, 30.
- 3 Ruohonen 2017b, 29–31.
- 4 Ruohonen 2017b, 29–31.
- 5 Esim. Purhonen 1998, 56–58,
- 6 Ruohonen 2017b, 29–30. Tuukkalan riipus KM 9969:7, esim. Purhonen 1998, 84–85, kuva 100. Visulahden riipus KM 10880, esim. Purhonen 1998, 72, kuva 62.
- 7 Vilkuna 2014, 34.
- 8 Lehtonen 2005, 12–13; Mikkola 2009, 146.
- 9 Kymäläinen 2006, 206.
- 10 Ehn – Löfgren 2017, 30.
- 11 Ehn – Löfgren 2017, 30–31.
- 12 Ruotsala 2009, 186.
- 13 Nimismiehen talosta ja roolista, ks. Pirinen 1982, 449–452; Pirinen 1988, 353; Poppius 1957a, 61–62; Seppälä 2009, 40. Kuninkaankartanosta Partalassa ks. Pirinen 1982, 433–435; Poppius 1957a 84–85; Vertainen – Ruohonen 2019, 36–72.
- 14 Juvan seurakunnan perustamisasiakirja 19.1.1442; Pirinen 1992, 36.
- 15 Pirinen 1992, 38–39.
- 16 Pirinen 1982, 435; Arw. Handl.III, 319–320.
- 17 Vilkuna 1998, 34–42; Vilkuna 2003, 246–251; Seppälä 2009, 36–39; Jutikkala 1983, 56; Haggren 2008, 67. Savon kuninkaankartanot olivat Pellosniemen Kiiala Ristiinassa, Vesulahden Sairila Mikkelissä, Partala Juvalla, Rantasalmi Rantasalmella, Putkilähti Säamingissä ja Tavinsalmi Maaningalla.
- 18 Haggrén 2019, 369–370; Seppälä 2009, 20–21, 38.
- 19 Poppius 1957b, 498–499.
- 20 Åström 1993, 11–12.
- 21 Carl Axel Gottlund, 1795–1875, syntyi Ruotsinpyhtäällä, josta perhe muutti Juvalle vuonna 1805 isän, Matthias Gottlundin saatua kirkkoherran viran. Suomalaisuusmies, runoilija, kansanelämäkuvaja. Pulkkinen 2004.
- 22 Ks. Lundin 2015.
- 23 Ks. Vertainen – Ruohonen 2019, 157–176.
- 24 Åström 1993, 42; Vertainen – Ruohonen 2019, 130–132.
- 25 Poppius 1957b, 504; Vertainen – Ruohonen 2019, 323–324, 341.
- 26 Poppius 1957b, 498–504. Pirinen 1982, 206, 435, 438.
- 27 Ruohonen 2017a.
- 28 Ruohonen 2017a.
- 29 Ruohonen 2017c; Vertainen – Ruohonen 2019, 78–79.
- 30 Koekuopasta löytyneestä puurakenteesta teetettiin AMS-ajoitus Ruotsissa Upsalan yliopiston radiohiililaboratoriossa. Tuloksen (Ua-55867: 316±25BP) mukaan puuaines ajoittuu kalibroituna yhden sigman eli 68,2 % todennäköisyydellä joko ajanjaksolle

- 1520–1600 (53,1 %) tai 1620–1640 (15,1 %). Radiohiilajoitus on kalibroitu kalenteri-
vuosiksi (calAD) OxCal v3.10 -ohjelmalla käyttäen kalibrintikäyrää IntCal13 (Bronk
Ramsey 2005; Reimer *et al.* 2013).
- 31 Vertainen – Ruohonen 2019, sivun 96 tietolaatikko.
- 32 Vertainen – Ruohonen 2019, 78–79, 97.
- 33 Ruohonen 2019.
- 34 TYA 952.
- 35 TYA 952.
- 36 Ruohonen 2019.
- 37 TYA 952.
- 38 Pottikaakeleita on löytynyt esimerkiksi Turun kaupunkialueelta ja Laukon kartanosta
Vesilahdelta. Laukosta on löytynyt myös passglasia ja kukkohanoja. Passglasia on tullut
niin ikään vastaan Näsen kuninkaankartanosta Perniöstä ja Lillaksen talonpoikaistilalta
Vantaan Märtensbystä. Majantie 2000, 93, 103; Haggrén 2000, 88–89; Vuoristo 1997, 136;
Heinonen 2015, 91–96, liitteet; Majantie – Uotila 2000, 61–62.
- 39 TYA 952.
- 40 TYA 927; Ruohonen 2017a.
- 41 Abraham Poppius, 1793–1866, syntyi Juvalla Partalan kartanossa. Opiskeli Uppsalassa,
työskenteli Viipurissa vankilasaarnaajana ja Juvalla kappalaisena. Suuri isänmaanystävä
ja historian harrastaja, joka tunnetaan myös runoistaan. Kalemaa 2006, Vertainen – Ruohonen
2019, 182–188.
- 42 Bergholm 1899, 27.
- 43 Koponen – Poutiainen 1992, 9; Bergholm 1899, 27.
- 44 Pulkkinen 2004; Härö 1984, 38.
- 45 Räsänen 1989, 18; Mikkola 2009, 65.
- 46 Mikkola 2009, 66.
- 47 Härö 1984, 64; kihlakuntainventoinneista Savosta ks. Ruohonen 2013a.
- 48 Vertainen – Ruohonen 2019, 221.
- 49 Serenius 1902, 12.
- 50 Lehtosalo-Hilander 1982, 193; Lehtinen 1989, 21.
- 51 Sarasmo 1938.
- 52 Huurre 1972; 1973; 1992, 20–22.
- 53 Ruohonen 2013b.
- 54 Ks. Arkeologiset hankkeet Juvalla 1985-2017 Kulttuuriympäristön palveluikkuna; Gru-
ner – Poutiainen 1992; Gruner – Poutiainen 1993.
- 55 Lehtosalo-Hilander 1988, 182–183; Koponen – Poutiainen 1992, 14, 19.
- 56 Lehtosalo-Hilander 1988, 162; Koponen – Poutiainen 1992, 15.
- 57 Ruohonen 2017b, 32–33.
- 58 Vanhin maakirja vuodelta 1541. Pirinen 1982, 50. Savon maantarkastusluettelot julkaistu
myös nykykielellä, ks. Alanen 2012.
- 59 Ruohonen 2017b, 32–33.
- 60 Hiekkänen 2003, 242.
- 61 Lehtosalo-Hilander 1988, 16.

- 62 Lehtosalo-Hilander 1988, 14.
- 63 Leskinen – Pesonen 2008, 236, 240.
- 64 Lehtinen 1989, 82. Leena Lehtinen esitti kysymyksen kirjoittamassa oppaassaan *Etelä-Savon esihistoriaan* alueen pronssikautisen asutuksen osalta.
- 65 Leskinen – Pesonen 2008, 236.
- 66 Raninen – Wessman 2019, 299.
- 67 Raninen – Wessman 2019, 299, 364.
- 68 Tien rakentamisen aikaan historiallisen ajan talotontit eivät tosin olleet muutenkaan tutkimisen tai suojelemisen arvoisia. Niiden tutkimus on aloitettu vasta 1970-luvulla ja ne tulivat huomioitavien ja suojeltavien muinaisjäännöstyyppeiden joukkoon vuonna 2000. Haggrén 2019, 467.
- 69 Voionmaa 1933, 18.
- 70 Karonen 2014, 279–280.
- 71 Kuha 2014, 55.
- 72 Talve 1990, 413.
- 73 Karonen 2014, 44.
- 74 Löytönen – Kolbe 1999, 7.
- 75 Voionmaa 1933, 18.
- 76 Talve 1990: 401, 410.
- 77 Ehn – Löfgren 2017, 30.
- 78 Eilola 2014, 94-95.
- 79 Kymäläinen 2006, 206.
- 80 Stark 2006, 14.
- 81 Knuuttila 1989, 92–93.
- 82 Vilkuna 2014, 28.
- 83 Knuuttila 1989, 100.
- 84 Lehtosalo-Hilander 1988, 220.
- 85 Knuuttila 1989, 100.
- 86 Marila 2020, 72.
- 87 Kyseessä on muinaismuistolain (295/1963) perusteella suojeltu kiinteä muinaisjäännös (tunnus 1000028594).
- 88 Juvalla oli 6121 asukasta 31.12.2019. Juvan kunnan tilinpäätös 2019.
- 89 Räsänen 1989, 22, 26.
- 90 Petrisalo 2001, 135.
- 91 Ruotsala 2002, 64.
- 92 Vuonna 2017 Juvalla oli alkutuotannon työpaikkoja 19,3 % kaikista työpaikoista. Etelä-Savon maakuntaliiton tilasto.
- 93 Moisio 2020.
- 94 Tuhkanen 1999, 27.
- 95 Raivo 1999, 81.

Lähteet

Arkistolähteet

Riksarkivet, Tukholma.

Boström, John ja Hoof, Jac. 1749. Geographisk charta öfver Iockas sochn, uti Safwolax län och Nedredels härad belägen, afmät år 1749 af John Boström ja Jac. Hoof. Lantmäteristyrelsens leverans 1850, nr 90.

Juvan seurakunnan perustamisasiakirja 19.1.1442. Codices A, 10, Registrum ecclesiae Aboensis, SE/RA/0201/A 10.

Juvan kunnan arkisto.

Juvan kunnan tilinpäätös 2019.

Museoviraston arkisto. Helsinki.

Sarasmö, Esko 1938. Mikkelin ja Juvan seutujen kiinteitä muinaisjännöksiä. Kertomus Savon maakuntahistorian toimituskunnan stipendillä ajalla 28/7 – 28/8 suoritetuista tarkastuksista ja tutkimuksista v. 1938.

Serenius, Jesiel 1902. Luetteloja y.m. tutkimusmatkoilta Juvan kihlakunnasta. Painamaton käsikirjoitus.

Museovirasto, arkeologian osaston arkisto. Helsinki.

Huurre, Matti 1972. Ruumishautojen kaivaus Kappelinpellossa 1972. Kaivausraportti.

Huurre, Matti 1973. Ruumiskalmiston tutkimus Juvan Remojärven Kappelinpellolla 1973. Kaivausraportti.

Turun yliopiston arkeologian oppiaineen arkisto. Turku.

Ruohonen, Juha 2017a. Juva Männynmäki Partala. Arkeologiset tutkimukset 2015–2016. Tutkimusraportin käsikirjoitus.

Ruohonen, Juha 2017c. Juva Männynmäki Partala. Arkeologinen kaivaus 2017. Tutkimusten muistiinpanot.

Ruohonen, Juha 2019. Juuret syvällä Juvan kylissä. Mullankaivajat-hankkeen yhteydessä tehtyjen arkeologisten tutkimusten muistiinpanot.

Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kokoelmat. Turku.

TYA 927. Juva Männynmäki Partala. 2015–2016. Löytöluettelo.

TYA 952. Juva Männynmäki Partala 2017. Löytöluettelo.

Verkkojulkaisut ja -ohjelmistot

Arkeologiset hankkeet, Juva. 1985–2017. Kulttuuriympäristön palveluikkuna. www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjhanke/read/asp/r_hanke_list.aspx. Luettu 7.8.2020.

Bronk Ramsey, C. 2005. OxCal 3.10 [https://c14.arch.ox.ac.uk/oc_3_10r.exe]

Etelä-Savon maakuntaliiton tilasto. Työssäkäyntitilasto. Etelä-Savo. Saimaan maakunta. Tilastokeskus. www.esavo.fi/resources/public//TietoaEteläSavosta/Tilastot/Työllisyys/Elinkenora-kenne_2017.pdf. Luettu 7.8.2020.

Gruner, Pentti – Poutiainen, Hannu 1992. I maailmansodan aikaiset puolustusvarustukset Juvan kunnassa. www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti. Luettu 7.8.2020.

Gruner, Pentti – Poutiainen, Hannu 1992. Juva Salmensilta. Kustaa III sodanaikaisten puolustusvarustusten kartoitus. www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti. Luettu 7.8.2020.

Gruner, Pentti – Putiainen, Hannu 1992. Juva Piikkilänharju. Varikko. Kustaa III sodanaikaisen tykkipatterin kartoitus. www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapotti. Luettu 7.8.2020.

Kalemaa, Kalevi 2004. Poppius, Abraham. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 – (viitattu 16.7.2020). URN:NBN:fi-fe-20051410. ISSN 1799-4349-verkkojulkaisu.

Pulkkinen, Risto 2004. Gottlund, Carl Axel. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997 – (viitattu 16.7.2020). URN:NBN:fi-fe-200817. ISSN 1799-4349-verkkojulkaisu.

Kirjallisuus

Alanen, Timo (toim.) 2012. *Savon maantarkastusluettelo vuosilta 1561–1564. Luettelo ja henkilönnimien hakemistot*. Kotimaisten Kielten keskus.

Alanen, Timo (toim.) 2012. *Savon maantarkastusluettelo vuosilta 1561–1564. Paikannimien hakemistot*. Kotimaisten kielten keskus.

Arwidsson, Adolf Iwar 1849. *Handlingar till upplysning af Finlands häfder*. Tredje Delen. Stockholm.

Bergholm, A. H. 1899. Abraham Poppius. Elämäkerta ja Runot. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. Kolmas jakso. 17 Osa, s. 5–75.

Ehn, Billy ja Löfgren, Orvar 2017. *Kulturanalyser*. Gleerups Utbildning AB.

Eilola, Jari 2014. Noituuden paikallishistoriat. *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Historiallinen arkisto 142, s. 77–106. Toim. Pirjo Markkola, Hanna Snellman ja Ann-Catrin Östman. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Haggrén, Georg 2000. Sirpaleet särkyneet – Tirkistysreikä Laukon kartanon vaiheisiin ja isäntäväen elämään. *Vesilahden Laukko. Linna, kartano, koti*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV, s. 85–91. Toim. Kari Uotila. Suomen keskiajan arkeologian seura.

Haggrén, Georg 2008. Saari kuninkaankartanona. *Saaren kartano Mynämäellä*, s. 62–102. Toim. Hanna Nurminen. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1182.

Haggrén, Georg 2019. Keskiajan arkeologia. *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskialjalle*, s. 369–536. Haggrén, Georg, Halinen, Petri, Lavento, Mika, Raniinen, Sami ja Wessman, Anna. 4. painos. Gaudeamus.

Heinonen, Tuuli 2015. *Kauppiaita, talonpoikia vai ratsumiehiä? 1500–1600- luvun maaseudun mikroarkeologiaa Vantaan Märstensbyn Lillaksen tilalla*. Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja 32.

Hiekkanen, Markus 2003. *Suomen kivikirkot keskialjalla*. Otava.

Huurre, Matti 1992. Remojärven kappelin jäljillä. *Juvenmalle. Juva 550 vuotta*, s. 20–22. Toim. Leena Orro. Juvan kunta ja Juvan seurakunta.

Härö, Mikko 1984. *Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus. Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917*. Museovirasto, Helsinki.

Jutikkala, Eino 1983. *Talonpoika, aatelismies, kruunu. Maapolitiikkaa ja maanomistusoloja 1550–1750*. Tietolipas 92.

Karonen, Petri 2014. *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Kirjokansi 63.

Koponen, Martti ja Poutiainen, Hannu 1992. Asutuksen ja luonnon historiaa. *Juvenmalle. Juva 550 vuotta*, s. 8–19. Toim. Leena Orro. Juvan kunta ja Juvan seurakunta.

Knuuttila, Seppo 1989. Paluu nykyisyyteen. *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114, s. 92–102. Toim. Teppo Korhonen ja Matti Räsänen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuha, Mia 2014. Seurakunta yhteisön ytimenä. *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Historiallinen arkisto 142, s. 54–76. Toim. Pirjo Markkola, Hanna Snell-

- man ja Ann-Catrin Östman. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kymäläinen, Päivi 2006. Paikan ajattelun haasteita. *Paikka. Eletty, kuvitettu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85, s. 201–217. Toim. Seppo Knuutila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtinen, Leena 1989. *Opas Etelä-Savon esihistoriaan*. Savonlinnan maakuntamuseo.
- Lehtonen, Juhani U. E. 2005. Kansatieteen tutkimushistoria. *Polkuja etnologian menetelmiin*, s. 11–24. Toim. Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala. Ethnos-toimite 11.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1988. Esihistorian vuosituhannet Savon alueella. *Savon historia I*, s. 11–264. Kustannuskiila Oy, Kuopio.
- Leskinen, Sirpa ja Pesonen, Petro 2008. *Vantaan esihistoria*. Vantaan kaupunki.
- Lundin, Lars 2015. *Carl Axel Gottlund Dagbok 1808–1817*. Utgiven av Lars Lundin. Järvsö.
- Löytönen, Markku ja Kolbe, Laura 1999. Lukijalle. *Suomi. Maa, kansa, kulttuurit*, s. 7–8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 753.
- Majantie, Kirsi 2000. Kartanon eurooppalainen lämmitys. Potti- ja renessanssikaakelilöydöt Laukossa. *Vesilahden Laukko. Linna, kartano, koti*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV, s. 92–111. Toim. Kari Uotila. Suomen keskiajan arkeologian seura.
- Majantie, Kirsi ja Uotila, Kari 2000. Laukon löydöt. *Vesilahden Laukko. Linna, kartano, koti*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV, s. 60–72. Toim. Kari Uotila. Suomen keskiajan arkeologinen seura.
- Marila, Marko 2020. Johdattelevia huomioita arkeologian spekulatiiviseen tieto-oppiin. *Muinaistutkija 2/2020*, s. 70–73.
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1252.
- Moisio, Sami 2020. Alueiden väliset erot syvenevät Suomessa. Artikkelijäsenkirje -palstalla. *Helsingin Sanomat* 15.6.2020.
- Petrisalo, Katriina 2001. *Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 802.
- Pirinen, Kauko 1982. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617. *Savon historia II:1*. Kustannuskiila Oy, Pieksämäki.
- Pirinen, Kauko 1988. Savon keskiaika. *Savon historia I*, s. 265–443. Kustannuskiila Oy, Kuopio.
- Pirinen, Kauko 1992. Juvan seurakunnan vaiheet vuoteen 1901. *Juvenmalle. Juva 550 vuotta*, s. 36–65. Toim. Leena Orro. Juvan seurakunta ja Juvan kunta.
- Poppius, Liisa 1957a. Juvan esihistoria ja vaiheet seurakunnan perustamisesta Uudenkaupungin rauhaan. *Juvan historia*, s. 9–172. Pieksämäki.
- Poppius, Liisa 1957b. Kartanot ja suurtilat. *Juvan historia*, s. 459–510. Pieksämäki.
- Purhonen, Paula 1998. *Kristinuskon saapumisesta Suomeen. Uskontoarkeologinen tutkimus*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 106.
- Raivo, Petri J. 1999. Maisema ja mielikuvat. *Suomi. Maa, kansa, kulttuurit*, s. 70–87. Toim. Markku Löytönen ja Laura Kolbe. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 753.
- Raninen, Sami ja Wessman, Anna 2019. Rautakausi. *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*, s. 215–365. Haggren, Georg, Halinen, Petri, Lavento, Mika, Raninen, Sami ja Wessman, Anna. 4. painos. Gaudeamus.
- Reimer P. J., Bard E., Bayliss A., Warren Beck J., Blackwell P. G., Bronk Ramsey C., Buck C. E., Cheng H., Edwards R. L., Friedrich M., Grootes P. M., Guilderson T. P., Hafliðason H., Hajdas I., Hatté C., Heaton T. J., Hoffmann D. L., Hogg A. G., Hughen K. A., Kaiser K. F., Kromer B.,

- Manning S. W., Niu M., Reimer R. W., Richards D. A., Scott E. M., Southon J. R., Staff R. A., Turney C. S. M., van der Plicht J. 2013. IntCal13 and Marine13 Radiocarbon Age Calibration Curves 0–50,000 Years cal BP. *Radiocarbon* Vol. 55, s. 1869–1887.
- Ruohonen, Juha 2010. Juvan lintu ja muita myöhäisrautakautisia linturiipuksia. *Aurinkopeura* V, s. 82–99.
- Ruohonen, Juha 2013a. Muinaismuistoja Savosta ja Karjalasta. Kansakoulunopettaja Henrik Laitinen muinaistutkijana. *Suomen Museo* 2012, s. 131–157.
- Ruohonen, Juha 2013b. Remojärven Kappelinpelto. *Juvan kivikirkko*, s. 9–12. Juvan seurakunta.
- Ruohonen, Juha 2017b. Juvan Partalan kuninkaankartanon punoskoristeinen ristiriipus. *Muinaistutkija* 2/2017, s. 27–34.
- Ruotsala, Helena 2002. *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven porohoitokollektiiveissa 1930–1995*. Kansatieteellinen arkisto 49.
- Ruotsala, Helena 2009. Kovan leivän alue vai viinitie? Kulttuurialueita konstruoivasta kansatieteestä eurooppalaiseksi etnologiaksi. *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*, s. 170–196. Toim. Maria Lähteenmäki. Historiallinen arkisto 129. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Räsänen, Matti 1989. Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*, s. 10–28. Tietolipas 114. Toim. Teppo Korhonen ja Matti Räsänen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sanson, Nicolas 1669. *Savolax et Kexholm. Tirées de divers mémoires, par le S:r Sanson geographe ordinaire du Roy*. A Paris: chez Pierre Mariette Rue St. Jacques a l'Esperance, avec privilege du Roy pour vingt ans.
- Seppälä, Suvianna 2009. *Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609*. Bibliotheca Historica 125.
- Stark, Laura 2006. Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, s. 9–46. Toim. Hilka Helsti, Laura Stark ja Laura Tuomaala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101.
- Talve, Ilmar 1990. *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Tuhkanen, Sakari 1999. Suomen luonto ajan virrassa. *Suomi. Maa, kansa, kulttuurit*, s. 9–33. Toim. Markku Löytönen ja Laura Kolbe. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 753.
- Vertainen, Kirsi ja Ruohonen, Juha 2019. *Juvan Partala*. Juvan kunta.
- Vilkuna, Anna-Maria 1998. *Kruunun taloudenpito Hämeen linnassa 1500-luvun puolivälissä*. Bibliotheca Historica 31.
- Vilkuna, Anna-Maria 2003. Kruunun maatalous. *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*, s. 246–268. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2014. Suomen kansan heimot. *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, s. 25–53. Toim. Pirjo Markkola, Hanna Snellman ja Ann-Catrin Östman. Historiallinen arkisto 142.
- Voionmaa, Väinö 1933. Suomen historian maantieteellinen pohja. *Suomen kulttuurihistoria I. Heimoyhteiskunnan ja katolisen kulttuurin aika*, s. 13–25. K. J. Gummerus Osakeyhtiö, Helsinki.
- Vuoristo, Katja 1997. Löytöesineistö ja esineistön käyttäjät Näsen kuninkaankartanossa. *Perniö – Kuninkaan ja kartanoiden pitäjä*, s. 134–152. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja XV. Toim. Marianna Niukkanen. Helsingin yliopiston arkeologian laitos ja Helsingin yliopiston taidehistorian laitos ja Perniön kunta.

HENRIKILLE MUISTOPATSAS

Pyhän Henrikin rakennusperintöä vaalimassa

Pyhän Henrikin saarnahuone Kokemäellä on yksi Suomen ensimmäisistä rakennusuojelukohteista. Saarnahuoneen säilyttäminen keskiajalta näihin päiviin asti, suojeluprosessi suojarakennuksineen 1800-luvulla ja molempien rakennusten korjaushistoria 1900-luvulla kertovat siitä, miten rakennusperintöä on vaalittu Suomessa eri aikoina. Artikkelissa pohditaan myös yhteisön omistussuhteesta riippumatonta osallisuutta historialliseen maisemaan ja sen merkitystä kulttuuriperinnön säilyttämisessä.

Johdanto

Pyhän Henrikin kappeli sijaitsee Kokemäenjoen törmällä muinaisella Teljän kauppapaikalla.¹ Perimätiedon mukaan Piispa Henrik saarnasi ja yöpyi tällä paikalla pienessä hirsiaitassa 1150-luvulla. Rakennus päätettiin suojella kansallisena muistomerkkinä 1830-luvulla. Saarnahuoneen suojaksi rakennettiin tiilinen kappeli, joka on sittemmin myös suojeltu.

Artikkelissa tarkastellaan arkisto- ja kirjallisuuslähteiden avulla Pyhän Henrikin saarnahuoneen ja kappelin suojeluhistoriaa. Saarnahuoneen ylläpito vuosisatojen ajan osoittaa, että sen merkitys paikallisyhteisölle on ollut suuri. Miksi ja miten Pyhän Henrikin saarnahuonetta on vaalittu eri aikoina? Henrik Liliuksen mukaan ”kulttuuriperinnön vaaliminen tyydyttää ihmisen tarpeen kokea itsensä aikaan sidotun fyysishistoriallisen prosessin mielekkäänä osana”. Ihmisen toiminta on kuitenkin aina sidoksissa siihen historialliseen aikaan, jossa hän elää.²

Anna Sivulan mukaan kulttuuriperintöprosessissa aineellinen objekti kuten rakennus saa tehtäväkseen vahvistaa yhteisön yhteenkuuluvuutta ja toimia todisteena sen yhteisesti hyväksymästä menneisyydestä.³ Rakennusperintöä suojelemalla säilytetään myös aineetonta kulttuuria, kuten käyttöä ja rakennuksiin liittyviä muistoja ja tapahtumia. Raja aineettoman ja aineellisen kult-

Kuva 1. Opettaja Fanny Maria Koskinen saarnahuoneessa Kokemäen Raittius- ja sivistysseuran juhlapäivänä 18.6.1924. Saarnahuone oli Koskiselle tärkeä paikka. Pöydällä oli vielä 2000-luvun alussa hänen kirjaillemani kangas, joka on sittemmin viety Kokemäen museon kokoelmiin. Kuva: K. E. Klint, Kokemäki Seuran arkisto.

tuuriperinnön välillä on häilyvä, koska myös rakennusperintöön liitetyt arvot ja merkitykset ovat aineettomia.⁴ Pyhän Henrikin saarnahuone ja kappeli ovat hyviä esimerkkejä aineettomien ja aineellisten arvojen yhdistymisestä.

Pyhän Henrikin muisto elää

Piispa Henrikin historiallisuudesta ei ole varmoja todisteita. Varhaisin kirjallinen kertomus Henrikistä on katolisen kirkon 1200-luvun lopulla laatima pyhimyselämäkerta *Pyhän Henrikin legenda*, joka on Suomen historian vanhin säilynyt kirjallinen teos.⁵ Suomalaisille tutun kertomuksen mukaan Henrik oli Upsalan piispa, joka saapui Varsinais-Suomeen Ruotsin kuningas Erikin mukana niin sanotulla ensimmäisellä ristiretkellä 1150-luvulla. Tarinan mukaan piispa jäi retken jälkeen Suomeen levittämään kristinuskoa ja järjestämään kirkollisia oloja, mutta sai pian surmansa paikallisen talonpojan käsissä. Marttyyrikuoleman jälkeen Henrikistä tuli pyhimys, jota pidetään edelleen Suomen kansallispyhimyksenä.⁶

Piispasta on tehty myös kansanomaisen runolaulu *Piispa Henrikin surmavirsi*. Sen tarkkaa ikää ei tiedetä, koska kansankielinen kertomus levi-

si suullisena perintönä ja sai kirjallisen muotonsa vasta uuden ajan alussa.⁷ Kertomusten sisältö eroaa toisistaan jonkin verran, eikä kummassakaan ole mainittu Kokemäkeä. Kokemäellä on kuitenkin säilynyt perimätieto, jonka mukaan piispa Henrik olisi saarnannut ja viettänyt viimeisen yönsä Ylistaron kylässä sijaitsevassa pienessä aitassa.⁸

Varhaisin kirjallinen lähde, jossa piispa Henrik yhdistetään Kokemäellä sijaitsevaan aittaan, on Sigfrid Aronus Forsiuksen *Suomen kronikka* 1600-luvun alusta. Sen mukaan tämä kappeliksi vihitty ”yksinkertainen talonpoikainen makuupaikka” oli säilynyt useista tulipaloista, joissa kylän muut rakennukset olivat tuhoutuneet. Lampuodit ylläpitivät rakennusta, jossa kävi suuria määriä pyhiinvaeltajia Henrikin kuoleman muistopäivänä 20. tammikuuta ja kesäkuun 18. päivänä, jolloin muistettiin Pyhän Henrikin pyhänjäännösten translaatiota Nousiaisista Turun tuomiokirkkoon.⁹

Katolisen keskiajan pyhiinvaelluksista Suomessa ei ole säilynyt aikalaisdokumenteja, mutta jo Pyhän Henrikin legendan perusteella voidaan päätellä, että pyhiinvaellus oli osa piispa Henrikin muistamista 1200-luvun lopulla. Ilmeisesti ainakin Henrikin hautamuistomerkki Nousiaisissa, kuolinpaikka Köyliönjärvellä ja Turun tuomiokirkko olivat pyhiinvaelluskohteita keskiajan Suomessa.¹⁰ Köyliön ja Nousiaisten välillä on ollut keskiajalla pyhiinvaellusreitti *Sant Henrikin tie*, jonka varrella on useita Pyhän Henrikin traditioon liittyviä muistopaikkoja.¹¹ Kokemäki ei sijainnut pyhiinvaellusreitillä varrella, mutta toimi paikallisena kulttipaikkana, joka houkutteli myös pyhiinvaeltajia.¹² Forsiuksen mukaan rakennus pysyi kulttipaikkana vielä uskonpuhdistuksen jälkeenkin. Turusta Nousiaisten ja Köyliön kautta Kokemäelle ulottuva Pyhän Henrikin pyhiinvaellusreitti merkittiin maastoon vuonna 1979 ja reitillä on järjestetty vuosittain ekumeeninen pyhiinvaellus vuodesta 1995.¹³

Sant Henrikin kammio

John Ruskin (1819–1900) näki rakennuksen arvot iän mukanaan tuomassa patinassa.¹⁴ Autenttisuus eli alkuperäisen asun säilyneisyyden arviointi on edelleen yksi tärkeimmistä arvottamisperusteista rakennussuojelussa.¹⁵ Autenttisuuden tulisi näkyä perinteisissä työtavoissa, materiaaleissa, käytössä ja sijainnissa. Monumentin säilyttäminen paikoillaan on yleensä perusedellytys autenttisuusarvojen säilyttämiselle.¹⁶ Laki rakennusperinnön suojelemisesta vuodelta 2010 ei kuitenkaan mainitse autenttisuutta vaan alkuperäisyyden eli alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmenemisen ja jatkumisen.¹⁷

Saarnahuoneen rakennushistoria on epäselvä, mikä ei tietenkään ole yllätys, kun rakennuksen arvellaan olevan peräisin keskiajalta. Sen on kerrottu olleen kaksikerroksinen *luhtiaitta*, jossa oli vielä 1840-luvulla etupuolelta ulkoneva yläosa (otsa) ja välikatto.¹⁸ Topelius tosin kuvaili rakennusta vuonna 1845 rappeutuneeksi *ladoksi* tai *riiheksi*.¹⁹ Rymättylässä muistiin merkityssä tarinassa puhutaan *Sant Henrikin kammiosta*²⁰ ja Porthan kirjoitti 1700-luvun lopulla *puisesta puodista*.²¹ Sekä *puoti* että *kammio* viittaavat aittarakennukseen ja erityisesti luhtiaitan alakerrokseen.²² Maineestaan huolimatta saarnahuonetta käytettiin 1800-luvun puolivälissä heinälatona.²³

Rakennuksen ikää yritettiin pitkään määrittää rakennusteknisten yksityiskohtien avulla. Niilo Valosen mukaan rakennuksen nurkkasalvos ja etuseinän keskimmäisten hirsien varholiitos, jossa hirsiiä ei ole salvottu sivuseiniin, viittaavat jonkinlaiseen keskieuropalaistyyppiseen salvos- ja patsaskonstruktion sekamuotoon. Vastaavaa rakennetta ei esiinny muissa vanhoissa, suomalaisissa aitoissa.²⁴ Oven lyhyet, ulospäin leviävät saranat edustavat varhaista keskiaikaista tyyppiä. Samanlainen sarana on löytynyt Turusta, jossa se on ajoitettu 1300-luvulle.²⁵

Joensuun yliopistossa vuosina 1990 ja 2003 tehtyjen dendrokronologisten tutkimusten mukaan kaksi vanhinta hirttä on kaadettu 1470-luvulla, muut 1500–1700-luvuilla.²⁶ Rakennusta on siis korjattu useaan otteeseen vaihtamalla hirsiiä lahonneiden tilalle. Hirsissä olevista loveuksista näkee, että uudet hirret ovat olleet jo ennen saarnahuonetta jossain toisessa rakennuksessa. Jotkut hirsistä on myös selvästi veistetty vanhasta kuivasta pyöröhirrestä.²⁷ On myös mahdollista, että alkuperäinen rakennus on jossain vaiheessa tuhoutunut ja sen tilalle on rakennettu käytetyistä hirsistä uusi.

Saarnahuone purettiin tiilikappelin rakentamisen ajaksi ja uudelleen kootaessa aitan yläosasta jätettiin pois joitakin ”myöhempien aikojen lisiä”.²⁸ Jukka Jokilehdon mukaan monumenttien suojelussa pyrittiin 1800-luvulla tyylin alkuperäistämiseen ja yhtenäistämiseen. Oleellista oli alkuperäisen kunnan tunnistaminen, jolloin rakennusta korjattaessa voitiin poistaa myöhemmät lisäykset ja palauttaa alkuperäinen muoto.²⁹ Näin on tehty myös saarnahuoneelle. Luhtiaittaa ei kuitenkaan yritetty palauttaa ”alkuperäiseen asuunsa” rekonstruoimalla siihen toista kerrosta, mitä voidaan pitää omana aikanaan yllättävänä ratkaisuna.

Marjatta Erwen mukaan suojeltujen rakennusten korjausperiaatteissa tapahtui muutos, kun Suomenlinnassakin vallalla olleita rekonstruktioperiaatteita alettiin kyseenalaistaa 1980-luvulla.³⁰ Autenttisuuden katoamisen lisäksi rekonstruktioihin liittyy helposti riski vääristä tulkinnoista, jolloin rakennetaankin jotain, mitä ei ole koskaan ollutkaan. Knut Drake on todennut, että historiaa on väärennetty muun muassa Turun linnassa ja Hämeen

linnassa. Erehtyminen on inhimillistä ja siksi suojeltujen rakennusten korjaukset tulisi tehdä niin, että ne ovat myöhemmin poistettavissa ilman vahinkoa.³¹

Vanhimmat kirjalliset maininnat saarnahuoneesta ovat 1600-luvulta ja selvät silminnäköjäläusunnatkin 1700-luvulta. Rakennus on aina mainittu vanhan näköiseksi, ja sen periytymistä 1100-luvulta on pidetty uskottavana. Ikä tuo rakennukselle historiallista arvoa ja patina uskottavuutta. Iän tuntu vaikuttaa myös autenttisuuden kokemiseen.³² Rakennuksen autenttisuutta haluttiin ylläpitää vaihtamalla lahonneiden hirsien tilalle vanhoja, käytettyjä hirsii, jolloin rakennus säilyi vanhan näköisenä.

Henrikille muistopatsas

Kiinnostus rakennusten suojeluun heräsi Suomessa 1800-luvun puolivälissä. Romanttinen historiakäsitys korosti kansallista kulttuuria ja nosti esiin historiallisia merkkihenkilöitä ja monumentteja.³³ Pyhän Henrikin saarnahuone oli Suomen ensimmäisiä suojelukohteita senaatin päätettyä rakennuksen suojelusta kansallisena muistomerkkinä vuonna 1839.³⁴ Suojelua olivat esittäneet Kokemäenkartanosta kotoisin ollut Finströmin kirkkoherra Frans Peter von Knorring ja Kokemäen kirkkoherra Fredrik Grönholm.³⁵

Ennen suojelupäätöstä tuomiokapituli pyysi Helsingin yliopiston historian professori Gabriel Reiniltä arvion saarnahuoneen aitoudesta. Rein totesi, että asiaa ei voida todistaa historiallisten lähteiden perusteella, mutta perimätieto on niin vahvaa, että saarnahuone saattaa olla aito.³⁶ Senaatti päätti 12.10.1839, että saarnahuoneen suojaksi rakennetaan kivirakennus, johon liitetään sopiva muistokirjoitus. Varat rakentamiseen kerättäisiin vapaaehtoisilla lahjoituksilla ja koko maan kirkoissa kerättävällä kolehdilla.³⁷

Kirkkoherra Grönholm vastusti saarnahuoneen säilyttämistä paikallaan tiiviisti rakennetussa Ylistaron kylässä. Hän epäili maaperän lujuutta rantapenkereellä ja ehdotti saarnahuoneen siirtämistä ja kappelin rakentamista kirkon viereiselle lujalle kalliopohjalle. Aitan alkuperäiselle sijaintipaikalle voitaisiin pystyttää graniittinen obeliski.³⁸

Tuomiokapituli tilasi suojakappelin piirustukset Turun kaupunginarkkitehti Per Johan Gylichiltä (1786–1875), joka kävi kesäkuussa 1844 Kokemäellä tarkistamassa rakennuspaikan. Hän piti rannan maaperää riittävän kovana, mutta totesi, että rakentaminen edellyttäisi maantien ja muutamien rakennusten siirtämistä kauemmaksi. Gylichin suunnitelmat hyväksyttiin tuomiokapitulissa maaliskuussa 1845. Rakennusten ja tien siirtäminen tuotti kuitenkin vaikeuksia. Lopulta maaherran määräyksestä tie piti siirtää Kokemäen tien-

Kuva 2. Kappelin puistossa on järjestetty juhlatilaisuuksia ja se on ollut suosittu tutustumiskohde Kokemäellä. Valokuva todennäköisesti 1880-luvulta. Kuva: Charlotte Nyberg, Kokemäki Seuran arkisto.

tekovelvollisten kustannuksella. Rakennusten siirtämisestä tehtiin tuomiokapitulin päätös vuonna 1850.³⁹

Hanke eteni niin hitaasti, että valtakunnan lehdissä pelättiin jopa saarnahuoneen ehtivän tuhoutua ennen suojarakennuksen valmistumista. Senaatti vahvisti kappelin piirustukset ja muut asiakirjat toukokuussa 1851. Rakennusurakan sai Kokemäenkartanon isäntä, kamariherra Karl Henrik von Knorring.⁴⁰

Rakennusaikakin venyi pitkäksi. Lääninarkkitehti Georg Th. Chiewitz (1815–1862) teki lopputarkastuksen vasta vuonna 1857. Hän totesi, että rakennus on toteutettu sopimuksen mukaisesti, mutta ”yksityiskohdissa on seikkoja, jotka eivät vastaa kunnollisen ja toimistaan tietoisien toteuttajan toimia, varsinkin kun kyseessä on monumentti, joka tulee kantamaan jälkimaailmalle todistusta nykyisestä rakennustaiteen tilasta maassa”.⁴¹ Olisi kiinnostavaa tietää, mitä nämä puutteet olivat, mutta niitä ei ole lausunnossa mainittu.

Arkkipiispantarkastuksen jälkeen vuonna 1856 tuomiokapituli pyysi vielä lääninarkkitehti Chiewitzia suunnittelemaan kappelin ympärille puiston. Varamaanmittari Johan Henrik Wahlroos teki puistosuunnitelmaan perustuvan maanmittaustoimituksen 9.3.1857. Erottamista ei käsitelty sen kummemmin kapitulin kokouksessa, vaan paikalla tapahtunut maanmittaustoimitus katsottiin riittäväksi eikä lainhuudatusta tehty.⁴²

Kappeli vihittiin käyttöön 18.5.1857, jolloin vietettiin kristinuskon maa-hantulon 700-vuotisjuhlaa. Tapahtumassa kerrotaan olleen läsnä noin 5000 henkeä ja se sai runsaasti julkisuutta valtakunnan lehdissä.⁴³

Puutoukkia ja vihreää hometta

Saarnahuoneen säilyneisyydestä on olemassa hyvin ristiriitaisia tietoja. Ulrik Rudenschöldin mukaan aitta oli 1700-luvun puolivälissä ainoastaan nurkista vähän rappeutunut, mutta hirsi oli edelleen kovaa kuin luu.⁴⁴ Vuonna 1841 mainitaan, että puuaines pohjoisseinällä ja sisäosissa oli virheetöntä.⁴⁵ Tosin jo seitsemän vuotta myöhemmin kirjoitettiin, että lahoissa seinissä viihtyy vihreä home ja pohjoisseinä on kaatumaisillaan.⁴⁶

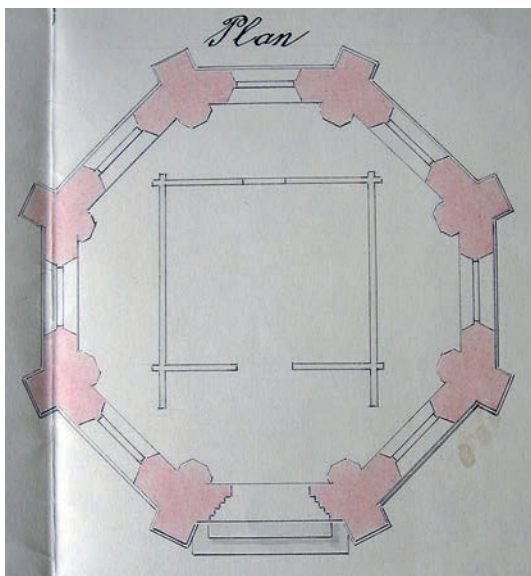
Hirsikehikon huonosta kunnosta alkaa olla mainintoja 1900-luvun alku-puolella. Seinillä on kasvanut vihreää sientä ja hometta, ja hirsissä on ollut lahovaurioita ainakin vuonna 1929 kirjoitetun raportin mukaan. Raportissa mainitaan myös puumatojen aiheuttamat vauriot ja lattialankkujen huono kunto. Ulkoseinien sienikasvuston sanotaan johtuvan siitä, että hirret ovat liian lähellä kappelin kiviseinää ja pysyvät siksi kosteana. Hirsiseinät käsiteltiin tuolloin liuoksella, jonka pääsisältönä on borax, lipeäkivi, karboolihappo, schellakka ja natriumsuola.⁴⁷

Vuonna 1953 O. E. Kivistön kirjoittaman muistion mukaan hirsikehikosta valui puutoukan jauhetta, minkä vuoksi hirret pitäisi ruiskuttaa värjäämättömällä konservointiaineella.⁴⁸ Saarnahuone purettiin ja siirrettiin ulos dokumentointia ja kyllästämiskäsittelyä varten vuonna 1955.⁴⁹ Kyllästämiseen käytettiin Woodlife-nimistä kyllästysainetta, jota on käytetty myös Seurasaaressa, jossa kemiallista lahontorjuntaa tehtiin vuosina 1920–92.⁵⁰ Hirsikehikon kokoamisen yhteydessä vaihdettiin kaksi huonokuntoista hirttä. Hirret dokumentoitiin erittäin huolellisesti piirtämällä ja valokuvaamalla.⁵¹

1950-luvun jälkeen saarnahuoneen kunnosta ei ole mainintoja, vaan huomiota on alettu kiinnittää tiilisen suojarakennuksen kuntoon. Vuosina 2005 ja 2015 saarnahuoneelle tehtiin vauriokartoitus. Hirsikehikko oli likainen ja 1950-luvun kyllästämisen jälkeen tapahtuneista hyönteisvaurioistakin oli selviä merkkejä. Ilma kappelissa on kosteaa ja hirsissä olevat lahovauriot etenivät selvästi 10 vuoden seurantajakson aikana.⁵²

Konservoinnilla pyritään pysäyttämään kohteen vaurioituminen ja jatkaamaan alkuperäisten rakenteiden ja materiaalien elinkaarta. Konservoinnin tarkoituksena on myös pitää rakennus alkuperäisellä paikallaan, säilyttää patinaa ja historiallista kerroksellisuutta.⁵³

Senaatin päätöstä säilyttää saarnahuone alkuperäisellä paikallaan voidaan pitää merkittävänä. Suojeltavia rakennuksia alettiin siirtää 1900-luvun alussa ulkomuseoihin. Esimerkiksi Karunan kirkko purettiin ja siirrettiin Seurasaaresseen vuonna 1912.⁵⁴ Senaatti osoitti päätöksellään, että se vaali kohteen autenttisuutta ja noudatti vielä tänäkin päivänä hyväksyttäviä konservoinnin periaatteita. Aitan suojaaminen toisella rakennuksella kertoo siitä, että raken-

Kuva 3. Per Gylichin suunnitelma saarnahuoneen sijoittamisesta kappeliin. Todellisuudessa hirsikehikon ja kappelin seinän väli on pienempi ja oikea etunurkka on kiinni ulkoseinässä. Lähde: Turun maakunta-arkisto.

nuksen materiaalin aitous arvostettiin korkealle eikä sen haluttu tuhoutuvan säiden armoilla.

Paltamossa oli jo joitain vuosia aiemmin suojeltu tallirakennus, jossa Aleksanteri I oli nauttinut aamiaista

vuonna 1819. Keisarin kuoltua rakennus siirrettiin muistohuoneeksi Paltaniemen kirkon viereen vuonna 1827 ja sinne alettiin kerätä keisarin käyttämiä esineitä. Rakennukselle tehtiin erillinen suojakatos vuonna 1869.⁵⁵

Myöhemmin suojarakennuksen toimivuutta rakennuskonservoinnissa on testattu Museoviraston omistukseensa saamalla Myllymäen torpalla, jossa hirsisaunan ympärille rakennettiin lasikuitulevystä suojarakennus vuonna 1984. Suojarakennus purettiin 1990-luvulla riittämättömän ilmanvaihdon vuoksi. Syynä oli myös restaurointi-ihanteiden ja periaatteiden muuttuminen niin, että rakennukset haluttiin säilyttää osana maisemaa eikä eristää muusta ympäristöstään.⁵⁶ Tiilikappelin rakentaminen keskelle Ylistaron kylää, tien ja talojen siirtäminen sekä perunamaan muuttaminen puistoksi on aikanaan muuttanut ympäristöä radikaalisti ja eristänyt saarnahuoneen ympäristöstään. Muutos on ilmeisesti ollut positiivinen, koska alue on myöhemmin nimetty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi.

Kaltevalla pinnalla

Maaperä osoittautui kuitenkin lujuudeltaan liian heikoksi kappelille, joka alkoi varsin pian kallistua kohti jokea. Räystäältä tippuvan veden avulla mitattu kallistuma oli jo 1920-luvulla 11 cm. Kappeli sijaitsee Kokemäenjoen rannalla ulkokaarteessa, jota virtaukset kuluttavat. Tämän lisäksi jokeen, hieman kap-

pelista ylävirtaan, valmistui 1940-luvulla voimalaitos, joka aiheuttaa veden pinnan korkeuden ja virtaaman vaihtelua alajuoksulla.⁵⁷

Vuonna 1965 paikalla vieraili Muinaistieteellisen toimikunnan edustajia, jotka totesivat kappelin olevan lähes sortumavaarassa. Rakennus oli selvästi kallistunut ja sen seinissä oli pahoja halkeamia. Muinaistieteellinen toimikunta lähestyi Kokemäen seurakuntaa tiukkasävyisellä kirjeellä, jossa vaadittiin seurakuntaa ryhtymään välittömästi toimenpiteisiin kappelin romahdusvaaran torjumiseksi.⁵⁸

Tässä vaiheessa kuitenkin huomattiin, että rakennuksella ei ole varsinaista omistajaa, jolle korjausvastuun voisi osoittaa. Kokemäen seurakunnan mukaan rakennuksen omistaja oli tuomiokapituli. Tuomiokapituli ei kuitenkaan halunnut rakennusta nimiinsä ja teetti asiasta perusteellisen selvityksen. Kappelin alue oli ollut mukana Ylistaron lohkokunnan osittaisessa isonjaonjärjestelyssä vuonna 1906 ja silloin siitä oli muodostettu Pyhän Henrikin muistopatsasalue -niminen jakokunnan yhteisomistukseen jäävä alue. Omistajaa rakennukselle ei kuitenkaan pystytty osoittamaan.⁵⁹ Seurasi vuosia kestänyt kirjeenvaihto Turun tuomiokapitulin, Kokemäen seurakunnan ja Muinaistieteellisen toimikunnan välillä, jossa selviteltiin kappelin omistussuhteita, tarvittavia korjaustoimenpiteitä ja niistä koituvia kustannuksia. Kirjeenvaihtoon osallistui myös Turun ja Porin läänin rakennustoimisto, Kokemäen kauppalanhallitus, kulttuurilautakunta, Kokemäki Seura ja Lions Club. Kaikki olivat rakennuksesta huolissaan, mutta kukaan ei halunnut ottaa vastuuta korjauksista.⁶⁰

Vuonna 1975 luotilangalla tehdyn mittauksen mukaan rakennuksen kallistuma oli 21,5 cm. Samana vuonna perustusten vaurioista neuvoteltiin Museoviraston sekä Kokemäen seurakunnan ja kauppalan kesken. Näkemykset tarvittavista toimenpiteistä vaihtelivat: Museoviraston mielestä kallistuminen oli hidastunut ja halkeamat vanhoja eli sortumavaaraa ei enää ollut. Kunnan ja seurakunnan edustajat puolestaan ehdottivat jopa koko suojarakennuksen purkamista ja uudelleen rakentamista.⁶¹ Tässä vaiheessa keskusteltiin alustavasti myös siitä mahdollisuudesta, että Pyhän Henrikin kappeli siirtyisi Museoviraston hallintaan.

Vuonna 1976 kappelilla tehtiin kiireellisiä kunnostustöitä, joiden tilaajana ja valvojana toimi Museovirasto. Perustuksia vahvistettiin oviaukon kohdalta ja seinien halkeamia täytettiin.⁶² Museovirasto teki vuonna 1983 Opetusministeriölle esityksen, jonka mukaan Piispa Henrikin saarnahuone suojarakennuksineen otettaisiin kansallisena muistomerkkinä Museoviraston hallintaan. Kokemäen kaupunki ja seurakunta lupautuivat huolehtimaan ympäröivän alueen hoidosta ja kohteen matkailukäytöstä.⁶³ Kappelin maapohjan omistusasia ratkesi vasta vuonna 2015, jolloin Maanmittauslaitos järjesti alueella kiin-

Kuva 4. Kappeli oli selvästi kallistunut joelle päin vuonna 2009. Kuva: Niina Uusi-Seppä.

teistönmääritystoimituksen. Siinä päätettiin, että alueesta muodostetaan kiinteistö, jonka omistaa valtio ja jota hallinnoi Senaatti-kiinteistöt.⁶⁴

Museovirasto alkoi mitata kappelin kallistumaa säännöllisesti vuonna 1999.⁶⁵ 2000-luvulla kappelin kallistuminen herättää edelleen huolta ilmastomuutoksen mukanaan tuomien lisääntyvien sateiden ja tulvien vuoksi. Vuosina 2008–2009 alueella selvitettiin maaperän laatua ja kantavuutta.⁶⁶

Sen jälkeen on tehty perustus-

ten vaurioitumisen ja korjauksen kartoitus ja vihdoinkin vuonna 2018 kappelin tontin kohdalla toteutettiin Kokemäenjoen rantapenkereen erosiosuojaus.⁶⁷ Kappelin perustusten vahvistamiseen ja kallistumisesta aiheutuneiden vaurioiden korjaamiseen ei vielä ole saatu määrärahoja.

Tahaton ja tahallinen monumentti

Taidehistorioitsija Alois Riegl (1858–1905) jakoi suojelukohteet tietoisesti tehtyihin ja tahattomiin. Tietoisesti tehty muistomerkki on pystytetty tiettyä tarkoitusta varten muistuttamaan tulevia sukupolvia menneistä henkilöistä ja tapahtumista. Tahaton monumentti on esimerkiksi rakennus, joka on tehty käytännön tarpeisiin ja saanut vasta myöhemmin historiallisia arvoja. Rieglin mukaan tietoisien muistomerkkien arvon määrittelevät *muut*, kun taas tahattoman muistomerkkien arvot ovat *meidän* määriteltävissämme.⁶⁸ Pyhän Henrikin saarnahuoneessa ja kappelissa yhdistyvät molemmat muistomerkit.

Alun perin aitaksi tehty saarnahuone on tahaton muistomerkki. Paikalliset ihmiset ovat määritelleet sen arvot vuosisatojen saatossa kiinnittämällä vanhaan aittaansa suullista perimätietoa piispa Henrikin vierailusta. Paikalla käyneet pyhiinvaeltajat ovat vahvistaneet näitä arvoja. Saarnahuoneen suo-

jaksi rakennetun kappelin arvot taas on määritelty hallinnollisesti jo suunnitteluvaiheessa, mistä kertoo sekin, että rakennuksesta on käytetty nimityksiä muistomerkki ja muistopatsas. Hankkeen toimijoina olivat kaksi kirkkoherraa, tuomiokapituli ja senaatti.

Tarkoituksellisen monumentin on määrä kestää ikuisesti, koska se on julistettu suojelluksi jo etukäteen.⁶⁹ Muistomerkkejä rakentaessa pitäisikin miettiä myös kohteen ylläpitoa. Saarnahuone oli säilynyt vuosisatoja, mutta kun se päätettiin suojella kansallisena muistomerkkinä, ylläpidosta tuli ongelma. Ongelmia aiheuttivat kallistumisen lisäksi luonnonilmiöt kuten myrskyt ja ilkivalta. Puisto jäi hoitamatta ja oli parissa vuodessa ”ruokottomassa” kunnossa.⁷⁰ *Sanomia Turusta* pohti rakennuksen ylläpitoa jo rakennusvaiheessa:

”Kokemäkiläiset voivat aina kehuen kerskata tästä pitäjässänsä olevasta koreasta rakennuksesta. Koko Suomen kansan omaisuus tämä rakennus tosin on; mutta kansa on tämän omaisuutensa Kokemäelle antanut holhottavaksi. Eikös he sitä hoitaisi. Olispa siinä mielestämme vähän häpiällistäkin, jos he sen korjuun ja ylöspitoon muitten apua edes pyytäisivät.”⁷¹

Yhteinen perintö

Matti Riihimäki on käsitellyt väitöskirjassaan kulttuurimaisemaa ja sen hoitamista yhteisomistajuusresurssina. Riihimäen mukaan yhteisön osallistumisen yhtenä ehtona voidaan pitää maisemasuhdetta, joka sisältää yhteisömuistuksen piirteitä. Yhteisömuistuksen toimivuudelle on edellytyksenä suhteellisen pienet, vakaat ja sisäisesti homogeeniset ryhmät jaettuine tarpeineen ja normeineen.⁷²

Anna Sivula on kirjoittanut kulttuuriperintöyhteisön kokemasta osallisuudesta jaettuun historiaan ja siihen liittyviin menneisyyden jälkiin. Osallisuuden kokemus on omistussuhteesta riippumaton.⁷³ Osallisuuden kokemisella on ollut varmasti suuri merkitys myös saarnahuoneen säilyttämisessä. Etäännyttikö hallinnollinen suojele saarnahuoneen paikallisesta yhteisöstä?

Saarnahuoneen arvot ovat liittyneet kansanomaiseen uskonnollisuuteen, ikään ja yhteisön jaettuun historiaan. Ikä on helposti hyväksyttävä arvo, joka ei riipu makuasioista. Mitä vanhempi rakennus, sitä helpompaa sen suojeleminen on perustella.⁷⁴ Saarnahuoneen koettu pyhyys on varmasti myös kannustanut huolehtimaan siitä. Kertomusten mukaan rakennuksessa on tapahtunut monia ihmeitä ja sairaut ovat parantuneet rukoillessaan siellä.⁷⁵ Forsiuksen mukaan rakennusta ylläpidettiin 1600-luvulla, koska paikalla kävi runsaasti pyhiinvaeltajia.⁷⁶ 1700-luvun lähteiden mukaan saarnahuoneen merkitys py-

hiinvaelluskohteena oli hiipunut.⁷⁷ Samalla oli ilmeisesti loppunut myös rakennuksen järjestelmällinen hoito.

Oliko rakennuksen ylläpidossa kyse arvoista ja uskonnollisuudesta, taloudellisista intresseistä vai velvollisuudesta? Ihmeaparantumista tarjoava rakennus on ollut varmasti rahanarvoinen vetonaula pienelle paikkakunnalle. Yhteisö on todennäköisesti hyötynyt saarnahuoneen ylläpidosta matkailijoiden tuomien tulojen kautta. Kun matkailijat vähenivät, myös hoidon perinne loppui.

Toisaalta saarnahuoneen korjaaminen on voinut olla kyläläisille velvollisuus, joka on vain hoidettu mahdollisimman nopeasti ja halvalla vanhoja purkuhirsii käyttäen ja kaikkea ylimääräistä vaivaa vältellen. Tämäkin vaihtoehto voi tulla mieleen, kun katselee hirsien veistojälkeä ja liitoksia. Varma vastaus jäänee arvoitukseksi kuten niin moni muukin asia Pyhän Henrikin tarinassa. Hallinnollinen suojele poisti asukkailta vastuun rakennuksen ylläpidosta, mutta ei tuonut selkeää ratkaisua hoidon jatkuvuudelle.

SAMMANDRAG

Ett monument över Henrik – vården av Sankt Henriks byggnadsarv

Sankt Henriks kapell står på en älvbrant vid Kumo älv på den forntida handelsplatsen Telje i Kumo. Enligt tradition predikade och övernattade Finlands första biskop Henrik i denna lilla bod av timmer på 1150-talet. Enligt legenden var Henrik biskop i Uppsala och hade kommit till Egentliga Finland tillsammans med kung Erik i anslutning till det så kallade första korståget. Henrik stannade i Finland för att sprida kristendomen och organisera de kyrkliga förhållandena, men dräptes inom kort av en lokal bonde. Efter sin martyrdöd blev Henrik ett helgon, och han betraktas som Finlands nationalhelgon än i dag.

Ortens invånare reparerade och underhöll den anspråkslösa boden i flera århundraden, vilket vittnar om byggnadens betydelse för lokalsamhället. På 1830-talet fattades beslut om att skydda predikohuset som ett nationellt minnesmärke, och det blev ett av Finlands första skyddade byggnader. För att skydda predikohuset byggdes ett kapell av tegel omkring det. Även kapellet utsågs sedermera till ett skyddsobjekt.

Artikeln studerar historien av skyddet av Sankt Henriks predikohus och kapell med hjälp av arkiv- och litteraturkällor. Bevarandet av predikohuset från medeltiden till våra dagar, processen för att skydda boden tillsammans med bygget av det omgivande kapellet på 1800-talet och de båda byggnadernas reparationshistoria på 1900-talet visar hur principerna för skyddet har förändrats. Artikeln diskuterar också lokalsamhällets delaktighet i det historiska landskapet oberoende av ägarförhållandena, och betydelsen av denna delaktighet för bevarandet av kulturarvet.

Varför skötte invånarna om byggnaden? Möjliga orsaker är gemensamma värderingar, identitet, religion, ekonomiska intressen och plikt. Genom det administrativa skyddet togs ansvaret för byggnadens underhåll från invånarna, men beslutet medförde ingen klar lösning för underhållets kontinuitet.

ABSTRACT**A Monument for St. Henry
– Safeguarding the Architectural Heritage of St. Henry**

St. Henry's Chapel is located on the bank of river Kokemäenjoki, in the ancient Teljä trading post in Kokemäki. According to tradition, Finland's first Bishop Henry preached and stayed in a small log granary in this location. According to the legend, Henry was a bishop from Uppsala who accompanied King Eric of Sweden to Southwest Finland on his first so-called crusade. Henry remained in Finland to spread the Christian faith and to establish the church. He was, however, soon murdered by a local peasant. After his martyrdom, Henry was declared a saint and is today regarded as the national saint of Finland.

Locals continued to restore and preserve the modest granary for centuries, which is indicative of the building's significance to the community. In the 1830s, the granary was declared a national monument and thus became one of the first protected buildings in Finland. A brick chapel was constructed to protect the granary and was also given protected status at a later state.

The article examines the history of the protection of St. Henry's Chapel and granary with the help of archival and literary sources. The preservation of the granary from the Middle Ages until today, the protection process in the nineteenth century, including the construction of a protective building, and the restoration of both buildings in the twentieth century represent a paradigm shift in our approach to architectural protection. The article also discusses community participation in historical landscapes, independent of ownership, and its significance for the conservation of cultural heritage.

Why did locals preserve the building? Possible reasons include shared values, identity, religion, economic interests or duty. State protection removed the locals' responsibility for the maintenance of the building. It did not, however, lead to the creation of a clear strategy for continued preservation.

Viitteet

- 1 <https://www.kyppi.fi/to.aspx?id=130.200068>.
- 2 Lilius 2014, s. 30–31.
- 3 Sivula 2015, s. 57.
- 4 Mattinen 2020.
- 5 Heikkilä 2005, s. 16; Salminen 2007, s. 36.
- 6 Heikkilä 2005, s. 16 ja 21.
- 7 Heikkilä 2005, s. 22.
- 8 Uusi-Seppä 2009, s. 4.
- 9 Salminen 2007, s. 36–38; Uusi-Seppä 2009 s. 5.
- 10 Järvinen ja Timonen 2015, s. 321–322.
- 11 Järvinen ja Timonen 2015, s. 334–335.
- 12 Salminen 2007, s. 39.

- 13 <https://pyhiinvaellusinfo.wordpress.com/>. Luettu 8.3.2020.
- 14 Rahola 2019, s. 22.
- 15 Vuojala 2014, s. 129.
- 16 Rahola 2019, s. 31.
- 17 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498>. Luettu 8.3.2020.
- 18 Borgå Tidning 11.12.1841, KA.
- 19 Jokipii 2007, s. 15.
- 20 Salminen 2007, s. 45.
- 21 Salminen 2007, s. 43.
- 22 Ruotsin kielessä bod tarkoittaa aittaa.
- 23 Jokipii 2007, s. 20.
- 24 Valonen 1958, s. 83.
- 25 Jokipii 2007, s. 8.
- 26 Zetterberg 1990, Puputti 2003.
- 27 Uusi-Seppä 2009, s. 11.
- 28 Salminen 2007, s. 35.
- 29 Rahola 2019, s. 22.
- 30 Erwe 2011, s. 12–13.
- 31 Drake 2011, s. 10.
- 32 Mattinen 2014, s. 150.
- 33 mm. Häyrynen 2005, s. 140, Knuutila 2007, s. 9.
- 34 Rahola 2019, s. 46.
- 35 Salminen 2007, s. 30–31.
- 36 Salminen 2007, s. 31.
- 37 Salminen 2007, s. 31.
- 38 Salminen 2007, s. 32.
- 39 Jokipii 2007, s. 24.
- 40 Jokipii 2007, s. 24–25.
- 41 Salminen 2007, s. 34–35.
- 42 Salminen 2007, s. 35 ja Raimo Ranta 1971 (KSA).
- 43 Jokipii 2007, 34–35.
- 44 Jokipii 2007, s. 10.
- 45 Borgå Tidning 11.12.1841, KA.
- 46 Helsingfors Tidning 8.11.1848, KA.
- 47 Raportti 31.10.1929, MV.
- 48 Kivistön raportti 25.4.1953, MV.
- 49 Suvanto 1973, s. 377.
- 50 Puhakka Jani 14.11.2019.
- 51 Reino Mattilan piirroksissa on kuvattu hirsien mitat, varaukset ja liitokset yksityiskohtaisesti. Piirustukset löytyvät Museoviraston rakennushistorian osaston piirustusarkistosta ja Niilo Valosen valokuvat kansatieteen kuva-arkistosta.

- 52 Uusi-Seppä 2005, konservointikertomus, MV.
 53 <http://www.valtiollerakennettu.fi/tietoa-ja-lahteita/sanasto>. Luettu 7.3.2020.
 54 Rahola 2019, s. 62.
 55 Kaila 1979, s. 27.
 56 Huttunen 2019, s. 18–19.
 57 Satakunnan kansa 17.2.1974.
 58 Kirje Muinaistieteelliseltä toimikunnalta Kokemäen seurakunnalle 16.6.1965 (MV, KSA).
 59 Ranta, Tuomiokapitulin kirje Kokemäen srk:lle 2.3.1971, KSA.
 60 Uusi-Seppä 2009, s. 16, Järvinen 2010, s. 65.
 61 Matkakertomus 3.4.1975, MV.
 62 Raatikainen, Korjausohjelma 27.5.1976, MV.
 63 Museoviraston kirje Opetusministeriölle 7.4.1983, Kokemäen kaupunginhallituksen pöytäkirja 7.3.1983, MV, KSA.
 64 <https://yle.fi/uutiset/3-8396709>. Luettu 15.3.2020.
 65 Uusi-Seppä 2003.
 66 Uusi-Seppä 2009, s. 82.
 67 https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapea/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=200068, Luettu 27.5.2020, Ulrika Nummelin, sähköposti 5.4.2018.
 68 Rahola 2019, s. 21.
 69 Mattinen 2014, s. 146.
 70 Salminen 2007, s. 46 ja Hämäläinen 2.9.1859, KA.
 71 Sanomia Turusta 11.11.1851, KA.
 72 Riihimäki 2019, s. 328.
 73 Sivula 2015, s. 64–65.
 74 Mattinen 2014, s. 147.
 75 Jokipii 2007, s. 16–17.
 76 Salminen 2007, s. 36.
 77 Salminen 2007, s. 44.

Lähteet

Arkistot

Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV), Helsinki.

Kenttämää 27.5.1953, Raportti Muinaistieteelliselle toimikunnalle, MV.

Kivistö 25.4.1953, Raportti Muinaistieteelliselle toimikunnalle, MV.

Kokemäen kaupunginhallituksen pöytäkirja 7.3.1983, MV.

Matkakertomus 3.4.1975, ei nimeä, MV.

Museoviraston kirje Opetusministeriölle 7.4.1983, MV.

Raatikainen 27.5.1976, Korjausohjelma, MV.

Raportti Muinaistieteelliselle toimikunnalle, Hist.os. 31.10.1929, tekijän nimi puuttuu, ilmeisesti Rinne, MV.

Kokemäen seurakunnan arkisto (KSA), Kokemäki.

Kirje Muinaistieteelliseltä toimikunnalta Kokemäen seurakunnalle 16.6.1965, KSA.

Kirje Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulilta Kokemäen seurakunnalle 2.3.1971, liitteenä Raimo Rannan selvitys Piispa Henrikin muistokappelin maa-alueen omistuksesta. KSA.

Satakunnan Kansa 17.2.1974, KSA.

Painamattomat lähteet

Järvinen, Mika 2010. *Pyhän Henrikin kappeli, Perustusten vaurioitumisen ja korjauksen kartoitukset*. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Knuutila, Jyrki 2007. *Pyhän Henrikin kultti ja sen merkitys*. Juhlaesitelmä Kokemäellä 16.6.2007.

Mattinen, Maire 2020. Rakennetun kulttuuriperinnön aineettomat ulottuvuudet -seminaari 28.11.2019. ICOMOS jäsentiedote 1/2020.

Puputti, Anna-Kaisa 2003. *Piispa Henrikin saarnahuone Kokemäellä – dendrokronologinen iänmäärittäminen ja saarnahuoneen kulttuuriset merkitykset 1470–2003*. Proseminaari. Oulun yliopisto.

Uusi-Seppä, Niina 2005. *Pyhän Henrikin kappelin vauriokartoitus ja muita raportteja 2003–2005*.

Uusi-Seppä, Niina 2009. *Pyhän Henrikin kappeli. Rakennushistoriaselvitys*. Raportti Museovirastolle.

Uusi-Seppä, Niina 2015. *Pyhän Henrikin saarnahuoneen vauriokartoitus*.

Zetterberg, Pentti 1990. *Piispa Henrikin saarnahuoneen iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset*. Dendrokronologian laitoksen ajoituseloste 35. Joensuun yliopisto.

Tiedonannot

Nummelin, Ulrika, A-Insinöörit, sähköpostiviesti 5.4.2018.

Verkkolähteet

Borgå Tidning 11.12.1841, KA <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/390079?page=2>. Luettu 15.3.2020

Helsingfors Tidning 8.11.1848, KA <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/494695?page=1>. Luettu 15.3.2020.

<http://www.valtiollerakennettu.fi/tietoa-ja-lahteita/sanasto>. Luettu 7.3.2020.

<https://pyhiinvaellusinfo.wordpress.com>. Luettu 8.3.2020.

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapea/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=200068. Luettu 1.6.2020.

<http://kulttuuriperintointoinventointi.blogspot.com/2015/06/kun-keisari-kainuussa-kavi.html>. Luettu 27.5.2020.

Hämäläinen 2.9.1859, KA <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/388320?page=1>. Luettu 12.6.2020.

Laki rakennusperinnön suojelemisesta 4.6.2010/498, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498>. Luettu 8.3.2020.

Puhakka, Jani 2019. *Myrkytetty puu – Seurasaaaren vaaralliset haitta-aineet*. Valtio restauroi II -seminaari Suomenlinnassa 14.11.2019. Tallenne. <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/kulttuuriymparistopalvelut-tehtavat-ja-yhteistyo/kulttuuriymparistopalveluiden-tilaisuudet-ja-tapahtumat/valtio-restauroi-restaurointien-esittelypaivat>. Katsottu 1.3.2020.

Sanomia Turusta 11.11.1851, KA <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/481153?page=6>. Luettu 14.3.2020.

YLE uutiset <https://yle.fi/uutiset/3-8396709>. Luettu 15.3.2020.

Kirjallisuus

Drake, Knut 2011. *Errare humanum est. Asiasta2. Kirjoituksia restauroinnista ja rakennussuojelusta*, s. 8–10. Toim. Lauri Putkonen. Museovirasto, Rakennustieto OY, Helsinki.

Erwe, Marjatta 2011. *Dramatiikkaa ja arkipäivää arvokiinteistöjen parissa. Asiasta2. Kirjoituksia restauroinnista ja rakennussuojelusta*, s. 11–14. Toim. Lauri Putkonen. Museovirasto, Rakennustieto OY, Helsinki.

Heikkilä, Tuomas 2005. *Pyhän Henrikin legenda*. SKS, Helsinki.

Huttunen, Marko 2019. *Myllymäen torpan restaurointikirja*. Arkkitehtitoimisto Livady, Helsinki.

Häyrynen, Maunu 2005. *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen*. SKS, Helsinki.

Jokipii, Mauno 2007. Piispa Henrikin saarnahuone ja muistokappeli Kokemäellä. *Osattiin ennenkin*. s. 8–31. Satakunta kotiseutututkimuksia XXIV. Satakunnan historiallinen seura.

Järvinen, Irma ja Timonen, Senni 2015. Pyhän Henrikin tiellä – mitä kansan muisti kertoo? *Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla*, s. 321–340. Toim. Katajala-Peltomaa, Sari; Krötzl Christian; Meriluoto-Jaakkola, Marjo. SKS.

Kaila, Panu; Vihavainen, Tuija; Ekbom, Per 1979. *Rakennuskonservointi. Museokohteena säilytettävien rakennusten korjausopas*. Suomen museoliiton julkaisuja 27.

Lilius, Henrik 2014. Miksi vaalimme aineellista kulttuuriperintöä? *Rakennussuojelu Ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*, s. 29–32. Toim. Kovanen, Kirsti; Ehrström, Margaretha; Häyrynen, Maunu; Vepsä, Marjo ja Kivilaakso, Aura. ICOMOS Suomen osasto r.y.

Mattinen, Maire 2014. Aika merkitsee. *Rakennussuojelu Ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*, s. 145–156. Toim. Kovanen, Kirsti; Ehrström, Margaretha; Häyrynen, Maunu; Vepsä, Marjo ja Kivilaakso, Aura. ICOMOS Suomen osasto r.y.

Rahola, Ulla 2019. *Hylkäämisestä huolenpitoon. Suomalaisten antiokirkkojen antikvaariset korjaukset*. Aalto yliopisto, taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Helsinki.

Riihimäki, Matti 2019. *Polkuja maisemaan – maiseman polkuja. Maisemanhoitoalueet kulttuurimaiseman suojelun välineinä*. Turun yliopiston julkaisuja. Turku.

Salminen, Tapio 2007. *Joki ja sen väki. Kokemäen ja Harjavallan historia jääkaudelta 1860-luvulle*. Jyväskylä.

Salo, Unto 1999. *Kotimaakuntamme Satakunta*. Satakuntaliitto, sarja A:245. Pori.

Sivula Anna 2015. Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*, s. 56–69. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen seura r.y.

Suvanto, Seppo 1973. *Satakunnan historia III, keskiaika*. Pori.

Valonen, Niilo 1958. *Turun viemärikaivantolöydöistä*. Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu 1956–57. Turku.

Vuojala, Petri 2014. Paradokseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroinnissa. *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*, s. 129–136. Toim. Kovanen, Kirsti; Ehrström, Margaretha; Häyrynen, Maunu; Vepsä, Marjo ja Kivilaakso, Aura. ICOMOS Suomen osasto r.y.

katsaus

översikter

MUSEOT AINEETONTA KULTTUURIPERINTÖÄ TALLENTAMASSA

Aineeton kulttuuriperintö on käsitteenä noussut voimakkaammin esille suomalaisessa kulttuuriperintökentässä 2010-luvulla. Kulttuuriperinnön laajemman käsitteen alle perinteisesti kuuluneiden esineellisen kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön ohella keskusteluun on yhä vahvemmin noussut elävä perinne: sosiaaliset käytännöt, esittävät taiteet, suullinen perinne sekä luontoon ja käsitöihin liittyvät tiedot ja taidot.

Johdanto

Museoilla on kulttuuriperinnön kentällä vahva rooli kulttuuriperinnön tallentajina, välittäjinä ja merkitysten kasvattajina. Tässä katsauksessa pohditaan, mikä on museoiden rooli suhteessa aineettoman kulttuuriperinnön vaalimiseen. Miten aineetonta voi tallentaa? Minkälaisia vaatimuksia työ asettaa museoille? Katsauksessa tuodaan esiin kokemuksia Suomesta ja muualta Euroopasta. Erityisesti esitellään *Intangible Cultural Heritage and Museums* -hankkeen tuloksia: laajaa työkalupakkia, jonka avulla museot voivat lähestyä elävää perintöä uudella tavalla.

Selkäranka Unescon sopimuksessa

Aineeton kulttuuriperintö on laaja käsite, jota on helpoin kuvata sitä koskevien kansainvälisten sopimusten ja aloitteiden kautta. Kahden viime vuosikymmenen aikana on kansainvälisellä tasolla tehty useita aloitteita aineettoman kulttuuriperinnön turvaamiseksi. Näkyvin näistä on vuonna 2003 voimaan tullut Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 2013, ja sen toimeenpanosta vastaa Museovirasto. Sopimuksessa on tätä nykyä mukana jo 178 valtiota.

Kansainvälinen museokenttä omaksui nopeasti aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen osaksi museoiden toiminta-alaa. Jo vuoden 2004 Soulissa

pidetyn ICOMin (International Committee of Museums) yleiskokouksen teemaksi oli valittu aineeton kulttuuriperintö, ja yleiskokouksessa hyväksyttiin myös päätöslauselma, joka kannusti museoita toimimaan elävän perinnön parissa. ICOMin viimeksi vuonna 2007 päivittämässä museon määritelmässä tunnustetaan paitsi ihmiskunnan aineellisen, myös aineettoman perinnön säilyttämisen ja suojelun merkitys.

Aineeton kulttuuriperintö on tätä nykyä selvästi integroitunut tiiviiksi osaksi museoiden toimintakenttää. Kansallisella tasolla se mainitaan muun muassa uudessa museolaissa (314/2019), jonka perusteluissa museoiden tehtäväksi todetaan ”aineellisen, aineettoman ja digitaalisen kulttuuriperinnön tallentaminen ja saatavuuden edistäminen”. Samoin vuonna 2019 voimaan tullut uudistettu laki kuntien kulttuuritoiminnasta (166/2019) kehottaa kuntia ”edistämään kulttuuriperinnön ylläpitämistä ja käyttöä sekä paikallista identiteettiä tukevaa ja kehittävää toimintaa”. Laki korostaa, että kulttuuriperinnön alle luetaan sekä aineellinen että aineeton kulttuuriperintö. Tämä käsitteen valtavirtaistuminen on tapahtunut Unescon alkuperäistä sopimusta mukailleen.

Yksi Unescon sopimuksen keskiössä olevista teemoista on yhteisölähtöisyys. Sopimuksen henki edellyttää, että yhteisöillä on keskeinen rooli aineetonta kulttuuriperintöä tunnistettaessa ja määriteltäessä. Toinen keskeinen periaate on edellytys elävästä perinnöstä. Yhteisölähtöisyyden ja elävän perinnön ottaminen huomioon on myös ollut tärkeässä asemassa, kun sopimusta on alettu panna toimeen Suomessa. Tavoitteena on edistää ja turvata aineettoman kulttuuriperinnön vaalimista yleisellä tasolla esimerkiksi koulutuksen, tutkimuksen tai tallentamisen kautta. Näin tuetaan yhteisöjen edellytyksiä pitää yllä ja siirtää elävää aineetonta kulttuuriperintöään sukupolvelta toiselle.

Suomen museot jo aktiivisesti mukana

Museot voivat vaikuttaa merkittävästi elävän perinnön turvaamiseen käyttämällä mandaattiaan, infrastruktuuriaan ja resurssejaan sen säilyttämiseksi. Keinoja ovat esimerkiksi elävän perinnön toimijoiden osallistuminen näyttely- ja asiantuntijatyöhön, osallistavien lähestymistapojen kehittäminen tai erilaisten tieto- ja viestintätekniikoiden hyödyntäminen, jotta elävään aineetomaan kulttuuriperintöön liittyvät merkitykset ja tieto saadaan lähemmäksi yleisöä.

Museoilla on keskeinen tehtävä aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisessa tallentamalla, dokumentoimalla ja välittämällä sitä yleisölle. Museot vaalivat itse asiassa jo nyt elävää kulttuuriperintöä monin tavoin esimerkiksi

nykydokumentoinnin yhteydessä sekä toteuttaessaan erilaisia yhteisölähtöisiä tapahtumia ja yhteistyönäyttelyitä. Toisaalta näkökulman ulottaminen aiempaa laajemmin esineellisestä kulttuuriperinnöstä aineettomaan ja sen ilmiöitä ylläpitäviin yhteisöihin tuo uusia toimintatapoja ja mahdollisuuksia museotyöhön. Samalla museot voivat löytää uusia tapoja osallistua ja osallistaa erilaisia yhteisöjä museon toimintaan.

Suomalainen museokenttä on ollut aktiivisesti mukana Unescon sopimuksen toimeenpanossa erilaisissa rooleissa. Sopimusta on esitelty useissa tapahtumissa, ja alan väkeä pidetään ajan tasalla eri viestintäkanavien kautta. Ilmapiiri on myönteinen ja aineetonta kulttuuriperintöä kohtaan tunnetaan kiinnostusta. Moni museo on ollut mukana luomassa tai koordinoimassa ilmoituksia Elävän perinnön wikiluetteloon, joka on yksi elementti kansallisesti valitussa osallistavassa ja yhteisölähtöisessä tavassa toimeenpanna Unescon sopimusta. Esimerkkeinä voi mainita muun muassa suomalaisen metsäsuhteen (Suomen metsämuseo Lusto), pestuumarkkinat (Rautalammin museo) tai lasinpuhalluksen (Suomen lasimuseo). Tällä hetkellä (3/2020) wikiluettelossa on mukana kaikkiaan 175 ilmoitusta. Ne on saatu noin 240 eri taholta kaikista maakunnista, ja ne edustavat elävän perinnön eri osa-alueilta. Niihin liittyviä hankkeita on jo käynnissä muutamia. Muun muassa metsäsuhteen ja aineettoman teollisen perinnön parissa tehdään urauurtavaa työtä, jossa elävä perintö on museotyön keskiössä. Museoita on mukana myös perinneyhteisöjen omissa elävän perinnön ringeissä, jotka ovat keskeinen työkalu sopimuksen toteuttamisessa. Rinkejä on tähän mennessä perustettu viisi, ja kaikissa on erilainen teema.

Museovirasto on järjestänyt elävän perinnön yhteisöseminaareja, joissa yhteistyökumppaneina on ollut alueellisia vastuumuseoita. Museokentältä on toimeenpanon osana kerätty myös tietoa. Museovirasto toteutti keväällä 2017 museoita ja elävää perintöä koskevan kyselyn, johon vastasi 52 museota eri puolilta Suomea. Sen tuloksia hyödynnetään jatkuvasti Unesco-sopimuksen toimeenpanon tukena.

Oppia kansainväliseltä kentältä

Museoiden ja elävän perinnön välinen suhde on ajankohtainen asia myös kansainvälisellä museokentällä. Museoiden aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvässä yhteishankkeessa *Intangible Cultural Heritage and Museums* (2017–20) on pohdittu teemaa viime vuosina. Hankkeessa toimi viisi tahoa Belgiasta, Alankomaista, Italiasta, Sveitsistä ja Ranskasta, ja sitä rahoitti muun muassa EU:n Luova Eurooppa -ohjelma. Lisäksi kumppaneina olivat ICOM, NEMO

(Network of European Museum Organisations) sekä Unescon sopimuksen toimeenpanotyöhön neuvonantajarooliin valtuutettujen kansalaisjärjestöjen foorumi (ICH NGO Forum, jossa mukana muun muassa suomalainen Kansanmusiikki-instituutti).

Hankkeen aikana luodattiin elävän perinnön teemoja moninaisuudesta innovaatioihin ja käytiin läpi lukuisia esimerkkejä eri puolilta Eurooppaa. Hanke toteutti museoiden käyttöön työkalupakin (<https://www.ichandmuseums.eu/en/imp-toolkit>), jonka avulla aineetonta kulttuuriperintöä voi tulevaisuudessa hyödyntää entistä enemmän museoiden toiminnassa.

Työkalupakki on kattava ja tutustumisen arvioinen työkalu. Se tarjoaa museoille useita erilaisia työvälineitä, joissa syvennyttään aineettomaan kulttuuriperintöön oman museon lähtökohdista. Työpajojen aiheita voi lähestyä muun muassa museon kokoelmien sekä vahvuus- ja erityisalueiden että toiminta-ajatuksen kautta. Työkalupakkiin kuuluvista inspiraatiokorteissa esitellään kymmeniä esimerkkejä jo toteutuneista toimista museoissa eri puolilla Eurooppaa. Hankkeen YouTube-kanava tarjoaa lisäksi tukun asiantuntijapuheenvuoroja ja seminaarisisältöjä, joiden keskiössä ovat museot ja aineeton kulttuuriperintö. Museovirasto on kääntänyt työkalupakin osia suomeksi ja julkistanut lokakuussa 2020 suomalaisten museoiden elävään perintöön liittyvän inspiraatiokorttipakan (<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/artikkeli/inspiraatiokortit-museoille>).

Mitä uutta aineeton kulttuuriperintö tuo?

Konteksti on aina ollut merkityksellinen käsite aineellisen kulttuuriperinnön tallennuksessa, ja aineettoman kulttuuriperinnön merkitykset löytyvätkin tältä museoille jo tutulta alueelta. Kyse ei ole siis uudesta aluevaltauksesta, vaan jo olemassa olevan osaamisen ja tiedon soveltamisesta uudella tavalla. Elävän perinnön näkökulma tuo museotyössä esiin nimenomaan sen, että työtä tehdään yhteisöjen kanssa ja yhteisöjä varten. Toimintaa suunnitellaan aina niiden ihmisten kanssa, joita perinne koskettaa.

Dokumentointi ja tallennus ovat tärkeitä ja perinteisiä tehtäviä museoissa. Museo voi omassa tutkimus- ja tallennustyössään nostaa näkyviin teemoja, tehdä dokumentointihankkeita, etsiä ajankohtaisia ilmiöitä kentältä sekä tukea asiantuntemuksellaan yhteisöjen omia hankkeita. Nykydokumentointi on hyvin vahvasti kiinni erityisesti elävän perinnön vaalimistyössä. Se on Suomen museoissa vilkasta ja ammattitaitoista. Perinteen harjoittajilla ja tunti-joilla voi olla myös paljon annettavaa kokoelmaesineiden kontekstittietoihin. Keskeistä tässä on tulosten ja kokoelmien saatavuus ja saavutettavuus yhteis-

söjen näkökulmasta. Tärkeää on myös katoamisvaarassa olevien perinteiden tallennus.

Myös muilta museotyön osa-alueilta voi olla mahdollista löytää aineettoman kulttuuriperinnön kannalta merkityksellisiä ulottuvuuksia. Museo voi tuoda elävän perinnön teemoja esille näyttelytoiminnassa. Yhteisökuratoidut tai dokumentointihankkeiden pohjalta luodut näyttelyt ovat osa tätä työtä. Erilaiset tapahtumat ovat oiva alusta tuoda elävää perintöä esiin. Erilaiset tempaukset, teemapäivät, työpajat, keskustelut, luennot, työnäytökset tai tilojen tarjoaminen yhteisöjen käyttöön voivat olla osa museoiden työtä elävän perinnön parissa. Museo voi nostaa elävän perinnön uudella lailla esiin myös tiedotuksessa. Kaikessa on tärkeää ensin tunnistaa, mitä aineetonta perintöä meidän museomme työhön liittyy sekä samalla tunnistaa, keitä siihen liittyvät yhteisöt tai sidosryhmät ovat.

Tärkeää kaikessa on yhteisöjen halu ja into tehdä museon kanssa yhteistyötä ja tuoda omaa perinnettään esille. Työ elävän aineettoman kulttuuriperinnön parissa voi avata monenlaisia uusia ovia museon toimintaan. Samalla museo myötävaikuttaa yhteisöjen hyvinvointiin ja on osallisena yhteiskunnallisessa vuoropuhelussa. Tähän vuoropuheluun voi osallistua monia intohimoisia perinteiden parissa toimivia tahoja, niin vapaaehtoisia kuin eri alojen ammattilaisia sekä elävän perinnön parissa että museoissa. He pyrkivät tulevaisuuteen, jossa elävät perinteet muodostavat yhden tärkeän tukipilarin yhteiskunnan kulttuurisessa kestävyudessa.

SAMMANDRAG

Museer och bevarandet av immateriellt kulturarv

Museerna har en viktig roll på kulturarvsfältet då det kommer till att bevara kulturarv samt i att förmedla och skapa betydelser. I denna översikt övervägs museernas roll i förhållande till värnandet om immateriellt kulturarv. Hur kan det immateriella dokumenteras? I översikten behandlas hur begreppet immateriellt kulturarv har slagit rot i en museikontext och utvärderas hur det i praktiken syns i de finska museerna. Avslutningsvis fästs uppmärksamhet vid EU-projektet Intangible Cultural Heritage and Museums (ICH and Museums) som erbjuder museerna verktyg för att arbeta med immateriellt kulturarv. Det immateriella kulturarvet ger museerna en ny referensram speciellt för samverkan med samhället.

ABSTRACT

Museums and the safeguarding of intangible heritage

Museums play a major role in the field of cultural heritage in documenting, mediating and educating. This article considers the role of museums in the safeguarding of intangible cultural heritage. How can intangible heritage be documented? The article reviews how the concept of intangible cultural heritage took root in the museum context and assesses how it is reflected at the operational level in Finnish museums. Finally, attention is drawn to the EU project Intangible Cultural Heritage and Museums (ICH and Museums), which provides museums with tools to work with living heritage. Intangible cultural heritage provides museums with a new kind of frame of reference, especially for working with communities.

Lähteet

Alivizatou, Marilena 2012. *Intangible Heritage and the Museum. New Perspectives on Cultural Preservation*. Critical Cultural Heritage Series 8. University College London Institute of Archaeology Publications Series. Left Coast Press.

Blake, J., 2018. Museums and Safeguarding Intangible Cultural Heritage – Facilitating Participation and Strengthening their Function in Society, *International Journal of Intangible Heritage* 13 (2018) p. 18–37.

ICOM 2004. Resolutions adopted by ICOM's General Assembly 2004 https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMs-Resolutions_2004_Eng.pdf. Luettu 30.3.2020.

Marsio, Leena 2014. *Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unesco 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa*. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore <http://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/leena-marsio-aineeton-kulttuuriperinto>. Luettu 11.3.2020

Museovirasto 2020. Elävä perintö. Aineettoman kulttuuriperinnön toimenpideohjelma 2019–2022. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/assets/Aineeton-toimenpideohjelma-2019-2022.pdf>.

Neyrinck, J. and Seghers, E. 2019. Glance into the ICH and Museums Project: Where Museums and ICH Meet, in: *ICH Courier* 39. p. 4–7. <https://ichcourier.unesco-ichcap.org/article/glance-into-the-ich-museums-project-where-museums-and-ich-meet/>. Luettu 11.3.2020.

Nikolić Đerić, T. et al. 2020. *Museums and intangible cultural heritage: towards a third space in the heritage sector. A companion to discover transformative heritage practices for the 21st century* (Bruges 2020). <https://www.ichandmuseums.eu/en/toolbox/book-museums-and-intangible-cultural-heritage>. Luettu 11.3.2020.

Valtioneuvosto 2013. Valtioneuvoston asetus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047>. Luettu 11.3.2020.

Verkkosivut

Museovirasto 2020. Elävän perinnön wikiluettelo. <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/>. Luettu 30.3.2020.

Intangible Heritage and Museums Toolkit 2020. <https://www.ichandmuseums.eu/en/imp-toolkit>. Luettu 30.3.2020.

TAKO – VERKOSTO SUOMALAISILLE MUSEOAMMATTILAISILLE

Suomalaisten ammatillisten museoiden yhteistyöverkosto TAKO perustettiin vuonna 2009. Sen toimintaan osallistuu museoita Hangosta Inariin. TAKO:n missiona on antaa museoille välineitä avata ja kehittää kokoelmiaan yhdessä.

Museotyö on muuttunut 2000-luvulla entistä yhteisöllisempään suuntaan. Uusia toimintatapoja ja tavoitteita linjataan Opetus- ja kulttuuriministeriön museopoliittisessa ohjelmassa¹, joka viitoittaa myös suomalaisten museoiden tallennus- ja kokoelmayhteistyöverkosto TAKO:n toimintaa.

TAKO:n vahvuutena on verkostomainen työtapa. Kahdesti vuodessa järjestettävät maksuttomat seminaarit sekä temaattisten työryhmien eli poolien² omat kokoukset ja muu toiminta kokoavat yhteen museoammattilaisia eri puolilta Suomea. Tapaamisissa jaetaan osaamista, kokemuksia ja hyväksi havaittuja käytäntöjä kokoelma- ja nykydokumentointityöstä.

TAKO:n strategiset painopisteet keskittyvät kokoelmatyöhön. Toimintaa kanavoidaan tallennustyönjakoon ja sen kehittämiseen³, museoiden kokoelmien avaamiseen⁴ sekä tämän päivän ilmiöiden tallentamiseen. Yhteisesti tunnistetut museoiden tallennusvastuut edistävät kulttuuriperinnön suunnitelmallista, vastuullista ja kestävää kokoelmienhallintaa.

Suomen kansallismuseo tallensi muovikriisiä

TAKO-verkoston valtakunnallisen tallennustyönjaon piirissä on yli 100 suomalaista museota. Suomen kansallismuseon tallennusalueita ovat Suomen valtiollinen historia (8), valtakunnallisesti merkittävät historialliset ja kulttuuriset käännekohtat (37) ja vaikuttajat (2) sekä luovutettujen alueiden historia (4). Lisäksi Rahakammiolla on erityinen valtakunnallinen tallennusvastuu numismaattisella alalla (1 038). Vuoden 2018 kartunnassa Suomen kansallismuseoon tallennettiin esineitä lähes jokaisesta vastuun mukaisesta aihealueesta (suluissa raportoitu esinekartunta vuonna 2018).

Kuva 1. Suomen kansallismuseon kokoelmahankinta 2018: Anne-Mari Pahkalan suunnitteleva iltapuku, joka on ommeltu merestä kerätyistä muovipulloista kehräystä New Life -kuidusta. Kansanedustaja Emma Kari käytti pukua Linnan juhlissa 2016. Kuva: Ilari Järvinen, Museovirasto.

Kyseisenä vuonna Suomen kansallismuseossa keskityttiin erityisesti keskustelua herättäneeseen muoviin ja sen aiheuttamiin ympäristöongelmiin. Aineistoa karttui niin esineellisesti, haastatteluina kuin lisäksi video- ja valokuvina Museoviraston Kuvakokoelmiin. Vuosi oli käännteentekevä kuluttajien suhtautumisessa muoviin ja sen käyttöön elintarvike- ja tekstiiliteollisuudessa. Ekosysteemiin haitallisesti ajautuvat muoviroskat ja mikromuovit saivat kuluttajat havahtumaan muovin epäekologisuuteen.

Suomen kansallismuseossa otettiin syksyllä 2019 nopeana dokumentointina kokoelmaan uusia suomalaisia kertakäyttökulttuuriin liittyviä esineitä, joissa muovi on korvattu kokonaan toisella materiaalilla, tai joissa muovin määrää on vähennetty merkittävästi. Kokoelma karttui esimerkiksi Sulapac Ltd:n biohajoavilla purkeilla ja pilleillä sekä Kotkamills Oy:n muovittomilla kertakäyttömukeilla. Tuotteilla pyritään keventämään muovin aiheuttamaa kuormitusta ympäristölle vähentämällä syntyvän muovijätteen määrää. Kokonaisuus kertoo paitsi ympäristöongelmien nykyisistä ratkaisupyrkimyksistä, myös suomalaisen kulutuskulttuurin muutoksesta ja yritystoiminnasta.

Kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävä aineistonkeruu

Nykyajan tallennusta on tehty suomalaisissa museoissa jo 1970-luvulta lähtien. Nykydokumentoinnissa – eli vaihtelevilla metodeilla ja laajuudella tehtävässä kokoelmatyössä – ilmiöt ja käännekohtat pyritään tallentamaan jo niiden käynnissä ollessa. Näin syntyy monipuolisesti kontekstualisoituja

aineistoja, kun objektien tiedot, kuten käyttö- ja valmistustapa, ovat vielä kattavasti saatavilla.

Vaikka nykydokumentoinnin työtapaa on yritetty saada läpi museokentällä vuosikymmenestä toiseen, se ei ole täysin vakiintunut vieläkään. Museoissa tallennetaan yhä pääasiassa mennyttä nykyajan sijaan.⁵ TAKO-verkosto on tarjonnut yhden nykydokumentointia edistävän kanavan. Sen piirissä toteutetaan ja koordinoidaan sekä teemallisia dokumentointihankkeita pooleissa että kevyempiä kaikille museoille yhteisiä tempauksia⁶. Museoiden nykydokumentointia vauhditetaan TAKO lanseerasi vuonna 2019 kahden vuoden välein jaettavan nykydokumentointiteko-palkinnon.⁷

Nykydokumentointi edellyttää uusien toimintatapojen omaksumista, kuten esimerkiksi asiantuntijuuden jakamista tallennuskohteena olevan yhteisön kanssa, tai museon tallennusvastuisiin liittyvien nykyilmioiden aktiivista seuraamista. Se vaatii myös jatkuvaa kyseenalaistamista; teemmekö oikeita asioita, minkälainen kuva tästä ajasta tallentuu toimintamme kautta, huomioidummehan myös vaikeat ja epämukavat yhteiskunnalliset aiheet, kenen tarinaa tallennamme? On tiedostettava, että museoammattilaisten valta ja vastuu painotusten antamisessa on suuri.

Kokoelmatyön on oltava kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävä, jotta tallennuksen myötä syntyvä kuva tästä ajasta olisi monimuotoinen ja todenmukainen. Suomen kansallismuseo on dokumentoinut esimerkiksi ilmastoaktivismia eri muodoissa (osana TAKO:n pooli 3:n ja 6:n Kestävän kehityksen -nykydokumentointihanketta) sekä romanien pukukulttuuria yhdessä yhteisön kanssa.

Kuva 2. Muovikriisin ratkaisuja: Sulapacin biohajoavia purkkeja. Kuva: Simo Karisalo, Museovirasto.

Museot ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus

Museoiden tulisi jatkossa ottaa entistä vaikuttavampi rooli yhteiskunnassa tallentamalla ajankohtaisia vaikeita aiheita. Nykydokumentoimalla tehtävä kokoelmatyö antaa mahdollisuuden vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan ja herättää laajempaa keskustelua eri yhteisöissä ja niiden kesken.⁸ Kun tavoitellaan vaikuttavuutta, on tunnistettava, että museot eivät ole neutraaleja paikkoja saati irrallaan ympäröivästä yhteiskunnasta.⁹

Museoilla on valta ja vastuu vaikuttaa oman toimintansa kautta. Kokoelmista tulee määrätietoisesti tehdä entistä moniäänisempiä ja monimuotoisempia eli kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestävämpiä. Tämä edellyttää aikaisempaa avoimempaa ja vuorovaikutteisempaa kokoelmatyötä sekä yhteistyötä tallennuskohteena olevien yhteisöjen ja muiden vastaavien tahojen kanssa.

TAKO-verkoston tallennustyönjakoa tulisi kehittää, jotta sen ohjaamana tallentuisi mahdollisimman monipuolinen kuva tästä ajasta. Vaarana on, että tallennustyönjaon ulkopuolelle jäävät aiheet jäävät kokonaan huomiotta. Tallennustyönjakoa tarvitaan tulevaisuudessa edelleen, sillä museoiden resurssit ovat rajalliset. TAKO:n piirissä tapahtuvan vuorovaikutuksen myötä museokentän on helpompi hahmottaa myös merkittäviä kulttuurisia käännekohtia ja ilmiöitä sekä sopia niiden tallentamisesta.

Kuva 3. Suomen kansallismuseo tallentaa ilmastoaktivismia eri muodoissa. Kuva: Maria Ollila, Suomen kansallismuseo.

SAMMANDRAG

TAKO – samarbetsnätverk för finska museiexperter

Samarbetsnätverket för professionella finska muséer TAKO grundades 2009. De strategiska tyngdpunkterna i TAKO ligger på samlingsarbete. Verksamheten kanaliseras till en arbetsfördelning och utveckling inom samlingsförvaltningen samt till att öppna samlingar och dokumentera nutida fenomen.

Gemensamt fastställda ansvar för vad museerna bevarar främjar en planmässig, ansvarsfull och hållbar förvaltning av kulturarvssamlingar. Enlig överenskommelse ansvarar Finlands nationalmuseum förutom för statlig historia också för bevarandet av riksomfattande betydande historiska och kulturella vändpunkter och påverkare, migration, de överlåtna områdets historia samt numismatik. Till exempel dokumenterade Finlands nationalmuseum plastkrisen åren 2018–2019.

Styrkan inom TAKO är det nätverksorienterade arbetssättet. Avgiftsfria seminarier två gånger i året samt de tematiska arbetsgruppernas, det vill säga poolernas, möten och annan verksamhet samlar museiexperter från olika håll i Finland. Under mötena delar man på kunskande, erfarenheter och sådana praxis inom samlingsarbete och nutidsdokumentation som upplevts som goda.

TAKO-nätverkets arbetsfördelning borde utvecklas vidare så att en så mångsidig bild som möjligt av denna tid blir dokumenterad och bevarad. Det finns en risk för att ämnen som faller utanför de utdelade bevaringsansvaren blir helt obeaktade. Eftersom muséernas resurser är begränsade behövs också i framtiden en arbetsfördelning för vad som bevaras. Genom den växelverkan som sker inom TAKO kan museifältet lättare gestalta märkbara vändpunkter samt fenomen i vårt samhälle och komma överens om hur dessa skall dokumenteras.

ABSTRACT

TAKO – A Cooperation Network for Finnish Museum Professionals

TAKO, the cooperation network for Finnish professionally managed museums, was established in 2009. TAKO's strategic focus is on collection work. Its activities are channelled towards the division of labour in acquisitions and documentation and collections development, increasing access to collections and documenting current phenomena.

Jointly recognised and shared acquisitions and documentation responsibilities of museums promote the systematic, responsible and sustainable collection management of cultural heritage. In addition to state history, the National Museum of Finland is responsible of acquiring and documenting material relating to historical and cultural turning points of national importance as well as influencers, immigration, the history of the land areas surrendered in 1944 and numismatics. In 2018–2019, for example, the National Museum of Finland documented the plastic crisis.

TAKO's strength lies in its network-based work method. Museum professionals from all over Finland are brought together by two free-of-charge seminars a year, and by meetings for groups discussing thematic entities, or pools, as well as other activities. These meetings are about sharing skills, experiences and proven practices in contemporary collection and documenting work.

The division of labour in acquisitions and documentation carried out by the TAKO network should be developed to ensure that the image of the times we are recording is as diverse as possible. Currently, we run the risk of ignoring themes left outside the division of labour in acquisitions and documentation. The division of labour will continue to be pertinent in the future, because museums have limited resources. Thanks to interaction within the TAKO network, museums will find it easier to identify important turning points and phenomena in our society and agree on documenting them.

Viitteet

- 1 Mahdollisuuksien museo. Opetus- ja kulttuuriministeriön museopoliittinen ohjelma 2030.
- 2 TAKO:n toiminta perustuu seitsemään pooliin, joissa toteutetaan nykydokumentointi-hankkeita ja kehitetään eri tavoin museoiden kokoelmayhteistyötä. Verkoston toimintaa koordinoi 10-henkinen ohjausryhmä. Lisätietoa: <http://tako.nba.fi/>. Luettu 17.3.2020.
- 3 Museoiden esinekartunnan visualisointityökalu otettiin käyttöön vuonna 2019. Se havainnollistaa valtakunnallista tallennustyönjaon toteutumaa visualisointipuun avulla.
- 4 Kokoelmakartta otettiin käyttöön vuonna 2020. Se tarjoaa suomalaisille museoille palvelun, jolla ne voivat esitellä verkossa kokoelmatietojaan ja osakokoelmiaan.
- 5 Ala-Pöllänen 2013, s. 201–207.
- 6 Vuonna 2020 nykydokumentointitempauksen aiheena on kulutus. Dokumentointipäiväksi sovittiin jo ennalta 18. syyskuuta.
- 7 Ensimmäisen nykydokumentointi-teko palkinnon voitti Hotelli- ja ravintolamuseon Food ja Future Forum -hankkeen sekä antropologiyhteisö Antroblogin Julkinen ruoka -hanke, ks. <http://tako.nba.fi/nykydokumentointi>. Luettu 16.3.2020.
- 8 Heal 2019, 211–212.
- 9 Heal 2019, s. 215–216.

Lähteet

Verkkolähteet

<http://tako.nba.fi/>. Luettu 17.3.2020.

Kirjallisuus

Ala-Pöllänen, Anne 2013: Tulevaisuuden muistot? Menneisyys ja nykyisyys museoiden kokoelmissa. *Muistin kaupunki: Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Historiallinen Arkisto 138. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 201–207. Toim. Pia Olsson ja Katri Lento. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heal, Sharon 2019: Museums in the age of intolerance. *Museum Activism*, s. 211–212. Toim. Robert R. Janes ja Richard Sandell. Routledge.

Mahdollisuuksien museo. Opetus- ja kulttuuriministeriön museopoliittinen ohjelma 2030. Toim. Mirva Mattila. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:11. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160600>. Luettu 13.3.2020.

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYKSEN JULKAISUISTA

Kirjoitus käsittelee Muinaismuistoyhdistyksen vanhimpia julkaisusarjoja, joista kaksi, Suomen Museo ja Finskt Museum, on nyt yhdistetty. Julkaisut perustettiin, kuten itse yhdistyksen, Ruotsin muinaismuistoyhdistyksen esimerkin mukaan. Kirjoittaja kiinnittää huomiota myös yhdistyksen toimialan määrittelyyn.

Muinaismuistoyhdistyksellä oli jo 1800-luvun puolella kolme julkaisusarjaa. Kun kaksi niistä, *Suomen Museo (SM)* ja *Finskt Museum (FM)* nyt on yhdistetty, voi muutama sana sarjojen syntyvaiheista olla paikallaan. Samalla tavoin kuin itse yhdistyksenkin mallina oli Ruotsin muinaismuistoyhdistys, seurasivat myös sen ensimmäiset julkaisut ruotsalaisia esikuvia. Vuonna 1874 perustetun *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjan (SMYA)* mallina oli *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*. Alun perin tiedotuslehdiksi tarkoitettut *Suomen Museo* ja *Finskt Museum* perustettiin 1894 yhdistyksen silloisen sihteerin Hjalmar Appelgrenin (myöh. Appelgren-Kivalo) aloitteesta, mutta alkuaan niitä koskevan ehdotuksen oli tehnyt Emil Nervander jo 1872.¹ Tiedotuslehdillä oli aluksi sama sisältö ja niitä kutsuttiin kuukausilehdiksi, vaikka ilmestymisaikataulu käytännössä olikin väljempi. Lehtien esikuvana oli Ruotsin valtionantikvaarin Hans Hildebrandin 1872 perustama *Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens månadsblad*. Vitterhetsakademien on humanististen tieteiden akatemia, joka 1786–1938 toimi myös Ruotsin muinaismuistoviranomaisena ja hoiti siten samoja tehtäviä kuin meidän Muinaistieteellinen toimikuntamme.² Molemmat mainitut ruotsalaiset aikakausjulkaisut korvasi 1906 *Fornvännen*, jota edelleen julkaisee Vitterhetsakademien.

Vuoden 1903 alussa yhdistyksen kaksi tiedotuslehteä oli taloudellisista syistä yhdistettävä, ja ne ilmestyivät vuoteen 1910 asti nimellä *Suomen Museo – Finskt Museum*.³ Kun ne tämän jälkeen jälleen eriytettiin, alettiin myös julkaista kirjoituksista saksankieliset lyhennelmät, mikä heijastaa alkuaan kan-

santajuisiksi tarkoitettujen tiedotuslehtien vähittäistä muuttumista tieteelliseksi julkaisuiksi. Vuonna 2003 molemmat sarjat saivat toimituskunnan, ja kun sarjat 2019 päätettiin yhdistää, perustettiin myös toimitusneuvosto.

Syynä julkaisujen yhdistämiseen on tällä kertaa ruotsinkielisten kirjoitusten vähentynyt tarjonta, joka ei johdu pelkästään Suomen sisäisistä kielsuhteista vaan myös englanniksi julkaisemisen yleistymisestä. Myös taloudellisilla tekijöillä on luonnollisesti vaikutuksensa. Kun *Suomen Museo* ja *Finskt Museum* jo kerran on yhdistetty ja sen jälkeen uudelleen eriytetty, on luonnollista, että ne voidaan eriyttää jälleen, jos siihen joskus on tahtoa ja taloudellisia resursseja.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen saavuttaessa 150 vuoden iän tuntuu luontevalta kiinnittää huomiota myös sen aiempiin merkkivuosiiin ja niiden johdosta julkaistuihin kirjoituksiin. 50-vuotisjuhlan johdosta ilmestyi 1920 A. M. Tallgrenin kirjoittama hyvin perusteellinen 225-sivuinen historiikki.⁴ Kansallismuseo oli saatu avatuksi vasta melko hiljattain (1916), ja maailmansodan aiheuttamat taloudelliset ongelmat tuntuivat edelleen monin tavoin sekä museon että yhdistyksen toiminnassa. Muinaismuistoyhdistyksen merkitystä nuoren tasavallan kulttuurielämälle ei kukaan kuitenkaan asettanut kyseenalaiseksi. Myös 75-vuotisjuhlaa vietettiin 1945 vaatimattomissa oloissa, mutta pääministeri J. K. Paasikiven osallistuminen juhla kokoukseen osoitti yhdistyksen edelleen nauttimaan arvontaa.⁵

Satavuotisjuhlan aikaan 1970 maailma oli jo hyvin toisenlainen. Muinaismuistoyhdistykseen kuulumista pidettiin Kansallismuseon työntekijöiden piirissä kuitenkin edelleen itsestäänselvytytenä, ja museoalan opiskelijat saattoivat siihen liittymällä korostaa olevansa vakavissaan. Kirjoituksessaan ”Muinaismuistoyhdistyksen satavuotispäiväksi” sen entinen puheenjohtaja, professori Ella Kivikoski totesi yhdistyksen viime vuosikymmeninä yhä selvemmin keskittäneen toimintansa J. R. Aspelinin ja Emil Nervanderin edustamille aloille eli arkeologiaan ja taidehistoriaan sekä kansatieteeseen, joita oli korostettu jo säännöissä vuodelta 1895.⁶ Niitä onkin perinteisesti pidetty ”museotieteinä”. Museologiasta itsestään tuli Suomessa yliopistollinen oppiaine vasta 1980-luvulta alkaen.

Nyt, puoli vuosisataa myöhemmin, yhdistys noudattaa edelleen käytäntöä, jonka mukaan arkeologia, kansatiede ja taidehistoria ovat tasapuolisesti edustettuina sekä sen johtokunnassa että kuukausiesitelmissä. Vuosikertomukset on myös tapana aloittaa lauseella, jossa mainitaan, että yhdistyksen tarkoituksena on ”edistää Suomen sekä mahdollisuuksien mukaan muiden kansojen ja

alueiden muinaisuutta valaisevaa (...) tutkimusta, levittää tietoa sekä herättää ja pitää vireillä kiinnostusta kulttuuriperintöön.” Sekä Ruotsin muinaismuistoyhdistys että mm. 1707 perustettu Society of Antiquaries of London esittelevät nekin päämääränsä melko lailla samantyyllisesti.⁷

Vaikka Muinaismuistoyhdistys edelleen huomioi mainitut kolme tutkimusalaa, se ei kuitenkaan enää aina näytä priorisoivan *muinaisuutta* valaisevaa tutkimusta. Sana ’muinainen’ ei suomen kielessä viittaa yhtä selvästi esihistoriaan kuin esimerkiksi ruotsissa, mutta siihen liittyy kuitenkin ajatus kaukaisemmasta menneisyydestä kuin vaikkapa 1900-luku. Yhdistyksen viime vuosien kuukausiesitelmien aiheina ovat kansatieteen ja taidehistorian alalla usein olleet nykyaikaa koskevat ilmiöt. Tämä voisi olla ymmärrettävää, jos Muinaismuistoyhdistys olisi Suomen ainoa näitä aloja edustava yhdistys, mutta kansatieteilijät ja taidehistorioitsijat perustivat jo 1970-luvulla omat erilliset yhdistyksensä (Ethnos ry 1972, Taidehistorian seura 1974), osittain juuri siksi, ettei Muinaismuistoyhdistys enää riittänyt kattamaan niiden koko toimialaa.⁸ Nykyajan ilmiöiden käsittelyä varten on näin ollen olemassa omat fooruminsa. Muinaismuistoyhdistyksellä on toisaalta omat perinteensä: se perustettiin aikanaan tukemaan menneisyyden tutkimusta ja edistämään kansallismuseon aikaansaamista, ja kun sen edustamat tutkimusalat nykyään jo ovat hyvin edustettuina maamme yliopistoissa, sillä on edelleen oma roolinsa museotoiminnan ja museologian tukiyhdistyksenä.

SAMMANDRAG

Angående Finska Fornminnesföreningens publikationer

Finska Fornminnesföreningen grundades år 1870, ett år efter att Svenska Fornminnesföreningen hade grundats i Sverige. Den finska föreningens tidiga tidskrifter följde också till en början svensk modell: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift, grundad år 1874, motsvarade Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift (1871), medan Suomen Museo och den svenskspråkiga versionen Finskt Museum (1894) utformades utgående från Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens månadsblad (1872). De två svenska tidskrifterna ersattes senare av Fornvännen (1906). Suomen Museo och Finskt Museum som ursprungligen utgavs som informationsblad riktade till allmänheten blev år 1910 till årsböcker av en mera vetenskaplig karaktär. Nu har de slåtts ihop till en serie som utger både refereegranskade forskningsartiklar samt kortare rapporter och översikter på finska, svenska och engelska.

ABSTRACT

A Note on the Publications of the Finnish Antiquarian Society

The Finnish Antiquarian Society was founded in 1870, one year after Svenska Fornminnesföreningen had been founded in Sweden. The earliest periodicals of the Finnish society also had Swedish models: its journal, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift, founded in 1874, corresponded to Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift (1871), and Suomen Museo and its Swedish-language version Finskt Museum (1894) were modelled after Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens månadsblad (1872). The two Swedish publications were later replaced by Fornvännen (1906).

Originally intended as popular bulletins, Suomen Museo and Finskt Museum in 1910 became yearbooks of a more scholarly nature. They have now been merged into a single series publishing both peer-reviewed papers and shorter reports and reviews in Finnish, Swedish, and English.

Viitteet

- 1 Tallgren 1920, 125.
- 2 Vuodesta 1938 Ruotsin muinaismuistohallintoa johtaa *Riksantikvarieämbetet*.
- 3 Sen jälkeen ilmestyivät vain *SM* 2006 ja *FM* 2006 yhdessä, koska niillä oli yhteinen teema.
- 4 Tallgren 1920.
- 5 Muinaismuistoyhdistyksen ja Kansallismuseon suhteista: Talvio 2016, 71–74.
- 6 Kivikoski 1970.
- 7 <http://fornminnesforeningen.com/historia/>. Luettu 12.3.2020; <http://www.sal.org.uk/>. Luettu 12.3.2020.
- 8 Myöhemmin perustettiin vielä mm. Suomen arkeologinen seura (1982) ja Suomen keskiajan arkeologian seura (1990).

Lähteet

<http://fornminnesforeningen.com/historia/> Luettu 12.3.2020.

<http://www.sal.org.uk/> Luettu 12.3.2020.

Kivikoski, Ella 1970. Muinaismuistoyhdistyksen satavuotispäiväksi. *Suomen Museo* 1970, 5–9.

Tallgren, A. M. 1920. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen 50-vuotiskertomus*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXX:3.

Talvio, Tuukka 2016. *Suomen kansallismuseo – ikkuna menneeseen ja tulevaan*. Museoviraston julkaisuja 7.

KATSEILTA KATVEESEEN JÄÄNYTTÄ KULTTUURIPERINTÖÄ

Kaksi ”raamatullista” kunnansinettiä Keski-Suomesta

Paikallishallintouudistuksessa 1865 kirkollinen ja maallinen hallinto erotettiin ja seurakunnan alueesta tuli myös kunta. Sen päättävä elin oli kuntakokous ja päätökset pani toimeen kunnallislautakunta, joka tarvitsi asiakirjojensa vahvistamiseksi sinettileimasimen. Artikkeliki käsittelee kahta keskisuomalaista kunnansinettiä, joiden sisältö on ”raamatullinen”. Ne ovat maksusitoumuksissa, jotka oli tehty Jyväskylässä 1890 annettavan sairaanhoidon.

Kaikkialla läsnä oleva ja valikoituva kulttuuriperintö

Olin vuosina 2003–2004 opetusministeriön nimeämänä asiantuntijana Euroopan neuvostossa luomassa tulevaa Euroopan neuvoston puiteyleissopimusta kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä. Sopimus hyväksyttiin Portugalin Farossa 2005, se astui voimaan 2011 ja Suomi hyväksyi sen 2019.

Kulttuuriperintöä on läsnä kaikkialla, missä on ihmisiä. Sen tiukka tavoittaminen on vaikeaa, sillä vaikka katsomme samaa asiaa, näemme jokainen sen omista kokemuksistamme tulkiten eri tavoin. Käytän tästä esimerkkinä museologian peruskurssin luennoillani Petäjaveden vanhan kirkon saarnatuolia. Valtionarkeologi Nils Cleve (1905–1988) totesi 1932 saksalaisen Hans Naumannin (1886–1951) ”Theorie vom gesunkenen Kulturgut” -ajattelusta lähtien, että se on ”en klåpares försök” eli ”mämmikouran tekele”.¹ Kun professori Lars Pettersson (1918–1993) tarkasteli 1986 samaa saarnatuolia, hän näki, aivan toisin, sen olevan ”riemukkaan naivi laite”.²

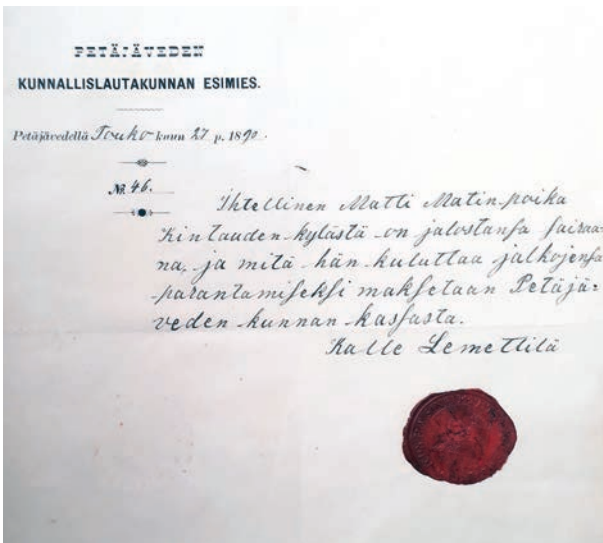
Samanlaista valikoivaa näkemistä on kaikkialla. Kysyin keväällä 2019 usealta tutkijakollegaltani, muistavatko he nähneensä tutkimissaan 1800-luvun lopun kunnallisissa asiakirjoissa sinettejä? Eivät muistaneet. Kysyin samaa Kansallisarkiston Jyväskylän toimipisteessä. Ei muistettu. Niitä lienee, mutta 1800-luvun historiaa tutkivat näkevät ilmeisesti asiakirjat lähteinä ja arkistoväki asiakirjat signumeineen osana työprosessiaan eivätkä kummat-

kaan näe sinettejä. Toista ääripäätä ovat sinettien kerääjät, jotka eivät nähneet asiakirjoja, vaan leikkasivat sinetit irti ja liittivät ne sinettikokoelmaansa. Kahdella nuorella naisella oli toisenlainen katse, kun he näkivät Jyväskylässä 1964 sekä asiakirjojen että sinettien estetiikan.

Löytö ja tuliainen

Pyhtäläinen Ritva Kiiski opiskeli 1964 Jyväskylän kasvatustieteellisessä korkeakoulussa. Tullessaan eräänä iltana jalan elokuvista ystävättärensä, myyjätär Linnea Kolarin kanssa, he havaitsivat Kirkkopuistoa vastapäätä Gummeruksenkadulla Jyväskylän apteekin³ purkutyömaalla maassa asiapapereita. He ottivat niitä kääron mukaansa kämpille. Siellä he huomasivat tarkemmin katsoessaan, miten hienoja ne olivat. Osa päätyi aikanaan kehystettynä Ritvan isän kodin seinälle. Löydöstä kului vielä 54 vuotta ennen kuin osa asiakirjoista sinetteineen päätyi tutkimuksen aineistoksi. Perheemme sai niitä nimittäin tuliaisina, kun Ritva Kiiski vieraili puolisonsa Leo Skogströmin kanssa Lahden kodissamme syyskuussa 2018.

Saamamme asiapaperit ovat kuusi Petäjäveden ja kahdeksan Korpilahden kuntien kunnallislautakuntien esimiesten Kalle Lemetilän ja Jahvet Iivarin 1890 allekirjoittamaa maksusitoumusta sairaanhoidosta sekä lääkärille että apteekille, ”rohtolalle” (kuva 1). Kuvassa 1 olevan maksusitoumuksen käsin kirjoitettu teksti kuuluu: ”Ihtellinen Matti Matinpoika Kintauden kylästä on jalostansa sairaana ja mitä hän kuluttaa jalkojensa parantamiseksi maksetaan Petäjäveden kunnan kassasta.

Kuva 1. Petäjäveden kunnan maksusitoumus erään itsellisen hoidosta Jyväskylässä 1890. Kuvannut Janne Vilkuna 2019.

taan Petäjäveden kunnan kassasta.” Osassa sitoumuksia mainitaan lääkkeen määräävä ”Herra Tohtor H. E. Nilson”. Korpilahdelta vastaava esimerkkiteksti kuuluu: ”Ihtelisellen Juho Ahosellen tämän pitäjän kirkonkylästä saapi Jyväskylän rohtolasta antaa rohtoja Korpilahden kunnan maksulla - -”. Sitoumukset on kunnallisina asiakirjoina vahvistettu kuntien lakkasineiteillä. Sitten niihin on Jyväskylässä luettu ja kirjattu määrätty ja annetut lääkkeet hintoineen.

Kirkollisesta maalliseen hallintoon

Kuntia edeltäneissä pitäjissä yhteiset paikalliset asiat päätettiin seurakunnan alueen käsittävissä pitäjän- ja kirkonkokouksissa. Paikallishallintouudistuksessa 1865 kirkollinen ja maallinen erotettiin ja viimeksi mainitut asiat tulivat kuntakokousten päätettäväksi.⁴

Sinettileimasimella sinettilakkaan painettu sinetti on vanha vallan symboli ja väline. Seurakuntien sineteissä oli usein seurakunnan kirkon kuva ja sen lisäksi raamatunjae, jota ei kirjoitettu kokonaisuudessaan, vaan se ilmaistiin Raamatun kirjan lyhenteenä sekä sen luvun ja jakeen numerona. Esimerkiksi Jämsän seurakunnan vanhassa sinetissä⁵ on ristikirkon kuva ja kehällä teksti JÄMSÄ MODER KYRKO SIGILL. ja kirkon alla raamatunjae UPPENB.B 7.15 (Ilm. 7:15), joka kuuluu vuoden 1776 raamatunkäännöksen mukaan: ”Sentähden ovat he Jumalan istuimen edessä ja palvelevat häntä päivällä ja yöllä hänen templissänsä. Ja se, joka istuimella istuu, asuu heidän päällensä.” Leivonmäen kappeliseurakunnan vanhassa sinetissä vuodelta 1852 on kehäteksi LEIVONMÄKI KAP[EL]FÖRS[AMLINGS] KYRKO SIG[ILL], kappelin vanhimman kirkon kuva ja sen alla raamatunjae MAT 22 20 (Matt. 22:20).⁶ Se kuuluu vuoden 1776 raamatunkäännöksen mukaan: ”Ja hän sanoi heille: kenenkä on tämä kuva ja päällekirjoitus?” Vastaavasti Rautalammin seurakunnan vanhassa sinetissä on kehäteksi RAUTALAMBI KYRKO SIGILL, ilmeisesti 1750-luvulla rakennetun ristikirkon kuva ja sen alla raamatunjae MATTH. 12.6 (Matt. 12:6): ”Mutta minä sanon teille: tässä on se, joka on suurempi kuin temp[pe]li.”⁷

Kunnansinetit

Kirkollisen ja maallisen hallinnon jakautuessa kunnatkin hankkivat sinetin. Koska vanhan kirkokeskeisen hallinnon käytännöt olivat tuttuja ja koska se pysyi edelleen maallisen hallinnon rinnalla, uusien kunnallisten sinettien muotokieli säilyi kristillisenä. On yllättävää, ettei Suomen Senaatti säätänyt

Kuva 2. Korpilahden kunnallislautakunnan sinetti maksusitoumuksessa 1890. Leimasimen halkaisija on noin 34 mm. Kuvannut Janne Vilkuna 2020.

mitään pitäjien sineteistä eikä käsitelty lainkaan pitäjien sinettiasioita 1813–1917. On mahdollista, että tuomiokapitulit ovat ottaneet kantaa pitäjien sinetiehdotuksiin, mutta Suomen evankelisluterilaisen kirkon keskushallinnon mietinnössä *Kirkolliset vaakunat, sinetit ja leimat* (2008) ei mainita sinettiasioita käsiteltyä 1800-luvulla. Suomen ensimmäinen viranomaisia koskeva päätös (156/1919) virastojen sineteistä annettiin vasta itsenäisyyden jälkeen joulukuussa 1919.⁸

Teppo Vihola kirjoittaa Leivonmäen kunnan ensimmäisestä sinetistä seuraavasti⁹:

Kunnalliselämän varhaisvuosina Leivonmäen kunnalle päätettiin hankkia sinetti. Tilausta tehtäessä taidettiin sinetintekijälle antaa vapaat kädet, koska sinetin kuvioiksi tulivat aurinko, kömpelö ihmishahmo ja puolikuu. Sinetin teksti kuului: Leivonmäen [huom. oikeinkirjoitus] kunnamerkki. Taisivat leivonmäkeläiset vieroksua sinettiään, sillä leimasin on hävinnyt ja sinettikin on säilynyt kunnanarkistossa vain yhdessä asiakirjassa.

Ilomantsin kunta otti käyttöön kunnallislautakunnan leimasimen siirtyessään uuteen kunnallishallintoon 1875. Leimassa on psalmin lyhenne Ps. 119:5 eli

Kuva 3. Petäjäveden kunnan sinetti maksusitoumuksessa 1890. Leimasimen halkaisija on noin 29 mm. Kuvannut Janne Vilkkuna 2019.

”Oi, jospa minun vaellukseni olisi vakaa, niin että noudattaisin sinun käskyjäsi.”¹⁰

Korpilahden ja Petäjäveden kunnan sinetit

Korpilahdesta tuli Jämsän kappeli 1691, kirkkoherrakunta 1861 ja kunta 1867. Korpilahden kunnan maksusitoumuksessa 1890 olevan sinetin (kuva 2) keskellä olevien tekstirivien yllä on avoin tasasivuinen kolmio, jonka keskellä on piste, eli kyseessä on Jumalan kolminaisuutta esittävä Kaikkinäkevä silmä.

Kuivasmäestä tuli Jämsän rukoushuonekunta 1728, kappeli 1779, kirkkoherrakunta 1867 ja kunta 1868, jolloin käyttöön tuli Petäjävesi-nimi. Petäjäveden kunnan maksusitoumuksessa 1890 olevan sinetin (kuva 3) tekstissä on j-kirjain väärinpäin. Lyhenne ”HA” liene lainaa vuoden 1865 asetuksesta kunnallishallinnosta maalla (= kunnallisHALLinnosta). Se ei tarkoita kunnanhallitusta, koska asetusta ei sellaista mainitse, vaan ylin toimeenpaneva elin oli kunnallislautakunta. Sinetin keskellä on vuori, jolla seisoo ihminen (Mooses) sauva vasemmassa kädessä ja oikeassa kaksi (lain)taulua (2. Moos 31:18 ja 32:15). Kuvan alla on raamatunjae Joh.1:17, joka kuuluu vuoden 1776 Raamatun mukaan ”Sillä laki on Moseksen kautta annettu: armo ja totuus on Je-

suksen Kristuksen kautta tullut.” Vuoden 1859 Ingmanin Raamatussa sama raamatunjae on sekä esilehdellä että tekstissä: ”Laki on Moseksen kautta annettu; armo ja totuus on Jesuksen Kristuksen kautta tullut.” Jae ei ole syyttä esilehdellä, sillä kyseessä on tiivistetysti luterilaisen vanhurskauttamisopin ydin, jossa Luther teologiassaan painotti, miten Jumalan armo ja usko ristiinnaulittuun Kristukseen vapauttaa syntisen ihmisen lain alta.¹¹

Taivaalla lintaulujen alla on ”sik-sak”-viiva, joka kuvanee salamaa. Kuvio on outo, sillä lintaulujen saantiin liittyvissä Raamatunjakeissa ei mainita salamaa. Sellaisia esiintyy kuitenkin ennen Exodusta, kun Egyptiä piinataan vitsauksilla. Vuoden 1776 raamatunkäännöksen mukaan seitsemäs vitsaus kuuluu (2 Moos 9:23): ”Niin ojensi Moses sauvansa taivaasen päin, että Herra antais jylistä ja rakeita sataa, ja että pitkäisen [salaman] tuli leimahtelis maan päälle; ja Herra antoi sataa rakeita Egyptin maan päälle”. Rakeet tuhosivat kaiken sadon ja surmasivat kaikki ulkona olijat.

Mooseksesta on runsaasti kuvia niin uskonnollisessa taiteessa kuin kirjallisuudessa, mutta en ole löytänyt suoraa vastinetta Petäjaveden sinetin kuvalle, jossa taivaalla on salama ja Mooseksella on vuorella seistessään oikeassa kädessään lintaulut ja vasemmassa sauva.¹²

Sittemmin molemmat kunnansinetit unohtuivat eikä niiden kuvallinen sisältö siirtynyt 1958 ja 1963 toteutettuihin kunnanvaakunoihin.

Avoimia kysymyksiä

Tätä kirjoittaessani en tiedä ovatko Korpilahden ja Petäjaveden sinettileimasimet säilyneet tai kuinka kauan ne olivat käytössä. Tiedossa ei ole sekään kuka tai ketkä tilasivat ne ja ohjeistivat niiden kaivertajia sekä keitä kaivertajat olivat. Tekijät voi periaatteessa löytää vain kuntien mahdollisesti säilyneissä tositteista tai muista asiakirjoista. Kun Petäjaveden sinetin horjuvaa kirjoitusta ja Mooseksen suorastaan humoristista hahmoa vertaa 1858 perustetun Jyväskylän lyseon säilyneen sinettileimasimen taitavasti kaiverrettuihin, Bertel Thorvaldsenin (1770–1844) Päivä-reliefistä ”kopioituihin” Eokseen ja Fosforukseen tai Auroraan ja Luciferiin, on ero aivan ilmiselvää.¹³ Vaan senkään leimasimen kaivertajaa ei tunneta.

Notkahtanut esinetutkimus

Useat tieteet perustuvat kerättyihin kokoelmiin. Humanistisista tieteistä näin on erityisesti laita esineitä tutkivien arkeologian, kansatieteen ja taidehisto-

rian. Sama koskee sitä sektoria biologiasta, joka kerää ja tutkii luonnontieteellisiä näytteitä. Kansatiede kuitenkin erkaantui 1970- ja 1980-luvulla esi-
neistä samaan aikaan kun tutkimuksen painopiste siirtyi ”maalta kaupunkiin”.
2000-luvulla esinetutkimus alkoi jälleen orastaa, mutta kohteena oli pääasias-
sa kuluttaja. Näihin aikoihin aineellisen kulttuuriperinnön tuntemus muse-
oissa alkoi rapistua asiantuntijoiden jäädessä eläkkeelle.

Ruotsissa museoiden nykyajan tallennusprojekti Samdok oli esikuvana
Suomeen 2008 perustetulle museoiden TAKO eli Tallennus- ja kokoelma-
yhteistyöryhmälle. Esinetutkimuksen tason nostamiseksi perustettiin 2010
myös monitieteinen Artefacta-verkosto, mutta se lakkautettiin taloussyistä
2020.

Tämä artikkeli pyrkii osoittamaan, että arkistoissamme on tutkijoiden kat-
seelta tähän saakka lähes täysin näkemättä jääneitä 1865 kunnallisasetuksen
jälkeen syntyneitä kunnansinettejä, jotka jostain syystä aikanaan unohtuivat.
Ne olisi syytä kartoittaa ja tutkia kokonaisuudessaan.

SAMMANDRAG

Kulturarv i en död vinkel – Två ”bibliska” kommunsigill från Mellersta Finland

*Kommunalförordningen som utfärdades år 1865 åtskilde kyrkan och staten, då kommu-
nerna fick en egen förvaltningsorganisation. Kommittén som utfärdade förordningar på
de kommunala mötena behövde en sigillstamp för att bestyrka dokumenten. Denna ar-
tikel behandlar två kommunalsigill från Mellersta Finland, båda med ett ”bibliskt” visuellt
tema, som härstammar från deras ursprung i den kyrkliga sockenadministrationen. De två
sigillen hittas i finansiella obligationer utfärdade år 1890 för sjukvården i Jyväskylä. Un-
der årtiondenas lopp har dessa sigill fallit i glömska och deras teman har inte levt vidare i
landsbygdskommunernas kommunvapen, som skapades efter krigen. Kommunsigill har
även för forskarna hamnat i en död vinkel. Skribenten föreslår att dessa borde kartläggas
och undersökas som en helhet.*

ABSTRACT

Cultural Heritage in a Blind Spot – Two ”Biblical” Municipal Stamp Seals from Central Finland

*The Rural Government Act of 1865 established the separation of church and state, thus
creating an administrative structure with parishes and municipalities in parallel. The de-*

crees of the municipal meeting were implemented by the municipal committee, which required a seal matrix for the authentication of its documents. This article concerns two municipal seals from Central Finland with a "Biblical" visual theme inherited from their roots in parochial administration. The two seals are found on financial obligations issued in 1890 for the purposes of health care provided in Jyväskylä. Over the course of time these seals were forgotten, and their themes did not carry over to the rural municipalities' coats of arms, commissioned after the Second World War. Municipal seals have remained a blind spot for researchers as well. The writer proposes they be mapped and researched in their entirety.

Viitteet

- 1 Cleve 1932: 175.
- 2 Pettersson 1986: 90.
- 3 Katso Salmela 2000.
- 4 Kunnanvaltuustot toteutuivat Petäjavedellä ja Korpilahdella vasta 1918, ks. Manninen 1994: 355 ja Lahti 1994: 451–452.
- 5 Kansallisarkisto, Heraldica II, Sinetit, I:59 Porvoon hiippakunta, seurakuntia ja kouluja (Jämsä).
- 6 Helin 1981: 388.
- 7 Pöykkö 1985: 530.
- 8 John Strömberg 17.10.2019.
- 9 Vihola 1981: 413.
- 10 Soikkanen 1966: 353.
- 11 Vertaa: Pirinen 2010: 91.
- 12 Vastinetta ei esimerkiksi löytynyt Graphikportalista <https://www.graphikportal.org/>. Luettu 11.1.2020.
- 13 Vilkuna 1995.

Lähteet

Arkistot

Kansallisarkisto

Heraldica II

Sinetit, I:59 Porvoon hiippakunta

seurakuntia ja kouluja (Jämsä)

Tiedonannot

Kansallisarkiston Heraldisen lautakunnan sihteeri, dosentti John Strömberg. Sähköpostiviesti 17.10.2019. Janne Vilkunan hallussa.

Verkkolähteet

<https://www.graphikportal.org/>. Luettu 11.1.2020.

Kirjallisuus

Cleve, Nils. *Predikstolar och predikstolkonst i Finland intill år 1700*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXXIX. Historiska och litteraturhistoriska studier 8 (1932).

Helin, Tellervo. Tellervo. Leivonmäen kolme kirkkoa. *Leivonmäen kirja* (toim. Janne Vilkkuna). Saarijärvi 1981.

Lahti, Markku. *Vanhan Korpilahden historia*. Jyväskylä 1994.

Manninen, Ari. *Petäjäveden historia*. Jyväskylä 1994.

Pettersson, Lars. Petäjäveden vanha kirkko. *Keski-Suomi* 18 (1986; toim. Janne Vilkkuna).

Pirinen, Hanna. Kaksi suomalaista luterilaista esinehistoriaa 1500-luvulta. *Suomen Museo* 117 (2010).

Pöykkö, Kalevi. Rautalammin kirkko. *Rautalammin kirja* (toim. Jukka Kukkonen). Hämeenlinna 1985.

Salmela, Ulla. Jyväskylän vanha apteekki Gummeruksenkatu 7. *Kaupungin sydämessä. Jyväskylän Kirkkopuiston rakennettu ympäristö 1837–2000* (toim. Tarja Kydén ja Ulla Salmela). Jyväskylä 2000.

Soikkanen, Hannu. *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta – Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki 1966.

Vihola, Teppo. Kunnallista ja poliittista toimintaa Leivonmäellä kuntakokouskautena 1870–1918. *Leivonmäen kirja* (toim. Janne Vilkkuna). Saarijärvi 1981.

Vilkkuna, Janne. Jyväskylän lyseon sinetti ja lippu. *Lyseon poikia* (toim. Veikko Ahola). Jyväskylän lyseon julkaisuja III. Jyväskylä 1995.

In memoriam

UNTO SALO 1928–2019

Unto Salo syntyi pula-aikana syyskuun 10. päivänä 1928 ja kasvoi Tyrvään yritteliään työväen Asemanmäessä eli Näлкälänmäessä, sen kauneimmin kukkivassa puutarhassa, Liekoveden maisemissa, ja eli sanojen vallassa. ”Kirjatemput tienneen”, vaikka kouluja käymättömän suutari Salon lapset koulutettiin kaikki ylioppilaisiksi. Äiti piti yllä huushollia talous- ja räätälintaitoisena, ja lapset oppivat työntekoon. Oma tausta ja synnyinseutu olivat Untolle hyvin tärkeät koko elämän ajan.

Ylioppilaskesänä Unto pääsi heti osallistumaan Helmer Salmon johtamille arkeologisille kaivauksille Tyrvällä. Sotaväen jälkeen alkoivat opinnot Helsingin yliopistossa: latinaa, historiaa ja arkeologiaa. Aktiivinen toiminta Satakuntalaisessa osakunnassa toi elämään kotiseututyötä, puheita, laulua osakunnan kvartetissa sekä myös osallistumisia Maila Talvion ja Veera Linkomiehen kirjallisiin salonkeihin. Satakuntalainen kansallisromantikko kypsyi.

Valmistumisen jälkeen 1955 alkoi töiden etsintä. Niitä löytyi Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksestä, joka tarvitsi toiminnanjohtajan. Yhdistystä johti sosiologian professori ja kotiseututyön kehittäjä Esko Aaltonen. Näinä parina Forssan museon oppivuotenaan Unto valittiin jo Suomen Museoliiton keskushallitukseen. Esko Aaltosen kautta vei tie johtamaan Liedon Vanhalinnan linnavuoren kaivauksia 1957, seuraavana vuonna siitä, kun Ester ja Mauno Vanhalinna olivat lahjoittaneet tilansa Turun Yliopistolle.

Satakunnan Museoon päätettiin Porin kaupungin neljäsataavuotisjuhlan kunniaksi perustaa museonjohtajan virka 1958, kun museo oli ollut olemassa jo seitsemänkymmentä vuotta. Siitä alkoi Unto Salon 14-vuotinen Satakunnan laajuinen museonjohtajan työsarka, johon mahtui myös paljon arkeologiaa. Museo sai museonjohtajan ankaran lobbaustyön huipentumaksi uuden ajanmukaisen museorakennuksen.

Muun työn ohessa ja perheen tuella syntyi samalla väitöskirja ja sen jälkeinen monografia, jotka olivat tarpeen haettaessa Turun yliopiston uutta Suomalaisen ja vertailevan arkeologian professuuria. Se täytettiin 1971 hieman

kuohuntaa herättäneessä hallintoprosessissa. Tässä virassa Unto Salo jatkoi eläkkeelle siirtymiseen asti ja toimi aktiivisesti sekä yliopiston hallintotehtävissä että muinaismuistohallinnon uudistusten ajajana. Koko professorikautensa ajan hän kaipasi enemmän aikaa tutkimukselle ja kirjoittamiselle. Tämä aika tuli eläkeiän myötä vuonna 1992. Unto ehti eläkkeellä kirjoittaa sivumääräisesti pääosan tuotannostaan ja monin tavoin vapaana kahleista hän saattoi toteuttaa tehtävänsä Suomen esihistoriallisen menneisyyden kulttuurihistorioitsijana.

Tutkimuksen linja ja suuri tavoite

Unto Salon väitöskirja *Die frühromische Zeit in Finnland* (1968) ja tutkimus Kokemäenjoen suun varhaismetallikaudesta (1970) olivat hyvää arkeologista perustutkimusta, jossa pohdittiin Suomessa uusien ilmiöiden alkuperää ja saapumistapaa. Uudisasutuksen ja asutusjatkuvuuden kysymykset olivat keskiössä, kuten oli edelleen ajanmukaista. Samalla Unto oli kuitenkin jo alkanut rikkoa arkeologisen tutkimuksen perinteitä astumalla tavallista pidemmälle menevien maailmankuvallisten tulkintojen tielle.

Jo vuonna 1962 hän oli julkaissut tulkinnan Gundestrupin kattilan kuva-aiheista ja liittänyt ne muinaispersialaisen Mithran kulttiin jo ennen kuin tämä olisi saanut jalansijaa Rooman valtakuntaan läntisissä osissa. Hän osoitti yhtäläisyyden kattilan pohjan kuva-aiheen ja Suomesta tallennetun Isosta härästä kertovan kansanrunon toisintojen välillä. Jo Martti Haavio oli esittänyt, että Ison härän runo on Mithran kultista lainautunut myytti. Näin Gundestrupin kattila ja iso härän runo käsittelevät samaa asiaa. Suomen periferia olisi säilyttänyt tätä myyttiä sanoitettuna, kattila taas kuvitettuna ja materiaalisena. Tämä sama ydinajatus Suomen kansan vanhojen runojen merkityksestä ikiaikaisten myyttien perifeerisenä säilyttäjänä on keskeistä Unton eläkkeellä julkaisemassa myyttitriologiassa. Myytit ilmenevät esineiden sym-

bolisissa viittauksissa, muotoilussa ja koristelumotiiveissa, ja ovat niistä usein luettavissa ja ymmärrettävissä suomalaisten kansan suussa siirtyneiden runojen avulla. Jopa megaliiittirakennelmat kuten Stonehenge ovat selitettävissä tämä perifeerisen ja säilyttävän runoarteiston avulla. Ymmärrettäväksi tulee myös se, miksi Jukolan pojat laulavat ”Elettiinpä ennenkin vaik ojan takan oltiin, ojapuita poltettiin ja ojast olta juotiin”. Maailman oudoilta näyttävät asiat saavat selityksensä ikaikojen takaa periytyvistä Euroopan ja Aasian kulttuurien laajasti yhteisistä myyteistä. Myytit kertovat maailmankuvista ja ne olivat kaikkein merkityksellisintä kulttuureissa.

Kun tullaan esineisiin, joissa maailmankuva symboloituu vaikkapa lintuina, astraalikuvioiden, maailmapylväinä tai kristillisinä aiheina, Unto esittää monesti, että sekä esineen valmistajat että käyttäjät olivat hyvin tietoisia esineiden esittämistä asioista ja symbolisista viittauksista. Näin nämä esineet todistavat suoraan tekijöiden ja käyttäjien maailmankuvasta. Päätelmiään hän perustelee usein painottamallaan loogisella ajattelulla.

Unto Salo näki, että menneisyyden läsnäololla on ihmisille mitä suurin merkitys. Ihmiset tarvitsevat tarinoita ja ymmärrystä menneisyydestä ja omista juuristaan. Muinaisuus hahmottuu ihmisille parhaimmillaan kuin subliimina maisemana, arvoelämyksenä, kun se siis on ensin tutkittu, hahmoteltu ja maalattu havaittavaksi. Unto tarjosi lukijoilleen suuren kertomuksen suomalaisten menneisyydestä osana eurooppalaista menneisyyttä, nimenomaan yhteisten myyttien, yhteisten maailmankuvien yhteen nivoman kertomuksen. Hän näki menneisyyden sirpaleiden välkkyvän ympärillämme monin muodoin: kielessä (sanat ja kielioppi, sanonnat), paikannimissä, folkloressa, myyteissä ja aineellisissa jäännöksissä. Menneisyyden hahmottamiseksi tuli nämä kaikki sirpaleet koota uskottavasti yhteen, saada ajalliseen ja alueelliseen kontekstiinsa ja nivoa ne ajassa muuttuviksi maailmankuviksi myyttien kertoman avulla. Unto pyrki omien sanojensa mukaan muuttamaan myytit kulttuurihistorian lähteiksi. Arkeologian keskeisenä tehtävänä oli tässä prosessissa sitoa ei-aineelliset elementit aikaan, paikkoihin ja materiaan. ”Menneisyys on jälkien erilaisuudesta huolimatta yksi ja sama”, hän ajatteli. Eri tieteenalojen menneisyydet voidaan asettaa rinnan ja keskinäiseen aikasuhteeseen, ja tuloksena on monitieteinen menneisyyskuva ja myös ”esihistorian vuosituhan-sien henkinen maisema”, joka on erityisen merkityksellistä saavuttaa.

Lähtökohdista ja metodeista

Unton ajatuksena oli myös, että esimerkiksi paikkaan sitoutuneet tarinat, kuten asutustarinat, voivat säilyä satoja vuosia, yli tuhatkin. Kun arkeologiset

löydöt kertovat samantapaista tarinaa, nämä lähteet voidaan käsittää toisistaan riippumattomiksi ja toisiaan vahvistaviksi. Samoin etymologian kanssa: Kun se ja arkeologiset jäännökset kertovat samaa tarinaa, vaikka ne vaikuttaisivat toistensa ajoitukseenkin, niitä voidaan pitää toisiaan vahvistavina, riippumattomina lähteinä.

Unto Salo loi siis omaa kulttuurihistoriallista metodologiaan ja kuvasi sen tieteelliseksi ja loogiseksi seuraavasti: ”Tieteelliset menetelmät edellyttävät, että lähteet on kerätty mahdollisimman järjestelmällisesti ja aukottomasti, että ne on muokattu hyvin perusteiden ja koetelluina menettelytavoittein ja että päätelmät perustellaan loogisesti ja mahdollisimman vähin lisäoletuksin; tieteelliseen ajatteluun kuuluu oletusten säästeliäisyys ja siis ajattelun ekonomia.” Monen arkeologin mielestä monipuolinen ja lähteiden käyttö on ihanteellista, mutta lähteiden aukottomuuden tavoittelu suorastaan utopistista erityisesti kaukaisen menneisyyden osalta. Unto harrasti rönsyviä lisäoletuksia tarpeen mukaan, kuitenkin johdonmukaisuutta ja kuvan eheyttä tavoitellen. Hänen kynänsä oli vuolas ja sanottavaa oli paljon. Unto Salosta oli tärkeää kertoa ymmärrettäviä, todellisia tarinoita niistä kiinnostuneille. Hän ei kirjoittanut arkeologian sisäpiiriläisille, vaan aina jotenkin monipuolisemmalle tai toisenlaiselle lukijakunnalle. Aina tuli kertoa jokin tarina, ei paneutua vain mitattaviin tai kuvailtaviin yksityiskohtiin. tarinat saattoivat olla vakavia tai leikillisiäkin, mutta parhaaseen tietoon perustuvia. Tarinan eri aineistojen tuli sopia yhteen mahdollisimman ristiriidattomasti, niin se oli uskottavin, ajatteli Unto. Varovaisesti tulkintojaan jakavassa arkeologikunnassa hän oli todella poikkeuksellinen.

Suurten kuvien näkijä ja maalaaja

Unto Salo sai viettää pitkän ja hyvinvoivan eläkeajan, jonka hän käytti ”esi-historian kaukaisiin vuosituhansiin takautuvan todellisen kulttuurihistorian” luomiseen, sillä rajallinen, hapuileva ja summittainenkin kulttuurihistoria oli hänestä houkuttelevampi kuin sumuinen näköalattomuus. Hän teki, mikä näki suureksi yhteiskunnalliseksi tehtäväkseen, tulevaisuuden eteen, sillä ”kun kaikki tulevaisuus johtuu menneestä, on tulevaisuuden tähden koetettava rakentaa entistä täyteläisempi, kypsempi menneisyys”. Unton jo yli 80-vuotiaana julkaisema 1500-sivuinen myyttitriologia *Kalevalaiset myytit ja uskomukset* (2012) oli hänen elämäntyönsä ja muinaisuusymmärryksensä synteesi ja testamentti. Sen päälle syntyi vielä muistelmateos, jossa kaikki olennainen kertautuu. Näin kokonaisvaltaisesti dokumentoitua omaa ajattelua tuskin löytyy pitkään aikaan toista Suomen arkeologian piiristä.

Unto ei ollut muinaisuutta koskevina kysymyksineen yksin. Hän käsitteli

tutkimuksissaan myös sellaisia merkittäviä teemoja, joita nuoret ja vähän vanhemmatkin aikalaisarkeologit käsitelivät maailmalla toisin teoreettisin ottein. Unto ei kuitenkaan pitänyt 1960-luvulta alkaen toinen toisensa perään yleistyviä uudenlaisia teoreettisia ja metodisia lähestymistapoja kiinnostavina vaan jossain määrin nuorten ihmisten oppineisuutensa korostuksena ja välistä suorastaan vaarallisina ja jotenkin sinisilmäisinäkin. Paneutumalla joihinkin näistä lähestymistavoista hän olisi voinut löytää kiinnostaviakin keskustelukumppaneita - ja päinvastoin. Ilman tätä yhteyttä jäi Unton kulttuurihistoriallinen lähestymistapa myös vaille laajempaa arkeologista seuraajajoukkoa, se kulki arkeologian kannalta katsottuna väliin harmillisestikin omia teitään. Unto Salo koki olevansa vahvan kulttuurihistoriallisen tutkimusperinteen jatkaja ja uudistaja, mutta arkeologien parissa huonosti ymmärretty. Hän totesi itsekin, ettei liittynyt teorioita korostaviin ja diskursseja analysoiviin saati Marxin teorioista ammentaviin tutkijoihin, joita aina vaan ilmaantui uusia. Hän kulki siis vaihtuvia virtauksia ja artikuloitua teoreettisuutta vastaan, mikä tekee hänen tutkimuksistaan varmasti jälkipolville kiinnostavaa, mutta monille kanssakarkeologeille vaikeasti hahmottuvaa ja väliin outoakin.

Osaksi tähän omalinjaisuuteen perustuu kuitenkin Unton varmaankin positiivinen vaikutus oppilaidensa tieteenharjoittamiseen. Opiskelijat pyrkivät aktiivisesti täydentämään saamaansa opetusta ajankohtaisella teoreettisella ja metodisella kirjallisuudella, joka pohti ja esitteli toisenlaisia reittejä ihmetellä ja tunnistaa arkeologisia ilmiöitä ja luoda kuvia menneisyydestä. Unton esittämät kiinnostavat tai kuohuttavat ajatukset ja tulkinnat innostivat oppilaita etsimään lisää todisteita tai vastatodisteita lähteiden toisenlaisen käytön avulla. Tämä näyttäytyi kriittisyytenä, mitä varmasti olikin, mutta se oli monesti myös tarttumista juuri Unton esiin nostamiin merkittäviin menneisyyttä koskeviin kysymyksiin. Ja hypoteesien tai väitteiden koetteleminen tuntui juuri oikealta tieteelliseltä menettelyltä.

Arkeologian opetuksessaan Unto pysyi aika perinteisellä, Suomen esihistorian aineistoja ja vaiheita tarkastelevalla linjalla. Hyvin edistyksellistä oli se, miten hän aina muisti korostaa arkeologien yhteiskunnallisia velvollisuuksia popularisoida tutkimustuloksiaan monin eri keinoin ja ottaa huomioon ne paikallisyhteisöt, joiden alueen esihistoriasta milloinkin oli kyse. Arkeologian ja esihistorian merkitys tavallisille ihmisille oli koulutuksessa jatkuvasti läsnä.

Unto Salo kenttätutkijana

Unto Salo on kenttätutkijana tullut tunnetuksi erityisesti Satakunnan varhaismetallikautisten muinaisjäännösten kaivauksista. Kuitenkin ensimmäiset

kenttätutkimukset, joihin hän nuorena ylioppilaspoikana osallistui, tapahtuivat oman kylän tunnetuimmalla muinaisjännöksellä Tyrvään Kaukolan rautakautisella rökkiökalmistolla vuonna 1947. Kiinnostus arkeologiaan syttyi Helmer Salmon johtamilla kaivauksilla, vaikka yliopisto-opinnot ensin keskittyivätkin historiaan. Opiskeluaikana hän osallistui niin ikään Salmon johtamiin kaivauksiin Maarian Kärsämäen kalmistolla vuosina 1950–1952. Tutkimushistoriallisesti merkittävällä muinaisjännöksellä oli suuri merkitys Unton myöhemmän uran kannalta. Kaivausten aineistosta syntyi ensin pro gradu -tutkielma, joka sittemmin laajeni koko Suomea kattavaksi vanhempaa roomalaisaikaa käsitteleväksi väitöskirjaksi. Teos on edelleen yksi vanhemman rautakauden perustutkimuksista Suomessa.

Erityyppisiin ja -ikäisiin muinaisjännöksiin Unto Salo pääsi tutustumaan 1950-luvun alussa inventointimatkoilla, joita hän teki Satakuntaan ja Pirkanmaalle. Ensimmäiset näistä suuntautuivat kesällä 1950 nykyiseen Nokian kuntaan kuuluvaan Suoniemeen ja Sastamalan kuntaan kuuluvaan Kiikkaan. Kiukaisten ja Nakkilan pronssikautiset suurrokykiöt tulivat tutuiksi seuraavina kesinä. Hän tunnisti inventointien merkityksen arkeologisen tiedon perustana, mutta keskittyi myöhemmin itse kenttätutkijana kaivauksiin ja niissä erityisesti pronssi- ja rautakauden hautoihin.

Ensimmäiset omat kaivaukset eivät vielä antaneet viitettä tulevasta tutkimuksesta. Sen sijaan ne kertoivat siitä, että Helmer Salmon opastuksessa vietetyt aiemmat kaivauskesät olivat antaneet valmiudet, joiden perusteella hänen vastuulleen annettiin Lappeenrannan Kauskilan Kappelinmäen ruumiskalmiston tutkimukset vuonna 1953.

Seuraavaksi merkittäväksi etapiksi Unto Salon kenttätutkimuksissa muodostui vuoden 1957 tutkimus Liedon Vanhalinnalla, jossa noin viidenkymmen vuoden jälkeen aloitettiin tutkimukset uudelleen Turun Yliopiston rahoittamana. Yliopisto oli saanut Ester ja Mauno Vanhalinnalta lahjoituksen, joka mahdollisti sen, että kartanon tiloihin perustettiin pieni linnavuoren historiaa esittelevä museo ja kustannettiin linnavuoren laella tutkimukset. Ne jatkuivat vuosittain 1970-luvun puoliväliin vain pienin katkoksien. Unton merkitys Vanhalinnan tutkijana liittyy nimenomaan uuden tutkimusohjelman käynnistämiseen ja tutkimussuunnitelman laatimiseen. Vanhalinnan jatkotutkimukset kuitenkin jäivät muille tutkijoille hänen siirtyessään seuraavana vuonna uusiin tehtäviin Satakuntaan. Unto Salo ei varsinaisesti ollut kenttätutkijana menetelmien kehittäjä, mutta hän omaksui auliisti uusia tekniikoita. Tästä osoituksena on idea Vanhalinnan tutkimusten yhteydessä ilmakuva-tekniikan käytöstä yleiskuvan saamiseksi linnavuoren lakialueen rakenteellisista piirteistä.

Vuonna 1958 Unto Salo aloitti työnsä Satakunnan museon johtajana. Siitä alkoi myös tärkeä vaihe Satakunnan esihistorian tutkimuksissa. Vuosien

1959 ja 1970 välillä Unton johdolla tutkittiin yhteensä 27 kohdetta Satakunnan rannikkoalueella, Kokemäenjoen varressa ja Ala-Satakunnassa. Tulokset hän julkaisi vuonna 1970 yhdessä Pirjo Lahtiperän (luututkimukset) kanssa teoksessa *Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa*. Tutkimushistoriaan merkittävimpänä näistä ovat jääneet Nakkilan Rieskaronmäen pronssikautisen muinaisjäänöskompleksin tutkimukset, joihin mielikuvamme pronssikauden asumuksista pitkälti perustuvat.

Porin jälkeen Unto muutti jo opiskeluaikojen kenttätöissä tutuksi tulleen Turkuun, jonne hänet oli valittu arkeologian oppiaineen professoriksi. Tämän jälkeen hän ei enää itse ollut kentällä tutkimuksia vetämässä, mutta toimi opiskelijoiden suorittamien kaivausten vastuuhenkilönä ja ohjaajana. Professorina hän piti välttämättömänä, että opiskelijat saivat kenttätutkimuksesta alkaen opetuskaivauksista ja jatkuen omien kaivausten suunnitteluun ja johtamiseen. Unto oli taitava hankkimaan kenttätutkimuksille rahoitusta. Satakunnan museon johtajana hän oli jo luonut kiinteät yhteydet toimialueensa kuntiin ja niiden päättäjiin. Niiden ylläpitoa hän jatkoi Turussakin, ja Satakunnan muinaisjäänöksiä tutkittiin varsin vilkkaasti sekä 1970–1980-luvuilla. Omat tutkimukset myös tarjosivat monelle opiskelijalle luontevan tutkimusmateriaalin opinnäytetöitä varten.

Opiskelijoille tarjoutuneet kenttätutkimukset eivät rajoittuneet ainoastaan kaivauksiin vaan 1980-luvulla tehtiin myös runsaasti inventointeja. Merkittävintä inventointihanke oli *Lounais-Suomen varhaismetallikautiset hautarauniot* -projekti, joka käynnistyi vuonna 1982, kun Turun yliopisto myönsi sille rahoituksen. Tämän lisäksi rahoitusta myönsivät Suomen Akatemia ja Rauman maalaiskunta. Hankkeen primäärinä tavoitteena oli kerätä Lounais-Suomen rannikon hautarauniosta tai sellaisten kaltaisista kivirakenteista yksityiskohdattaiset, tarkat ja keskenään vertailukelpoiset tiedot inventoimalla mahdollisimman kattavasti lounaisrannikon ja saariston röykkiöt.

Projektin aloitusta oli edeltänyt laaja Satakunnan pronssikautta koskeva tutkimus, jonka tuloksia Unto esitteli *Satakunnan pronssikausi* -julkaisussa (1981). Erityisesti tämän tutkimuksen aikana esiin nousseisiin kysymyksiin pyrittiin löytämään vastauksia projektissa Lounais-Suomen varhaismetallikautiset hautarauniot. Projektin tavoitteet olivat Unton muullekin tutkimukselle ominaiset eli pyrkimyksenä oli luoda mahdollisimman kattava kokonaiskuva Suomen läntisen pronssikulttuurin piirteistä ja aikakauden yhteiskunnasta ja maailmankuvasta.

Varhaismetallikautiset hautarauniot -projektin yksi leimaa-antava piirre oli tilastollisten tutkimusmenetelmien soveltaminen arkeologiseen aineistoon. Kehittyvä automaattinen tietojenkäsittelytekniikka sekä projektin yhteydessä kerätty tilastollisesti vertailukelpoinen tutkimusaineisto mahdollistivat laa-

joja aineistokokonaisuuksia koskevat monimuuttuja-analyysit. Kulttuurihistoriallisen tutkimustradition edustajana Unto Salo ei itse varsinaisesti hyödyntänyt tilastollisia menetelmiä aineiston pohjalta tehdyissä tutkimuksissa, mutta hän ohjasi opiskelijoitaan aktiivisesti tähän suuntaan. Hän itse keskittyi selvittämään Lounais-Suomen varhaismetallikaudella tapahtunutta kulttuurihistoriallista kehitystä. Tähän kuului mm. maantieteellisten eroavuuksien selittäminen kulttuurihistoriallisesti ilmiöksi. Esimerkiksi Satakunta jakautui hänen mukaansa neljään erilliseen kulttuuriprovinssiin, jotka erosivat toisistaan sekä maantieteellisesti että kulttuurihistoriallisesti.

Lounais-Suomen varhaismetallikauden ohella Unto Salon toinen merkittävä kiinnostus kohdistui synnyinseudulle Satakunnan ja Hämeen rajapinnassa sijaitsevaan Tyrvään seutuun. Nykyisten Sastamalan ja Nokian kuntien alueella Turun yliopisto toteutti niin ikään runsaasti kenttätutkimuksia 1970 ja -80 lukujen taitteessa ja vielä myöhemminkin 1980-luvun kuluessa. Näiden tutkimusten perusteella syntyi mm. Sastamalan esihistoriaa käsittelevä suurteos *Sastamalan historia* I vuonna 1984.

Kolmas kantava tutkimusteema Untolla oli rautakauden yhteiskunta ja ihmisen vaikutus ympäristöön, jota tutkittiin *Muuttuva miljö – muuttuva yhteisö* -projektissa 1990-luvulla. Tässä yhteydessä kenttätutkimukset suurelta osin keskittyivät Varsinais-Suomeen Turun ja Laitilan väliselle alueelle. Kirjassaan *Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa* (1997) Unto Salo puolestaan käsitteli leveällä siveltimellä Satakunnan luonnonympäristön ja ihmisyyhteyksien suhteita kivikaudesta lähelle nykyaikaa.

Antikvaarisen alan luottamus- ja hallintotehtävät

Unto Salon monipuolisuus ja aktiivisuus ilmenivät paitsi tutkimustoiminnassa myös osallistumisessa museo- ja kulttuuriperintöalan yhdistystoimintaan sekä antikvaarisen alan hallinnon kehittämiseen. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen kansalaisyhteiskunnan ja kulttuuriperinnön hyväksi kumpusi vahvasta kotiseutu- ja maakuntahengestä ja isänmaallisuudesta. Hän osallistui opiske-luajoista lähtien ja ammatissa toimiessaan useisiin arkeologian ja museoalan luottamustehtäviin. Näihin toimiin Unto valikoitui kasvavan kontaktiverkostonsa kautta.

Opiskeluvuosina Unto oli mukana Satakuntalaisen Osakunnan kotiseututyössä toimien 1950-luvulla myös osakunnan kotiseututoimikunnan puheenjohtajana. Vuodet Forssan museoyhdistyksen toiminnanjohtajana harjaannuttivat toimimaan maakunnassa ja kansalaisyhteiskunnan identiteetin vahvistamisessa. Porin museonjohtajavuosina hän perusti Satakunnan Mu-

seon kannatusyhdistyksen. Unto oli Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan rahaston perustajajäsen ja rahaston hoitokunnan jäsenenä hän vaikutti 1959–2009. Hoitokunnan puheenjohtajana hän toimi 1967–71. Suomen Museoliiton keskushallituksen jäsenenä Unto Salo oli lähes kahden vuosikymmenen ajan. Museoliiton hallituksen puheenjohtajana hän toimi 1972–1980. Turun yliopiston yhteyteen kehitettiin 1950-luvun lopulta lähtien Liedon Vanhalinnan kulttuurihistoriallista museota Vanhalinnan kartanon ja maatilan tultua Turun Suomalaisen Yliopistosäätiön omistukseen. Unton ja Vanhalinnan tiet kohtasivat useita kertoja 1950–1990-luvulla ja hän toimi pitkäaikaisena puheenjohtajana Vanhalinnan museotoimikunnassa. Yksi ulottuvuus Untolle luonteenomaisen kotiseutuhengen kanavoitumisessa ja verkostoitumisessa oli rotarytoiminta, jossa hän oli mukana 1960-luvulta lähtien.

Arkeologien keskuudessa 1980-luvun alussa ilmennyt tarve oman alan tieteellisen seuran perustamisesta johti Suomen arkeologisen seuran syntymiseen vuonna 1982. Perustavassa kokouksessa puhetta johtanut Unto Salo toimi seuran ensimmäisenä puheenjohtajana. Hänet kutsuttiin myös seuran kunniajäseneksi.

Turun yliopiston professorina Unton tehtäviin sisältyi opetuksen ja tutkimuksen lisäksi kasvava hallintotyö. Unto Salo toimi humanistisen tiedekunnan dekaanina 1977–78 ja Turun yliopiston ensimmäisenä vararehtorina 1981–84. Professoriliiton hallituksen jäsen hän oli 1979–81. Yliopiston hallinnossa Unto osallistui 1970–1980-luvulla tutkinnonuudistustyöhön sekä yliopiston hallintorakenteen muutokseen eli neliportaisen ja kolmikantaisen hallintomallin toteuttamiseen. Keskustelu demokratiasta tuli yliopistoihin osana 1970-luvun yhteiskunnallista keskustelua. Tieteenteon politisoituminen ja opiskelijademokratian aiheet olivat esillä Unton professorikauden alkuvuosina. Vaikka turkulaista opiskelijaradikalismia on luonnehdittu valtakunnallisia jyrkkiä opiskelijaliikkeitä lievemmäksi, Unto näki siinä huolestuttavia piirteitä. Hän muodosti yliopistomaailman ajankohtaisista ilmiöistä omat kantansa ja toi ne julki mm. poleemisissa kirjoituksissaan lehdistössä. Yliopisto valtiolistettiin vuonna 1974, mikä osaltaan vaikutti hallintotyöhön. Unto koki hallinnossa toimimisen usein työlääksi ja vahvasti ylhäältä ministeriöstä ohjatuksi työn viedessä voimavaroja hallintoa mieluisammilta tutkimus- ja opetustehtäviltä. Osallistumalla yliopistohallintoon oli kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa kulttuurien tutkimuksen laitoksen ja arkeologian haasteisiin.

Professorikollegat Unto Salo ja Kyösti Julku (Oulun yliopisto) olivat keskeisessä asemassa Opetusministeriön käynnistäessä vuonna 1991 muinaismuistohallinnon alueellisia kehittämistoimia käsittelevän komitean toiminnan. Unto toimi vuonna 1993 mietintönsä jättäneen komitean puheenjohtajana. Komitea teki ehdotuksen Suomen muinaismuistojen suojelun kehittämisestä

maan eri osien tarpeet huomioon ottaen ja esitti useita aluehallinnon kehittämistoimia. Pohdittavana olivat lisäksi kysymykset arkeologisten kokoelmien sijainnista ja Museoviraston tutkimusarkistojen digitalisoinnista. Komitea otti myös kantaa vuodesta 1963 voimassa olleen muinaismuistolain uudistamiseen ja muuttamiseen. Kokoelma- ja tutkimuspoliittiset tavoitteet olivat Untolle tärkeä osa tätä työtä: hän katsoi, että arkeologisia kokoelmia tuli saada aiempaa laajemmin maakuntien ja kansalaisten ulottuville. Komitean esitykset eivät sellaisenaan johtaneet vielä olennaisiin tai nopeisiin muutoksiin. Suomeen on sittemmin muodostunut 1996 lähtien alueellinen, pääasiassa maakuntamuseoista koostuva arkeologinen toimijaverkosto, joka Museoviraston kanssa solmituin yhteistyösopimuksin on huolehtinut arkeologian hallinnollisista, viranomais- ja asiantuntijatehtävistä alueillaan. 1990-luvun alun komiteatyö oli yksi etappi nykyiseen hajautettuun muinaismuistohallintoon johtaneessa kehityksessä.

Unto Salo oli laaja-alainen, monipuolisesti sivistynyt ja kulttuuriperinnön arvosta vahvasti tietoinen tutkija, museomies ja vaikuttaja. Hän sai vuonna 2005 Suomen kulttuurirahaston kulttuuripalkinnon elämäntyöstään Satakunnan menneisyyden tutkimisessa ja kulttuurin edistämisessä.

Ulla Lähdesmäki, Sirkku Pihlman ja Teija Tiitinen

Kirjoittajat ovat Unto Salon oppilaita. | Skribenterna är Unto Salos elever.

Ulla Lähdesmäki (ulla.lahdesmaki55@gmail.com)

FT, arkeologi, Pirkanmaan maakuntamuseo, eläkkeellä | FD, arkeolog, Birkalands landskapsmuseum, Tammerfors, pensionerad

Sirkku Pihlman (sirkku.pihlman@gmail.com)

FT, arkeologi, museologi, Turun yliopisto, eläkkeellä | FD, arkeolog, museolog, Åbo universitet, pensionerad

Teija Tiitinen (teija.tiitinen@museovirasto.fi)

FK, arkeologi, projektipäällikkö, Museovirasto | FK, arkeolog, projektledare, Museiverket

Kuvassa Unto Salo, (lehtori) Kristiina Korkeakoski-Väisänen ja (silloin tutkija) Henrik Asplund Turun Katariinan kirkkomäen kaivauksilla. Turun yliopiston arkisto, kuva Jarmo Koskinen. | På bilden Unto Salo, (lektor) Kristiina Korkeakoski-Väisänen och (då forskare) Henrik Asplund vid utgrävningarna av gravfältet invid S:t Katarina kyrka (Kaarina kirkkomäki) i Åbo. Åbo universitets arkiv, bild Jarmo Koskinen.

In memoriam

JYRI KOKKONEN 1954–2020

”Vääntäkää pojat tällainen minulle, kun aika koittaa.” Jyri Kokkosen sähköposti tämän muistokirjoituksen kirjoittajille 4. heinäkuuta 2017. Liitteenä seurasi malliksi ruotsalaisen papin edeltäjästään vuonna 1780 kirjoittama hautausruno, joka yhdisti vainajaan kaikki mahdolliset inhimillisen alhaisuuden piirteet ja synnit. Pyynnön toteuttaminen aktualisoitui 30.5.2020 järkyttävästi ja yllättäen meille, joista kaksi on Jyriä vanhempia ja kaksi samaa vuosikertaa. Yritämme kuitenkin, vaikka tehtävänanto on vaikea täyttää, sillä Jyri oli – pyynnön kannalta valitettavasti – melko synnitön mutta onneksi ei väritön. Esikuvaksi tarjotun minnesrunan seuraamista vaikeuttaa vielä sekin, että Jyri Kokkosella on aitoja saavutuksia.

Jyri Kokkonen syntyi Helsingissä 8.1.1954 pappisperheeseen. Isä Urpo oli Pielaveden Kokkosia ja opettajaäiti Virve, os. Soosalu, oli virolainen. Palveltuaan muutaman vuoden pappina kotimaakunnassaan isä siirtyi vuonna 1959 Australiaan merimies- ja siirtolaispapin tehtäviin. Äidin taustasta johdun Urpo Kokkonen palveli epävirallisesti myös Australian virolaisia, joista monesta Jyrillä riitti mielikuvituksellisia tarinoita. Mieleen on erityisesti jäänyt Viron laivaston kahdesta sukellusveneestä toisen, Kalevin, komentaja ja Virossa muistomerkin saanut Hans Puurand, Jyrin veljen Timon kummisetä, joka oli myös Viron pakolaishallituksen ministeri.

Virolaisuus on myös syy sille, että Jyri esiintyy aina välillä kääntäjänä tai kirjoittajana Jürinä. Ilmeisesti saksan kielen Umlautin käyttöön ei liity mitään erityistä logiikkaa. Kyseessä lienee Jyrin leikkittely kirjoitusasulla. Äiti olisi halunnut ü:n, mutta mahdollisesti jossain kirkkoherranvirastossa kirjain oli muuttunut tavalliseksi y-kirjaimeksi. Viesti tai kunnianosoitus se kuitenkin oli: Jyri halusi samaistua virolaiseen taustaansa.

Isän uusi työtehtävä ja äidin tausta tarjosivat Jyrille tuohon aikaan poikkeuksellisen kansainvälisen ja virikkeellisen kasvuympäristön monikansallisessa siirtolaisyhteisössä. Australian formatiiviset vuodet vaikuttivatkin koko eliniän, ja suhteetkin sinne säilyvät läpi elämän. Jyri muisteli erityisen

lämpimästi australialaista koululaitosta, jonka opettajiksi 2. maailmansodan jälkeinen armeijan demobilisaatio toi sodan kokeneet aliupseerit. Kokkonen kiitteli suuresti opettajiensa isällistä pedagogiikkaa, joka korosti turvavälejä kaihtavaa fyysistä läheisyyttä. Toisaalta hän useamman kuin yhden kerran muisteli katkeruus äänessään niitä kertoja, jolloin oli opettajalta saanut jostakin mahdollisesta rikkeestä hyvin kivuliaan ruumiinrangaistuksen: tarkoin laskettu määrä (rangaistuksen kohteen tuli nöyryytyksen lisäämiseksi laskea kukin kerta kovaan ääneen) sivalluksia karttakepillä kämmeneen.

Perheen palattua Suomeen ja Helsinkiin vuonna 1969 Jyri siirtyi englantilaiseen kouluun, jota ja erityisesti opinahjosta vastanneita nunnia, hän myös arvosti. Arvattavasti koulussa noudatettu anglosaksinen koulukulttuuri helpotti sopeutumista Suomeen. Lukion Jyri vietti Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa, josta myös kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1973.

Läntinen naapurimme Ruotsi oli myös Jyrin kriittisen rakkauden suuria kohteita. Kävi näet niin, että isä toimittuaan runsaat kymmenen vuotta Tavallahden seurakunnan pappina, palasi kirkon ulkosuomalaisyöhön, tällä kertaa Ruotsiin Tukholman suomalaisen seurakunnan palvelukseen. Kuninkaanelin ja Slottsbackenin toiselta puolelta Jyri ryhtyi valppaasti tarkkailemaan ja kommentoimaan Ruotsia ja sen elämänmuotoa sekä tutustumaan Tukholman saunatarjontaan. Skoonekin ja Tanskan suunta sai valpasta huomiota osakseen, kun vanhemmat hankkivat kesäpaikan Skoonesta, entisestä Itä-Tanskasta.

Jyri aloitti opiskelunsa syksyllä 1973 Helsingin yliopistossa arkeologia pääaineenaan. Mikä ihme tuohon päätökseen johti, siitä meillä ei ole tietoa mutta aavistuksia toki. Muina kiinnostuksenkohteinaan hänellä olivat historia, taidehistoria ja kansatiede. Opiskelijatoimintaan aika riitti, ainakin arkeologian opiskelijoiden Fibulan harrastuksiin. Jyri toimi yhdistyksen sihteerinä vuonna 1974 sekä epäilemättä kielitaitonsa ja kansainvälisyytensä ansiosta ulkoasiainhoitajana 1978.

Opiskelussaan Jyri oli arkeologiksi ripeä. Kymin Niskasuon keramiikkaa käsittelevä gradu (Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste 17) valmistui jo 1978. Tarkastelun kohteena oli yhden asuinpaikan keramiikka, sen luokittelu ja ilmentämät kulttuurisuhteet. Jyrin kiinnostusta metodeihin osoitti analyysimenetelmäksi valitun numeerisen taksonomian systemaattinen soveltaminen.

Opintoja seurasi armeija Santahaminassa, jonka sinkoammunnoissa Jyrin kuulo vaurioitui pahasti. Sotahommat hoituivat menestyksellisesti, ja Jyri palasi siviiliin kersantin korkeaan arvoon ylennettynä. Museoviraston esihistorian toimiston toimistopäällikkö ja dosentti, rintamaveteraani ja sirpaloitu panssaritorjuntaluutnantti Aarni Erä-Esko pysäytti kers. Kokkosen Byroon käytävällä: ”– Olet kuulemma kersantti. – Kyllä. – Sinun on täytynyt olla todella veemäinen mies”. Arvostava toteamus Arskalta.

Arkeologin tavoin Museoviraston työkomennukset ja osallistuminen kaivauksiin tulivat tutuiksi Jyrille. Hänellä oli oma kaivauksensa Kotkan Pykin kosken kampakeraamisella asuinpaikalla v. 1982. Samalla hän tarkasti arkeologisten raporttien perusteella lukuisia lähiseutujen asuinpaikkoja.

Eriyisen merkittävä työrupeama Jyrillä oli Espoon museossa. Siellä hänen huomattavimpia tekemisiään oli 1986 Espoon terveyslähden ja kylpylän paikantaminen. Itse lähde löytyi, sekä lisäksi vaikuttava puinen kouru, jolla johdettiin vesi itse kylpylälaitokseen sekä erilaisia rakenteita. Maisteri Kokkonen on siis suomalaisen kylpylä- ja terveyslähdearkeologian pioneeri.

Toinen isompi hanke oli teollisuusarkeologinen operaatio Espoon Laajalahden Ruukinrannan kadonneen fajanssitehtaan – *Gröfre Faijance och Lerkärls Fabrikin* – paikantamisyritys. Maamme toisesta, 1800-luvun alussa perustetusta keramiikkatehtaasta ei kaivausten alkaessa ollut fyysisenä evidenssinä kuin rannan lastauslaiturin kohdalta merestä paikallisen kalastusseuran löytämä ja ennen museoväen paikalle saapumista rikkoutunut ruukku. Toisen ruukun tiedettiin tuolloin olevan Ruotsissa. Tämän viimeistään 1861–62 suljetun tuotantolaitoksen astioita ei, edes sirpaleina, tunneta vielääkään kuin muutama. Espoo-kauden työtoveri muistelee:

Paras luonnekuva minulle jäi yhteisestä kesästä, jolloin olimme molemmat etsimässä Ruukinrannan kadonnutta fajanssitehdasta sitä löytämättä. Silloinen julkisuusarvon ymmärtävä museonjohtaja oli jo toukokuussa päättänyt lehdistötilaisuuden kaivauksista pidettäväksi syksyn alussa. Koko kesän, vahvistettuna mm. tiedemies Mika Hakkaraisella Jyri johti monenlaisia koekaivauksia. Mitään ei löytynyt. Kun uutisointitilaus koitti, olimme tehneet alueesta suuren monimutkaisen kartan ja kaivausten

johtaja maisteri Kokkonen esiintyi noin seitsemälle toimittajalle esittäen kartan äärellä suuren jännityskertomuksen paljastaen uusimpia etsintämetodeja ja oletuksia alueen hienouksista. Upean esityksen ja hetken hiljaisuuden jälkeen tuntemamme liian nokkela toimittaja, Västra Nyland, avasi suunsa ja lausui: ”te ette siis löytäneet mitään?” Minä ja Jyri katsoimme nanosekunnin toisiamme ja Jyri jatkoi salamana uusien kaivausmetodien testaamisen korvaamattomuudesta ja museon edelläkävijyydestä. En voinut kuin ihaila suvereenia tilanteen hallintaa.

Espoon periodi merkitsi myös huomattavaa määrää kirjallista tuotantoa.

Leimallista Jyrille oli jo opiskeluaikana virinnyt kiinnostus teoriaan ja metodeihin. Varsinkin niin sanottu uusi arkeologia, *New Archaeology*, veti häntä puoleensa, ja niinpä Jyri olikin professori Meinanderin keskusteluryhmässä, joka vuoden 1975 tienoilla perkesi lähestymistapaa ja sen suhdetta ”vanhempaan” lähestymistapaan. Esimerkki myös historian opintojen puolelta: opintovaatimuksiin kuuluneen Renvallin metodiopin Jyri erehtyi ottamaan kaverikseen kylpyyn. Lukijansa vietellyt eepos vangitsi miehen haalistuvaan kylpyyn, eikä hän noussut paljustaan ennen kuin oli lukenut koko teoksen loppuun.

Metodinen kiinnostus ilmeni jo gradussa. Ensimmäisten artikkeleiden joukossa oli yhdessä Heikki Matiskaisen ja geologien kanssa laadittu artikkeli, joka pohti atomiabsorptiospektrometrian ja piileväanalyysin käyttöä subneoliittisen keramiikan tyylipiirteiden ja keramiikan alkuperän määrittelyssä – varhaismetallikauden saviastioihin hän oli saanut kosketuksen ja innostuksenkin kevään 1974 opetuskaivauksilla Espoon Däbitsissa. Aineistona oli tuttu Kymin keramiikka. Tieteellinen julkaisutoiminta jatkui melko säännöllisenä 1990-luvulle asti. Keramiikkatutkimusta, Espoon ja Karjalan esihistoriaa ja muuta populaaritiedettä, museopolitiikkaakin, tutkimushistoriaa suomalaisten syntyteorioita käsittelevästä tutkimuksesta ja A. M. Tallgrenista. Jälkimmäinen artikkeli ilmestyi 1985 Tallgrenin 100-vuotissyntymävuonna, ja samana vuonna hänen kuolemastaan tuli myös kuluneeksi 50 vuotta. Puheenvuoro synnytti jupinaa Museovirastossa – olisiko synnä ollut väärä julkaisufoorumi ja kirjoittaja tai se, että muut tahot eivät olleet reagoineet muistovuoteen. On arveltu, että Kokkosen artikkeli johti siihen, että Museovirasto on myöhemmin muistanut merkittävien arkeologien tasavuotia seminaarein. Tämä on tietysti tärkeä ja huomion arvoinen saavutus tutkimushistorioitsijalta.

Kiinnostus tutkimushistoriaan oli hyödynnettävissä Jyrin historian opinnoissa. Syntyi historian sivulaudatur *Suomalaisten alkuperää koskeva tutkimus vuoteen 1905* (1981). Työ on erinomainen. Sen muisti myös professori,

myöhempi akateemikko Päiviö Tommila Museoviraston juhluvuonna 1984. Museovirasto oli vielä tuolloin ei vain hallintovirasto vaan myös enemmän tai vähemmän kompetenttien tutkijoiden miehittämä tutkimuslaitos. Laitoksen johto ei ollut ilmeisesti tietoinen Virastossa harjoitetusta tutkimustyöstä, minkä vuoksi sopivaa omaa tutkijaa ei kaiketi arvattu pyytää 100-vuotisjuhlan juhlapuhujaksi. Avuksi kutsuttu professori Tommila soitti maisteri Kokkoselle ja tiedusteli lupaa saada käyttää hänen työtään juhlaesitelmässä. Lupa heltisi. Näin laitoksen tiloissa pääosan opiskelustaan tehnyt nuori maisteri tuli antaneeksi oman keskeisen kontribuutionsa juhlivalle Virastolle.

Kiinnostavin artikkeleiden joukossa on Suomen antropologi -lehdessä (4/1984: 159–164) ilmestynyt puheenvuoro *On the prospects of structural and semiotic approaches in archaeology*, strukturalistis-semioottisen lähestymistavan soveltamisen tarjoamista mahdollisuuksista suomalaiselle arkeologialle. Kampakeraamisten astioiden koristelun koodiston avaaminen ja Charles S. Peircen filosofia ja semiotiikka oli saanut valtaansa Jyrin tutkivan mielen. Kiinnostavaa on, että edellä mainittu kontribuutio ja Fennoscandia archaeologica (X/1993: 3–7) puheenvuoro *Archaeology goes postmodern* ovat oikeastaan sodanjälkeisen Suomen muinaistutkimuksen ainoat teoreettiset artikkelit.

Fennoscandian kirjoituksessa Jyrin kriittinen ja lempeän ironinen ilmaisu pääsee oikeuksiinsa hänen määritellessään suomalaista arkeologiaa: *In very real terms, sub-culture of this field is largely that of a single government department, and it mostly exists along some fifty meters of corridor in down town Helsinki*. Ja johtopäätös: *This obviously does not generate ideological diversity, with competing views on the purposes and aims of archaeological research*.

Artikkelin synty oli kiinnostava. Fennoscandian toimittaja oli kerännyt aineistoa ajankohtaisesta, päälle puskevasta aiheesta ja ideologiasta. Jyrin ja toimittajan keskusteluissa miehen lukeneisuus, mielipiteet ja näkemykset sekä kiinnostus aihepiiriin oli ilmeistä. Ei muuta kuin toimittajan kasaama julkaisupino maisteri Kokkoselle: ”Raapusta kasaan tarina”. Helppo uhri, tuolla kerralla.

Selvästi tutkimusorientoituneen Jyrin kanssa käytiin joskus keskusteluja mahdollisesta väitöskirjasta. Teemakin oli selvä: kampakeramiikka ja semiotiikka. Aihetta sen ulottuvuuksineen ja mahdollisuuksineen pohdittiin useita kertoja kahden ihmisen seminaarissa Seurahuoneella 1994–1995. Valitettavasti asia hautautui arjen alle. Joskus Jyrin viestin oli resignoituneesti allekirjoittanut ”Den evige magistern”.

Lupaava määrä artikkeleita ja osoitettua tutkimuksellista ambitiota oli takana, kun avioliiton solminen, kaksi poikaa ja niitä seuranneet perhe-elämän realiteetit ja taloudelliset tosiasiat johtivat ammatilliseen uudelleen orientoitumiseen. Maisteri alkoi hyödyntää toista äidinkieltään. Käynnistyi toiminta kääntäjänä: ”Kääntäjän työ on hienoa ja kunniallista; se on sentään maailman

toiseksi vanhin ammatti”. Se oli myös aivan eri palkkaluokissa kuin korvaus arkeologin tai museoammattilaisen työstä.

Jyrin tausta ja syntyneet yhteydet museomaailmaan olivat uuden elinkeinon perusta. Runsaan puolen vuosikymmenen takaisessa viestissään tuolloin jo kokenut kääntäjä mainitsee kääntäneensä 1980-luvulta alkaen toistakymmentä Helsingin ja Turun yliopistoissa esitettyä arkeologian, kansatieteen ja taidehistorian väitöskirjaa suomen kielestä englannin kielelle sekä osallistuneensa useamman samojen alojen englanninkielisen väitöskirjan kieliasun tarkastamiseen, editoimiseen ja korjaamiseen. Oli myös muita monografialkännöksiä, esimerkiksi historian ja meriarkeologian saroilta. Jyri mainitsi joskus vakavasti otettavien käännöstensä yhteiseksi sivumääräksi luvun 20 000. Päälle tulevat vielä erilaiset pikkutyöt ja hallinnolliset asiakirjat. Muistutettakoon vielä Tasavallan Presidentin Linnaa esittelevän kirjan kääntämisestä. Kiitokseksi työstä tuli kutsu Linnan juhliin. Ystävät muistavat hyvin Kokkosten näyttävän entréen Mariankadun puolen vieraista viimeisinä.

”*Quod non est in actis, non est in mundo*”, tietävät historioitsijat. Entä kontekstin tuntevan kääntäjän kontribuutio, josta ei jää historiantutkijan edellyttämää evidenssiä? Jyriltä tuli viestejä, kommentteja ja assosiaatioita erityisesti hänen kääntäessään tuttuja ja/tai kiinnostavia aihepiirejä. Ei voi vähätellä huomautusten eikä kahdenvälisen tekstin läpikäynnin arvoa kirjoittajalle. Kääntäjän panos näkyy kuitenkin vain teoksen kiitoksissa, vaikka itse keskustelu kääntäjän/tulkitsijan kanssa on voinut olla mitä tärkein ja innoittavin panos eikä vain käsiteltävän työn vaan myös tulevan tutkimuksen kannalta.

Kääntäjän toimi teki Jyristä erityisesti arkeologisen terminologisen pankin, jonka puoleen saattoi kääntyä, oli sitten kyseessä Jyrille jo tuttu, jo mietitty termi tai uuden termin kehittäminen yhdessä kysyjän kanssa. Enää ei tätä palvelupistettä ole. Joskus oli puhetta myös tämän Jyrin tietämyksen muuttamisesta kaikille avoimeksi asiasanastoksi.

Jyriltä saattoi myös tulla loppuarvio niin tekijästä kuin teoksen sisällöstä esimerkkinä vaikkapa erään muinaislinnoja käsittelevän väitöskirjan tekijä ja työn sisältö: ”Ankaran systemaattisen antikvaarisen linjan tutkija, joka ihailtavalla sinnikkyydellä ja ahkeruudella on korvannut ammottavat näkemykselliset puutteensa.” Mutta herrasmies ei kuitenkaan unohtanut onnitella vilpittömästi ja omintakeisesti työvoitosta:

*Hän vuorella seisoo,
Mies tummakatseinen
Jalkainsa alla taistelutanner isien
Vaan huoli sydäntä painaa
Pysyykö rauha*

*Jääkö vuori viel' lastenlapsille
Taivaankannen poikki piirtää janan
MiG
Rauhankotka hopeasiipinen
Ja hän hymyilee
Muinaistutkija
Laulaja heimonsa ikuisen*

Runoilija oli selvästi inspiroitunut o. w. kuusislaisittain tulkitusta kalevalaisuudesta.

Kääntäminen ei ole helppoa, se on aina tulkintaa. Joskus originaalin ymmärtämistä hankaloittaa epäloogisuus ja ilmaisun sekavuus. Tajunnanvirtaa ja usein väärinymmärrettyjä filosofisia käsitteitä yhdistelevät taidenäyttelytekstit lienevät haasteellisimpia. Joskus kääntäjäämme iski turhautuminen. Tiedä, seurasiko hän omaa parاهدustaan ”p...aa sisään, p...aa ulos” vai noudattiko mainitsemaansa ohjetta eli ruotsalaista käännöstä: ”Jos ei ymmärretä, ei käännetä, vaan hypätään yli.”

Leimaavin piirre Jyrissä oli huumori. Savolaisen sutkauttelevaa ja nokkelaa mielenlaatua hedelmöittivät väkevät australialaiset vaikutteet, Dame Edna ja Crocodile Dundee. Huumori oli ronskia, ehkä joskus karkeaakin mutta älykäästä – ja kuten luterilaisen papin pojalle sopiikin mehevän luterilaista.

Maisteri Kokkonen oli myös erittäin monipuolisesti lukenut ja sivistynyt persoona. Sähköpostiin saattoi kilahtaa viesti: ”Sivistystä sinullekin”. Näin tulimme tutustuneeksi esimerkiksi pianisti Khatia Buniatishviliin. Voi vain kiittää Jyriä niistä häikäisevän upeista elämyksistä, joita tämäkin sivistävä vinkki on kuulo- ja näköaistille tarjonnut.

Kääntäjän työ on yksinäistä. Sen vastapainona maailman tarkkailu ja maailmanmenon kommentointi verkossa tarjosivat vastapainoa Jyrille kuulon heiketessä. Tarkkailtavat lempihahmot olivat Stalin, Lenin, Hitler sekä muut diktaattorit ja dorkat sekä merkilliset maat ja tapahtumat niin kotimaassa kuin ulkomailla. Jyri osallistui erityisesti iltapäivälehtien keskustelupalstoilla ilmiöiden kommentointiin, joita hän jakoi kollegoilleen ja asiakkailleen. Jyri on myös Guardianin yleisönosastolla kommentoiva nimi-merkki Ukko.

Helsingin Sanomien kulttuuritoimituksen kirjallisuuskriitikko, fil. tri Jukka Petäjä on tiivistänyt savolaisen sivistyssuvun jäsenen ominaisuudet: ”Jyri ymmärsi sivistyksen François Rabelais’n hurtissa, karnevalistisessa hengessä ja osasi hyödyntää sivistyksen koko kirjoa. Hän näki ylevän alhaisessa ja eritteli alhaisen ylevästä.” Mutta sitten toiselta puolen eikä aivan harvoin Jyri

saattoi alistuneesti lausahtaa, ehkä Waltaria muistaen, että ”jokainen ihminen rakentaa oman helvettinsä”.

Edellä on kerrattu Jyrin elämänvaiheita ja saavutuksia sekä poimittu verifikaatteja Jyrin upeasta karaktääristä. Lopuksi on mainittava sauna. ”Koska harrastetaan autuutta?” saattoi olla saunakutsun otsikko kavereille. Saunassa Jyri rentoutui, tarkkaili ja kuunteli kansaa ja sen ääntä – ja antoi palautetta. Saunapolulle Jyri tuupertuikin, siksi muistokirjoituksen kuva, Jyrin oma saunaselfie mökkijärven selkä taustalla: ”#%ja\$¤ jätkät, mä oon Kekkosen näköinen.” Selvä tapaus, aito Doppelgänger. Molemmat pielavetisiä ja sukunimesäkin vain vokaalin heitto.

*Olen saanut nurkkapöydän
Elämän ravintolasta
ja virnuilemasta
tuon tuostakin itseni löydän.*

Kullervo Rainio

Maisteri Jyri Kokkonen on poistunut seurastamme. Samalla elämästämme on kadonnut paljon iloa ja älyä.

Markus Hiekkänen, Pekka Korvenmaa, Jussi-Pekka Taavitsainen &
Timo Tuomi

Kirjoittajat ovat Jyri Kokkosen ystäviä sekä arkeologian, taidehistorian, muotoilun ja arkkitehtuurin tutkijoita ja opettajia. | Skribenterna är Jyri Kokkonens vänner samt forskare och lärare inom arkeologi, konsthistoria, design och arkitektur.

Markus Hiekkänen (mar.hiekkänen@gmail.com)

FT, professori | FD, professor

Pekka Korvenmaa (pekka.korvenmaa@aalto.fi)

FT, emeritusprofessori, Aalto-yliopisto | FD, professor emeritus, Aalto-universitet

Jussi-Pekka Taavitsainen (justaa@utu.fi)

FT, emeritusprofessori, Turun yliopisto | FD, professor emeritus, Åbo universitet

Timo Tuomi (timo.tuomi@aedes.fi)

FT, dosentti, Helsingin yliopisto | FD, docent, Helsingfors universitet

Kuva | Bild: Jyri Kokkonen.

yhdistys

föreningen

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYKSEN VUODEN 2019 TOIMINTAKERTOMUS

Yhdistyksen tarkoitus

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tarkoituksena on edistää Suomen sekä mahdollisuuksien mukaan muiden kansojen ja alueiden muinaisuutta valaisevaa muinaistieteellistä, kansatieteellistä, taidehistoriallista ja kulttuurihistoriallista tutkimusta, levittää tietoa sekä herättää ja pitää vireillä kiinnostusta kulttuuriperintöön. Yhdistys toimii jo 149 vuoden kokemuksella, ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen-seura.

Kokoukset ja yleinen toiminta

Yhdistys piti seitsemän jäsenkokousta, joista neljä oli kevätkaudella ja kolme syyskaudella. Kokoukset pidettiin Kansallismuseon auditoriossa tai Ateljee-tilassa (2. krs) pääsääntöisesti kuukauden ensimmäisenä keskiviikkona klo 18. Poikkeuksia tähän olivat helmikuun kuukausikokous torstaina 7.2. ja vuosikokous tiistaina 7.5. Kevätkauden kuukausikokousten teemana oli *Oikeutta esineille – Aineellisen kulttuuriperinnön etiikka*. Syyskauden teemana oli *Käden tieto*. Kokousten yhteydessä jäsenille esiteltiin valikoidusti julkaisuvaihdon kautta saatua uutta kirjallisuutta sekä tiedotettiin ajankohtaisista asioista.

Helmikuun kokouksessa 7.2.2019 esitelmän piti amanuenssi, FL Anna-Mari Immonen Kansallismuseosta otsikolla ”*Kirottu muovi? Muoviesineet Kansallismuseon kokoelmissa*”. Esitelmän lähtökohtana oli museon muoviaiheinen dokumentointiprojekti, jonka puitteissa Immonen oli tutustunut muoviesineisiin museon kokoelmissa. Kokouksessa oli läsnä 37 henkilöä.

Maaliskuun kokouksessa 6.3.2019 oli puhujana FT Johanna Enqvist, joka toimii tutkijana Tieteen termipankissa. Enqvist lähestyi esitelmässään *Esine – merkityksellistä materiaa vai materialisoituneita merkityksiä?* esineen käsitettä käsitteanalyttisestä näkökulmasta. Kokouksessa oli läsnä 35 henkilöä.

Huhtikuun kokouksessa 3.4.2019 PhD Kaija Kaitavuori puhui aiheesta *Materiaalina ihminen: eettisiä kysymyksiä*. Esitelmä liittyi Kaitavuoren tutkimukseen osallistavista nykytaideteoksista, joissa ihmiset toimivat taiteilijan ohjeita noudattavana raaka-aineena sekä näihin liittyvistä eettisistä kysymyksistä. Kokouksessa oli läsnä 26 henkilöä.

Vuosikokouksessa 7.5.2019 puheenjohtaja, dosentti Pia Olsson esitelmöi aiheesta *Esineen ääni*. Esitelmää oli kuuntelemassa 31 henkilöä, vuosikokouksessa oli läsnä 28 henkilöä.

Lokakuun kokouksessa 2.10.2019 esitelmän pitäjänä oli FM Katri Vuola Helsingin yliopistosta. Hän puhui aiheesta *Koivua, lehmusta vai leppää? Puulajit keskiaikaisissa veistoksissa*. Esitelmä liittyy Vuolan keskiaikaisia puuveistoksia käsittelevään väitöskirjaan, jota hän valmistelee Koneen Säätiön rahoittamassa Muutoksen veistäjät-hankkeessa. Kokouksessa oli läsnä 53 henkilöä.

Marraskuun kokouksessa 6.11.2019 oli läsnä 8 henkilöä. FT Mikko Moilasan esitelmä *Kokeellinen arkeologia miekkatutkimuksen työkaluna* peruuntui viime hetkellä puhujan äkillisen esteen vuoksi.

Joulukuun kokouksessa 4.12.2019 kuultiin FM Anna Rauhalan esitelmä *Merkityksellinen neulonnan taito*. Esitelmä pohjautui Rauhalan kansatieteen alan väitöskirjaan, joka tarkastettiin Helsingin yliopistossa 20.12.2019. Kokouksessa oli läsnä 75 henkilöä.

Vuoden 2019 kuukausikokouksia mainostettiin jäsenistön ulkopuolelle mm. Helsingin yliopiston kulttuuriperintöalojen opiskelijajärjestöjen sähköpostilistoilla ja Facebookissa, ja ne ilmoitettiin Helsingin Sanomien menokoneeseen. Syksyllä aloitettiin tiedotusyhteistyö Kansallismuseon kanssa, minkä myötä kokouksista tiedotettiin myös Kansallismuseon verkkosivuilla ja heidän sosiaalisen median viestintäkana viensa kautta. Lisäksi kokeiltiin maksullista Facebook-mainontaa. Verrattuna vuoden 2018 kuukausikokouksiin tilaisuuksissa kävi keväällä lähes saman verran ihmisiä, mutta syksyllä osallistujamäärä kasvoi huomattavasti. Jäsenistölle yhdistyksen toiminnasta tiedotettiin sähköpostilla tai kirjeitse sekä yhdistyksen verkkosivuilla. Vuoden lopussa yhdistyksen Facebook-sivulla oli 1 599 seuraajaa, joten vuoden aikana oli tullut noin kaksisataa uutta seuraajaa. Suosituin julkaisu saavutti 6 300 henkilön yleisön. Johtokunta kokoontui vuoden aikana kahdeksan kertaa ja piti kaksi sähköpostikokousta. Asiakohtia johtokunnan kokousten pöytäkirjoihin kertyi yhteensä 124.

Yhdistyksen työjäsenien neuvottelukunnan sääntömääräinen kokous pidettiin 7.5.2019 klo 16 Kansallismuseolla. Paikalla oli 5 työjäsentä ja 3 yhdistyksen toimihenkilöä. Kokouksessa käsiteltiin tulevaa 150-vuotisjuhlavuotta 2020 ja toiminnan kehittämistä. Sihteerit esitteli johtokunnan suunnitelmia juhlavuoden hankkeiksi. Puheenjohtaja esitti toiveen vahvemmasta osallistumisesta yhteiskunnalliseen keskusteluun, minkä lisäksi keskusteltiin tarpeesta tiivistää yhteistyötä Museoviraston ja Kansallismuseon kanssa. Kokouksessa ehdotettiin yhdistyksen uudeksi työjäseneksi dosentti Leena Valkeapäättä. Ehdotus esitettiin myöhemmin vuosikokoukselle, joka hyväksyi sen. Kokouksen päätteeksi keskusteltiin työjäsenien käynnissä olevista projekteista. Työjäsenille esiteltiin ja jaettiin myös yhdistyksen uusimpia julkaisuja. Kokouksen jälkeen työjäsenillä oli mahdollisuus osallistua opastetulle kierrokselle *Inherit the Dust* -näyttelyyn.

Johtokunta valmisteli vuoden aikana tulevan 150-vuotisjuhlavuoden hankkeita. Yhdistystä ja sen 150-vuotista taivalta aiotaan 2020 juhlistaa *Suomen Museon* ja *Finskt Museum*in yhteisen juhlaulkaisun, seminaarin, iltajuhlan, näytelmäroolipelin sekä pop up -kiertonäyttelyn voimin. Juhlavuoden yhteistyökumppaneiksi lupautuivat Helsingin yliopisto, Kansallismuseo, Lohjan museo, Oulun kaupunginkirjasto, Rauman museo ja Valkeakosken kaupunginkirjasto. Alkujaan suunnitteilla oli myös julkaisudigitointihanke Kansalliskirjaston kanssa, mutta kirjaston kanssa tekijänoikeuksista käytyjen keskustelujen seurauksena todettiin, että hanketta on lykättävä myöhempään ajankohtaan. Lisäksi valmisteltiin iltajuhlaa ja Helsingin yliopiston kanssa toteutettavaa juhlaseminaaria Tiedekulmassa sekä juhlavuoden viestintää ja myyntituotteita yhdistyksen talouden vahvistamiseksi.

Lauantaina 17.8.2019 yhdistys teki yhdessä Taidehistorian Seuran kanssa kesäretken Länsi-Uudellemaalle. Retkelle osallistui yhteensä 25 henkilöä, joista 9 oli Muinaismuistoyhdistyksen, 8 Taidehistorian Seuran ja 8 molempien seurojen jäseniä. Retki lähti Kiasman edustalta bussilla Suur-Sarvilahden kartanoon. Seuraavaksi siirryttiin Malmgårdin kartanoon, jossa syötiin lounasta ja tutustuttiin kartanoon kreivi Johan Creutzin johdolla. Malmgårdista jatkettiin Koskenkylään, missä Jouni Jäppinen esitteli osallistujille Forsbyn ruukin alueetta ja raudanvalmistuksen jälkiä siellä.

Julkaisuutoiminta

Vuoden 2019 aikana yhdistykseltä ilmestyivät seuraavat julkaisut:

In Search of Hearths – A Book in Memory of Sven-Donald Hedman. Iskos 22. Toim. Petri Halinen ja Bjørnar Olsen. Kirjoittajat: Bjørnar J. Olsen, Philip Jerand ja Johan Linderholm, Jørn Erik Henriksen, Maria Vretemark. Anton I. Murashkin ja Evgeniy M. Kolpakov, Ivar Bjørklund, Petri Halinen. 122 sivua. Paino: Waasa Graphics.

Anna Rauhala: *Neulonnan taito*. *Kansatieteellinen Arkisto* 59. 251 sivua. Paino: Kirjapaino Hermes. Julkaistiin myös verkossa Helsingin yliopiston E-thesis palvelussa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/307664>

Suomen Museo 2016–2017. Toim. Outi Järvinen. Kirjoittajat: Timo Muhonen; Tuuli Koponen ja Paula Pelttari; Ulla Moilanen ja Ninni Närväinen; Hanna Pirinen; Mari Tossavainen; Vadim Adel; Paula Purhonen, Marianne Schauman-Lönnqvist ja Leena Söyrinki-Harmo; Jaana Riikonen. 216 sivua. Paino: Pieksänprint Oy.

Suomen Museo 2019. Päätoim. Outi Järvinen. Kirjoittajat: Juha Ruohonen; Jouni Kuurne; Erkki Varjonen; Tuija Kirkinen. 111 sivua. Paino: Tallinna Raamatutrukikoda.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjan nidettä 124 ja *Kansatieteellisen Arkiston* nidettä 60 valmisteltiin, mutta niiden julkaisu siirtyi vuodelle 2020. Julkaisusarja *Finskt Museum* oli vuonna 2019 päätoimittajan vaihdoksen vuoksi tauolla, ja ilmestyy vuodesta 2020 alkaen samoissa kansissa *Suomen Museon* kanssa nimellä *Suomen Museo – Finskt Museum*. Toimituskunnassa ja -neuvostossa on myös ruotsinkielisiä jäseniä.

Kirjasto, julkaisuvarasto, julkaisuvaihto ja kirjalahjoitukset

Vuonna 2019 yhdistyksellä oli 142 ulkomaista ja 75 kotimaista vaihtosuhdetta. Monografoita luetteloiitiin 121 ja kausijulkaisu vuosikertoja 365. Sekä vaihtosuhteiden kautta että lahjoituksena yhdistyksen kirjastoon saadut julkaisut on sijoitettu Museoviraston kirjastoon.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen julkaisujen päämyyntikanava on Tiedekirja, joka myy tieteellistä kirjallisuutta myymälässään, verkkokaupassaan sekä erilaisissa tapahtumissa kuten Sastamalan Vanhan kirjallisuuden päivillä. Yhdistys oli mukana myös Helsingin Kirjamesuilla, minne järjestimme Tiedekirjan osastolle paneelikeskustelun aiheesta *Vaikea kulttuuriperintö*. Paneelia moderoi yhdistyksen varapuheenjohtaja, dosentti Elina Räsänen ja keskustelemassa olivat Kansallismuseon yleisötyöpäällikkö Hanna Forssell ja dosentti Ildikó Lehtinen. Yhdistyksellä oli kirjamyyntipöytä Kansallismuseon joulumyyjäisissä 23.11.2019. Yhdistys tarjoaa julkaisujaan myyntiin myös niiden potentiaalista lukijakuntaa erityisesti kiinnostaviin myymälöihin kuten museokauppoihin.

Yhdistyksen julkaisuvarasto sijaitsee Kulosaassa osoitteessa Risto Rytin tie 24. Osa varastosta oli säilytettävänä Seurasäätiön Isännantalossa. Yhdistys sai mahdollisuuden varastointiin säätiöltä kuluitta, millä on ollut suuri merkitys yhdistyksen taloudelle.

Talous ja erityishankkeet

Yhdistyksen vakituinen kokoustoiminta, jäsenkirjeiden postitus ja taloudenhoito- ja pankkikulut rahoitettiin jäsenmaksukertymällä ja osaketuotoilla. Jäsenmaksu vuosijäseniltä oli 25 euroa, ainaisjäseniltä 200 euroa ja lahjoittajajäseniltä 500 euroa.

Tieteellisten seurain valtuuskunta myönsi valtionavustusta yhdistyksen julkaisu-toimintaan yhteensä 12 000 euroa, josta *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjalle* 5 000 euroa, *Suomen Museolle* 3 000 euroa, *Finskt Museumille* 2 000 euroa ja *Kansatieteelliselle Arkistolle* 2 000 euroa. Koska *Finskt Museum* ei ilmestynyt, palautettiin siihen kohdistuva avustussumma. Tieteellisten seurain valtuuskunnan *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjalle* 124 ja *Kansatieteellisen Arkiston* niteelle 60 vuodelle 2019 myöntämille valtionavustuksille jouduttiin anomaan käyttöajan pidentystä vuoden 2020 puolelle. Myyntituottoa julkaisuista tuli 2 240,51 euroa. Yhdistys sai Tieteellisten seurain valtuuskunnalta XVI Suomalais-venäläisen arkeologisymposiumin kuluihin valtionavustusta 2 500 euroa.

Juhlavuoden 2020 hankkeisiin yhdistykselle myönnettiin Jenny ja Antti Wihurin rahastolta 15 000 euroa ja Suomen Muinaismuistosäätiöltä 2 000 euroa kiertonäyttelyyn yhdistyksen taidehistoriallisista tutkimusmatkoista 1871–1902. Avustukset juh-lavuoden hankkeisiin maksetaan vuoden 2020 puolella.

Yhdistyksen talous kääntyi vuonna 2019 usean tappiollisen vuoden jälkeen selvästi positiiviseksi johtuen sekä julkaisumyynnin että sijoitustoiminnan tuottojen kasvusta ja jäsenmaksuihin tehdystä korotuksesta, joka lisäsi selvästi jäsenmaksutuottoja. Kun huomioidaan, että vuoden 2019 julkaisuavustuksista siirrettiin yhteensä 7 000 euroa vuodelle 2020, mahtuu tehty voitto vielä normaalin vuosivaihtelun piiriin. Yhdistyksen arkistomateriaali (vanhoja jäsenkortteja, pöytäkirjat, tilinpäätökset ja julkaisutoimintaan liittyvää materiaalia) vuoteen 2015 asti on sijoitettu Museoviraston arkistossa säilytettävään SMY:n arkistoon. Uutta yhdistyksen toimintaan liittyvää paperista materiaalia on pyritty karsimaan mm. taloushallinnon siirtyessä sähköiseksi, ja Museoviraston arkistoon toimitetaan jatkossa vain välttämättömät asiakirjat eli pöytäkirjat ja tilinpäätökset. Muut yhdistyksen toimintaan liittyvät asiakirjat noin vuodesta 2011 lähtien ovat sähköisinä kopioina käytössä Drop-box-palvelussa.

Johtokunta valmisteli 150-vuotisjuhlavuotta 2020, jonka teema on *Monimuotoinen muinaisuus – yhteinen tulevaisuus*. Teema korostuu juhlaulkaisussa *Suomen Museo – Finskt Museum 2020* sekä juhlaseminaarissa, joka järjestetään Tiedekulmassa yhdistyksen perustamisen vuosipäivänä 1.10.2020 ja sitä seuraavassa iltajuhlassa. Yhdistyksen historiaa tuodaan esiin Leena Valkeapään yhdistyksen taidehistoriallisia tutkimusmatkoja 1871–1902 käsittelevässä tutkimuksessa, joka julkaistaan *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjana* 124. Tutkimuksen pohjalta toteutetaan kiertonäyttely Lohjalla, Oulussa, Raumalla ja Valkeakoskella sekä retkiä elävöittävä liveroolipeli Seurasaaressa. Historia on läsnä myös kuukausikoukuksissa, joissa tarkastellaan Muinaismuistoyhdistyksen edustamien tieteenalojen vaiheita viimeisten 150 vuoden aikana.

Joulukuun kuukausikokouksessa järjestetään paneelikeskustelu kulttuuriperinnön klikeistä, jota valmisteltiin 7.5. pidettäväksi tarkoitettuun vuosikokoukseen.

Juhlavuoden valmistelun ohella painopisteenä toiminnan kehittämisessä oli viestintä, jota tehostettiin aloittamalla syksyllä kuukausikokouksiin liittyvä viestintäyhteistyö Kansallismuseon kanssa sekä valmistelemalla verkkosivujen uudistamista helpommin päivitettävään WordPress-pohjaiseen muotoon. Verkkosivu-uudistukseen liittyen varasihteeri Piia Pasanen osallistui WordPress-kurssille.

Suomen Muinaismuistoyhdistys jatkoi yhteistyötä Esinetutkimusverkosto Artefactan kanssa vuonna 2019. Artefacta jatkoi uutisten (25 kpl) ja vertaisarvioidun Artefactum-sarjan julkaisemista. Se oli hyväksytty Julkaisufoorumin tasolle 1 ja noudatti Tieteellisten seurain valtuuskunnan vertaisarviointitunnuksen käytölle asetettuja ehtoja. Artefactumissa julkaistiin 3 artikkelia: Casanova – Lemos – Araújo – Carvalho, *Tracing the Historic Meaning of Two Books of Hours*; Diana Stoert, *Goethe's Majolica Cabinets and the Importance of the Biography of Object Accessories*; Evans – Stable, *The Old State Drawing Room from Hamilton Palace at the National Museum of Scotland, Edinburgh*. Lisäksi julkaistavaksi oli jo hyväksytty 3 artikkelia. Artefacta tarjosi keskustelupalstallaan mahdollisuuden esineaiheiseen keskusteluun. Artefactan verkkopalveluun oli rekisteröitynyt 1 005 käyttäjää (31 uutta jäsentä vuodessa) ja sen Facebook-sivulla oli 661 tykkääjää (36 uutta tykkääjää vuodessa). Artefactan toimintaan ei saatu jatkorahoitusta, joten se päättyi nykyvuodossaan 31.3.2020.

Jäsenistö 2019

Yhdistyksen uusiksi vuosijäseniksi hyväksyttiin 4 henkilöä ja ainaisjäseneksi 1 henkilö. Yhdistykseen kuului vuoden lopussa 381 jäsentä. Jäsenrekisteristä poistetaan vuosittain henkilöt, jotka ovat jättäneet jäsenmaksun maksamatta kolmena peräkkäisenä vuonna. Johtokunta pohti keinoja jäsenhankinnan tehostamiseksi.

Johtokunta ja toimihenkilöt

Johtokunta järjestäytyi Kansallismuseossa pidetyssä vuosikokouksessa 7.5.2019. Yhdistyksen puheenjohtajaksi kaudelle 2019–2020 valittiin jatkamaan dosentti Pia Olsson. Johtokunnan jäsenistä erovuorossa olivat professori Mika Lavento ja FT Päivi Roivainen. Roivainen valittiin jatkokaudelle ja Lavennon tilalle valittiin FT Johanna Enqvist. Johtokunnassa jatkoivat FM Satu Frondelius, dosentti Petri Halinen, dosentti Elina Räsänen (varapuheenjohtaja) ja FT Tytti Steel.

Yhdistyksen toimihenkilöitä vuonna 2019 olivat sihteeri FM Petra Lehtoruusu, julkaisusihteeri FM Mervi Suhonen, kirjastonhoitaja FM Hannele Dahl ja varasihteeri HuK Piia Pasanen. Yhdistyksen varainhoidosta huolehti tilitoimisto Vihainen Talouspäällikkö Oy. Virkailijoiden toimenkuvia kehitettiin siten, että varasihteerin vastuulle jaettiin aiemmin julkaisusihteerille kuuluneita tehtäviä sekä tiedotusasioita, ja palkkiot tasattiin sihteeristön kesken.

Yhdistyksen tilintarkastajaksi valittiin vuosikokouksessa 7.5.2019 tilintarkastusyhteisö APK-Auditing Oy, päävastuullisena KHT Aarto Hirvi. Tarvittaessa yhteisö valitsee keskuudestaan varatilintarkastajan.

KIRJOITTAJAT / SKRIBENTER / AUTHORS

Heidi Haapoja-Mäkelä (heidi.haapoja-makela@helsinki.fi)

FT, MuM Heidi Haapoja-Mäkelä on Helsingin yliopistossa työskentelevä folkloristi, joka tekee post doc -tutkimusta Koneen säätiön rahoittamassa hankkeessa *Omistajuus, kieli, kulttuuriperintö – Kansanrunousideologiat Suomen, Karjalan tasavallan ja Viron alueilla*.

FD, Mum Heidi Haapoja-Mäkelä är folklorist och arbetar på Helsingfors universitet. Hon bedriver post doc-forskning i ett av Konestiftelsen finansierat projekt.

Heidi Haapoja-Mäkelä, PhD, MMus, is a folklorist working at the University of Helsinki, conducting post-doctoral research for the Kone Foundation -funded project *Ownership, language, and cultural heritage: Ideologies of folk poetry in the areas of Finland, Republic of Karelia and Estonia*.

Pirjo Hamari (pirjo.hamari@museovirasto.fi)

FT Pirjo Hamari työskentelee Museovirastossa Museoalan kehittäminen -yksikön päällikkönä. Hän on osallistunut Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanoon ja sen kansainväliseen seurantaan sopimuksen ratifioinnista lähtien.

FD Pirjo Hamari arbetar på Museiverket som direktör för Utveckling av museisektorn -enheten. Hon har deltagit i verkställandet av Unescos konvention om det immateriella kulturarvet och i dess internationella uppföljning ända sedan konventionen ratificerades.

Pirjo Hamari, PhD, works at the Finnish Heritage Agency as the head of the Museum Sector Development Unit. She has been involved in the implementation of the UNESCO Convention on Intangible Cultural Heritage and its international monitoring since its ratification.

Heikki Hanka (heikki.j.hanka@jyu.fi)

Fil. dr Heikki Hanka är professor i konsthistoria och direktör för Institutet för musik, konst och kultur vid Jyväskylän Universitet.

FT Heikki Hanka on taidehistorian professori ja Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksen johtaja Jyväskylän yliopistossa

Heikki Hanka, PhD, is a professor of art history and a head of the Department of Music, Art and Culture Studies, University of Jyväskylä.

Anna-Mari Immonen (anna-mari.immonen@kansallismuseo.fi)

Amanuessi Anna-Mari Immonen työskentelee Suomen kansallismuseossa ja vastaa suomalais-ugrilaisesta kokoelmasta. Hän on TAKO:n pooli 3:n eli arki-poolin puheenjohtaja.

Amanuens Anna-Mari Immonen arbetar på Finlands nationalmuseum och ansvarar för de finsk-ugriska samlingarna. I TAKO är hon ordförande för pool 3, det vill säga vardagspoolen.

Curator Anna-Mari Immonen works at the National Museum of Finland and manages the Finno-Ugric collection. She is the chair of TAKO (inter-museum collaboration network for documentation and collecting between museums) pool 3, or the 'Arki' pool focusing on everyday life.

Kari Korolainen (kari.korolainen@uef.fi)

FT Kari Korolainen on joensuulainen perinteen- ja kulttuurintutkija. Artikkelissa käsitelty tutkimus on tehty Karjalan tutkimuslaitoksessa Itä-Suomen yliopistossa Koneen säätiön (2018–2020) rahoittamassa hankkeessa *Kadonnut kinnas ja muita tarinoita: rajojen ja liikkumisen kokemukset sekä uudet naapuruuudet*.

FD Kari Korolainen är folklorist och kulturforskare från Joensuu (Finland). Den här artikeln baserar sig på forskning som genomförts inom projektet Kadonnut kinnas ja muita tarinoita: rajojen ja liikkumisen kokemukset sekä uudet naapuruuudet (En försvunnen vante och andra berättelser: erfarenheter av gränser, mobilitet och nya grannskap), finansierat av Konestiftelsen 2018–2020, vid Karelska institutet (Östra Finlands universitet).

PhD Kari Korolainen is a folklore and culture studies researcher (PhD) from Joensuu (Finland). This article is based on research conducted as part of the research project *The Lost Mitten and Other Stories: Experiences of Borders, Mobilities, and New Neighbour Relations* (funded by the Kone Foundation, 2018–2020) at the Karelian Institute, University of Eastern Finland.

Tarja Knuutinen (tarja.knuutinen@helsinki.fi)

Liisa Kunnas-Pusa (liisa.kunnas-pusa@helsinki.fi)

Kirjoittajat ovat arkeologeja (FM) ja tohtorikoulutettavia Helsingin yliopistossa. Vuodesta 2017 lähtien heillä on ollut Suomen Kulttuurirahaston Pohjois-Savon maakuntarahaston rahoittama tutkimusprojekti *Kallaveden vesistöalueen asutuksen muuttuva kuva kivikaudelta rautakaudelle*.

Författarna är arkeologer (FM) och doktorander vid Helsingfors universitet. Sedan år 2017 har de arbetat med ett forskningsprojekt om förändringar i bosättningen kring sjön Kallavesi från stenålder till järnålder. Projektet finansieras av Norra Savolax länsskapsfond (Finska Kulturfonden).

The authors are archaeologists (MA) and doctoral candidates at the University of Helsinki. Since 2017 they have been working on a research project exploring the archaeology and settlement history of Northern Savo, funded by The Northern Savo Regional Fund of The Finnish Cultural Foundation.

Ildikó Lehtinen (ildiko.lehtinen@gmail.com)

Kansatieteilijä Ildikó Lehtinen on Helsingin ja Turun yliopistojen dosentti ja Suomen kansallismuseon / Kulttuurien museon entinen intendentti.

Etnologen Ildikó Lehtinen är docent vid Helsingfors och Åbo universitet och före detta intendent vid Finlands nationalmuseum / Kulturernas museum.

Ethnologist Ildikó Lehtinen is an adjunct professor at the Universities of Helsinki and Turku and a former curator of the Finnish National Museum / Museum of Culture.

Leena Marsio (leena.marsio@museovirasto.fi)

MuM Leena Marsio työskentelee Museovirastossa erikoisasantuntijana. Hän on ollut mukana luomassa Unescon aineetonta kulttuuriperintöä koskevan sopimuksen Suomen toimeenpanomallia ja osallistuu aktiivisesti sopimuksen toimintaan myös kansainvälisellä tasolla.

MuM Leena Marsio arbetar som specialsakkunnig på Museiverket. Hon har varit med och skapat Finlands genomförandemodell för Unescos konvention om det immateriella kulturarvet. Hon deltar också aktivt i konventionens verksamhet på internationell nivå.

MMus Leena Marsio works at the Finnish Heritage Agency as a specialist. She has been involved in creating the Finnish implementation model of the UNESCO Intangible Cultural Heritage Agreement and actively participates in the workings of the agreement also at the international level.

Virpi Mäkinen (vipe.makinen@gmail.com)

FM Virpi Mäkinen työskentelee Keski-Suomen museossa kokoelmista vastaavana intendenttinä ja valmistee Jyväskylän yliopistossa Suomen historian väitöskirjaa 1800- ja 1900-luvun vaihteen valokuvausharrastuksesta sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä.

FM Virpi Mäkinen arbetar på Mellersta Finlands museum som ansvarig intendent för samlingarna. Hon skriver sin doktorsavhandling om Finlands historia vid Jyväskylä universitet med fokus på fotointresset vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet som ett socialt och kulturellt fenomen.

Virpi Mäkinen, MA, is a senior curator responsible for collections at the Museum of Central Finland. She is currently preparing her doctoral dissertation on Finnish history at the University of Jyväskylä, focusing on amateur photography as a social and cultural phenomenon in the late 1800s and early 1900s.

Maria Ollila (maria.ollila@kansallismuseo.fi)

Amanuenssi Maria Ollila työskentelee Suomen kansallismuseossa ja vastaa nykydokumentoinnista. Hän on TAKO-verkoston toinen sihteeri.

Amanuens Maria Ollila arbetar på Finlands nationalmuseum och ansvarar för nutidsdokumentation. Hon är andra sekreterare i nätverket TAKO.

Curator Maria Ollila works at the National Museum of Finland as a curator and is responsible for contemporary documentation. She is one of the two secretaries of the TAKO inter-museum collaboration network for documentation and collecting between museums.

Juha Ruohonen (jukaru@utu.fi)

FM Juha Ruohonen, turkulainen arkeologi, vastasi Partalassa suoritetuista arkeologisista tutkimuksista vuosina 2015–2017 ja 2019 (Leader-rahoitteinen *Partalan viisi vuosisataa* sekä Suomen kulttuurirahaston *Mullankaivajat*-hanke).

FM Juha Ruohonen är arkeolog, bosatt i Åbo. Han ansvarade för de arkeologiska forskningarna vid Partala i Juva (Jockas) under det Leaderfinansierade projektet *Partalas fem århundraden* 2015–2017, samt under Finska Kulturfondens projekt *Mullankaivajat* 2019.

Juha Ruohonen, MSc, is a Turku-based archaeologist who was responsible for archaeological investigations in Partala over the course of the Leader-funded *Partala five centuries* project (2015–2017) and the Finnish Cultural Foundation's *Mullankaivajat* project which concluded in 2019.

Tuukka Talvio (tuukka.talvio@pp.inet.fi)

Dosentti, FT Tuukka Talvio on *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirjan* toimittaja ja *Suomen Museon* entinen toimittaja.

Docent, FD Tuukka Talvio är redaktör för *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* och före detta redaktör för *Suomen Museo*.

Tuukka Talvio, PhD, FSA, is editor of *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* and former editor of *Suomen Museo*.

Niina Uusi-Seppä (nsmuus@utu.fi)

FM Niina Uusi-Seppä on maisemantutkimuksen tohtorikoulutettava Turun yliopistossa. Hän on työskennellyt rakennuskonservaattorina Pyhän Henrikin saarnahuoneen ja kappelin parissa vuosina 2003–2016.

FM Niina Uusi-Seppä är doktorand inom landskapsforskning vid Åbo universitet. Hon har arbetat som byggnadskonservator vid Sankt Henriks bönehus och kapell åren 2003–2016.

Niina Uusi-Seppä, MA, is a doctoral student of landscape studies at the University of Turku. She worked on St. Henry's Chapel and granary as a building conservator in 2003–2016.

Kirsi Vertainen (kirsi.vertainen@elisanet.fi)

FM Kirsi Vertainen, juvalainen kansatieteilijä, vastasi hankkeissa kansatieteen osioista (Leader-rahoitteinen *Partalan viisi vuosisataa* ja Suomen kulttuurirahaston *Mullankaivajat*-hanke)

FM Kirsi Vertainen är etnograf och bosatt i Juva (Jockas). Hon ansvarade för den etnografiska andelen i det Leaderfinansierade projektet *Partalas fem århundraden* 2015–2017 samt i Finska Kulturfondens projekt *Mullankaivajat* 2019.

Kirsi Vertainen, MSc, is an ethnologist from Juva who was responsible for ethnological studies in Partala during the Leader-funded *Partala five centuries* project (2015–2017) and the Finnish Cultural Foundation's *Mullankaivajat* project which concluded in 2019.

Janne Vilkuna (janne.vilkuna@jyu.fi)

Janne Vilkuna on Jyväskylän yliopiston museologian professori, joka on julkaissut museologian lisäksi esihistoriallista, historiallista ja kansatieteellistä kulttuuriperintöä koskevia tutkimuksia ja kansantajuisia kirjoituksia.

FD Janne Vilkuna är professor i museologi vid Jyväskylä universitet i Finland. Han har publicerat både forskningar och populärartiklar om förhistoriskt, historiskt och etnologiskt kulturarv.

Janne Vilkuna, PhD is a professor of museology at the University of Jyväskylä, Finland. In addition to museology, he has published research and popular articles on prehistorical, historical, and ethnological cultural heritage.